

Władysław Marek Kolasa

HISTORIOGRAFIA

PRASY POLSKIEJ

(DO 1918 ROKU)

**naukometryczna
analiza dyscypliny
1945–2009**

**Wydawnictwo
Naukowe
Uniwersytetu
Pedagogicznego
Kraków 2013**

Władysław Marek Kolasa

**HISTORIOGRAPHY
OF THE POLISH PRESS
(BEFORE 1918)**

**a scientometric
analysis of the field
in years 1945–2009**

**Wydawnictwo
Naukowe
Uniwersytetu
Pedagogicznego
Kraków 2013**

Recenzenci:

prof. zw. dr hab. Jerzy Jarowiecki

prof. dr hab. Jerzy Myśliński

© Copyright by Władysław Marek Kolasa & Wydawnictwo Naukowe UP
Kraków 2013

redaktor Jolanta Grzegorzek
projekt okładki Janusz Schneider

ISSN 0239-6025

ISBN 978-83-7271-843-1

Wydawnictwo Naukowe UP
Redakcja / Dział Promocji
30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2
tel./faks: 12-662-63-83, tel. 12-662-67-56
e-mail: wydawnictwo@up.krakow.pl

Zapraszamy na stronę internetową
<http://www.wydawnictwoup.pl>

Układ typograficzny i łamanie Janusz Schneider
druk Drukarnia SKLENIARZ, zam. 76/13

Wstęp

Praca naukowa wiąże się nierozłącznie z refleksją o niej samej, jej przeszłości, dorobku i metodologii. Zainteresowanie to może być dwojako motywowane – wypływać z pobudek pragmatycznych, gdy celem jest doskonalenie kompetencji w zakresie własnej dyscypliny (refleksja przedmiotowa), bądź mieć źródła głębsze, epistemologiczno-antropologiczne (refleksja podmiotowa)¹. W pierwszym znaczeniu przedmiot poznania ulokowany jest w obrębie nauki macierzystej (zwykle jako subdyscyplina, np. historia historiografii), w drugim wchodzi w zakres naukoznawstwa lub filozofii nauki. Obie perspektywy są komplementarne i prowadzą do innych rezultatów. Refleksja przedmiotowa pozwala na wnioski głębsze, jednakże traci z pola widzenia kwestie ogólne i interdyscyplinarne (w tym zapożyczenia), z kolei podejście meta-naukowe eksponuje pojęcia uniwersalne i pozwala przekroczyć barierę macierzystej dyscypliny, lecz jest jednocześnie mało konkretne. We współczesnej nauce sztywny podział obu perspektyw wydaje się jednak niemożliwy do utrzymania. Postępująca od II połowy XX wieku specjalizacja i rosnąca skala zapożyczeń międzydyscyplinarnych sprawia, że klasyczne metody badań stają się niewystarczające. Tradycyjną refleksję utrudniają też czynniki czysto praktyczne, przede wszystkim lawinowy wzrost liczby publikacji naukowych, jaki nastąpił w ciągu ostatniego półwiecza. Czynniki te, obok szeregu innych, sprawiły, że w niniejszej pracy wykorzystano aparat pojęciowy i metodologię obu tradycji badawczych. Na wyższym poziomie zastosowano modele naukoznawcze, na niższym tradycyjną narrację historyczną.

Przedmiotem opracowania jest historiografia prasy polskiej, wąskospecjalistyczna dyscyplina historyczna, której wyróżnikiem jest specyficzny obszar badań (prasa i jej konteksty). W polu zainteresowania znalazły się więc główne płaszczyzny, w jakich dyscyplina funkcjonuje: twórcy, instytucje, metody i wydawnictwa, jednak główny nacisk położono na ostatni komponent. Centralnym obiektem badań stały się przeto publikacje historyczne, postrzegane zarówno jako nośnik wiedzy (perspektywa użytkowa), jak i paradygmatu (perspektywa metodologiczna). Zasadniczym celem opracowania jest systematyzacja i ocena dorobku nad poznaniem dziejów prasy polskiej. Dążono więc do możliwie precyzyjnego wskazania: pól badawczych, głów-

---

¹ M. i S. Ossowsky: *Nauka o nauce*, „Nauka Polska” Nr 20 (1935), s. 1–12.

nej problematyki, poziomu jej opracowania (jakościowego i ilościowego), korpusu twórców oraz rozmaitych kontekstów (m.in. instytucjonalnych, politycznych), które wpływały na kształt badań.

Opracowanie nie obejmuje całej historiografii prasy polskiej. W sensie podmiotowym dotyczy jedynie dorobku opublikowanego na przestrzeni okresu 1945–2009, zaś w warstwie przedmiotowej ogranicza się do dziejów prasy polskiej od jej prapoczątków do 1918 roku. Na taki wybór wpłynęło kilka czynników. Właściwy rozwój tytułowej dyscypliny datuje się dopiero na okres powojenny, szczególnie od czasu, gdy nastąpiła jej instytucjonalizacja. Symboliczny był w tym zakresie rok 1958, gdy powołano Pracownię Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku PAN, z której inspiracji powstało później wiele fundamentalnych opracowań i gdzie od 1962 roku wydawano „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”. Tematyką historycznoprasową interesowano się wprawdzie wcześniej, lecz dawne dzieła powstawały w zgoła odmiennych warunkach uprawiania nauki, stąd są nieporównywalne do publikacji współczesnych. Ograniczenie przedmiotowe zostało podyktowane względami wydawniczymi. Jakkolwiek pierwotnie planowano opis wszystkich pól badawczych, w trakcie badań okazało się, że przedsięwzięcie takie (przy założonym poziomie szczegółowości) wymagałoby co najmniej trzech tomów. W efekcie w niniejszym studium szczegółowo przedstawiono jedynie jej dwa najstarsze i zarazem najlepiej uformowane działy: 1) badania nad dawną prasą polską (tj. do 1864 roku) oraz 2) badania nad prasą doby popowstaniowej (1864–1918).

Postępowanie badawcze poprzedzono poszukiwaniem metodologii. Kwestie te stanowiły duże wyzwanie, gdyż tytułowa tematyka nie była dotąd przedmiotem systematycznych studiów. Nieliczne prace z rozważnego zakresu miały bowiem postać lapidarnych (i subiektywnych z natury) stanów badań, które koncentrowały się na wyliczeniach dokonań badawczych i wskazaniu obszarów niezagospodarowanych. Wyjątkiem na tym tle była wprawdzie praca habilitacyjna Bartłomieja Golki², lecz dotyczyła ona jedynie genezy dyscypliny, zaś autor operował w niej tradycyjnym warsztatem historycznym. Poszukiwano przeto odpowiednich rozwiązań w łonie innych dyscyplin. Rozpoczęto od analizy metod stosowanych w historii historiografii (rozdz. 1.1). Poszukiwania nie dały jednak satysfakcjonujących rezultatów. Wprawdzie dorobek polskich uczonych jest w tym zakresie znaczący, wszelako trudno wskazać jakąkolwiek dominującą postawę metodologiczną. Wręcz przeciwnie – analiza łamów czołowych periodyków („Historyki”, „Klio Polskiej”) i dorobku książkowego dowiodła, że wśród uczonych panuje w tym względzie daleko posunięty pluralizm. Wprawdzie pewne elementy klasycznej analizy historiograficznej można zastosować do tytułowego problemu, jednakże trudną do pokonania barierę stanowi niewystarczający stan badań. Problem ma dwojaki charakter. Brakuje zarówno opracowań częściowych z tytułowego zakresu (historiografia prasy), jak i prac poświęconych historiografii okresu PRL. Ostatni obszar doczekał się wprawdzie kilku większych

---

² B. Golka: *Kształtowanie się wiedzy o prasie w Polsce XIX wieku*. Warszawa 1969.

opracowań³, lecz jest wciąż zbyt słabo poznany. Wiele problemów funkcjonuje na prawach hipotez, inne zaś są przedmiotem niegasnących sporów. Najwięcej kontrowersji budzi określenie skali deformacji (ideowej, metodologicznej itp.), jakim poddane były prace historyczne powstałe w okresie PRL, a w ślad za tym ich ocena. Zdania w tym zakresie są bardzo podzielone. Obok stanowisk kwestionujących dorobek historiografii tego okresu pojawiają się głosy afirmujące ówczesne osiągnięcia (szczególności po 1956 roku), a także opinie umiarkowane⁴. Słabo poznana jest również historiografia najnowsza (po 1989 roku), która od początku XXI wieku znalazła się dodatkowo w stadium głębokiej transformacji⁵. W efekcie uznano, że zastosowanie tradycyjnych metod do badania historiografii prasy jest obciążone dużym ryzykiem błędu.

Zdecydowanie więcej narzędzi do analizy tytułowego przedmiotu dostarczyło naukoznawstwo. Z bogatego instrumentarium dostępnych metod wykorzystano przede wszystkim naukoometrię i bibliometrię, czyli techniki służące do analizy procesów zachodzących w nauce poprzez badanie wytwarzanych strumieni informacyjnych (rozdz. 1.2). W odróżnieniu od metodologii historycznej (gdzie dominuje heurystyka) biblio- i nauko-metria operują na materiale empirycznym, z czego wynikają ważne konsekwencje. Wprawdzie uzyskany w ten sposób obraz dyscypliny jest zredukowany do warstwy strumieni informacyjnych (publikacji, dysertacji, cytowań itp.), lecz zyskuje on niepodważalny atut – pozwala na abstrahowanie od wykazanych wcześniej niedostatków i sprzeczności w ocenie polskiej historiografii okresu PRL i doby współczesnej. Efekty analiz bibliometrycznych (liczby, trendy, uogólnienia) są bowiem materiałem w wysokim stopniu zobiektywizowanym. Oczywiście, nie poprzestano wyłącznie na ustaleniach bibliometrycznych. Taka perspektywa byłaby niewystarczająca do konstruowania poprawnej narracji historycznej. Przyjęto więc generalną zasadę, że główną oś narracji budują trendy nauko- i bibliometryczne, zaś pozostałe metody (w tym heurystyka) funkcjonują na niższych poziomach.

Przyjęcie bibliometrycznej perspektywy wymagało przygotowania odpowiedniej bazy empirycznej oraz weryfikacji teorii bibliometrycznych na materiale historii prasy. Zadanie to okazało się trudne do realizacji, gdyż żaden z istniejących indeksów cytowań (Web of Science, Scopus) nie był reprezentatywny dla polskiej humanistyki. Wobec tego opracowano dedykowane narzędzie – Indeks Cytowań Historiografii

³ R. Stobiecki: *Historiografia PRL : ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana : studia i szkice*. Warszawa 2007; tenże: *Między kontynuacją a dyskontynuacją*, [w:] *Humanistyka polska w latach 1945–1990*. Warszawa 2000, s. 127–155; tenże: *Historia pod nadzorem : spory o nowy model historii w Polsce (II połowa lat czterdziestych – początek lat pięćdziesiątych)*. Łódź 1993; T. P. Rutkowski: *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970*. Warszawa 2007; Z. Romek: *Cenzura a nauka historyczna w Polsce 1944–1970*. Warszawa 2010; M. Górny: *Przed wszystkim ma być naród: marksistowskie historiografie w Europie Środkowo-Wschodniej*. Warszawa 2007.

⁴ R. Stobiecki: *Historiografia PRL...*, s. 14–15.

⁵ R. Stobiecki: *Historiografia polska początków XXI wieku: próba bilansu*, „Przegląd Humanistyczny” 2010, nr 5/6, s. 49–65; E. Domańska: *Perspektywy badań historycznych w Polsce wobec zmian we współczesnej humanistyce*, [w:] *Historyk wobec źródeł : historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*. Łódź 2010, s. 115–127.

Mediów Polskich [ICHMP] (rozdz. 1.3). Prace nad bazą trwały pięć lat (2005–2009) i zostały podporządkowane specjalnej metodologii⁶. W ICHMP zarejestrowano komplet literatury naukowej na tytułowy temat za lata 1945–2009 (nadto wybór prac z okresu 1814–1944) oraz dużą grupę prac z dyscyplin pokrewnych. W wersji finalnej baza liczyła 24 627 dokumentów powiązanych siatką 63 811 cytowań, a główny trzon stanowiły opisy dotyczące historii mediów (15 920 dokumentów cytowanych 52 254 razy), z czego na okres powojenny przypadało 15 041 prac i 46 152 cytowania. W kolejnym kroku dokonano weryfikacji praw bibliometrycznych w oparciu o zgromadzony materiał. Wszystkie testy zakończyły się pomyślnie. Już na wstępie udało się uzyskać empiryczne potwierdzenie, że historiografia nie różni się zasadniczo od innych nauk. Poświadczyły tę tezę rozmaite wskaźniki, których wartości nie odbiegały od analogicznych parametrów w indeksach filadelfijskich (zblizonymi parametrami legitymowało się np. materiałoznawstwo, ang. *materials science*).

Na zgromadzonym materiale wykonano następnie szereg testów, których celem było uściślenie specyfiki historiografii. Ustalono m.in. dokładny czas starzenia się w publikacji w ICHMP. Miarą tego współczynnika jest tzw. okres *half-life*, czyli czas potrzebny do uzyskania 50% cytowań. Dla prac historycznych wyniósł on 14 lat. Wskaźnik ów pełnił w niniejszych badaniach ważną rolę, gdyż wykorzystano go do obliczania innych parametrów, w tym cytowań. W trakcie badań zaobserwowano bowiem, że operowanie cytowaniami młodszymi niż *half-life* uniezależnia ich liczbę od wieku publikacji, i w ślad za tym sprawia, że w analizach nie są faworyzowane publikacje starsze. Związek ten zweryfikowano z użyciem narzędzi matematycznych, a następnie stosowano na prawach twierdzenia⁷. W efekcie w dalszej części pracy posługiwano się więc niemal wyłącznie cytowaniami $\leq$ *half-life* (czyli młodszymi niż 14 lat).

Głównymi wskaźnikami obrazującymi rozwój historiografii prasy były dwa parametry: liczba publikacji (15 041) oraz cytowania $\leq$ *half-life* (23 888). Każdy z nich miał inną charakterystykę i odzwierciedlał inną właściwość. Pierwszy obrazował aktywność publikacyjną i zdawał się być pochodną wzrostu kadry oraz infrastruktury naukowej (co poświadczały inne przesłanki) i był blisko skorelowany z rozkładem dysertacji. Drugi natomiast odzwierciedlał rezonans (akt autonomiczny) i był miernikiem jakości prac.

Piśmiennictwo historyczne charakteryzuje się kilkoma innymi specyficznymi właściwościami. Jednym z głównych jest wysoka rola książki, jako formy publikacji wyników. Obliczono, że odsetek książek wśród prac wysoko cytowanych (co najmniej 10 razy) był absolutny i rósł proporcjonalnie do liczby cytowań: 57,91%^(n $\geq$ 10), 69,57%^(n $\geq$ 20), 80,01%^(n $\geq$ 30), 86,78%^(n $\geq$ 40) i 93,28%^(n $\geq$ 50). Wcześniej na innym materiale (International Bibliography of Historical Sciences) udowodniono tezę, że w histo-

⁶ W. M. Kolasa: *Retrospektywny indeks cytowań w humanistyce : koncepcja, metoda, zastosowania*, „Przegląd Biblioteczny” 2011, nr 4, s. 466–486.

⁷ W. M. Kolasa: *Specific Character of Citations in Historiography (using the example of Polish history)*, „Scientometrics” 2012, Vol. 90, Iss. 3, pp. 905–923, doi: 10.1007/s11192-011-0553-0 [2013.05.20].

riografii niepodzielnie dominuje język narodowy⁸, zaś jego udział waha się w przedziale 95,6–98,8% prac (Francja – 98,8; USA – 98,8; W. Brytania – 98,7; Niemcy – 96,1; Polska – 96,0; Rosja – 95,6). Inną ważną prawidłowością badanego korpusu był duży odsetek prac jednego autora (w ICHMP – aż 94,8%) oraz specyficzny (logarytmiczny) rozkład na osi czasu publikacji cytowanych i niecytowanych. Przeprowadzono też szereg eksperymentów z teoriami współcytowań (*bibliographic coupling* i *co-citation*), testując możliwość ich zastosowania do automatycznej klasyfikacji i obrazowania zależności sieciowych. Eksperymenty dały pozytywne rezultaty, wszak ich skuteczność (30–40%) była niższa niż oczekiwano, stąd całość materiały w ICHMP sklasyfikowano manualnie.

Prócz metod bibliometrycznych w opracowaniu wykorzystano elementy oceny eksperckiej (*peer review*). Rolę taką pełniły opublikowane recenzje książek. W latach 1945–2009 ukazały się 3034 tego typu wypowiedzi (wliczając polemiki), z czego 1183 dotyczyło rozważanego okresu (tj. historii prasy do 1918 roku). Wypowiedzi te poddano dodatkowo osobnej ocenie. Starano się m.in. ustalić odsetek recenzji merytorycznych (innych niż omówienia informacyjne). Badania przekonały, że prac tego typu jest co najmniej 31–35%, gdyż taki odsetek recenzji napisali autorzy legitymujący się istotnym dorobkiem należących do pola badawczego prac recenzowanych. Dalsze badania dowiodły również, że recenzenci na ogół trafnie rozpoznawali prace wartościowe. Prawidłowość ta dotyczyła jednak prac recenzowanych co najmniej dwukrotnie. Odsetek takich książek w grupie publikacji wysoko cytowanych (15 i więcej razy) wyniósł aż 80%, zaś dla przedziału średnio cytowanych (5–10 razy) oscylował w przedziale 60–70% (61%^(n≥5), 68%^(n≥10)). Eksperymenty dostarczyły więc przesłanek na rzecz – podzielanej przez autora – opinii, że metody ilościowe (bibliometryczne) i jakościowe (*peer review*) są niesprzeczne i winny być wykorzystywane łącznie do oceny osiągnięć naukowych.

Właściwy przedmiot rozprawy zawierają kolejne rozdziały (2 i 3). Przedstawiono w nich analizę dorobku badawczego nad dwoma początkowymi okresami rozwoju prasy polskiej: do 1864 roku (rozdz. 2) i 1864–1918 (rozdz. 3). Konstrukcja obu jest zbliżona i przebiegała według podobnego schematu: najpierw dokonano identyfikacji problemów badawczych (A), następnie scharakteryzowano ogólne tendencje w badaniach (B1) oraz naszkicowano tradycje badawcze, tj. dorobek przedwojenny (B2). Z kolei analizę dorobku podzielono na: opracowania ogólne (C), tj. odnoszące się do całego badanego pola lub jego większej części, oraz opracowania szczegółowe (D), czyli takie, których zakres tematyczny był węższy. Działy te zwykle dzieliły się dalej. W przypadku opracowań ogólnych, w miarę konieczności wyodrębniono prace zgrupowane według typologii (C1) oraz dorobek dokumentacyjny (C2), natomiast prace szczegółowe dzieliły się według rozmaitych zasad. Ich podział odzwierciedlał specyfikę poszczególnych pól i został dokonany z poszanowaniem tradycji badawczej.

⁸ W. M. Kolasa: *Historia mediów polskich w świetle wskaźników bibliometrycznych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2011, nr 3/4, s. 8–27.

Specjalną rolę pełniły rozdziały wprowadzające, w których starano się zidentyfikować problemy i zarysować tematykę badawczą. Stosowano je na różnych poziomach, zarówno w odniesieniu do działów głównych, jak i szczegółowych pól badawczych. Rozważania te były niezbędne z dwu powodów: pomagały poprawnie określić siatkę pól badawczych oraz nadać im odpowiednią rangę. Punktem wyjścia do ich opracowania była najnowsza literatura oraz materiał z analiz ruchu wydawniczego (statystyka prasy). Dane tego rodzaju pozyskano samodzielnie, analizując uznane bibliografie. Dla początkowego okresu rozwoju prasy podstawą były to prace Konrada Zawadzkiego⁹, dla okresu do 1729–1864 (z wyjątkiem prasy Wielkiej Emigracji) – bibliografie Jerzego Łojka¹⁰ i Bolesława Korczaka¹¹, dla okresu popowstaniowego – dzieła dokumentacyjne wydane przez Instytut Historii PAN¹², zaś dla prasy polskiej za granicą – przedwojenna praca Stanisława Zielińskiego¹³. Źródła te miały wszelako rozmaite braki i niedoskonałości, stąd wyniki analiz uzupełniono danymi z nowszych (czasami konkurencyjnych) źródeł¹⁴, które – dodajmy – były również przedmiotem osobnej oceny (rozdz. 2.3 i 3.3.3). W rozdziałach wprowadzających zestawiono także inne, kluczowe dla historii prasy, dane porównawcze, szczególnie informacje o populacji czytelniczej i nakłady. Dane te, obok statystyk wydawniczych, wykorzystywano później do rozmaitych analiz empirycznych oraz specyfikacji hipotez i szacowania rozmaitych wskaźników (np. poziomu oczekiwanego).

W rozdziałach szczegółowych zastosowano dwustopniową strategię badawczą: w pierwszym kroku dokonywano naukowościowego modelowania badanego odcinka, w drugim – używano argumentacji historycznej. W praktyce kolejność była następująca: najpierw na podstawie danych empirycznych określono trendy i ich dynamikę badań (mierzoną liczbą publikacji i cytowań), następnie scharakteryzowano korpus autorski i rozkład dysertacji oraz starano się wykryć główne pola badawcze i określić ich parametry. W ramach poszczególnych pól badawczych starano się przede wszystkim wskazać kluczowe momenty w badaniach. Postępowanie ułatwiała analiza cytowań, która pozwalała jednoznacznie wskazać główne grupy badaczy: pionierów badań (I), twórców ściśle związanych z badanym polem (II), badaczy wąskich zagadnień (III) oraz twórców okazjonalnych (IV). Z naukowościowego punktu widzenia najistotniejsza była grupa twórców ściśle związanych z polem badawczym (II). Autorów tej grupy (jeśli istnieli) zdumiewająco często łączyła z uprawianym polem

⁹ K. Zawadzki: *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku*. T. 1–3. Wrocław 1977–1990.

¹⁰ J. Łojek: *Bibliografia prasy polskiej 1661–1831*. Warszawa 1965.

¹¹ B. Korczak: *Bibliografia prasy polskiej 1832–1864*. Warszawa 1968.

¹² *Bibliografia Historii Polski XIX i XX wieku*. T. 3, wol. 1. Warszawa 2001; *Bibliografia Historii Polski XIX i XX wieku*. T. 3, wol. 2. Warszawa 2010.

¹³ S. Zieliński: *Bibliografia czasopism polskich zagranicą 1830–1934*. Warszawa 1935.

¹⁴ M.in. D. Hombek: *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej*. Kraków 2001, passim; też: *O potrzebie nowej bibliografii polskich gazet i czasopism*, „Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy” T. 2 (2010), s. 13–33; A. Garlicka: *Spis tytułów prasy polskiej 1865–1918*. Warszawa 1978; J. Jarowiecki: *Prasa lwowska w latach 1864–1918 : bibliografia*. Kraków 2002; M. Jakubek: *Prasa krakowska 1795–1918 : bibliografia*. Kraków 2004 i in.

tematyka dysertacji. Związek ten, jak przekonały późniejsze badania, był wyjątkowo ważny, gdyż dysertanci (zwykle ok. 10% korpusu autorskiego) byli autorami znaczącej liczby publikacji (22–33%), które skupiały największy rezonans (33–45% referencji). Identyfikacja badaczy ściśle związanych z polem badawczym była ważna także z innego powodu. Uczni ci byli twórcami niemal wszystkich opracowań syntetycznych, a więc dzieł, które uznawane są za probierz poziomu zaawansowania w naukach historycznych. Dysertacja była przeto znaczącym (choć nie jedynym) drogowskazem na mapie badań. Analiza korpusu autorskiego w połączeniu z trendami ogólnymi zazwyczaj wystarczała do określenia głównych momentów rozwojowych na większości pól badawczych. W dalszej kolejności posługiwano się tradycyjną metodologią historyczną (heurystyką), w której poszczególni uczeni i ich dzieła byli bohaterami narracji. Rozwiązanie to sprawdzało się dobrze w przypadku analizy dużych, dojrzałych pól badawczych, zaś w ich obrębie szczególnie w badaniach nad prasą informacyjną i polityczną. Inne odcinki badań były zazwyczaj słabiej rozwinięte i miały słabszy związek z ściśle pojętą historią prasy. W przypadku małych lub słabo zbadanych obszarów czy typów pism charakterystyka dorobku była skromniejsza i ograniczano się często do wyliczeń informacyjnych.

Dzieje prasy polskiej do 1918 roku, czyli dwa najstarsze odcinki badań, były obszarem dobrze uformowanym. W całym powojennym okresie (1945–2009) opublikowano na ten temat 3426 prac, które wzbudziły rezonans w postaci 14735 cytowań, z czego 6257 lokowało się poniżej okresu *half-life*. Stanowiły zatem poważny (22,7%) odsetek ogólnej liczby prac z zakresu historii polskich mediów, która – przypomnijmy – wynosiła 15 041 oraz wywoływały równie duży rezonans (26,1% z globalnej liczby 23 888 cytowań $\leq$ *half-life*). Poszczególne pola badawcze różniły się jednak wielkością wytwarzanego strumienia informacji i liczbą zaangażowanych uczonych.

Badania nad pierwszym okresem rozwoju prasy polskiej (do 1864 roku) angażowały łącznie 628 badaczy, wśród których ok. 10% można uznać za ściśle związanych z rozważanym polem. Jedynie 62 historyków legitymowało się bowiem większym dorobkiem w tym zakresie (co najmniej 5 prac lub 10 cytowań $\leq$ *half-life*), zaś ich lista w dużej mierze pokrywała się z wykazem 79 dysertantów (19 habilitacji, 60 doktoratów). Ogółem w całym powojennym okresie (1945–2009) wydano z tego zakresu 1229 prac o charakterze ściśle naukowym, które były cytowane 6219 razy, w tym 2619 poniżej granicy *half-life*. Na globalną liczbę publikacji złożyło się 946 artykułów i 168 książek (w tym 147 monografii autorskich) oraz 115 innych publikacji.

Dorobek badawczy nad dziejami prasy polskiej doby popowstaniowej oraz zaangażowany w badania korpus autorów był prawie dwukrotnie większy. W okresie 1945–2009 tematyką tą interesowało się 1056 uczonych, wśród których 110 (10,4%) ściślej związało się z tytułową problematyką (co najmniej 5 prac lub 10 cytowań $\leq$ *half-life*); ich lista – dodajmy – była w dużej mierze zbieżna z wykazem 109 powojennych dysertacji (22 habilitacji i 87 doktoratów). Odpowiednio większy był też dorobek. W całym badanym okresie ukazało się na ten temat 2197 prac, któ-

re wzbudziły łączny rezonans w postaci 8516 cytowań, z czego 3638 przypadało na okres *half-life*. Na ogólną liczbę publikacji dotyczących prasy polskiej okresu 1864–1918 złożyły się 2023 opracowania oraz 174 publikacje o charakterze dokumentacyjnym (86 bibliografii, 24 antologie, 24 edycje źródeł i 40 tomów memuarystyki). Szczególną pozycję w rozważanym dorobku miały książki. Ogółem ukazało się ich 245, z czego 212 miało charakter autorskich monografii.

Osobnego doprecyzowania wymagają niektóre kwestie techniczne. Pierwsza dotyczy jednostek obliczeń. W pracy operowano wyłącznie na danych zaczerpniętych z Indeksu Cytowań Historiografii Mediów Polskich [ICHMP], w efekcie wszystkie dane odnoszą się wyłącznie do prac naukowych i dokumentacyjnych ściśle dotyczących historii prasy polskiej. Użyto ich do wszelkich charakterystyk, zarówno poszczególnych pól badawczych, jak i dorobku osób. Z oczywistych względów ICHMP nie objął wszystkich publikacji. Nie uwzględniono w szczególności prac publicystycznych i informacyjnych, a także większości opracowań, które drukowano na łamach prasy innej niż naukowa (gazety, prasa społeczno-kulturalna). W obliczeniach nie ujęto też recenzji, które analizowano i wykorzystywano odrębnie. W zasadzie nie ujęto też prac, których związek z historią prasy był niebezpośredni. Oczywiście istniały wyjątki. Podczas konstruowania ICHMP uznano, że o przynależności przedmiotowej do dyscypliny nie decydują kryteria formalne, lecz uzus. Uwzględniono zatem pewną liczbę prac z dziedzin pokrewnych, na które wskazywały też cytowania prac historycznoprasowych. Zasady kwalifikacji i selekcji materiału do ICHMP zostały szczegółowo opisane w specjalnym opracowaniu¹⁵. Zbliżonym rygorom podlegały referencje. W pracy operowano tylko cytowaniami prac zarejestrowanych w ICHMP. Były to więc cytowania, których źródłem były prace historycznoprasowe lub prasoznawcze. Jakkolwiek nie wszystkie prace poddano analizie (tylko 6880 publikacji, w tym 877 książek i 6003 artykuły, czyli 43% zawartości bazy) były one wykonane według specjalnej techniki (strategii typowania)¹⁶, która zapewniła wysoką skuteczność. Liczba cytowań nie jest więc pełna, choć można oszacować, że udało się zarejestrować ok. 80% ich globalnej liczby. W obliczeniach nie uwzględniono natomiast cytowań z dzieł z dyscyplin pokrewnych (szczególnie literaturoznawstwa czy historii społeczno-politycznej), gdyż było to technicznie niewykonalne. Pewna redukcja referencji wynikała też z przesłanek metodologicznych. Złożyły się na to m.in. eliminacja autocytowań oraz zastosowanie koncepcji cytowań $\leq$ *half-life*, w wyniku której efektywna liczba referencji, którą operowano w opracowaniu spadła o połowę.

Kolejnym problemem jest reprezentacja piśmiennictwa z ostatnich pięciu lat badań (2005–2009). Dane z tego okresu nie są kompletne, gdyż publikacje te ukazały się w czasie trwania prac nad ICHMP. Istniały zatem obiektywne przeszkody w ich pełnej ewidencji. Mimo trudności starano się zarejestrować wszystkie naukowe prace z podstawowego dyskursu (wyczerpująco uwzględniono jedynie prace opublikowane w głównych czasopismach historycznych, bibliologicznych i prasoznawczych oraz

---

¹⁵ W. M. Kolasa: *Retrospektywny indeks cytowań...*, s. 472–476.

¹⁶ Tamże, s. 476–478.

wydawnictwa książkowe). Szacunki wskazują, że zarejestrowano ok. 1/3 dorobku z tego okresu. Decyzja o włączeniu prac wydanych już w okresie pracy nad indeksem (2005–2009) wypływała z dwóch przesłanek: po pierwsze – w okresie tym ukazało się stosunkowo wiele książek poświęconych historii prasy polskiej (389); po wtóre – zabieg ów umożliwił wydłużenie horyzontu czasowego cytowań dla prac nowych. Kwestię tę szerzej wyjaśniono w rozdziale metodologicznym¹⁷.

Zbliżony charakter ma problem cytowań prac nowych lub wydanych stosunkowo niedawno. Badania przekonują bowiem, że prace dłużej istniejące w dyskursie mają większe szanse, by zostać cytowane. Aby wyeliminować tę deformację, w pracy używano cytowań $\leq$ *half-life* (zasadę tę szczegółowo wyjaśniono w rozdziale metodologicznym – 1.3). Modyfikacja ta odnosi pełny skutek dla publikacji istniejących co najmniej 14 lat w dyskursie, stąd prace wydane w ciągu ostatnich 13 lat od daty zamknięcia badań (od 1996 roku) nie mogły zyskać pełni cytowań. Zasadniczo nie istnieje żadna pewna metoda pozwalająca wyeliminować ten problem, stąd w analizach starano się czytelnie wskazywać publikacje tego rodzaju oraz w miarę możliwości posiłkować inną argumentacją. Przedział niepełnych danych tego rodzaju został również oznaczony na wszystkich histogramach jako „granica pełnych cytowań $\leq$ *half-life*”.

Charakter pracy sprawił, że zastosowano też specyficzne rozwiązania konstrukcyjne i edytorskie. W pierwszym rzędzie dotyczyło to metodologii. Ponieważ kwestie te wymagały specjalnych ustaleń i konstruowania narzędzi badawczych, przeto poświęcono im osobny rozdział. Drugą kwestią był stan badań (nad prasą polską do 1918 roku i jej badaniami). Problem ten w dużej mierze pokrywał się z podstawowym przedmiotem badań, dlatego zrezygnowano z jego omówienia we wstępie. Wiele problemów sprawił też aparat naukowy. Jako że głównym przedmiotem opracowania były publikacje, starano się je w miarę konieczności wykazywać w przypisach. Przyjęto zasadę, że przywołane zostaną wszystkie szerzej omówione, znaczące prace o charakterze ogólnym (w szczególności syntetyczne) oraz wybór pozostałych (głównie studia monograficzne). Mimo wprowadzonych ograniczeń ich łączna liczba okazała się znacząca. W obu zasadniczych rozdziałach (2 i 3) zastosowano blisko 2 tys. przypisów, w których wykazano ponad 3 tys. dzieł. W tej sytuacji uznano, że ich pełne zestawienie w bibliografii przedmiotu byłoby nieekonomiczne. W bibliografii wykazano więc wyłącznie prace książkowe, zaś dostęp do pozostałych umożliwia indeks osób. Pełną bibliografię przedmiotu udostępniono na dołączonej do rozprawy płycie CD, gdzie zarejestrowano 4964 pozycje, w tym 1229 na temat historii prasy okresu 1501–1864; 2197 – dotyczących okresu 1864–1918; 1130 – opracowań ogólnych, przekrojowych i metodologicznych oraz 408 prac przedwojennych. Przyjęte rozwiązanie było także powodem rezygnacji z tradycyjnych skrótów edytorskich w przypisach. W zasadniczej części pracy wprowadzono ponadto dedykowaną symbolikę. Specjalne znaczenie miały nawiasy kwadratowe i okrągłe. Jeśli nie zostało podkreślone inaczej, w nawiasach kwadratowych podawano cytowania

¹⁷ Rozdz. 1.3, przyp. 81.

≤ *half-life*, zaś w okrągłych – liczbę publikacji¹⁸. Rzadziej przywoływano referencje innego rodzaju, np. cytowania całkowite oraz tzw. cytowania relatywne. Ostatni rodzaj cytowań oznaczał cytowania określonego rodzaju prac przez inne, określone prace¹⁹.

Opracowanie ma jednego autora, lecz powstało z inspiracji i z pomocą wielu osób. Wiele cennych wskazówek natury metodologicznej zaczerpnięto z dzieł uczonych, którzy adaptowali na grunt polski metody bibliometryczne, w szczególności: Barbary Stefaniak, Marty Skalskiej-Zlat, Iriny Marshakovej-Shaikevich i Piotra Nowaka. Inspiracja do badań dorobku polskiego prasoznawstwa i historiografii prasy polskiej płynęła przede wszystkim od niestrudzonego badacza tej tematyki Sylwestra Dzikiego. Realizacja badań nie byłaby możliwa bez wsparcia ze strony przyjaciół z Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz Komisji Prasoznawczej Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Szczególnie wiele zawdzięcza autor swemu mistrzowi Prof. Jerzemu Jarowieckiemu, który zechciał być pierwszym czytelnikiem i recenzentem rozprawy, a także Prof. Jerzemu Myślińskiemu (drugiemu recenzentowi), którego wnikliwe uwagi pozwoliły poprawić i wzbogacić jej treść. Nieocenioną pomoc w realizacji przedsięwzięcia zawdzięcza autor studentom Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UP, którzy w latach 2005–2009 uczestniczyli w pracy nad Indekssem Cytowań Historiografii Mediów Polskich, a także firmie Sokrates Software z Poznania, która bezpłatnie użyczyła infrastruktury informatycznej.

---

¹⁸ Np. zapis (114) [268] oznacza 114 publikacji, cytowanych 268 razy w okresie krótszym niż *half-life*.

¹⁹ Np. zapis [20/26] oznacza 26 cytowań całkowitych, w tym 20 przez określony rodzaj publikacji.

1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy

1.1. W poszukiwaniu metody badawczej

Historiografia prasy nie była w dotychczasowej tradycji badawczej przedmiotem systematycznych studiów, stąd nie dopracowała się własnej metodologii. Nieliczne prace, które podejmowano w tym zakresie, miały charakter dokumentacyjno-przeglądowy bądź dotyczyły wąskich zagadnień. W pierwszej grupie mieściły się przeglądy stanu badań (ogólne lub szczegółowe)¹, których autorzy koncentrowali się zwykle na wyliczeniach dokonań badawczych i wskazaniu obszarów niezagospodarowanych. W drugiej – analizy osiągnięć wybranych zespołów badawczych², badaczy³ lub genezy dyscypliny⁴. W obu przypadkach autorzy posługiwali się bliżej nieokreśloną heu-

¹ M.in.: A. Garlicka: *Rozwój badań nad historią prasy w Polsce. Cz. 1, Do 1939 roku*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” T. 1 (1962), s. 7–48; B. Petrozolin-Skowrońska: *Bibliografia – analiza – synteza – warsztat : badania nad dziejami czasopiśmiennictwa polskiego. Cz. 1–2*, „Przegląd Humanistyczny. 1976, nr 7, s. 65–81; nr 8, s. 103–119; K. Zawadzki: *Stan badań nad gazetami ulotnymi*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” T. 7 (1971), s. 335–353; J. Łojek: *1960–1980 : badania nad prasą polską okresu 1661–1864*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1981, nr 4, s. 19–26; J. Myśliński: *Badania nad prasą polską okresu popowstaniowego w ostatnim dwudziestoleciu*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1981, nr 4, s. 27–34 i in.

² Np. J. Myśliński: *Pracownia Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku PAN (1958–1993)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2002, z. 1, s. 185–209; J. Mądry: *Z dziejów badań nad prasą polską na Śląsku do roku 1939*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Prace Historyczne” T. 1 (1970), s. 7–21 i in.

³ Np. J. Pirożyński: *Konrad Zawadzki jako badacz polskich i dotyczących Polski gazet ulotnych oraz gazet seryjnych z XVI–XVIII wieku*, [w:] *Konrad Zawadzki : bibliograf, prasoznawca, warsawianista*. Warszawa 2003, s. 43–46; J. Jarowiecki: *Profesor Marian Tyrowicz i jego prasoznawstwo*, [w:] *W setną rocznicę urodzin profesora Mariana Tyrowicza*. Kraków 2004, s. 22–33; *Jerzy Łojek – niepokorny historyk dylematów niepodległości : życie, twórczość, nagroda*. Warszawa 2006; S. Dziki, M. Glogier: *Czesław Lechicki (1906–2001) – religioznawca, prasoznawca*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, z. 2, s. 367–373 i in.

⁴ M.in. B. Golka: *Kształtowanie się wiedzy o prasie w Polsce XIX wieku*. Warszawa 1969; M. Czajkowska: *Stanisław Teofil Jarkowski*, „Prasa Współczesna i Dawna” 1958, nr 4, s. 113–127; S. Dziki: *Z dziejów polskiego czasopiśmiennictwa prasoznawczego*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1988, nr 2, s. 5–16; R. Marylska: *Pierwsze próby organizacji badań prasoznawczych w okresie 1918–1939*, „Kwartalnik Prasoznawczy” 1958, nr 1/2, s. 108–112.

rystyką (subiektywną z natury), którą w tylko niektórych przypadkach wspomagały inne techniki (głównie analizy statystyczne)⁵. Prace tego typu stanowią wprawdzie cenną pomoc dla badacza, szczególnie przy analizie wąskich zagadnień, lecz w zastosowaniu do badania tendencji rozwojowych całej dyscypliny mogą mieć wyłącznie charakter materiałowy. Odpowiednich technik badawczych poszukiwano zatem w ogólnej metodologii badań historycznych oraz naukoznawstwie.

Dorobek polskich metodologów historii jest znaczący, wszelako problematyką metod badania dziejów historiografii zajmowano się rzadko. Aż do połowy lat 80. nie poświęcano tej tematyce większej uwagi, zaś obserwacja praktyki przekonuje, że większość badań prowadzono w wykorzystaniem tradycyjnych metod historycznych, zazwyczaj nawiązujących do metodologii wypracowanej przez Mariana H. Serejskiego⁶. Szerszą dyskusję na temat warsztatu zapoczątkowało dopiero rozpoczęcie prac nad dziejami historiografii polskiej okresu międzywojennego w 1983 r. Kierownik zespołu Jerzy Maternicki przedstawił wówczas projekt badania historiografii ujęty z perspektywy – jak ją określił – „kulturologiczno-naukoznawczej”⁷. Propozycja ta wyrastała z krytyki indywidualnego historyzmu i lansowała prace deskryptywne, w których centralnym obiektem badań było środowisko historyczne. Jakkolwiek badań nie ukończono wskutek braku finansowania prac dokumentacyjnych (które ustało od 1990 r.), niewątpliwą zasługą Maternickiego było szerokie zastosowanie metod kwantytatywnych⁸.

Wśród metodologów nie było jednak jednomyślności koncepcyjnej. Zgoła odmienne wizje badań historiografii prezentowali wówczas m.in. Andrzej F. Grabski⁹, Jerzy Topolski¹⁰. Pierwszy był zwolennikiem teorii, według której rozwój historiografii jest procesem o strukturze fazowej, gdzie kolejno następują etapy: powstawania dziejopisarskich standardów, ich trwania, a następnie kryzysu, i z kolei kreowania nowych. Nie był jednak – podkreślmy – zwolennikiem teorii Thomasa Kuhna, gdyż uważał, że w historiografii istnieją równoległe obok siebie modele i paradygmaty

---

⁵ Np. S. Dziłki: *Tendencje rozwojowe polskiego prasoznawstwa 1965–1981*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1984, nr 2, s. 21–36; tenże: *Prasoznawstwo Jerzego Jarowieckiego*, [w:] *Literatura, prasa, biblioteka*. Kraków 1997, s. 31–42 i in.

⁶ Szerzej o dorobku i metodologii M. H. Serejskiego piszą m.in. R. Stobiecki: *Łódź jako ośrodek badań historiograficznych po 1945 r.*, „Rocznik Łódzki” T. 50 (2003), s. 31–44; J. Maternicki: *Marian Henryk Serejski*, [w:] *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*. Warszawa 1986, s. 377–400.

⁷ J. Maternicki: *Polskie środowisko historyczne lat 1918–1939: założenia metodologiczne badań, ich organizacja i dotychczasowe wyniki*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*. Warszawa 1986, s. 48–77.

⁸ M.in. niektóre rozprawy zawarte w serii: *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*. T. 1–5. Warszawa 1986–1990 oraz wybrane monografie, m.in. W. Marmon: *Krakowskie środowisko historyczne w latach 1918–1939*. Kraków 1995.

⁹ A. F. Grabski: *Problem syntezy w historii historiografii: uwagi dyskusyjne*, „Historyka” T. 20 (1990), s. 3–9; tenże: *Historia historiografii w strukturze nauki historycznej*, [w:] *Między historią a teorią: refleksje nad problematyką dziejów wiedzy historycznej*. Warszawa 1988, s. 230–241.

¹⁰ J. Topolski: *O metodologicznym mechanizmie rozwoju historiografii*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*. Warszawa 1986, s. 15–39.

konkurencyjne¹¹. Teorii tej podporządkował Grabski wiele dzieł, w tym dwie prace syntetyczne: *Zarys historii historiografii polskiej* (2000) i niedokończony *Dzieje historiografii* (2003), wydane pośmiertnie przez Rafała Stobieckiego. Z kolei w bogatym dorobku Jerzego Topolskiego dominowały zainteresowania metodologią zorientowaną analitycznie, której pełny wykład zawarł w *Metodologii historii* (1968) oraz *Teorii wiedzy historycznej* (1983). Niemniej w latach 90. XX w. dał się też poznać na polu historii historiografii, pisząc podręcznik *Od Achillesa do Béatrice de Planissolles* (1998). Praca ukazała się zaledwie dwa lata po wydaniu głośnego dzieła *Jak się pisze i rozumie historię* (1996), w którym Topolski wystąpił jako zwolennik narratywizmu¹². Idei tej podporządkowany był także wspomniany podręcznik. Z jeszcze większą ostrością różnice metodologiczne ujawniły się w pracach młodszych badaczy (m.in. Wojciecha Wrzoska, Ewy Domańskiej czy Andrzeja Radomskiego)¹³, którzy do początku lat 90. twórczo adaptowali na polski grunt teorie postmodernistyczne.

Osobne znaczenie na rozważanym polu miały działania Komisji Metodologii Historii i Historii Historiografii PAN. W 1996 roku z inicjatywy jej członka – J. Maternickiego powrócono do przerwanej projektu syntezy historii historiografii polskiej oraz powołano specjalny komitet. Kwestie metodologiczne okazały się pierwszoplanowe, stąd uczyniono je przedmiotem specjalnej konferencji zorganizowanej w Rzeszowie¹⁴. Na spotkaniu zreferowano węzłowe problemy metodologiczne i strategiczne stojące przed polską historiografią, wszelako obrady udowodniły ponad wszelką wątpliwość, że wśród historyków nie ma zgody wobec podstawowych nawet kwestii. Jakkolwiek Maternicki zreferował własną koncepcję i przedstawił stan badań, większość uczonych (Grabski, Topolski, Wrzosek, Radomski) formułowało propozycje odmienne. W późniejszych latach nie podejmowano podobnych dyskusji (przynajmniej na porównywalną skalę), zaniechano prac nad syntezą, zaś praktyka pierwszej dekady XXI wieku dowiodła, że historię historiografii można uprawiać na wiele sposobów. Tezę taką potwierdza zarówno analiza łamów „Historyki” czy „Klio Polskiej”, jak i analiza dorobku książkowego.

W pierwszej dekadzie XXI w. polska historia historiografii rozwijała się przeto w kilku niezależnych i – podkreślmy – odseparowanych nurtach¹⁵. Obok prac in-

¹¹ A. Wierzbicki: *Andrzej Feliks Grabski (1934–2000) jako historyk historiografii*, „Historyka” T. 31 (2001), s. 3–14.

¹² Sz. Malczewski: „Metodologie” Jerzego Topolskiego, „Historyka” T. 39 (2009), s. 89–112.

¹³ E. Domańska, J. Topolski, W. Wrzosek: *Między modernizmem a postmodernizmem: historiografia wobec zmian w filozofii historii*. Poznań 1994; W. Wrzosek: *Historia, kultura, metafora: powstanie nieklasycznej historiografii*. Wrocław 1995; E. Domańska: *Mikrohistorie: spotkania w międzyświatach*. Poznań 1999; A. Radomski: *Kultura – Prawda – Poznanie*. Lublin 1994; tenże: *Kultura, tekst, historiografia*. Lublin 1999; *Metodologiczne problemy badań nad dziejami myśli historycznej*. Red. J. Maternicki. Warszawa 1990.

¹⁴ Referaty wydano w zbiorze: *Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii polskiej*. Red. J. Maternicki. Rzeszów 1998.

¹⁵ R. Stobiecki: *Historiografia polska początków XXI wieku*, „Przegląd Humanistyczny” 2010, nr 5/6, s. 49–65; *Spojrzenie w przeszłość: Konferencja Muzeum Historii Polski, Jadwisin, 25–26 października 2007 r.: materiały pokonferencyjne*. T. 2, *Wiek XIX, XX*. Red. P. Skibiński i in. Warszawa 2009;

terpretacyjnych (w tym postmodernistycznych)¹⁶, ukazywały się także zorientowanie neopozytywistycznie syntetyzacji encyklopedyczne¹⁷ i erudycyjne panoramy środowisk¹⁸, a także dzieła prezentujące stanowiska umiarkowane¹⁹, które starały się łączyć oba kierunki; niesłabnącym zainteresowaniem uczonych cieszyły się również badania podstawowe zorientowane źródłowo²⁰.

Mimo rozbieżności metodologicznych można wskazać pewien wspólny mianownik większości prac syntetycznych z zakresu historii historiografii. Opracowania te w warstwie przedmiotowej odwoływały do kilku płaszczyzn, które wyznaczają komponenty klasycznie rozumianej historiografii. Precyzyjnie ilustrują tę koncepcję założenia Rafała Stobieckiego, który pisząc syntezę polskiej historiografii emigracyjnej²¹ wskazał na trzy obszary: 1° – środowisko twórców (tj. badaczy); 2° – struktury organizacyjne (tj. zaplecze instytucjonalne) oraz 3° – dorobek (przede wszystkim publikacje), który obejmuje: 3a° – założenia teoretyczno-metodologiczne oraz 3b° – horyzont problemowy i 3c° – utrwaloną na jego łamach wizję (wizje) dziejów. Koncepcję tę w odniesieniu do okresu Polski Ludowej należałoby jeszcze uzupełnić o obszar 4° – obejmujący uwarunkowania natury politycznej (m.in. politykę naukową i wpływy cenzury)²². Wydaje się jednak, że tak określony przedmiot badań, wraz z wizją jego analizy, można bez zastrzeżeń zastosować jedynie w historiografii ogólnej (narodowej, regionalnej). W przypadku historiografii szczegółowej (np. historiografii prasy) zachodzi bowiem wiele sytuacji problematycznych.

Pierwsza trudność dotyczy pól badawczych i perspektywy, w jakiej są rozpatrywane. W historii ogólnej pola są bowiem szerokie, zaś w przypadku historii szczegółowej ulegają konkretyzacji (zawężeniu). W konsekwencji poszczególne tematy widziane z perspektywy historiografii ogólnej mają rangę zagadnienia (fenomenu), zaś z perspektywy historiografii szczegółowej stanowią pełnoprawne pole badawcze. Przykładem jest „gazeta ulotna”, która w tradycyjnej historiografii jawi się jako jedno z typów źródeł, choć z perspektywy historii prasy stanowi pole badawcze, ze

---

Historyk wobec źródeł : historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne. Red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki. Łódź 2010.

¹⁶ Np. A. Radomski: *Historiografia a kultura współczesna.* Lublin 2006; E. Domańska: *Historia egzystencjalna : krytyczne studium narratywizmu i humanistyki zaangażowanej.* Warszawa 2012.

¹⁷ Np. B. Miśkiewicz: *Polska historiografia wojskowa : próba analizy i syntezy.* Toruń 2003 i in.

¹⁸ Np. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* T. 1–5. Red. J. Maternicki. Rzeszów 2004–2007; A. Toczek: *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918).* Kraków 2013; J. Pisulińska: *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939).* Rzeszów 2012 i in.

¹⁹ Np. R. Stobiecki: *Klio na wygnaniu: z dziejów polskiej historiografii na uchodźstwie w Wielkiej Brytanii po 1945 r.* Poznań 2005; tenże: *Historiografia PRL: ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana.* Warszawa 2007

²⁰ Np. T. P. Rutkowski: *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970: zagadnienia polityczne i organizacyjne.* Warszawa 2007.

²¹ R. Stobiecki: *Klio na wygnaniu...*, s. 12.

²² R. Stobiecki: *Między kontynuacją a dyskontynuacją : kilka uwag na temat powojennych dziejów polskiej nauki historycznej,* [w:] *Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii polskiej.* Rzeszów 1998, s. 265–285.

wszystkimi tego konsekwencjami (przedmiot badań, własne metody, kadra). Siatka pól badawczych w historiografii szczegółowej wymaga zatem starannej analizy i precyzyjnego określenia.

Kolejna trudność wiąże się z rozproszeniem struktur organizacyjnych. Historiografia szczegółowa nie dysponuje zazwyczaj własnymi, wyspecjalizowanymi instytucjami badawczymi, lecz jest uprawiana jako specjalność w ramach innych jednostek. W efekcie trudno wskazać jej struktury organizacyjne *sensu stricto* (czyli zdefiniowany wyżej obszar 2°). Obserwacja praktyki, by ograniczyć się do historii prasy, przekonuje, że określona specjalność (wdziana tu jako pole badawcze) często pojawia się w dorobku określonej instytucji jako emanacja osobistych preferencji badawczych, pojedynczych historyków. Zainteresowania takie mogą być krótkotrwałe (nie znaczy bynajmniej, by ich efekty były błahe) lub przetrwać się w systematyczną działalność. Zdarza się również, że wokół niektórych badaczy skupiają się uczniowie i tworzy się załóżek „szkoły”. Egzemplifikują ten problem np. badania nad prasą polską XVIII stulecia. Już od wczesnych lat 50. zajmowano się nią w Instytucie Badań Literackich PAN (m.in. Mieczysław Klimowicz, Elżbieta Aleksandrowska, Zdzisław Libera), z czasem pogłębiając dorobek i wychowując następców. Z kolei Pracownia Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX w. PAN z definicji nie interesowała się XVIII w., niemniej dzięki osobistym inklinacjom Jerzego Łojka wypracowano tu poważny dorobek nad prasą informacyjną tego okresu. W latach 60. i 70. duże zasługi na tym polu notowano także w Bibliotece Ossolineum i na Uniwersytecie Wrocławskim (Józef Szczepaniec), zaś w kolejnych latach prace przeniosły się do Uniwersytetu Jana Kochanowskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego (Danuta Hombek, Stanisław Grzeszczuk). Osobnym torem podążała refleksja nad prasą okresu insurekcji. Najpierw badał ją uczeń Kazimierza Wyki – Ignacy Próchnicki (Uniwersytet Jagielloński), zaś trwałe osiągnięcia wypracował dopiero historyk z Uniwersytetu Warszawskiego, uczeń Andrzeja Zahorskiego – Andrzej Woltanowski. Prasa polska XVIII w. była wprawdzie małym polem badawczym (złożyło się nań tylko 258 opracowań naukowych), niemniej stała się przedmiotem aż 29 awansów naukowych (w tym 5 habilitacji i 24 doktoratów), które powstały w 7 instytucjach. Skalę ich rozproszenia ilustruje rozkład dysertacji: Uniwersytet Jagielloński – 8, Uniwersytet Warszawski – 6, Uniwersytet Wrocławski – 6, Instytutu Badań Literackich PAN – 5, Uniwersytet Gdański – 2 oraz Instytut Historii PAN, Instytut Historii Nauki i Techniki PAN, tudzież Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (po 1). W przypadku pozostałych pól badawczych rozproszenie było podobne lub większe. W ślad za tym trudny do zrealizowania jest także postulat analizy środowiska twórców (wykazany wyżej obszar 1°).

Liczne trudności sprawia analiza dorobku (obszar 3°), w szczególności zaś jego jednoznaczna identyfikacja. W historiografii szczegółowej przedmiot badań jest zazwyczaj konkretny (obiekt, właściwość), a więc charakteryzuje się niskim poziomem abstrakcji. Fakt ów sprawia, że może być badany z wielu perspektyw. Na tym poziomie dochodzić może ponadto do licznych zapożyczeń metodologicznych, faktogra-

ficznych i koncepcyjnych. W badaniach tego typu – co potwierdzają obserwacje – perspektywy metodologiczne często się krzyżują, zaś ich wyniki (publikacje) funkcjonują jednocześnie w kilku dyskursach (niejako na obrzeżu kilku dyscyplin). Sytuacja taka jest charakterystyczna dla młodych dyscyplin, w okresie gdy wykształcają własną metodologię. Problem z całą ostrością wystąpił w historiografii prasy polskiej, która począwszy od początku lat 60. poszukiwała tożsamości metodologicznej, czerpiąc inspiracje z: historii (gospodarczej, politycznej, kultury), literaturoznawstwa i szeroko pojętej bibliologii²³. Z czasem jej warsztat wzbogaciły metody i techniki zapożyczone z prasoznawstwa (m.in. socjologiczne, ekonomiczne, prawne i językoznawcze).

Horyzont badań historycznoprasowych poszerzył się najbardziej dzięki prasoznawstwu. Przekonuje o tym zwłaszcza koncepcja Mieczysława Kafła, który opowiadał się za prasoznawstwem jako samodzielną dyscypliną, zaś w jego ramach historię prasy lokował w grupie nauk podstawowych. W świetle jego założeń prasa tworzyła system, który dzielił się na sześć warstw, obejmujących kolejno: 1) twórców (dziennikarzy, wydawców), ich metody pracy i organizacja redakcji; 2) wytwory ich pracy (czyli gazety i czasopisma); 3) zawartość i treść tych wytworów; 4) procesy ich rozpowszechniania; 5) warunki oddziaływania oraz 6. skutki oddziaływania prasy (opinię publiczną)²⁴. Nie była to bynajmniej jedyna koncepcja. Równoległe inną wizję badań (jako konglomerat dyscyplin) prezentowała Irena Tetelowska²⁵, której naukową karierę przerwała przedwczesna śmierć w 1969 r. Od początku lat 70. badania teoretyczne rozwijano głównie w Ośrodku Badań Prasoznawczych. Z czasem – jak zauważa Walery Pisarek –

nastąpiła swego rodzaju synteza obu stanowisk i zwyciężyła koncepcja „prasoznawstwa” jako samodzielnej dyscypliny, ale z przedmiotem nieograniczonym ani działalnością dziennikarską [jak chciał Kafel – W.M.K], ani nawet wydawniczą, a więc koncepcja prasoznawstwa jako „interdyscyplinarnej nauki o periodycznym komunikowaniu”. W praktyce dydaktycznej i badawczej lat 70. utrwaliło się przekonanie, że różne aspekty procesu periodycznego komunikowania za pomocą mediów masowych stanowią przedmiot zainteresowania różnych dyscyplin²⁶.

Koncepcję tę czytelnie ilustruje schemat autorstwa Tomasza Gobana-Kłasa (rys. 1). Dodajmy, że aż do końca lat 80. była ona modelem dominującym w polskim prasoznawstwie i stosowano ją powszechnie w praktyce badawczej zarówno w odniesieniu do bieżącej analizy rynku, jak i w badaniach teoretycznych²⁷.

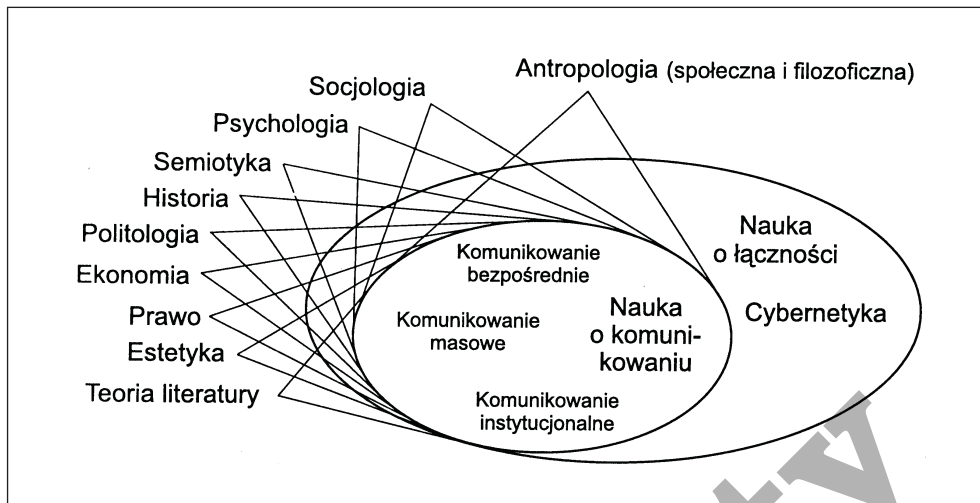
²³ K. Migoń: *Nauka o książce : zarys problematyki*. Wrocław 1984, s. 222–303; tenże: *Bibliologia wobec medioznawstwa : izolacja, komplementarność czy integracja*, [w:] *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej*. Lublin 2002, s. 13–18.

²⁴ M. Kafel: *Prasoznawstwo*. Warszawa 1969, s. 89–173.

²⁵ I. Tetelowska: *Szkice prasoznawcze*. Kraków 1972, s. 54–95.

²⁶ W. Pisarek: *Wstęp do nauki o komunikowaniu*. Warszawa 2008, s. 231.

²⁷ T. Goban-Klas, S. Dziki: *Badania OBP nad oddziaływaniem środków masowych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1986, nr 3, s. 19–34.

Rysunek 1. Interdyscyplinarność studiów nad komunikowaniem (wg T. Gobana-Klasa)²⁸

Pierwsza kodyfikacja metod prasoznawczych nastąpiła w Polsce już na początku lat 70., wraz z wydaniem trzypięciotomowego dzieła *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie* (1969–1971). Praca w wielu partiach odnosiła się do historii prasy, zaś zasadniczą rolę pełniło syntetyczne studium Marana Tyrowicza *Historia prasy – jej zadania, źródła i metody badań*²⁹. Późniejsza praktyka udowodniła jednak, że historycy czerpali z niej bardzo selektywnie. Przekonuje o tym zarówno analiza dorobku, jak również dwa pierwsze tomy syntezy *Historia prasy polskiej* (1976), która zdaniem recenzentów okazała się niespójna metodologicznie i koncepcyjnie. Zdecydowanie większy wpływ na kształtowanie się metodologii w badaniach historycznoprasowych wywarli indywidualni badacze. Kluczową rolę w tym zakresie odegrali uczeni z Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku PAN, m.in. Jerzy Łojek, Jerzy Myśliński i Andrzej Paczkowski. Metodologia w ich wykonaniu nie miała jednak charakteru akademickiego, lecz pragmatyczny. Historycy ci systematycznie doskonalili własny warsztat, doraźnie tylko zajmując stanowiska w kwestiach metodologicznych. Wśród nielicznych głosów tego typu duże znaczenie odegrał referat Paczkowskiego wygłoszony na konferencji w Oleśnicy w 1977 r., gdzie omówił model postępowania z prasą polityczną doby międzywojennej i okresu przełomu wieków³⁰. Autor wyróżnił trzy zespoły zagadnień interesujących historyka prasy: 1) czynniki i warunki sławiające o powstaniu wytworu prasowego (oraz przebieg jego powstania); 2) wypowiedzi w nim zawarte (oraz ich konteksty); 3) obieg społeczny (i funkcja)

²⁸ T. Goban-Klas: *Od wielo- do interdyscyplinarności : z dziejów wiedzy o komunikowaniu*, „Studia Filozoficzne” R. 20 (1976), nr 2, s. 87, za: T. Goban-Klas: *Media i komunikowanie masowe : teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*. Warszawa 2006, s. 105.

²⁹ M. Tyrowicz: *Historia prasy – jej zadania, źródła i metody badań*, [w:] *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie*. T. 1. Warszawa 1969, s. 145–192.

³⁰ A. Paczkowski: *Badania historycznoprasowe w zastosowaniu do badań nad dziejami myśli politycznej*, [w:] *Na warsztatach historyków polskiej myśli politycznej*. Wrocław 1980, s. 9–21.

tych wypowiedzi (wraz z ich kontekstami). Późniejsza praktyka badawcza potwierdziła duże znaczenie poznawcze tej koncepcji, zaś niektóre prace wykorzystujące wskazówki Paczkowskiego uchodziły w środowisku i opinii recenzentów za modelowe³¹.

W zdecydowanej większości prac historycznoprasowych recepcja metodologii prasoznawczej była jednak niewielka. Wynikało to z kilku powodów. Po pierwsze – prasoznawcze kategorie pojęciowe odnosiły się do prasy współczesnej, stąd ich zastosowanie w badaniu przeszłości było ograniczone. Prasa w odległych epokach funkcjonowała w zupełnie innych okolicznościach, te zaś zmieniały się w czasie. Inne czynniki wpływały na przykład na rynek prasy w XVIII wieku (wówczas ze względu na twórców i odbiorców prasa lokowała się raczej bliższej literatury), inne w okresie powstania listopadowego czy na emigracji, a jeszcze inne w II połowie XIX wieku, gdy stopniowo stawała się częścią kultury masowej. Aż do 1918 roku nakładały się na to duże różnice międzyzaborowe, gdyż w każdej dzielnicy panowały inne tradycje prasowe, warunki prawne, praktyka administracyjna oraz ekonomiczne możliwości działania i chłonność rynku. Czynniki te sprawiały, że niemal każdy odcinek badań prasy (w sensie chronologiczno-geograficznym) wykształcił własne metody badawcze i postępowanie źródłowe. Drugim powodem niskiej recepcji metod prasoznawczych było instrumentalne traktowanie prasy (stosunkowo częste w polskiej praktyce badawczej), czyli postrzeganie jej wyłącznie w kategorii źródła. Prace tego typu koncentrowały się tylko na jednym z aspektów prasy (warstwie 3 – by użyć terminologii Kaffla), zaś ich autorzy tracili z pola widzenia szereg czynników (kontekstów) mogących nierzadko mieć kluczowy wpływ na przekaz (m.in. okoliczności działania, twórców, inspiratorów), warunki jego funkcjonowania (społeczne, prawne i polityczne), czy wreszcie efekty (zasięg) oraz jego skutki (opinię publiczną). Prace tego typu – jak przekonały późniejsze badania – w niewielkim tylko stopniu przyczyniały się do rozwoju dyscypliny.

W ślad za powyższymi ustaleniami identyfikacja i analiza dorobku w historiografii prasy (obszar 3°) jest utrudniona i obwarowana licznymi ograniczeniami. Uwaga ta w podobnej mierze dotyczy sfery założeń teoretyczno-metodologicznych (3a^o), jak i horyzontu problemowego (3b^o)³². Na wskazane problemy natury teoretycznej nakłada się też niezwykle trudny do realizacji problem interpretacyjny, do którego realizacji niezbędne są badania cząstkowe. Ponieważ jednak prace tego rodzaju (z wyjątkiem drobnych opracowań przeglądowych)³³ w praktyce nie istnieją, stąd do realizacji badań konieczny okazuje się żmudny proces lektury całego dorobku oraz towarzyszącej mu krytyki naukowej (recenzji).

---

³¹ Np. W. Pepliński: *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939 : system funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*. Gdańsk 1987; A. Romanow: *Gdańska prasa polska : 1891–1920*. Warszawa 1994. Por. m.in. rec.: A. Notkowski, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1989, nr 3, s. 116–123; J. Myśliński, „Kwartalnik Historyczny” 1995, nr 1, s. 124–126.

³² Nieistotna w przypadku historii prasy wydaje się natomiast kategoria 3c^o (tj. utrwalona w treści wizja dziejów), gdyż jest to pytanie badawcze przynależne do historiografii ogólnej.

³³ Por. przyp. 1, 2, 3, 4, 5.

Ostatnim komponentem klasycznie rozumianej historiografii są rozmaite pozanaukowe konteksty, w jakich nauka funkcjonowała. Ten aspekt analizy wydaje się kluczowy w ocenie historiografii PRL, gdyż oddziaływanie państwa poprzez rozmaite instrumenty na naukę było niewątpliwe³⁴. Wpływ na historiografię był zaś szczególnie silny, gdyż interpretacja dziejów nieuchronnie krzyżowała się z oficjalną ideologią. Problematyka ta nie została wprawdzie jeszcze dobrze poznana³⁵, niemniej dotychczasowe wyniki badań uprawniają do kilku stwierdzeń. Historiografia okresu PRL nie była monolitem i przechodziła rozmaite fazy ubezwłasnowolnienia i „odwilży”. Zmieniał się zarówno zakres swobody tematycznej, jak i siła kontroli. W różnych okresach obok tematyki cenzuralnie zakazanej czy wymagającej kompromisów istniały też obszary cieszące się stosunkowo dużą autonomią. Władze oddziaływały na historyków za pomocą rozmaitych instrumentów, wszelako kluczową rolę odgrywały dwa czynniki: polityka naukowa (czynnik aktywny) oraz cenzura (pasywny). Dzięki polityce naukowej (wliczając w to działania nieoficjalne) władza poprzez instytucje, awanse i preferowane tematy wpływała na dominujące kierunki badań, zaś cenzura stała na straży treści godzących w istniejący system (ustrój) i sojusze.

W świetle dotychczasowego stanu badań pełna charakterystyka historiografii okresu PRL nie jest jednak możliwa. Zbyt wiele problemów jest słabo poznanych, inne funkcjonują na prawach hipotez, jeszcze inne są przedmiotem niegasnących sporów. Większych wątpliwości nie budzi jedynie wewnętrzny podział rozwoju historiografii PRL, zaproponowany przez Andrzeja F. Grabskiego³⁶. Autor wydzielił w jej dziejach trzy fazy (1945–1949, 1949–1956, 1956–1989), w których, jak udowodnił, panowały inne warunki uprawiania nauki. W pierwszym okresie istniał jeszcze stosunkowo duży zakres swobody, zaś uczeni skupili się na odbudowie struktur nauki historycznej. Drugi (1949–1956) – przypađł na czas stalinizacji i był dla historiografii wyjątkowo trudny. Władze podjęły w tym czasie ofensywę „na froncie naukowym”, mający na celu przebudowę historiografii na wzór radziecki. Zlikwidowano lub drastycznie ograniczono działalność wielu instytucji, utworzono struktury historiografii partyjnej, ograniczono autonomię uniwersytetów i odsunięto od warsztatów niewygodnych uczonych. Symptomatyczna dla tego okresu była próba narzucenia marksistowskiej metodologii, zredukowanej do mechanicznie pojmowanego materializmu historycznego oraz zawężenie badań w wielu obszarach

³⁴ D. Degen, P. Hübner: *Polityka naukowa władz Polski Ludowej w zakresie humanistyki*, [w:] *Humanistyka polska w latach 1945–1990*. Warszawa 2006, s. 11–38.

³⁵ M.in. R. Stobiecki: *Historiografia PRL...*; tenże: *Między kontynuacją a dyskontynuacją*, [w:] *Humanistyka polska w latach 1945–1990*. Warszawa 2000, s. 127–155; tenże: *Historia pod nadzorem: spory o nowy model historii w Polsce (II połowa lat czterdziestych – początek lat pięćdziesiątych)*. Łódź 1993; T. P. Rutkowski: *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970*. Warszawa 2007; Z. Romek: *Cenzura a nauka historyczna w Polsce 1944–1970*. Warszawa 2010; M. Górny: *Przede wszystkim ma być naród: marksistowskie historiografie w Europie Środkowo-Wschodniej*. Warszawa 2007; J. Maternicki: *Dziesięć wieków historiografii polskiej. Cz. 2, Ostatnie 60 lat*. „Wiadomości Historyczne” 2002, nr 2, s. 85–98; A. Czyżewski: *Proces destalinizacji polskiej nauki historycznej w drugiej połowie lat 50. XX wieku*. Warszawa 2007 i in.

³⁶ A. F. Grabski: *Zarys historiografii polskiej*. Poznań 2006, s. 198–230.

(np. nowa periodyzacja zgodna z teorią formacji) i rozszerzenie ich w innych (np. nadreprezentacja tematów poświęconych tzw. tradycjom postępowym). Trzeci okres (1956–1989) nastąpił na fali odnowy po wydarzeniach „października”, nabierając tempa po obradującym w Krakowie w 1958 roku VIII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich³⁷. Datę tę uznaje się za cezurę przezwyciężenia stalinowskiego schematyzmu i wejścia na drogę stopniowego wyzwiania się polskiej nauki historycznej spod presji politycznej i metodologicznej³⁸. Nie oznacza to bynajmniej, że automatycznie zaistniała swoboda badań (w szczególności w odniesieniu do historii najnowszej); władza zrezygnowała jedynie z prostego używania historii do legitymizacji systemu, jednak nadal kontrolowała tematy godzące w pryncypia swoiście pojętej racji stanu i relacje z sojusznikami. Równoległe następowała liberalizacja cenzury. Zakres kontroli cenzorskiej – twierdzi Grabski – tworzył pewne kontinuum, które rozciągało się: od skrupulatnej inspekcji wysokonakładowych dzieł syntetycznych (głównie podręczników), po bardziej pobłażliwe traktowanie niskonakładowych prac specjalistycznych i zupełnie niewielką kontrolę, gdy dzieła dotyczyły okresów odległych. Zasadność tych tez potwierdzają nowsze badania (m.in. Zbigniewa Romka³⁹ i Tadeusza Pawła Rutkowskiego⁴⁰). Mimo zauważalnej liberalizacji, aż do końca PRL w oficjalnym obiegu utrzymały się w historiografii obszary „białych plam”, niedomówień, tematów tabu, a także jawnych zafałszowań. Dotyczyły one jednak głównie historii najnowszej (po 1939 roku).

Najwięcej kontrowersji budzi określenie skali poszczególnych zjawisk (deformacji ideowej, metodologicznej, nacisków politycznych, presji cenzury czy problemu autocenzury itp.) oraz wskazanie ich wpływu na jakość pisarstwa historycznego doby PRL. W środowisku zdania na ten temat są podzielone. Zdaniem Rafała Stobieckiego dominują dwa opozycyjne stanowiska. Pierwsze jest charakterystyczne dla historyków młodego i części średniego pokolenia, którzy krytycznie traktują dorobek okresu PRL. Historycy ci zwykle

zwracają uwagę na szereg niedobrych praktyk i niedostatków, które charakteryzowały rozwój nauki historycznej w minionej epoce. Podkreślają w związku z tym nadmierną ideologizację i polityzację dyskursu historycznego, szczególnie w odniesieniu do historii najnowszej, negatywną rolę cenzury urzędowej i autocenzury w badaniach historycznych, akcentując obecność wielu „białych plam” w tworzonym wówczas obrazie dziejów Polski [...]. Jednocześnie większość historyków, szczególnie starszej generacji, stara się podkreślić osiągnięcia powojennej historiografii, szczególnie po roku 1956⁴¹.

---

³⁷ A. Czyżewski: *VIII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Krakowie w 1958 roku a proces destalinizacji polskiej nauki historycznej*, „Historyka” T. 37/38 (2007/2008), s. 51–67.

³⁸ R. Stobiecki: *Między dogmatem ideologicznym a modernizacją: marksizm a historiografia w Polsce po II wojnie światowej*, „Historyka” T. 32 (2002), s. 45–62.

³⁹ Z. Romek: *Cenzura a nauka historyczna...*, passim.

⁴⁰ T. P. Rutkowski: *Nauki historyczne w Polsce...*, passim.

⁴¹ R. Stobiecki: *Historiografia PRL...*, s. 14–15.

Wskazana polaryzacja stanowisk – jak przekonują kolejne debaty i publikacje⁴² – jest trudna do rozwiązania. Merytoryczne oceny przesłania zarówno brak pogłębianych studiów na temat okoliczności funkcjonowania historiografii w okresie PRL, nastawienia ideowe, jak i – co słusznie zauważa Rutkowski – „presja ze strony żyjących (i często aktywnych naukowo i politycznie) uczestników wydarzeń”⁴³.

Najbardziej rozpoznana jest polska historiografia po 1989 roku, stąd do jej opisu posłużono się wyliczeniem poszlak. Wraz z przemianami ustrojowymi znikły wszelkie ograniczenia natury politycznej (w tym cenzura), co dość szybko zaowocowało kilkoma równoległymi procesami. Początkowo najintensywniej eksploatowano obszary „białych plam”, które zogniskowały się wokół historii najnowszej (m.in. sprawa Katynia, stosunki polsko-sowieckie 1939–1944, deportacje, problemy obecności Polaków na Kresach RP, wojna 1920 r.). Dodajmy, że ich lista była w dużej mierze zgodna z tematyką preferowaną przez wcześniejsze historiografie alternatywne, a więc emigracyjną (Marian Kukiel, Władysław Pobóg-Malinowski) oraz drugoobiegową (Krystyna Kersten, Wojciech Roszkowski, Jerzy Łojek). Poczynione uzupełnienia stawały się automatycznie materiałem do reinterpretacji i korektur w syntezach. Znamiennej cechą historiografii współczesnej był jej silny wzrost ilościowy, mierzony liczbą ośrodków, uczonych, publikacji i tytułów czasopism historycznych. Zjawisko to było pochodną kilku czynników, spośród których najważniejszy wydaje się wzrost liczby szkół wyższych i lokalnych towarzystw naukowych. Wprawdzie w pierwszych latach transformacji infrastruktura nauki została ograniczona (redukcje etatów, likwidacja placówek i czasopism), lecz po roku 1995 stan zaczął się poprawiać, zaś po 2001 r. zanotowano nawet tendencje wzrostowe.

Zmiana warunków uprawiania nauki po 1989 roku nie oznaczała bynajmniej przełomu w samej historiografii. Wymownym argumentem, świadczącym o kontynuacji, jest warsztat, który (wbrew trendom światowym)⁴⁴ nie uległ w Polsce większym modyfikacjom. Dominującą postawą metodologiczną – uważa Stobiecki – pozostała „abstynencja od teorii”, która ma podłoże genetyczne. Współcześni historycy:

wykazują wielką nieufność wobec wszelkiego teoretyzowania w historii, pragnąc ograniczyć je do niezbędnego minimum. Wolą raczej koncentrować się na odpowiedzi na pytanie „jak?” niż na pytanie „dlaczego?”. Z pewnością wielki wpływ mają na to doświadczenia płynące z „nieudanej przygody” polskich historyków z marksizmem. Szczególnie w historiografii dziejów najnowszych lata dominacji „jedynie słusznej” metodologii, czytaj ideologii marksizmu-leninizmu, wycisnęły trwałe piętno. Dla wielu historyków stał się on synonimem narzędzia zniewalającego naukę historyczną. Dlatego też badacze

⁴² M.in. R. Stobiecki: *Spór o PRL : metodologiczne podłoże debaty*, „Kultura i Historia” 2002, nr 2, s. 52–60; *Spór o ocenę historii Polski powojennej (1944–1989)*. Red. W. Ważniewski. Siedlce 1998; A. Friszke: *Spór o PRL w III Rzeczypospolitej (1989–2001)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2002, nr 1, s. 9–27; A. Czyżewski: *Spór o PRL na łamach „Pamięci i Sprawiedliwości” : główne stanowiska*, „Zeszyty Historyczne” Z. 162 (2007), s. 149–167.

⁴³ T. P. Rutkowski: *Dyskusja wokół książki Rafała Stobieckiego „Historiografia PRL”*, „Kwartalnik Historyczny” 2009, nr 1, s. 122–127.

⁴⁴ G. G. Iggers: *Historiografia XX wieku : przegląd kierunków badawczych*. Warszawa 2010.

dziejów najnowszych (czy tylko oni?) pamiętający wiele przypadków instrumentalnego traktowania historii w okresie PRL starają się w swoich badaniach uciekać w świat „obiektywnej”, „czystej” historii, a za taką uważają refleksję historyczną opartą przede wszystkim na wiedzy źródłowej⁴⁵.

W efekcie w znakomitej części polskiej historiografii dominuje postpozytywistyczny kult faktu, jako podstawowego składnika narracji. Polska historiografia – zdaniem cytowanego autora – znalazła się na początku XXI w. w stadium głębokiej transformacji, będącej rezultatem kilku nakładających się na siebie zjawisk. Dotyczą one kwestii związanych z przeobrażeniami wewnętrznymi obejmującymi samą historiografię w rozumieniu jej twórców i prac historycznych oraz „istotnych przewartościowań dokonujących się w sferze relacji między akademicką historiografią a życiem społecznym, korespondujących z głębokimi zmianami, jakim podlega na naszych oczach miejsce wiedzy historycznej w intelektualnym instrumentarium współczesnego człowieka”⁴⁶. Przytoczoną opinię potwierdza wiele przesłanek. Dotyczą one zarówno sfery metodologicznej⁴⁷, jak i praktyki badawczej, nad którą podjęto już pierwsze pogłębione dyskusje⁴⁸.

Dotychczasowe ustalenia przekonują, że zastosowanie tradycyjnych metod do badania współczesnej historiografii prasy jest obciążone dużym ryzykiem błędu. Potencjalne problemy występują bowiem na kilku płaszczyznach, najwięcej kłopotów wynika z niedostatecznego stanu badań nad historiografią okresu PRL. Uznano więc, że główną oś opracowania należy oprzeć na metodologii naukoznawczej (empirycznej).

1.2. Historiografia w świetle bibliometrii

Naukoznawstwo jest dyscypliną stosunkowo młodą, niemniej wypracowało już szerokie instrumentarium metod⁴⁹, spośród których większość można bezpośrednio zastosować do analizy poszczególnych dyscyplin (w tym historiografii). Rolę taką

---

⁴⁵ R. Stobiecki: *Historiografia PRL...*, s. 307.

⁴⁶ R. Stobiecki: *Historiografia polska początków XXI wieku: próba bilansu*, „Przegląd Humanistyczny” 2010, nr 5/6, s. 49–65.

⁴⁷ E. Domańska: *Perspektywy badań historycznych w Polsce wobec zmian we współczesnej humanistyce*, [w:] *Historyk wobec źródeł: historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*. Łódź 2010, s. 115–127.

⁴⁸ Wśród nielicznych prac książkowych nt. dorobku po 1989 roku warto wskazać m.in. materiały pokonferencyjne: *Spojrzenie w przeszłość: Konferencja Muzeum Historii Polski, Jadwisin, 25–26 października 2007 r.* T. 1, *Średniowiecze, nowożytność*. T. 2, *Wiek XIX, XX*. Red. P. Skibiński i in. Warszawa 2009. Ukazało się ponadto wiele opracowań szczegółowych, np. J. Żarnowski: *Historia społeczna: 20 lat po przelomie*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” T. 69 (2009), s. 191–215; J. Kochanowicz, A. Sosnowska: *Historia gospodarcza Polski przedrozbiorowej – porzucone terytorium?*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” T. 71 (2011), s. 7–32 i in.

⁴⁹ D. J. Hess: *Science Studies: An Advanced Introduction*. New York 1997; B. Barnes, D. Bloor, J. Henry: *Scientific knowledge: a sociological analysis*. Chicago 1996; D. J. de Sola Price: *Mala nauka – wielka nauka*. Warszawa 1967; tenże: *Węzłowe problemy historii nauki*. Warszawa 1965.

pełni w szczególności naukometria⁵⁰, która analizuje procesy zachodzące w nauce poprzez badanie wytwarzanych przez nią strumieni informacyjnych oraz bibliometria, której przedmiot jest nieco węższy (ograniczony do publikacji)⁵¹. W odróżnieniu od klasycznej metodologii historycznej (gdzie dominuje podejście heurystyczne) bibliometria operuje ma materialem empirycznym, z czego wynikają dwie ważne konsekwencje. Po pierwsze – bibliometryczny obraz dyscypliny jest uproszczony, zredukowany do warstwy efektów (publikacji), po wtóre – będzie poprawny tylko w takim zakresie, w jakim kompletnie i reprezentatywnie dobrane zostaną źródła, a także adekwatne teorie użyte do ich analizy⁵². Podejście to ma jednak w zastosowaniu do badań nad historiografią niepodważalną zaletę: efekty analiz (liczby, trendy, uogólnienia) są materiałem w wysokim stopniu zobiektywizowanym, stąd pozwalają na abstrahowanie od wykazanych wcześniej niedostatków i sprzeczności w ocenie polskiej historiografii okresu PRL oraz doby współczesnej.

Bibliometria koncentruje się na formułowaniu prawidłowości ilościowych, wszelako przy zastosowaniu odpowiednich instrumentów (indeksy cytowań) może również agregować dane o charakterze jakościowym. Pierwsze podejście polega na badaniu dynamiki odrębnych obiektów nauki (publikacje, autorstwo itp.) i jest określane w literaturze jako „bibliometria zwykła” (*plain bibliometric*), w drugim natomiast główną rolę odgrywają związki pomiędzy dokumentami (cytowania, korelacja, klasyfikacja itp.) i określa się ją jako bibliometrię strukturalną (*structural bibliometric*) lub behawioralną⁵³. Szczególnie użyteczną w analizach jest jej strukturalna odmiana operująca na cytowaniach. Referencje pełnią rozmaite funkcje semantyczne. Akt cytowania, pojęty jako kognitywny związek pracy cytującej i cytowanej, może na przykład ujawniać czas trwałości/aktualności publikacji (tzw. okres *half-life*) lub pokrewieństwo tematyczne, co umożliwiają aplikacje specjalnych teorii (*co-citation, bibliographic coupling*)⁵⁴. Na podkreślenie zasługuje ostatnie pole zastosowań, gdyż współzależności (zwykle uprzednio ukryte) wydatnie poszerzają horyzont poznawczy, lokując przedmiot w nowych kontekstach. Warto również zauważyć, że zastosowanie bibliometrii (a ściślej analizy cytowań) jako miernika jakości sprawia,

⁵⁰ L. A. Leydesdorff: *The challenge of scientometrics: the development, measurement, and self-organization of scientific communications*. Leiden 1995; T. Braun: *Evaluations of individual scientists and research institutions*. Budapest 2006; V. V. Nalimov, Z. M. Mulčenko: *Naukometria*. Warszawa 1971.

⁵¹ P. Nowak: *Bibliometria, webometria: podstawy, wybrane zastosowania*. Wyd. 2 popr. Poznań 2008, s. 15–26; M. Skalska-Zlat: *Bibliometria – pojęcia, metody, kierunki badawcze*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, z. 2, s. 259–283; W. Pindlowa: *Informetria w nauce o informacji: metody i problemy*. Kraków 1994, s. 13–68; B. Stefaniak: *Studium bibliometryczne piśmiennictwa z zakresu informacji naukowej (1977–1984)*. Warszawa 1987, s. 13–45; L. Egghe, R. Rousseau: *Introduction to Informetrics: Quantitative Methods in Library, Documentation, and Information Science*. Amsterdam 1990; V. Diodato: *Dictionary of bibliometrics*. New York 1994.

⁵² H. F. Moed, W. Glänzel, U. Schmoch: *Handbook of quantitative science and technology research: the use of publication and patent statistics in studies of S & T systems*. Dordrecht 2004, passim.

⁵³ I. Marshakova-Shaikovich: *Bibliometryczna analiza współczesnej nauki*. Katowice 1996, s. 34.

⁵⁴ I. Marshakova-Shaikovich: *Badania ilościowe nauki: podejście bibliometryczne i webometryczne*. Poznań 2009, s. 133–151.

iż badania tego typu wpisują się w określoną (zbliżoną do socjologii) perspektywę epistemologiczną i aksjologiczną⁵⁵. Źródłem wiedzy na temat nauki w tej koncepcji jest podmiot zbiorowy, ujęty w ramach specyficznych uwarunkowań społecznych (autorytetów) i wyznający określony etos⁵⁶.

Bibliometria ma też pewne, niejako wewnętrzne, ograniczenia i słabości. Wrażliwym obszarem jest baza empiryczna, czyli źródła. Użyte bazy danych winny być przeto reprezentatywne i kompletne, gdyż niedostatki w tym zakresie prowadzą do fałszywych wniosków. W przypadku bibliometrii behawioralnej kluczowym problemem są natomiast tzw. złe cytowania (tj. oparte na relacjach niekognitywnych) oraz metody ich eliminacji⁵⁷. Istnieje również złożona kwestia różnic między poszczególnymi dyscyplinami oraz specyfika każdej z nich. Duże znaczenie ma też problem identyfikacji przedmiotu badań oraz jego poprawne ułożenie na mapie powiązań międzydyscyplinarnych⁵⁸.

Odrębnym zagadnieniem są praktyczne ograniczenia bibliometrii w zastosowaniu do metodologii historycznej. Pierwszy problem wynika wprost z jej empirycznego charakteru. Wnioskowanie bibliometryczne jest bowiem ograniczone przez sam przedmiot badań, którym pozostaje publikacja oraz jej atrybuty (autorstwo, afiliacja, język, data publikacji, tematyka, referencje i in.). Nietrudno więc zauważyć, że bibliometria operuje wyłącznie na jednej z warstw klasycznie rozumianej historiografii (wytwór). Taki poziom wiedzy jest niewystarczający do konstruowania poprawnej narracji historycznej. Brakuje w nim w szczególności odwołań do innych czynników (kontekstów) warunkujących ujawnione zjawisko (zwykle genезy). Na przykład stwierdzenie: „w okresie X opublikowano Y prac dotyczących problemu Z” nie ma żadnej mocy wyjaśniającej. Można wprawdzie wzbogacić wnioski poprzez formułowanie prawidłowości diachronicznych (np. trendy i ich wartości liczbowe) lub komparatystycznych (np. proces A na tle procesu B), wszelako nie zawsze (lub rzadko) prowadzą one do wskazania hipotez. W argumentacji historycznej niezbędne okazuje się wykorzystanie heurystyki. Oczywiście możliwe są rozmaite strategie wykorzystania poszczególnych metod i technik. Na etapie uzasadniania (lub poszukiwania hipotez) duże zastosowanie znajdzie analiza i krytyka źródeł (literatura przedmiotu), z kolei w analizie przypadków – krytyka naukowa (recenzje) oraz rozmaite techniki uzupełniające (np. naukometryczna analiza dysertacji). Resumując: bibliometria w praktycznym zastosowaniu musi zaadaptować metody właściwe dla przedmiotu,

---

⁵⁵ K. Jodkowski: *Filozofia nauki w XX wieku*, [w:] *Filozofia współczesna*. Red. L. Gawor. Z. Stachowski. Bydgoszcz 2006, s. 235–257; A. Groebler: *Metodologia nauk*. Kraków 2006, passim; S. Kamiński: *Jak uporządkować rozmaite koncepcje wartości?*, [w:] tenże: *Jak filozofować?* Lublin 1989, s. 293–306.

⁵⁶ Por. *Autorytet w nauce : praca zbiorowa*. Red. P. Rybicki i J. Goćkowski. Wrocław 1980, passim; M. Juda-Mieloch: *Na ramionach gigantów : figura autorytetu w polskich współczesnych tekstach literaturoznawczych*. Kraków 2008, s. 7–46; A. Żywcok: *Aksjologia odkrycia naukowego – studium rozwoju i wychowania osobowości naukowych*. Toruń 2009.

⁵⁷ Por. M. Skalska-Zlat: *Bibliometria – pojęcia, metody, kierunki badawcze...*, s. 267–272.

⁵⁸ Problem klasyfikacji publikacji jest rozmaicie rozwiązywany. Np. w międzynarodowych indeksach cytowań nie klasyfikuje się poszczególnych prac, lecz źródła (czasopisma), w których się one ukazały.

którego dotyczy. Oczywiście główną oś narracji budują trendy bibliometryczne, zaś pozostałe metody funkcjonują na niższych poziomach.

Przyjęcie bibliometrycznej perspektywy badawczej sprawiło, że pierwszym krokiem procedury badawczej stało się przygotowanie odpowiednich narzędzi oraz weryfikacja teorii w zastosowaniu do historiografii. Na drodze do realizacji celów stanął jednak trudny do rozwiązania problem braku źródeł. Żaden z profesjonalnych indeksów cytowań (Web of Science, Scopus) nie jest bowiem reprezentatywny dla nauk humanistycznych. W obu przypadkach występuje silna nadreprezentacja nauk przyrodniczych, które stanowią ok. 90% ich zawartości, podczas gdy na nauki społeczne przypada niespełna 8%, a na humanistyczne – tylko 2,5%. Stan taki odbija się niekorzystnie także na wskaźnikach, np. *citation impact* (tj. liczbie cytowań na jedną publikację cytowaną), który dla korpusu *science & technology* oscyluje w granicach 5,02–18,59, podczas gdy dla *social science* jest średnio dwukrotnie niższy (2,80–6,48), a w przypadku *humanities* – ledwie symboliczny (1,35–1,80)⁵⁹. Problem ma zatem podwójny charakter: teoretyczny i praktyczny. Brak reprezentatywnych indeksów cytowań powoduje, że ich zastosowanie do humanistyki (w tym historii) daje wyniki nieadekwatne. To z kolei skutkuje niedorozwojem prac teoretycznych (lub formułowaniem błędnych sądów) i w konsekwencji rodzi nieukrywaną niechęć środowiska humanistów do bibliometrii⁶⁰.

W piśmiennictwie od wielu lat trwa dyskusja na temat wskazanych dysproporcji i przywoływane są rozmaite argumenty⁶¹. Najczęściej podkreśla się fakt, że u podłoża takiego stanu rzeczy tkwi pojęciowe i metodologiczne ukształtowanie poszczególnych nauk, czyli ich paradygmat. Istnieją zatem dyscypliny, które ze swej istoty mają charakter międzynarodowy (przyrodnicze i formalne), czyli nauki najbardziej abstrakcyjnie zredukowane; inne wykazują mniejszą skłonność do funkcjonowania w obiegu międzynarodowym, gdyż są bardziej konkretne i odwołują się do lokalnego środowiska (np. nauki społeczne i niektóre stosowane, np. rolnictwo); wreszcie – nauki będące z natury lokalne, których przedmiot badań jest niejako zespolony z środowiskiem, w jakim powstaje – czyli nauki humanistyczne. Związek ów w historiografii jest wyjątkowo silny⁶². Analiza reprezentatywnego źródła (International Bibliography of Historical Sciences) udowodniła, że udział języka narodowego dla historiografii waha się w przedziale 95,6–98,8% (Francja – 98,8; USA – 98,8;

⁵⁹ I. Marshakova-Shaikovich: *Badania ilościowe nauki...*, s. 194; też: *Nauka polska u progu XXI wieku, analiza bibliometryczna dorobku Polski i państw Unii Europejskiej*, „Roczniki Biblioteczne” R. 45 (2001), s. 157.

⁶⁰ P. Nowak: *Wybrane problemy efektywności polskich czasopism naukowych z dziedziny humanistyki*. Poznań 2000, s. 145–149.

⁶¹ P. Nowak: *Bibliometria, webometria...*, s. 27; tenże: *Piśmiennictwo z zakresu nauk społecznych i humanistycznych przedmiotem oceny i analiz metodami bibliometrycznymi: możliwości i ograniczenia*, „Roczniki Naukowe PWSZ im. Komeńskiego w Lesznie, nr 2, ser. A, Miscellanea” T. 2 (2004), s. 5–18; É. Archambault, É. V. Gagné: *The Use of Bibliometrics in the Social Sciences and Humanities*. Montreal 2004.

⁶² W. M. Kolasa: *Historia mediów polskich w świetle wskaźników bibliometrycznych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2011, nr 3/4, s. 8–27.

W. Brytania – 98,7; Włochy – 98,7; Niemcy – 96,1; Polska – 96,0; Hiszpania – 95,8; Rosja – 95,6). Stan ów wynika, jak się wydaje, z istoty przedmiotu badań: w historiografii ma on bowiem konkretną denotację (koncepcja klasyczna) lub jest z językiem nierozzerwalnie złączony (koncepcja *linguistic turn*)⁶³. Przekonują o niej również argumenty pragmatyczne. Nauki historyczne wymagają zarówno od autora, jak i czytelnika szerokiego spektrum wiedzy kontekstowej (kultura, polityka, język i in.), niemożliwej do przyswojenia na drodze innej niż czynne uczestnictwo w danej kulturze i trudnej do wyrażenia w języku innym niż narodowy. Względy te (obok szeregu innych) sprawiły, że *humanities* trudno zharmonizować z *science & technology*, stąd międzynarodowe indeksy nie są reprezentatywne dla historiografii i jest mało prawdopodobne, aby udało się ów problem przezwyciężyć⁶⁴.

1.3. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich

Do przeprowadzenia badań konieczne okazało się stworzenie dedykowanego narzędzia, które nazwano później Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich [ICHMP]⁶⁵. Prace nad bazą prowadzono w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UP w Krakowie w latach 2005–2009, zaś szczegółową koncepcję jej realizacji opisano w „Przeglądzie Bibliotecznym”⁶⁶. W bazie zarejestrowano komplet literatury naukowej na tytułowy temat za lata 1945–2009 (oraz wybór prac z okresu 1814–1944). W wersji finalnej baza liczyła 24 627 dokumentów powiązanych siatką 63 811 cytowań, a główny trzon stanowiły opisy dotyczące historii mediów (15 920 dokumentów cytowanych 52 254 razy), z czego na okres powojenny przypadają 15 041 prac i 46 152 cytowań. Indeks był tworzony według autorskiej koncepcji, zbliżonej do rozwiązań stosowanych w Web of Science [WoS]⁶⁷ i ukierunkowanej tak, aby uzyskać duże skupienie wyników. Cel ten został osiągnięty, gdyż w finalnej wersji bazy uzyskano wskaźniki o wartościach zbliżonych do indeksów filadelfijskich z grupy *science* (tab. 1). Pozwoliło to już na wstępie potwierdzić tezę o przydatności bibliometrii w badaniu humanistyki. Uzyskano bowiem empiryczny dowód, że humanistyka (na przykładzie historii) zachowuje się w sposób zbliżony do niektórych nauk ścisłych (np. materiałoznawstwa), nie zaś tak, jak wynika to z analizy danych ujętych w humanistycznej części WoS (Arts & Humanities Citation Index)⁶⁸.

⁶³ J. Topolski: *Teoria wiedzy historycznej*. Poznań 1983, s. 22–26; tenże: *Jak się pisze i rozumie historię : tajemnice narracji historycznej*. Warszawa 1998, s. 101–115.

⁶⁴ E. Garfield: *How ISI Selects Journals for Coverage: Quantitative and Qualitative Considerations*, „Current Contents” 1990, nr 22, pp. 5–13.

⁶⁵ Citation Index of the History of Polish Media = Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich – dostęp: <http://bazy.wbp.krakow.pl/cgi-bin/makwww2//makwww.exe?BM=2> [2013.05.12].

⁶⁶ W. M. Kolasa: *Retrospektywny indeks cytowań w humanistyce : koncepcja, metoda, zastosowania*, „Przegląd Biblioteczny” 2011, nr 4, s. 466–486.

⁶⁷ E. Garfield: *Citation indexing – its theory and application in science, technology, and humanities*. New York 1979.

⁶⁸ I. Marshakova-Shaikovich: *Badania ilościowe nauki...*, s. 110; też: *Nauka polska u progu XXI wieku, analiza bibliometryczna dorobku Polski i państw Unii Europejskiej*, „Roczniki Biblioteczne” R. 45 (2001), s. 147–165.

Tabela 1. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich (ICHMP) a Web of Science⁶⁹

Wybrane wskaźniki	ICHMP*		Web of Science [WoS]**					
	Historia		Całość		Materiałoznawstwo		Historia	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Liczba pozycji ogółem	15041		5655186		191128		b.d.	
Liczba cytowań (bez autocytowań)	46152		40516820		575725		b.d.	
Liczba poz. cytowanych	6924	46,0	3768822	66,6	97807	51,1	b.d.	19,6
Liczba poz. niecytowanych	8117	53,9	1886364	33,3	93321	48,8	b.d.	80,4
Śr. liczba cytowań 1 poz.	3,06		7,16		3,01		0,37	
Śr. liczba cytowań 1 poz. cytowanej	6,66		10,75		5,89		1,91	

* W ICHMP wykazano tylko piśmiennictwo z lat 1945–2009. Łącznie z pracami przedwojennymi w ICHMP było zarejestrowanych 15 920 dokumentów; nie uwzględniono też autocytowań (było ich 6102). ** W WoS wykazano dane z lat 1981–1992 – źródła: J. Kozłowski: *Miejsce nauki polskiej w świecie*. Warszawa 1994, s. 14–15; I. Marshakova-Shaikovich: *Nauka polska u progu XXI wieku...*, s. 157

Wyniki badań bibliometrycznych są silnie uzależnione od jakości bazy empirycznej (kompletnych i reprezentatywnych danych), stąd problem ten był przedmiotem szczególnej troski. W trakcie tworzenia ICHMP stosowano ściśle określone zasady gromadzenia materiału⁷⁰, niemniej już na wstępie pojawił się problem identyfikacji publikacji. Na potrzeby indeksu cytowań nie wystarcza bowiem zdefiniowane tematyki i ściśle ograniczenie się do jej pola, gdyż cytowania ujawniają powiązania międzydyscyplinarne. Zdecydowano się więc, że obok publikacji dotyczących historii mediów uwzględniona będzie pewna grupa prac z dziedzin pokrewnych (głównie prasoznawstwa). Był to zabieg konieczny, gdyż uznano, że o przynależności przedmiotowej do dyscypliny nie decydują kryteria formalne, lecz uzus. Zastosowanie tej koncepcji pozwoliło ponadto wskazać dzieła (spoza właściwego dyskursu), które miały istotny wpływ na rozwój analizowanej dyscypliny. Egzemplifikacją tej tezy jest np. należąca do socjologii literatury książka Stefana Żółkiewskiego *Kultura literacka 1918–1932* (Wrocław 1973), której recepcja wśród historyków prasy, jak przekonują cytowania, była ogromna⁷¹. Wprawdzie w humanistyce skala zapożyczeń nie jest duża (np. w historii literatury wynosi 35,8%)⁷², niemniej pominięcie tych związków zdeformowało obraz dyscypliny. W przypadku historii mediów uzyskano dane bardziej spolaryzowane. Skala zapożyczeń wynosiła tylko 12,3%, z czego najwięcej referencji przypadało na: socjologię mediów – 5,2%; język mediów – 1,7%; prawo mediów – 1,2%, ekonomikę mediów – 0,5%

⁶⁹ W. M. Kolasa: *Historia mediów polskich w świetle wskaźników...*, s. 14.

⁷⁰ W. M. Kolasa: *Retrospektywny indeks cytowań...*, s. 472–476.

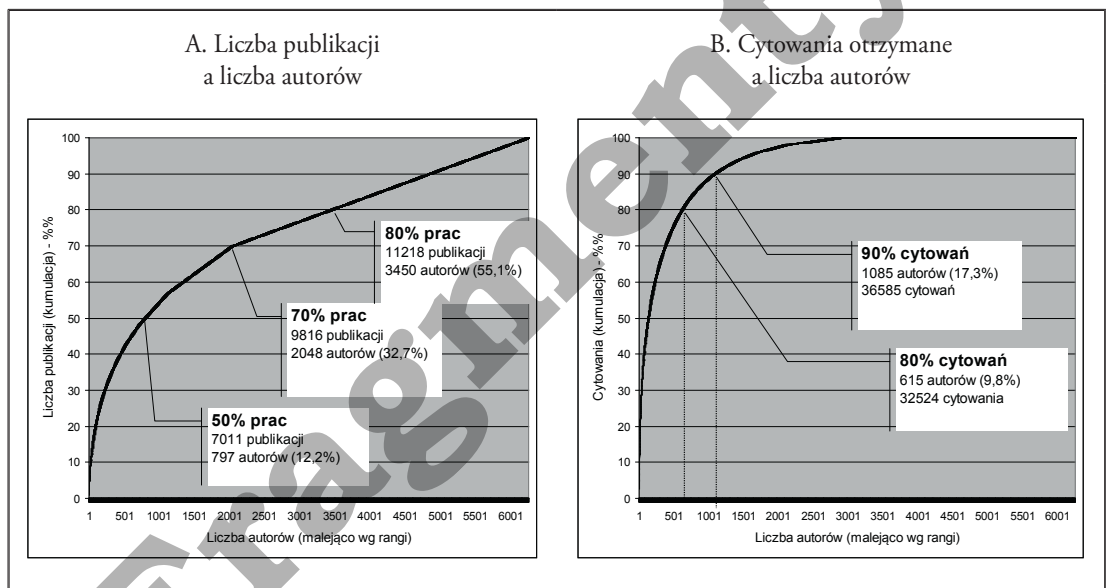
⁷¹ Por. W. M. Kolasa: *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939. Cz. 1, Tendencje rozwojowe, typologia*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2011, z. 1/2, s. 13.

⁷² D. Konieczna: *Bibliometryczna analiza publikacji cytowanych w czasopiśmie „Litteraria” w latach 1969–1999*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2002, z. 1/2, s. 137–145.

1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy

oraz inne – 3,5%; pozostałe referencje – 87,7% odnosiły się własnego korpusu publikacji (historii mediów).

Dużym wyzwaniem metodologicznym było dopracowanie strategii zmierzającej do ujęcia w indeksie kompletu prac naukowych istotnych dla badanej dyscypliny. Z naukowniczego punktu widzenia najistotniejsze są publikacje o charakterze ściśle naukowym, czyli zawierające oryginalne wyniki badań. Zasadniczą rolę odgrywa więc dorobek naukowców z tzw. grupy podstawowej i jego pełna rejestracja. Badania przekonują, że w każdej dyscyplinie istnieje taka grupa, która jest zarówno płodna, jak i wysoko cytowana⁷³. O konsekwencjach i sile tego związku przekonuje wykres 1, z którego wynika, że w historii mediów 12,2% najpłodniejszych autorów dostarcza 50% prac (1A), zaś 9,8% najczęściej cytowanych uczonych skupia aż 80% cytowań (1B); warto dodać, że istnieją przekonujące dowody, że obie grupy pokrywają się w znacznym stopniu (korelacja $R=0,78$)⁷⁴.

Wykres 1. Ranga autora a zdolność publikacyjna i cytowania w historii mediów polskich

Źródło: W. M. Kolasa: *Historia mediów polskich w świetle wskaźników...*, s. 17 (wykres 3)

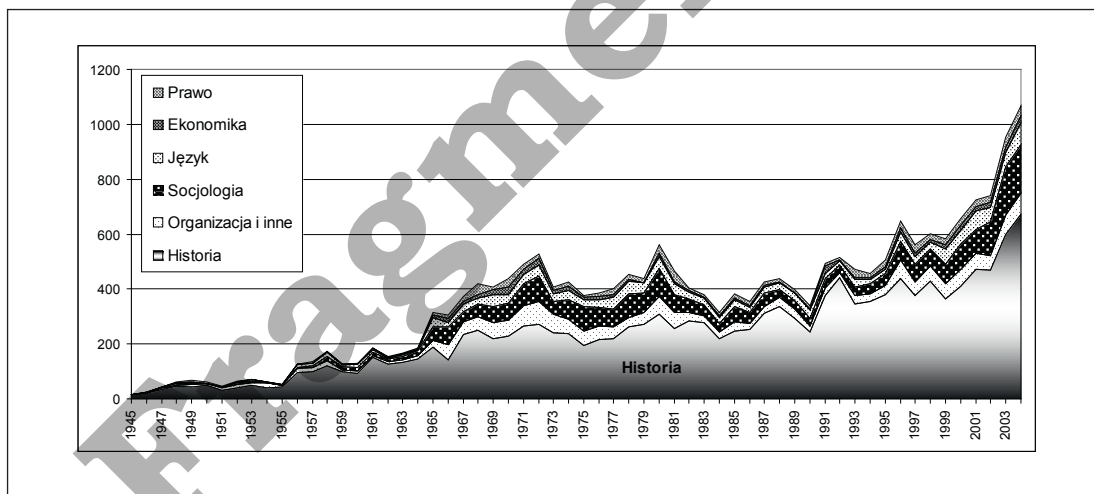
W ślad za powyższymi ustaleniami pierwszym krokiem była identyfikacja i dokładna rejestracja prac autorów ściśle związanych z badaną dyscypliną. Nieocenioną pomoc na tym etapie przyniosła analiza dysertacji dotyczących historii mediów (87 habilitacji i 442 doktoratów). Późniejsze badania potwierdzały, że wkład dysertan-

⁷³ S. Cole, J. Cole: *Scientific output and recognition: A study in the operation of the reward system in science*, „American Sociological Review” 1967, Vol. 32 (3), pp. 377–390.

⁷⁴ W. M. Kolasa: *Specific Character of Citations in Historiography (using the example of Polish history)*, „Scientometrics” 2012, Vol. 90, Iss. 3, pp. 905–923, doi: 10.1007/s11192-011-0553-0 [2013.05.20].

1.3. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich

tów w rozwój dyscypliny był znaczny, np. w historii prasy XVIII w. wypracowali oni 43% cytowań. W przypadku pozostałych badaczy (okazjonalnych) zastosowano pewną selekcję, typując jedynie publikacje o charakterze ściśle naukowym oraz prace dokumentacyjne o trwałej wartości. Dodajmy, że jakkolwiek w indeksie można było zrezygnować z tego kroku, gdyż publikacje mało znaczące – po prostu nie będą cytowane, brak selekcji skutkowałby koniecznością wprowadzenia ogromnej liczby peryferyjnych rekordów. Głównym źródłem na etapie typowania publikacji do indeksu były specjalistyczne bibliografie. Czołową rolę odegrała *Polska Bibliografia Adnotowana Wiedzy o Środkach Masowego Komunikowania* (obejmująca okres 1965–1987), która była źródłem abstraktywnym łączącym rejestrację z elementami oceny eksperckiej (*peer review*). Źródło to uzupełniono później danymi z 34 innych bibliografii (historycznych, bibliologicznych, prasoznawczych)⁷⁵, dokonując scalenia i wersyfikacji opisów. Główny nacisk położono na rejestrację piśmiennictwa powojennego (1945–2009). Jakkolwiek w bazie uwzględniono w wyborze prace dawne (905 poz., w tym 384 z okresu 1814–1917 oraz 511 z lat 1918–1944), absolutnie dominowały publikacje współczesne (22 975, w tym 15 041 dotyczyło historii mediów), których chronologiczny rozkład ilustruje wykres 2.

Wykres 2. Zawartość Indeksu Cytowań Historiografii Mediów Polskich (liczba publikacji)

Źródło: W. M. Kolasa: *Retrospektywny indeks cytowań...*, s. 474 (wykres 1)

Odrębną kwestią podczas pracy nad indeksem było tworzenie powiązań między dokumentami (cytowań). Ponieważ ICHMP miał charakter retrospektywny, metoda ich tworzenia różniła się istotnie od rozwiązań stosowanych przez Web of Science. Pierwotnie rozważano automatyzację całego procesu, lecz testy udowodni-

⁷⁵ M.in. *Bibliografia historii polskiej za rok...* Kraków 1952–2008; *Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce*. Warszawa 1947–1988, *Polska Bibliografia Bibliologiczna*. Warszawa 1988–2008; W. M. Kolasa, J. Jarowiecki: *Polska bibliografia prasoznawcza 1996–2001*. Kraków 2005 i in.

1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy

ły, że skuteczność dotychczas znanych metod (np. *autonomous citation matching*)⁷⁶ w zastosowaniu do humanistyki jest niska. W efekcie zdecydowano się na manualne tworzenie referencji. Proces ów polegał na kilkuetapowym typowaniu dokumentów, które analizowano i tworzono połączenia. Ponieważ była to czynność pracochłonna, opracowano procedurę ekonomizującą cały proces. Na początkowym etapie zastosowano prawo rozproszenia informacji Samuela C. Bradforda⁷⁷. W ślad za przywołaną regułą, w pierwszym rzędzie uwzględniono artykuły zawarte w czasopismach z rdzenia dyscypliny, a następnie stopniowo eksploatowano tytuły z dalszych grup. Oczekiwano, że proces ten będzie przebiegał bez zakłóceń, gdyż w całym badanym okresie ukazywało się jedno pismo poświęcone ściśle badanej tematyce (razem 985 artykułów)⁷⁸, zaś kolejne grupy liczyły po: 17, 100 i 525 tytułów. Wraz z postęпами prac, stopniowo zaczęła się ujawniać specyfika piśmiennictwa humanistycznego. Okazało się m.in., że wspomniana reguła ma w humanistyce nikłe zastosowanie, gdyż w historii głównym nośnikiem cytowań nie są artykuły z czasopism, lecz książki. Tezę tę – dodajmy – potwierdzały już wcześniejsze badania⁷⁹. W ICHMP artykuły stanowiły wprawdzie 55,4% pozycji cytujących, jednak wyprodukowały jedynie 32,3% cytowań. Z kolei wydawnictwa zwarte (książki), jakkolwiek mniej liczne (12,7%), zawierały aż 47,2% referencji. Pewien wpływ na ten obraz wywarły też inne formy piśmiennicze: artykuły i rozprawy zawarte w książkach (pracach zbiorowych) – odpowiednio 29,4% i 17,5%; prawie nieistotne okazały się natomiast inne formy (np. broszury, fragmenty) – 2,5% i 3,0% (tab. 2).

Tabela 2. Produkcja cytowań w ICHMP według form wydawniczych

Forma wydawnicza	A. Liczba prac cytujących [%]	B. Cytowania wyprodukowane [%]
Artykuły z czasopism	55,4	32,3
Książki	12,7	47,2
Rozprawy z książek	29,4	17,5
Inne formy	2,5	3,0
Razem	100,0	100,0

Źródło: Obliczenia własne. A – 100%=6880; B – 100%=59 827

⁷⁶ S. Lawrence, G.C. Lee, K. Bollacker: *Digital libraries and autonomous citation indexing*, „IEEE Computer” 1999, Vol. 32, No. 6, pp. 67–71 – szerzej W. M. Kolasa: *Retrospektywny indeks cytowań...*, s. 479.

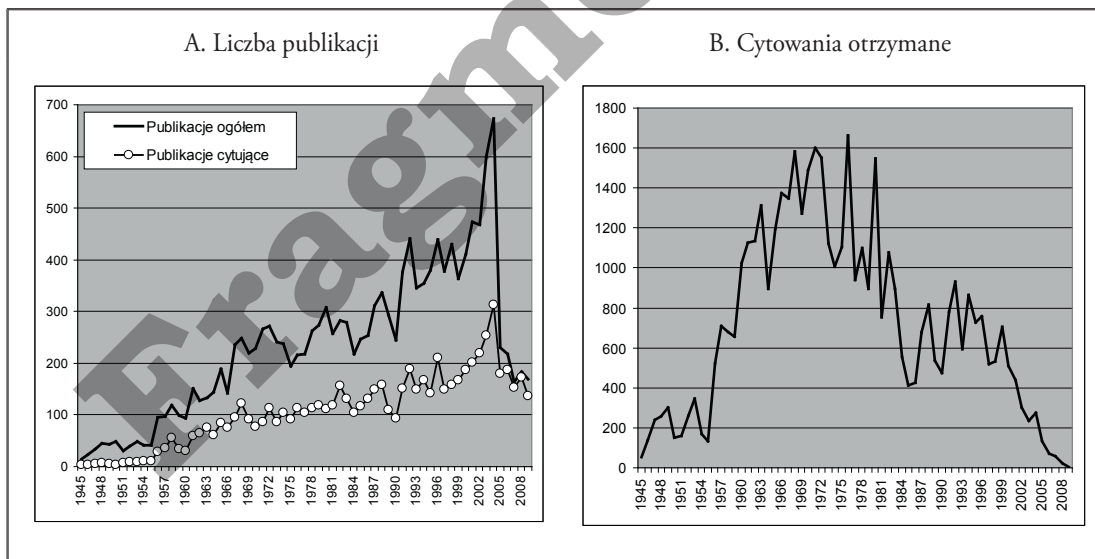
⁷⁷ P. Nowak: *Bibliometria, webometria...*, s. 69–74.

⁷⁸ „Rocznik Historii Czołopiśmiennictwa Polskiego” (1962–1976); nast. „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” (1977–1993); nieformalnie kontynuowany przez „Rocznik Historii Prasy Polskiej” (od 1998).

⁷⁹ M. Huang, Y. Chang: *Characteristics of research output in social sciences and humanities: From a research evaluation perspective*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2008, Vol. 59, Iss. 11, pp. 1819–1828, doi: 10.1002/asi.20885 [2013.05.21].

1.3. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich

Problem dalszej strategii typowania pojawi się nieuchronnie po wyczerpaniu się listy książek i głównych tytułów czasopism, w szczególności przy doborze rozpraw z książek (prac zbiorowych). W ICHMP wykorzystano do tego celu same cytowania. Po wprowadzeniu ok. 75% cytowań wygenerowano wykaz pozycji najwyżej cytowanych, które do tej pory nie były wytypowane; następnie dodano je do listy i wyszukiwano referencje. Procedurę tę powtarzano następnie kilkakrotnie aż osiągnięto satysfakcjonujące współczynniki (tab. 1). W ten sposób indeks stał się systemem samoorganizującym i zaczął pełnić funkcje semantyczne w procedurze typowania. W finalnej wersji indeksu każda pozycja wysoko cytowana była jednocześnie jednostką cytującą, zaś w grupie prac rzadziej cytowanych tylko te, które dobrano w pierwszym kroku (książki, artykuły z głównych czasopism i prac zbiorowych). Taka taktyka – warto zauważyć – była wyjściem naprzeciw tezie, że cytowania wyprodukowane przez autorów uznanych (wysoko cytowanych) mają większą wartość, niż cytowania pozyskane z publikacji okazjonalnych. Założenie to nie wymaga dodatkowego uzasadnienia, gdyż leży u podłoża samej idei cytowania⁸⁰. Podczas typowania wraz kolejnym poszerzaniem listy efekt przyrostu cytowań stawał się coraz mniejszy i ostatecznie porzeczano po osiągnięciu 6880 prac cytujących; stanowiło to 43% zawartości bazy, które rozłożyły się proporcjonalnie do ogólnej liczby prac na osi czasu (wykr. 3A).

Wykres 3. Wybrane parametry ICHMP w funkcji czasu

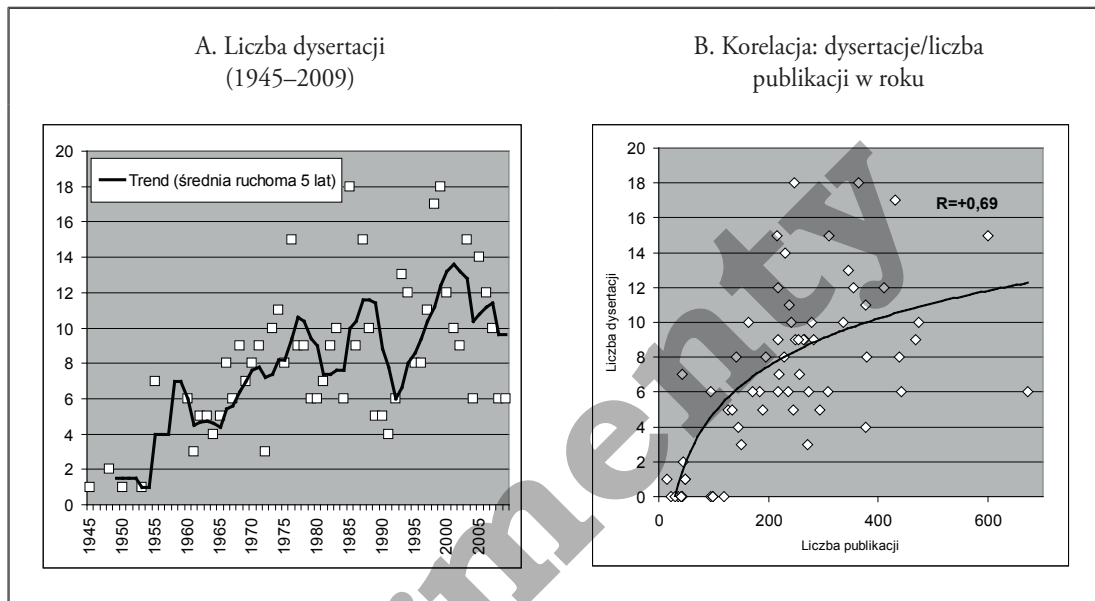
Źródło: Obliczenia własne

Wyjściowym efektem prac była baza empiryczna złożona z dwóch zbiorów (publikacji i cytowań), które – jak przekonuje wykres 3 – inaczej rozkładały się w czasie i miały różne charakterystyki. Oddzielnego komentarza wymagają (niepełne)

⁸⁰ E. Garfield: *Citation indexing – its theory and application...*, passim.

1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy

dane z ostatnich pięciu lat (2005–2009), które ze obiektywnych względów nie są kompletne⁸¹. Brak korelacji pomiędzy obiema abstrakcjami świadczy, że odzwierciedlają one inne właściwości i nie zakłócają się wzajemnie. Z danych można wysnuć dwa robocze wnioski empiryczne: na przestrzeni badanego okresu następował stały wzrost liczby publikacji (3A), jednak ich jakość (mierzona cytowaniami) była zmienna (3B). Tak sformułowane hipotezy wymagają oczywiście dalszej obróbki.

Wykres 4. Dysertacje z zakresu historii mediów a aktywność publikacyjna

Źródło: Obliczenia własne. A – razem 509 dysertacji

Stosunkowo jasny przekaz przynosi zestawienie publikacji (wykr. 3A). Aktywność publikacyjna historyków prasy, nie licząc okresowych wahań, była wysoka i wykazywała stały wzrost. Zaobserwowana tendencja zdawała się być pochodną wzro-

⁸¹ Prace nad indeksem rozpoczęto w 2005 roku, stąd w indeksie wyczerpująco uwzględniono publikacje tylko wydane wcześniej (do roku 2004 włącznie). Zestaw ten uzupełniano także w okresie późniejszym, lecz względy obiektywne (brak bibliografii) sprawiły, że nie udało się kontynuować rejestracji na poprzednim poziomie. Wyczerpująco zarejestrowano jedynie prace opublikowane w głównych czasopiśmie historycznych, bibliologicznych i prasoznawczych oraz wydawnictwa książkowe. Jakkolwiek zarejestrowano prawdopodobnie ok. 1/3 prac z lat 2005–2009, w możliwie dużym zakresie uwzględniono jednak oryginalne prace naukowe, o czym przekonuje stosunkowo nieduży spadek prac cytujących (wykr. 3A). Decyzja o włączeniu prac wydanych już w okresie pracy nad indeksem (2005–2009) wypływała z dwóch przesłanek: po pierwsze – w okresie tym ukazało się stosunkowo wiele książek poświęconych historii prasy polskiej (389); po wtóre – zabieg ów umożliwił wydłużenie horyzontu czasowego cytowań dla prac nowych. Z późniejszych obliczeń wynikało bowiem, że okres półtrwania (*half-life*) dla badanego korpusu wynosił 14 lat, zatem wydłużenie czasu rejestracji sprawiło, że okres pełnych danych udało się przesunąć z 1991 na rok 1996; uzyskano ponadto wiele cytowań dla prac wydanych po tym okresie, co umożliwiło częściowe oceny dzieł wydanych później (1997–2008).

stu kadry oraz infrastruktury naukowej. Poświadczają tę hipotezę dwie przesłanki: pewne prawidłowości ogólnopolskie (np. wzrostu piśmiennictwa naukowego)⁸² oraz czynniki wewnętrzne, szczególnie chronologiczny rozkład dysertacji (wykr. 4A). Ostatni czynnik był prawdopodobnie dominujący (4B), gdyż na przestrzeni rozważanego okresu rozkład awansów naukowych (dysertacji) mocno korelował z aktywnością publikacyjną ($R=+0,69$).

Znacznie trudniej uzasadnić charakterystykę krzywej referencji (wykr. 3B). Cytowanie jest bowiem aktem w pełni autonomicznym, który może być nośnikiem wielu znaczeń. Z punktu widzenia bibliometrii zasadnicze znaczenie mają cytowania wskazujące na prace pozostające ze źródłem w związku poznawczym. Więż tego rodzaju tworzy dla publikacji niezbędny kontekst i lokuje ją w systemie nauki. Irina Marshakova-Shaikovich podkreśla nadto etyczny aspekt cytowań, pisząc, że one w nauce swoistą „normą i regulatorem”⁸³. W literaturze istnieje wiele prób systematyzacji referencji⁸⁴, niemniej jednak najtrafniejsza wydaje się typologia zaproponowana przez Poovanalingama Murugesana i Michaela Moravcsika⁸⁵. Uczeni ci podzielili cytowania na cztery typy: 1) cytowania związane z teorią lub metodologią wykorzystywaną w pracy (*conceptual & operational*); 2) cytowania pracy koniecznej do zrozumienia lub rozszerzającej horyzont wiedzy na dany temat (*organic & perfunctory*); 3) cytowania stanowiące podstawę pracy (*evolutionary & juxtapositional*); 4) cytowania potwierdzające lub negatywne (*confirmative & negative*). Wskazane typy referencji (poza ostatnim)⁸⁶ pozostają w kognitywnym związku z pracą źródłową i są głównym budulcem paradygmatu bibliometrii strukturalnej. Inne typy referencji zazwyczaj uznaje się za tzw. złe cytowania⁸⁷ i czynione są próby ich ignorowania lub eliminacji. W zasięgu narzędzi bibliometrycznych pozostają jednak tylko niektóre z nich, m.in.: autocytywania (*self-citations*). Dodamy jednak, że akt autocytywania nie zawsze ma negatywny wymiar. Istnieje kilka przypadków, gdy ich użycie może być uzasadnione⁸⁸, np. gdy

⁸² P. Nowak: *Powojenna prasa naukowa w Polsce: rozmiary produkcji i wybrane czynniki rozwoju*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1999, nr 1/2, s. 129–142; M. Korczyńska-Derkacz: *Tendencje rozwojowe polskiego czasopiśmiennictwa naukowego w latach 1991–2005*, „Zagadnienia Informatyki Naukowej” 2006, nr 1, s. 75–92; J. A. Kosiński: *Nauka polska w wieku XIX i XX: studium naukometryczne*. Wrocław 1981, passim.

⁸³ I. Marshakova-Shaikovich: *Bibliometryczna analiza współczesnej nauki...*, s. 11–14.

⁸⁴ M. Skalska-Zlat: *Bibliometria – pojęcia, metody...*, s. 256–269.

⁸⁵ P. Murugesan, M. J. Moravcsik: *Variation of the nature of citation measures with journals and scientific specialties*, „Journal of the American Society for Information Science” 1979, Vol. 29, Iss. 3, pp. 141–147, doi: 10.1002/asi.4630290307 [2013.05.212]; cyt. za: A. Drabek: *Bibliometryczna analiza czasopism naukowych w dziedzinie nauk społecznych*. Toruń 2010, s. 22.

⁸⁶ Badania wskazują, że odsetek cytowań negatywnych jest niewielki. Zdaniem niektórych ok. 90% referencji ma charakter pozytywny – P. Murugesan, M. J. Moravcsik: *Some results on the function and quality of citations*, „Social Studies of Science” 1975, Vol. 5, No. 1, p. 90 – dostęp: <http://www.jstor.org/stable/284557> [2013.05.12].

⁸⁷ P. Nowak: *Bibliometria, webometria...*, s. 103–104.

⁸⁸ K. Hyland: *Self-citation and self-reference: Credibility and promotion in academic publication*, *Journal of the American Society for Information Science and Technology*” 2003, Vol. 54, Iss. 3, pp. 251–259, doi: 10.1002/asi.10204 [2013.05.12]; W. Glänzel, T. Bart, S. Balázs: *A bibliometric*

pole jest małe (lub specyficzne) i badacz z konieczności działa w osamotnieniu. W historii prasy sytuację tę egzemplifikują dorobek Konrada Zawadzkiego, który niemal samotnie badał gazety ulotne i seryjne. W ICHMP autocytowania stanowiły niemałą grupę (6102, czyli 11,6%) i zdecydowano się na ich pominięcie w dalszych analizach. Podjęto taką decyzję, gdyż obserwacje potwierdziły, że w badanym materiale zdecydowanie przeważały przypadki nie w pełni uzasadnione.

Na osobną uwagę zasługuje wiek cytowań. Ten aspekt referencji jest w zasadzie neutralny w sensie aksjologicznym i w określonych przypadkach pozwala na ustalenie różnych prawidłowości. Może być na przykład przydatnym miernikiem starzenia się literatury, a w przypadku dyscyplin charakteryzujących się szybkim tempem rozwoju sprawnym narzędziem służącym do wykrywania prac nieaktualnych. Standardowym miernikiem tej właściwości jest współczynnik *half-life*, który określa czas, w którym czasopismo (praca lub grupa prac) uzyskało 50% cytowań. Współczynników znajduje zastosowanie w bazie Journal Citation Reports i jest wykorzystywany w praktyce bibliotecznej⁸⁹. Okres starzenia się informacji (w ślad za tym *half-life*) różni się w poszczególnych dziedzinach. W przypadku nauk ścisłych jest zazwyczaj krótki (np. nanotechnologia – 3,8 roku; fizyka stosowana – 5,7); nieco się wydłuża natomiast w naukach społecznych (np. etnologia – 6,8; socjologia ogólna – 8,0)⁹⁰. W naukach humanistycznych jest zdecydowania dłuższy⁹¹; zaś w przypadku historii mediów wynosi 14 lat (wykr. 5).

W okresie tym literatura jest najintensywniej wykorzystywana. Prace stopniowo wchodzi do obiegu naukowego (potrzebują na to 3–4 lata), w 7. roku swego istnienia zyskują apogeum swojej popularności (ok. 4%), potem stopniowo ich użycie słabnie (wykr. 5B). W okresie 14 lat od daty publikacji statystyczna publikacja gromadzi na swym koncie ok. 50% referencji. W następnych latach liczba cytowań systematycznie spada, lecz w historiografii proces ten odbywa się wolno. Pewien współczynnik aktualności zachowują nawet prace 30-letnie (ponad 1,29%), 40-letnie (0,66%) i 50-letnie (0,27%).

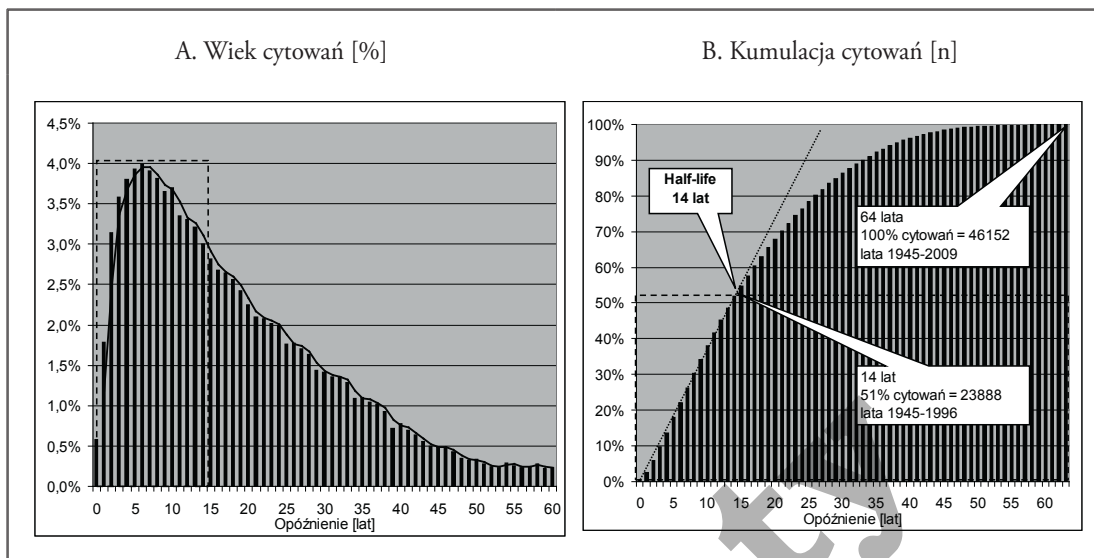
---

approach to the role of author self-citations in scientific communication, „Scientometrics” 2004, Vol. 59, Iss.1, pp. 63–77, doi: 10.1023/B:SCIE.0000013299.38210.74 [2013.05.12]; S. Bonzi, H. W. Snyder: *Motivations for citation: a comparison of self citation and citation to others*, „Scientometrics” 1991, Vol. 21, Iss. 2, pp. 245–254, doi: 10.1007/BF02017571 [2013.05.12].

⁸⁹ R. E. Burton, R. W. Kebler. *The „half-life” of some scientific and technical literatures*, „American Documentation” 1960, Vol. 11, Iss.1, pp. 18–22, doi: 10.1002/asi.5090110105 [2013.05.12]; M. B. Line: *The ‘half-life’ of periodical literature: Apparent and real obsolescence*, „Journal of Documentation” 1970, Vol. 26, Iss. 1, pp. 46–54, doi: 10.1108/eb026486 [2013.05.12]; P. Nowak: *Wybrane problemy efektywności...*, s. 130–132.

⁹⁰ Journal Citation Reports [JCR] – <http://apps.webofknowledge.com> [2013.05.12]. Science edition 2011; Social science edition 2011.

⁹¹ Baza JCR nie uwzględnia czasopism humanistycznych. Większość publikacji lokuje ten współczynnik w przedziale 10–20 lat. Por. D. Konieczna: *Bibliometryczna analiza publikacji...*, s. 140–141; N. Zafrunnisha, V. P. Reddy: *Citations in Psychology PhD Theses: An Obsolescence Study*, „Library Philosophy and Practice” 2010 (July) – <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/400> [2013.05.21].

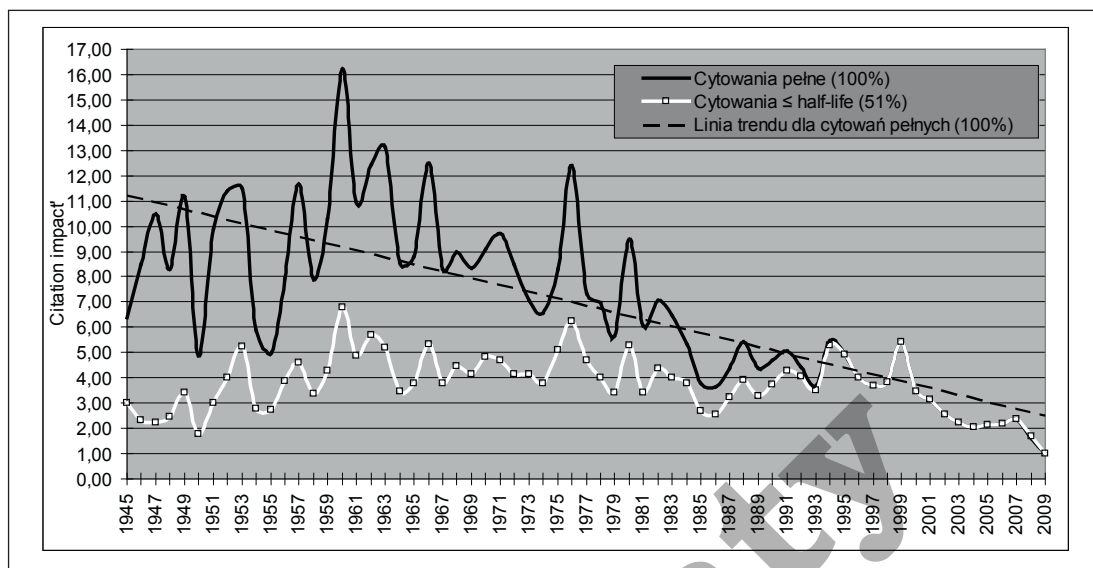

Wykres 5. Wiek cytowań i *half-life* w historii mediów polskich

Źródło: Obliczenia własne. N=46 152

Eksperymenty wykonane na bazie materiału z ICHMP wykazały także, że wskaźnik *half-life* można wykorzystać w diachronicznej analizie dyscypliny. U podłoża tej koncepcji leżało poszukiwanie metody uniezależnienia cytowań od wieku publikacji. Nie ulega bowiem wątpliwości, że publikacje będące dłużej w obiegu mają wyższe szanse, aby być zacytowane. Potwierdzają to dane empiryczne. Miarą tej zależności jest wskaźnik *citation impact*' (liczba cytowań jednej pozycji cytowanej). W ICHMP średnia wartość tego parametru (dla cytowań pełnych) wynosiła 6,84, niemniej zmieniał się on w czasie. Jego wartość była wyraźnie wyższa dla publikacji starszych i malała w funkcji czasu (wykr. 6). Natomiast identyczny wskaźnik obliczony dla cytowań $\leq$ *half-life* był wolny od tej ułomności i oscylował stabilnie w pobliżu własnej średniej (3,91).

Ponieważ zjawisko nie było dotychczas znane, przeprowadzono serię eksperymentów dla różnych wartości wieku cytowań (tab. 3). Poszukiwano najwyższej wartości *citation impact*', przy której wykazuje on najmniejszą zmienność w funkcji czasu. Testy potwierdziły uprzednią obserwację. Najbliżej założonych kryteriów lokował się *citation impact*' dla cytowań $\leq$ 14 lat (czyli młodszych od czasu *half-life*). Jego wartości oscylowały stabilnie wokół średniej 3,91, z niewielkim tylko odchyleniem ($y = -0,0013x + 3,94$) i charakteryzowały się stosunkowo niską zmiennością (wariancja – 1,35). Warunek ten spełniały także wszystkie próby dla wartości niższych (10, 6, 3), wszelako z każdym kolejnym krokiem liczba analizowanych cytowań była mniejsza.

Wykres 6. Zmiany wskaźnika *citation impact'* w funkcji czasu

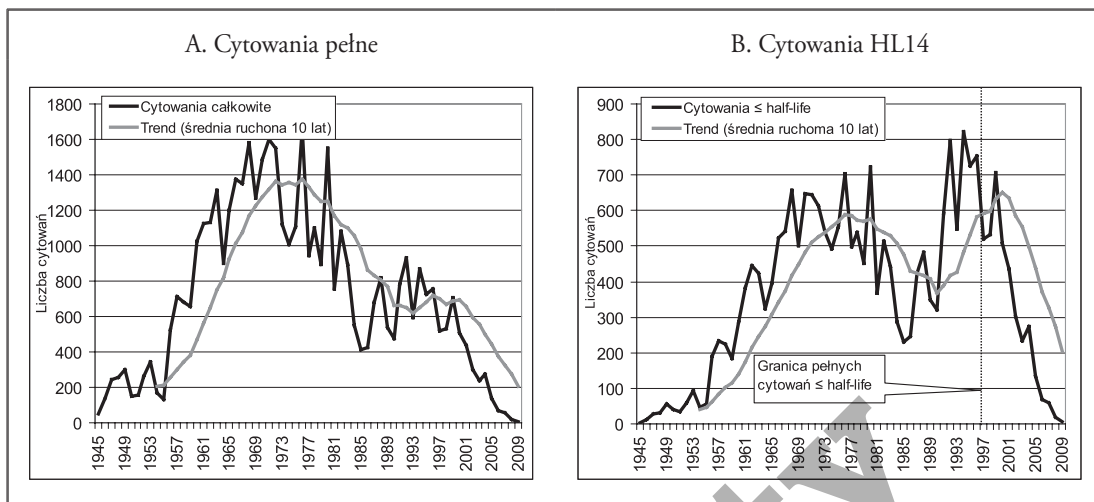
Źródło: Obliczenia własne

Tabela 3. *Citation impact'* dla różnych wartości wieku cytowań

Cytowania			Citation impact'		
Wiek cytowań	N	%	Aproksymacja trendu	Średnia arytm.	Wariancja
Cytowania pełne	46152	100,00	$y = -0,1298x + 11,97$	6,84	11,32
Cytowania ≤ 40 lat	44396	96,20	$y = -0,0950x + 9,61$	6,37	8,55
Cytowania ≤ 30 lat	39814	86,27	$y = -0,0610x + 7,83$	5,69	5,52
Cytowania ≤ 20 lat	31394	68,02	$y = -0,0228x + 5,50$	4,62	2,61
Cytowania ≤ 15 lat	25312	54,84	$y = -0,0029x + 4,14$	4,06	1,54
Cytowania ≤ 14 lat	23888	51,76	$y = -0,0013x + 3,94$	3,91	1,35
Cytowania ≤ 13 lat	22470	48,69	$y = +0,0028x + 3,66$	3,60	1,29
Cytowania ≤ 10 lat	17586	38,10	$y = +0,0108x + 2,78$	3,04	0,91
Cytowania ≤ 6 lat	10201	22,10	$y = +0,0128x + 1,99$	2,36	0,42
Cytowania ≤ 3 lata	4456	9,66	$y = +0,0087x + 1,43$	1,71	0,17

Źródło: W. M. Kolasa: *Specific Character of Citations in Historiography...*, p. 919 (tab. 7)

Powyższe ustalenia legły u podstaw przyjęcia cytowań ≤ 14 lat [dalej HL14] jako podstawowej miary rezonansu w całej pracy. Zastosowanie tej koncepcji sprawia, że finalny obraz rozkładu cytowań staje się niezależny od czasu i ulega transformacji z wersji A do postaci B przedstawionej na wykresie 7.

Wykres 7. Cytowania pełne a cytowania $\leq$ half-life (HL14)

Źródło: Obliczenia własne. A – $n=46\ 152$; B – $n=23\ 888$

Wraz z dokonaniem przekształceniem rozkład dynamiki cytowań uległ zmianie. Dominujący uprzednio front, rozciągający się na całe lata lat 60. i 70. (A), uległ spłaszczeniu i uwidocznili się drugi front, przypadający na lata 90. Warto podkreślić, że zastosowanie koncepcji HL14 sprawiło, że liczba dostępnych cytowań zmniejszyła się o połowę (z 46 152 do 23 888). Ich liczba jest więc aktualnie mniejsza, lecz nie są faworyzowane publikacje starsze, co umożliwia operacje porównawcze na osi czasu (analizy diachroniczne). Dzięki użyciu HL14 wyznaczono także precyzyjnie czas, dla którego dane są w pełni wiarygodne. Ponieważ najnowsze publikacje cytujące datowane były na 2009 rok, zaś opóźnienie wynosi 14 lat, zatem granica ta przebiega między 1995 a 1996 rokiem. Cytowania dla publikacji wydanych później są więc w różnym stopniu niepełne, stąd w dalszej części rozprawy do ich analizy będą dodatkowo użyte argumenty heurystyczne, m.in. oceny *peer review*.

W analizach wykorzystano nadto inne wskaźniki i prawidłowości. Duże znaczenie miało badanie autorstwa. W ICHMP zarejestrowano ogółem 6254 osób, wszelako ich wkład był zróżnicowany. Syntetyczny rozkład tego parametru przedstawiono już na początku podrozdziału (wykr. 1AB). W historiografii prasy, podobnie jak w innych naukach, wystąpiło charakterystyczne skupienie autorów płodnych (A) i wysoko cytowanych (B). W przypadku aktywności publikacyjnej polaryzacja była niższa (12% najpłodniejszych autorów opublikowało 50% testów, następnie odpowiednio: 32,7% – 70% oraz 55,1% – 80%) i zdecydowanie odstawała od reguły Vilfredo Pareto, według której niewielka liczba przyczyn (zwykle 20%) generuje duży odsetek skutków (80%)⁹². Z kolei w przypadku cytowań reguła sprawdziła się z nadatkiem, bowiem do 9,8% autorów najwyższej cytowanych należało aż 80% ogółu cytowań, zaś aby uzyskać 90%, należało poszerzyć listę do 17,3%. Pozostając

⁹² P. Nowak: *Bibliometria, webometria...*, s. 67–68.

1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy

przy znanej konstatacji, że korelacja między grupą autorów najwyższej cytowanych i najbardziej płodnych jest wysoka ($R=0,78$), można roboczo ustalić, iż badana populacja liczyła kilkaset osób (co najmniej 615), którą to tezę potwierdza także liczba dysertantów – 529 (w tym 87 habilitacji i 442 doktoraty).

Tabela 4. Historiografia a prawo Lotki

Liczba publikacji	Liczba autorów	x^n [dla $n=1,2$]	Publikacji w grupie / publikacji łącznie	Stała [c]
1	4222	1	0,675088	0,675088
2	916	2,297397	0,292933	0,672982
3	404	3,737193	0,193796	0,724253
4	192	5,278032	0,122801	0,648150
5	120	6,898648	0,095939	0,661847
6	88	8,585814	0,084426	0,724866
7	69	10,33041	0,077231	0,797824
8	43	12,12573	0,055005	0,666973
9 ... 150	200			-0,1–3,6

Źródło: W. M. Kolasa: *Specific Character of Citations in Historiography...*, p. 917 (tab. 6). $N=6254$ autorów i 14 023 publikacji

Poza grupą autorów z rdzenia dyscypliny (cytowanych i płodnych) pozostała jeszcze wcale liczna grupa autorów doraźnych lub okazjonalnych. Przydatną regułą do tego typu analiz okazuje się prawo Alfreda J. Lotki⁹³, stanowiące, że: iloczyn liczby autorów y , którzy opublikowali po x publikacji jest wartością stałą c i wyraża się zależnością: $x^n y = c$ (gdzie n i c to współczynniki zależne od dyscypliny). Zależność tę dla historii mediów zestawiono w tab. 4. W wyniku aproksymacji ustalono, że wskaźniki te dla historii wynoszą $n = 1,2$ i $c = 0,67$ oraz że rozkład rzeczywisty jest z tą regułą zdumiewająco zgodny [$\pm 5\%$]⁹⁴.

Z zestawienia wynikają zarówno wnioski teoretyczne, jak i praktyczne. W badanym korpusie wystąpiła stosunkowo duża grupa autorów okazjonalnych – 4222 osób, stanowiąca ponad 67,5% ogółu. Bliższa analiza przekonuje, że znakomita większość z nich to uczeni innych specjalności (głównie historycy myśli politycznej), którzy okresowo zajmowali się prasą, oraz dokumentaliści i autorzy tekstów źródłowych. Dodajmy, że obliczony odsetek nie różnił się od ustaleń ogólnych, bowiem już w 1980 r. William G. Potter ustalił, że współczynnik ten w dużych zbiorach wynosi ok. $2/3$ ⁹⁵.

⁹³ L. Egghe: *Lotkaian informetrics: an introduction*, „Library and Information Science” 2005, Vol. 5, pp. 7–99, doi: 10.1108/S1876–0562(2005)0000005003 [2013.05.21]; P. Nowak: *Bibliometria, webometria...*, s. 75–87.

⁹⁴ Prezentowane dane ściśle obrazują ów rozkład ograniczony do autorów mniej produktywnych z końca listy (mniej niż 8 publikacji), do których należało 71% publikacji. Dla pozostałych uczonych (200 najpłodniejszych, którzy opublikowali po 9 do 150 publikacji) reguła ta sprawdza się w nieco mniejszym zakresie (stała oscyluje w zakresie 0,1–3,6).

⁹⁵ W. G. Potter: *When Names Collide: Conflict in the Catalog and AACR 2*, „Library Resources and Technical Services” 1980, Vol. 24, No. 1, pp. 3–16.

Jednocześnie wskaźniki z prawa Lotki wskazują wyraźnie na odrębność historii w porównaniu z naukami przyrodniczymi (np. dla chemii i fizyki wykładnik n jest prawie dwukrotnie wyższy, odpowiednio: 1,88 i 2,02). Świadczy to, że nauki historyczne skupiają znacznie większą liczbę uczonych, którzy zajmują się historią doraźnie lub okazjonalnie.

Spośród szeregu innych osobliwości piśmiennictwa humanistycznego należy wskazać na wysoki udział prac jednoautorskich. Jest to tendencja przeciwna wobec nauk ścisłych, gdzie prace tego typu już w połowie XX wieku były rzadkie, zaś współcześnie zjawisko to się nasiliło⁹⁶; np. w zakresie chemii organicznej statystyczny artykuł wydany w roku 2012 miał trzech autorów (3,26), zaś w przypadku fizyki nuklearnej – prawie dziesięciu (9,6)⁹⁷. Wśród 15 041 prac historycznych ujętych w ICHMP aż 94,8% wyszło spod pióra jednego autora, zaś tylko 5,2% miało ich więcej lub było wydane anonimowo. Na ową specyfikę wskazywały już wcześniejsze badania, np. Robert T. Bottle i Efthimis N. Efthimiadis ustalili ów wskaźnik na 69%⁹⁸, zaś Marta Skalska-Zlat, analizując dorobek bibliografów – na 89,2%⁹⁹. Wykazana dominacja prac jednoautorskich wydaje się mieć związek z indywidualistyczną metodologią tradycyjnej historiografii, gdzie kluczową rolę odgrywa heurystyka.

Kolejną osobliwością humanistyki jest wysoka pozycja książki, jako głównej formy prezentacji wyników. Na cechę tę zwracało uwagę już wielu badaczy¹⁰⁰, którzy jednak rozmaicie obliczali ich odsetek. Analiza prac historycznych potwierdziła tę prawidłowość. W ICHMP książki stanowiły tylko 14,5% zbioru, jednak ich udział wśród pozycji najwyżej cytowanych (co najmniej 50 razy) był absolutny – 93,28%. Dalsze eksperymenty udowodniły, że do pewnego progu odsetek ten maleje proporcjonalnie do liczby cytowań (wykr. 8): wśród prac cytowanych co najmniej 10 razy książki stanowiły zdecydowaną większość, odpowiednio: 57,91%^(dla $n \geq 10$), 69,57%^($n \geq 20$), 80,01%^($n \geq 30$), 86,78%^($n \geq 40$) i 93,28%^($n \geq 50$). Dopiero od progu 5 cytowań

⁹⁶ D. J. de Sola Price: *Mała nauka – wielka nauka...*, s. 84–85; L. Leydesdorff, C. S. Wagner: *International collaboration in science and the formation of a core group*, „Journal of Informetrics” 2008, Vol. 2, Iss. 4, pp. 317–325, doi: 10.1016/j.joi.2008.07.003 [2013.05.21].

⁹⁷ Obliczenia własne: Web of Science – <http://apps.webofknowledge.com> [2013.05.20].

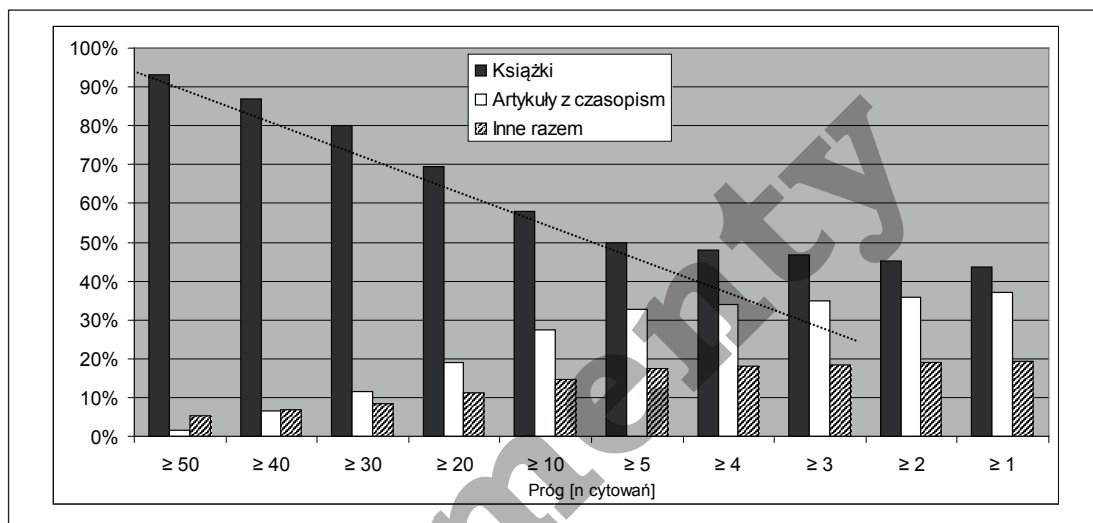
⁹⁸ R. T. Bottle, E. N. Efthimiadis: *Library and information science literature: authorship and growth patterns*, „Journal of Information Science” 1984, Vol. 9, No. 3, pp. 107–116, doi: 10.1177/016555158400900304 [2013.05.21].

⁹⁹ Przeliczenia własne na podstawie: M. Skalska-Zlat: *Bibliografia w Polsce 1945–1996: naukoznawcza analiza dyscypliny*. Wrocław 2002, s. 311–312.

¹⁰⁰ C. Jones, M. Chapman, P. C. Woods: *The characteristics of the literature used by historians*, „Journal of Librarianship and Information Science” 1972, Vol. 4, Iss. 3, pp. 137–156, doi: 10.1177/096100067200400301 [2013.05.21]; R. Heinzkill: *Characteristics of references in selected scholarly English literary journals*, „The Library Quarterly” 1980, Vol. 50, No. 3, pp. 352–365; S. Stone: *Humanities scholars: information needs and uses*, „Journal of Documentation” 1982, Vol. 38, Iss. 4, pp. 292–313, doi: 10.1108/eb026734 [2013.05.21]; M. S. Dalton, L. Charnigo: *Historians and their information sources*, „College & Research Libraries” 2004, Vol. 65, No. 5, pp. 400–425. Spośród badaczy polskich problemem zajmowała się m.in. D. Konieczna (*Bibliometryczna analiza publikacji...*, s. 139), która obliczyła, że w literaturoznawstwie na książki przypada 73,73% cytowań, na artykuły – 24,17% oraz na inne formy – łącznie 1,56%.

1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy

udział książek ustabilizował się (43,62–49,78%); w przedziale poniżej 5 cytowań utrwalił się też udział artykułów z czasopism (32,74–36,98%) oraz innych form wydawniczych (łącznie: 17,48–19,40%). Można przypuszczać, że cechą, która wpływa na wysoką pozycję książek, jest ich większa objętość, a w ślad za tym pojemność informacyjna. Potwierdza tę tezę specjalna analiza. Z łącznej objętości publikacji ICHMP (801 410 stron), na książki przypadło 75,6%, artykuły z czasopism stanowiły 17,5%, zaś rozprawy z książek – jedynie 5,4%.

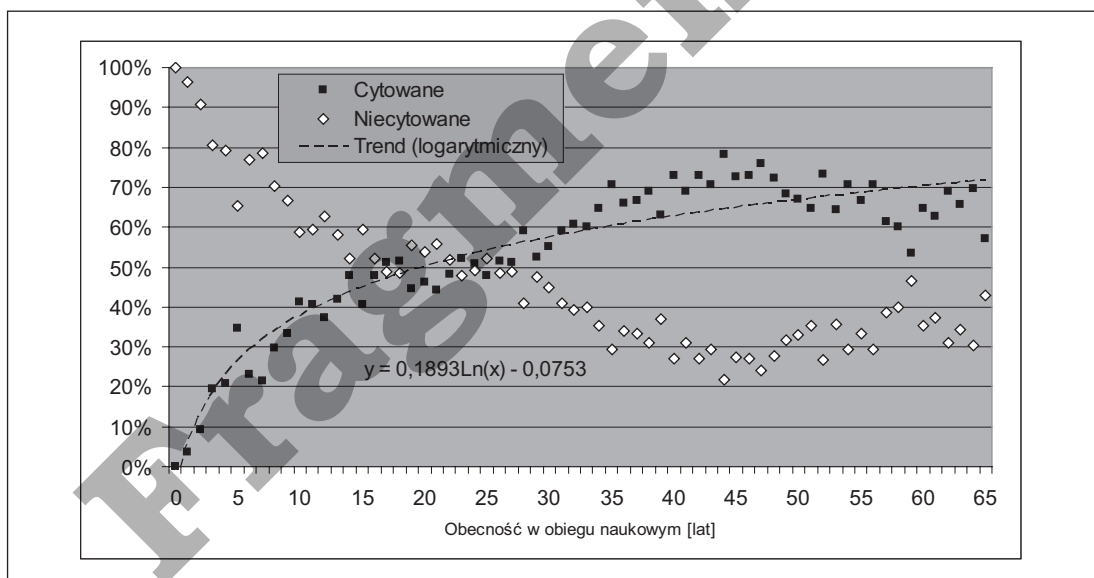
Wykres 8. Odsetek książek wśród prac cytowanych dla różnych progów cytowań

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP]. 100% (dla $n \geq 50$) = 7754 cytowań; 100% ($n \geq 40$) = 9996; 100% ($n \geq 30$) = 13 710; 100% ($n \geq 20$) = 19 557; 100% ($n \geq 10$) = 29 502; 100% ($n \geq 5$) = 37 733; 100% ($n \geq 3$) = 41 799; 100% ($n \geq 2$) = 43 983; 100% ($n \geq 1$) = 46 152

W toku eksperymentów udało się także potwierdzić regułę, iż prace ogólne (syntetyczne) cytowane są częściej niż jednostkowe (przyczynki, studia przypadku). Analiza przykładowego korpusu 924 publikacji [cytowanych 1606 razy] udowodniła, że jakkolwiek prace pierwszego rodzaju publikowane były rzadziej (310), zyskały jednak ponad połowę cytowań [855]. Prawidłowość tę w liczbach bezwzględnych można uogólnić do tezy, iż 33,3% prac syntetycznych skupia 53,1% rezonansu. Precyzyjniej tę zależność wyraża *citation impact* (liczba cytowań na publikację); dla syntez wyniósł bowiem 2,75 i prawie dwuipółkrotnie przewyższał przyczynki (1,22). Wydaje się więc, że w historiografii głównym wskaźnikiem rozwoju dyscypliny jest liczba prac syntetycznych, które świadczą o poziomie jej dojrzałości. Warto dodać, że w historiografii różnice pomiędzy wspomnianymi rodzajami prac są głębokie i dotyczą metodologii. W przyczynkach częściej jako podstawowy budulec argumentacji wykorzystywane są archiwalia, w syntezach zaś opublikowane wyniki badań (stąd większa liczba referencji). Zasadniczy wpływ na wyższą recepcję syntez wywiera także ich szeroki zakres przedmiotowy, stąd mogą zainteresować większe grono uczonych.

1.3. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich

Odrębne informacje na temat funkcjonowania nauki przynosi analiza względnej liczby prac cytowanych (mających przynajmniej 1 referencję). W Web of Science średnia wartość tego wskaźnika wynosi 66,6% (prace cytowane), lecz zależy od rodzaju dyscypliny, ściślej od liczebności jej korpusu uczonych, liczby publikacji oraz obyczajów panujących w jej środowisku. Wysokie wskaźniki osiąga większość dyscyplin z korpusu *science, technology & medicine* (immunologia – 78,48%, biologia i biochemia – 73,25%, chemia – 62,29%, fizyka – 58,28%), w niektórych są one niższe (rolnictwo – 52,44%), zaś w społecznych zwykle nie przekraczają 50% (socjologia – 45,86%, ekonomia – 45,50%)¹⁰¹. Ustalono też, że na podobnym pułapie lokuje się historia mediów (tab. 1), gdyż szansę na cytowanie ma 46,0% publikacji. Współczynnik ten silnie zmienia się w czasie (wykr. 9). Proces wchodzenia publikacji do obiegu naukowego dzieli się na trzy etapy. Część prac (ok. 30–35%) jest zauważanych przez badaczy już w ciągu pierwszych 5 lat po dacie wydania. Później progres maleje i mniej więcej po upływie 14–16 lat osiąga średnią arytmetyczną (46,0%). Także później publikacje mają szansę być zauważone, lecz maleją one znacząco, bowiem postęp ma charakter logarytmiczny ($y = 0,1893 \ln(x) - 0,0753$).

Wykres 9. Odsetek prac cytowanych i niecytowanych w korpusie historii mediów

Źródło: Obliczenia [ICHMP]. N = 15041 publikacji (cytowane = 7368, niecytowane = 7673)

Analizowany dotychczas korpus danych dotyczył szeroko pojętej historii mediów polskich i wszystkie wskaźniki miały uśrednioną wartość. Błędem byłoby jednak zakładać, że każde pole badawcze rozwijało się według wskazanych trendów. Do szczegółowej oceny dyscypliny niezbędne staje się wydzielenie jej głównych pól badawczych. W indeksach cytowań (ISI, Scopus) nie stosuje się jednak klasyfikacji

¹⁰¹ I. Marshakova-Shaikovich: *Badania ilościowe nauki...*, s. 28.

bezpośredniej. Klasyfikowane są jedynie czasopisma źródłowe i klasyfikację tę dziedniczą wszystkie zawarte w nich publikacje. Podział ów jest ogólny i uproszczony, bowiem gubią się w nim prace nie w pełni zgodne tematycznie z profilem czasopisma źródłowego oraz publikacje interdyscyplinarne. W jeszcze większym stopniu niedoskonałość ta dotyczy wąskich tematów, szczególnie tych, które nie dopracowały się własnych czasopism, ściśle związanych z profilem badań.

Problem można jednak rozwiązać dzięki zastosowaniu analizy współcytowań. W praktyce stosowane są dwie metody tworzenia takich powiązań: *bibliographic coupling* (zaproponowana przez Maxwella M. Kesslera)¹⁰² oraz *co-citation*, którą opisali Henry Small i Irina Marshakova¹⁰³. Według pierwszej prace są podobne tematycznie, jeśli posiadają jeden lub więcej wspólnych przypisów; według drugiej – jeśli istnieje wystarczająca liczba prac powołująca się jednocześnie na oba dokumenty. Pragmatyczna wersja obu twierdzeń brzmi: dwa dokumenty są podobne, jeśli cytowały tę samą pracę (*bibliographic coupling*) lub dwa dokumenty są podobne, jeśli były cytowane przez tę samą pracę (*co-citation*). Zastosowanie każdej z nich jest inne. Pierwsza grupuje dokumenty, uwzględniając horyzont danych do daty publikacji źródła (więcej retrospektywna), druga pozwala przełamać to ograniczenie (więcej prospektywna)¹⁰⁴. Zakres ich stosowania jest znacznie szerszy, okazują się użyteczne np. w procesie kartografowania nauki, choć – podkreślmy – w pełni poprawnie odwzorowują tylko dyscypliny dobrze uformowane (rys. 2).

Obie metody wykorzystano do analizy danych z ICHMP, poddając sprawdzeniu siłę więzi dla najliczniej reprezentowanego działu (szczegółowej historii mediów), który liczył 11 132 prac powiązanych 32 261 referencjami. W przypadku *bibliographic coupling* pełna siatka połączeń liczyła 490 703 kombinacji, w drugim natomiast – 1 006 183.

Analiza według metody *bibliographic coupling* uwzględniająca moc co najmniej 1 wspólnego przypisu w pełni potwierdziła zasadność tezy Kesslera, dane skoncentrowały się bowiem wyraźnie w gniazdach macierzystych pól badawczych (tab. 5). W każdym przypadku odsetek prac powiązanych taką więzią był najwyższy (oznaczono je szarym tłem) i znacząco przewyższał średnią. Dla historii prasy okresu 1864–1918 aż 38% prac miało co najmniej 1 wspólną referencję, zaś w innych rozwiniętych obszarach odsetek takich prac przekraczał 40% (okres międzywojenny – 42,66%, wojna i okupacja – 44,02%). Nieco niższy okazał się tylko na polach słabo rozwiniętych (współczesność – 27,43%, PRL – 34,45%).

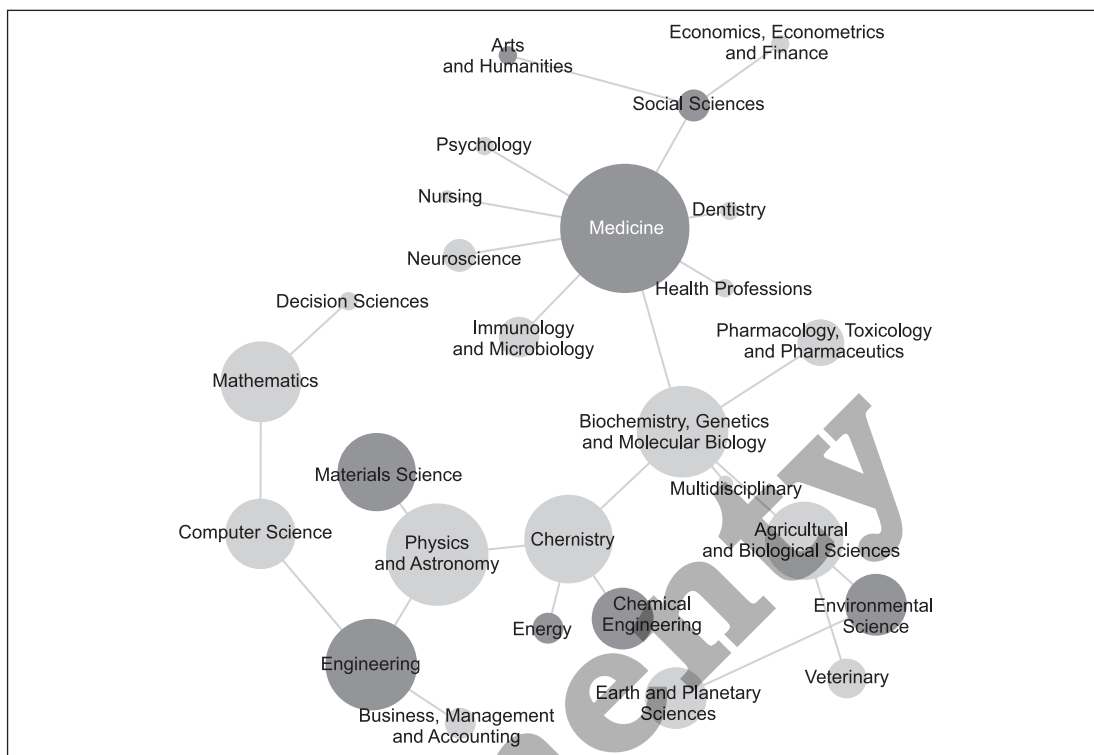
---

¹⁰² M. M. Kessler: *Bibliographic coupling between scientific papers*, „American Documentation” 1963, Vol. 14, Iss. 1, pp. 10–25, doi: 10.1002/asi.5090140103 [2013.05.31].

¹⁰³ H. Small: *Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents*. „Journal of the American Society for Information Science” 1973, Vol. 24 (4), pp. 265–269, doi: 10.1002/asi.4630240406 [2013.05.31]; I. Marshakova-Shaikevich: *System of Document Connections Based on References*, „Nauchno-Tekhnicheskaya Informatsiya Seriya 2. Informatsionnye Protsessy i Sistemy” 1973, Iss. 6, pp. 3–8, on-line: <http://garfield.library.upenn.edu> [2013.05.31].

¹⁰⁴ I. Marshakova-Shaikevich: *Bibliometryczna analiza współczesnej nauki*. Katowice 1996, s. 98–123.

1.3. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich

Rysunek 2. Fronty badawcze nauki polskiej w latach 2010–2011 (cytowania)

Źródło: Scimago – <http://www.scimagojr.com> [2013.05.31]. Opcje: Poland, co-citation networks. N=75 707 cytowań

Tabela 5. Współcytowania wg metody *bibliographic coupling* (dla mocy ≥ 1 przypisu) [%]

Gniazdo	1864–1918	1918–1939	1939–1945	1945–1989	Po 1989	Emigracja	Inne
1864–1918	38,87	16,01	1,85	3,22	1,66	3,70	34,68
1918–1939	14,26	42,66	3,73	6,08	3,63	4,15	25,48
1939–1945	6,83	8,89	44,02	8,61	2,02	4,62	25,00
1945–1989	7,87	14,12	6,76	34,45	6,98	3,03	26,79
Po 1989	7,56	16,51	2,83	13,04	27,43	2,29	30,34
Emigracja	16,62	16,49	7,37	4,81	1,81	24,87	28,04
Inne	21,77	6,92	1,17	2,28	1,43	3,39	63,04
Średnia	16,26	17,37	9,67	10,36	6,42	6,58	33,34
Wielkość gniazda*	19,19	21,40	7,17	8,77	4,59	5,16	33,71

* Odsetek powiązań należących do gniazda działu

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP]: 100% = 490 703 powiązań

1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy

Badania ujawniły, że siła związku nie zależała od reprezentacji (wielkości gniazda), czyli łącznej liczby przypisów pochodzących z prac w poszczególnych działach. Przekonuje o tym m.in. porównanie gniazd dla okresu wojny i okupacji (7,17%) oraz międzywojnia (21,40%), które mimo znacznej różnicy wykazywały podobną zbieżność współcytowań. Jakkolwiek zależność Kesslera sprawdziła się na analizowanym materiale, siła związku nie była wystarczająco wysoka, aby zastosować algorytm w praktyce (np. do automatycznej klasyfikacji). Aby zwiększyć jego skuteczność, należałoby zwiększyć moc powiązania do kilku przypisów.

Tabela 6. Współcytowania wg metody *bibliographic coupling* (dla mocy ≥ 5 przypisów) [%]

Gniazdo	1864–1918	1918–1939	1939–1945	1945–1989	Po 1989	Emigracja	Inne
1864–1918	47,54	11,89	0,31	1,73	0,24	1,33	36,97
1918–1939	8,78	52,76	2,81	2,95	0,88	0,88	30,94
1939–1945	1,11	4,80	70,03	2,75	0,28	1,53	19,50
1945–1989	3,39	6,40	4,11	40,60	7,83	1,44	36,23
Po 1989	2,10	2,82	1,95	8,97	43,56	0,36	40,23
Emigracja	10,86	11,57	7,41	2,64	0,20	41,73	25,58
Inne	12,66	1,38	0,04	0,22	0,09	0,56	85,06
Średnia	12,35	13,09	12,38	8,55	7,58	6,83	39,22
Wielkość gniazda*	13,58	17,66	16,41	6,23	4,64	3,46	38,02

* Odsetek powiązań należących do gniazda działu

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP]: 100%=16 785 kombinacji

Eksperyment z wykorzystaniem większej mocy więzi (co najmniej 5 wspólnych referencji) przekonuje, że w przypadku historii mediów skuteczność powiązań znacząco wzrosła (tab. 6). Dla pól dobrze uformowanych (1864–1918 i 1918–1939) wynosiła ok. 50% (+/-3%), zaś dla najsilniej zintegrowanego obszaru (prasa lat 1939–1945) przekroczyła nawet 70%. Tym samym wyniki zbliżyły się do nowszych ustaleń w tym zakresie. Z badań, które na materiale ISI przeprowadzili George Vladutz i James Cook wynika, że dla mocy 3 przypisów wskaźnik ów oscyluje w granicach 81–85%¹⁰⁵.

Ułomnością wspomnianej metody jest jednak krótki horyzont danych, ograniczonych do daty publikacji źródła oraz fakt, że zgodnie z regułami kombinatoryki wraz ze wzrostem liczby jednoczesnych przypisów drastycznie maleje liczba powiązań. Dla siły 1 przypisu zbiór liczył 490 703 referencji, przy zwiększeniu do 2 – spadł

¹⁰⁵ G. Vladutz, J. Cook: *Bibliographic coupling and subject relatedness*, „Proceedings of the American Society for Information Science” 1984, Vol. 21, pp. 204–207.

1.3. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich

do 25,41% uprzedniej cyfry (124 683), dla 5 – liczył już tylko 3,42% (16 785), zaś dla 10 – jedynie 0,72% (3521).

Zbliżone rezultaty przyniosło zastosowanie metody *co-citation* (tab. 7). Analiza identycznego korpusu danych (11 132 publikacji) powiązanych więziami co najmniej 1 wspólnej pracy cytującej (razem 1 006 183 kombinacje) wykazała, iż publikacje z podobną siłą grupują się w jednorodne gniazda tematyczne.

Tabela 7. Współcytowania wg metody *co-citation* (dla mocy ≥ 1 referencji) [%]

Gniazdo	1864–1918	1918–1939	1939–1945	1945–1989	Po 1989	Emigracja	Inne
1864–1918	40,96	11,64	3,25	3,60	1,64	5,50	33,41
1918–1939	14,47	33,38	5,84	6,13	2,33	8,23	29,60
1939–1945	9,13	12,09	36,46	8,55	3,15	8,57	22,05
1945–1989	9,23	9,59	6,51	26,74	9,11	3,03	35,79
Po 1989	3,31	2,91	1,39	9,26	32,09	0,36	50,69
Emigracja	16,67	18,01	7,44	4,23	0,78	22,08	30,80
Inne	18,63	5,12	2,33	2,24	2,01	6,25	63,40
Średnia	16,06	13,25	9,03	8,68	7,30	7,72	37,96
Wielkość gniazda*	19,51	15,70	8,48	8,09	4,68	7,46	36,07

* Odsetek powiązań należących do gniazda działu

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP]: 100%=1 006 183 kombinacje

Dla większości działów skuteczność tej więzi okazała się jednak nieznacznie niższa od algorytmu Keslera (średnio – 7%). W niektórych przypadkach była jednak wyższa, np. dla prasy okresu 1864–1918 (40,96%) czy prasy najnowszej doby (32,09%). Ponadto podobnie jak w metodzie *bibliographic coupling* wystąpiło charakterystyczne skupienie rezultatów kategorii „Emigracja” dla okresów 1864–1918 – 16,67% i 1918–1939 – 18,01%. Gniazda te wskazywały na hipotezę, iż znaczący dorobek tej kategorii (co później potwierdziły specjalne badania)¹⁰⁶ odnosił się do obu wskazanych okresów.

Rezultaty obu testowanych metod mają dużą wartość poznawczą. Przekonują bowiem, że historiografia jest powiązana siecią zależności, które tworzą strukturę o właściwościach zbliżonych do innych nauk. W efekcie można do jej analizy zastosować większość zdobyczy bibliometrii. Uwaga ta w głównej mierze odnosi się do teorii, gdyż specyfika materiału sprawia, że jego praktyczna obróbka musi być wykonana innymi narzędziami. Dotyczy to przede wszystkim klasyfikacji. Jakkolwiek

¹⁰⁶ W. M. Kolasa: *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939. Cz. 2, Prasa polska za granicą*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2012, z. 1, s. 61–86, doi: 10.2478/v10272-012-0008-8 [2013.05.30].

początkowo planowano zastosować w ICHMP któryś z algorytmów automatycznej klasyfikacji¹⁰⁷, kilka czynników sprawiło, że zaniechano tej metody. Po pierwsze – dlatego, że przy zastosowaniu współcytowań tracimy z pola widzenia prace niecytowane lub jeszcze niezacytowane (ok. połowę zbioru – por. wyk. 9); po wtóre – analizowana dyscyplina (historia mediów) dzieli się na wiele nierzadko małych pól badawczych, których identyfikację nie umożliwiają żadne algorytmy.

Metody analizy współcytowań można także wykorzystać do wizualizacji powiązań. W praktyce stosuje się je do obrazowania zależności międzydyscyplinarnych, choć można je zastosować także do wizualizacji powiązań dowolnych parametrów bibliometrycznych (np. czasopism, państw). Metody te sprawdzają się jednak jedynie w dużych zbiorach i tylko w przypadku niektórych nauk prowadzą do wiarygodnych wniosków. Warunki takie spełniają nauki dobrze uformowane, tzw. *well-formed* (m.in. biologia, medycyna, chemia, fizyka – por. rys. 2), które są głównym źródłem danych do najnowszych prac teoretycznych¹⁰⁸ oraz przedmiotem daleko idących uogólnień. Niektóre projekty (np. Eigenfactor) twórczo wykorzystują tę wiedzę; zajmują się np. kartografowaniem nauki oraz prognozują jej rozwój¹⁰⁹.

W mniejszym zakresie wizualizacje sieciowe można wykorzystać do obrazowania zależności w innych korpusach nauk. Warunkiem ich poprawności jest duża reprezentacja oraz istnienie gniazd jednorodnych danych. W przypadku historii prasy takie warunki spełnia m.in. okres międzywojenny, który legitymował się dużym dorobkiem syntetycznym i miał kilku badaczy ściśle związanych z tytułową problematyką.

Egzemplifikacją możliwości teorii sieciowych jest wizualizacja zależności w korpusie autorskim (rys. 3). W przykładzie zestawiono głównych historyków prasy II RP, wykorzystując popularną koncepcję grafów skierowanych (tzw. *force Kamada-Kawai*). Histogram w dobrym przybliżeniu obrazuje wkład głównych uczonych oraz kreśli mapę zależności między nimi¹¹⁰. Eksperymenty udowodniły jednak, że wraz ze wzrostem szczegółowości, czyli przy analizie konkretnych pól badawczych (np. w badaniach regionalnych), obraz ulega znacznej deformacji. Ich zastosowanie w takich sytuacjach wymagałoby dokonania wielu korekt. W efekcie szersze wykorzystanie grafów w analizie humanistyki, jakkolwiek możliwe, wydaje się niecelowe.

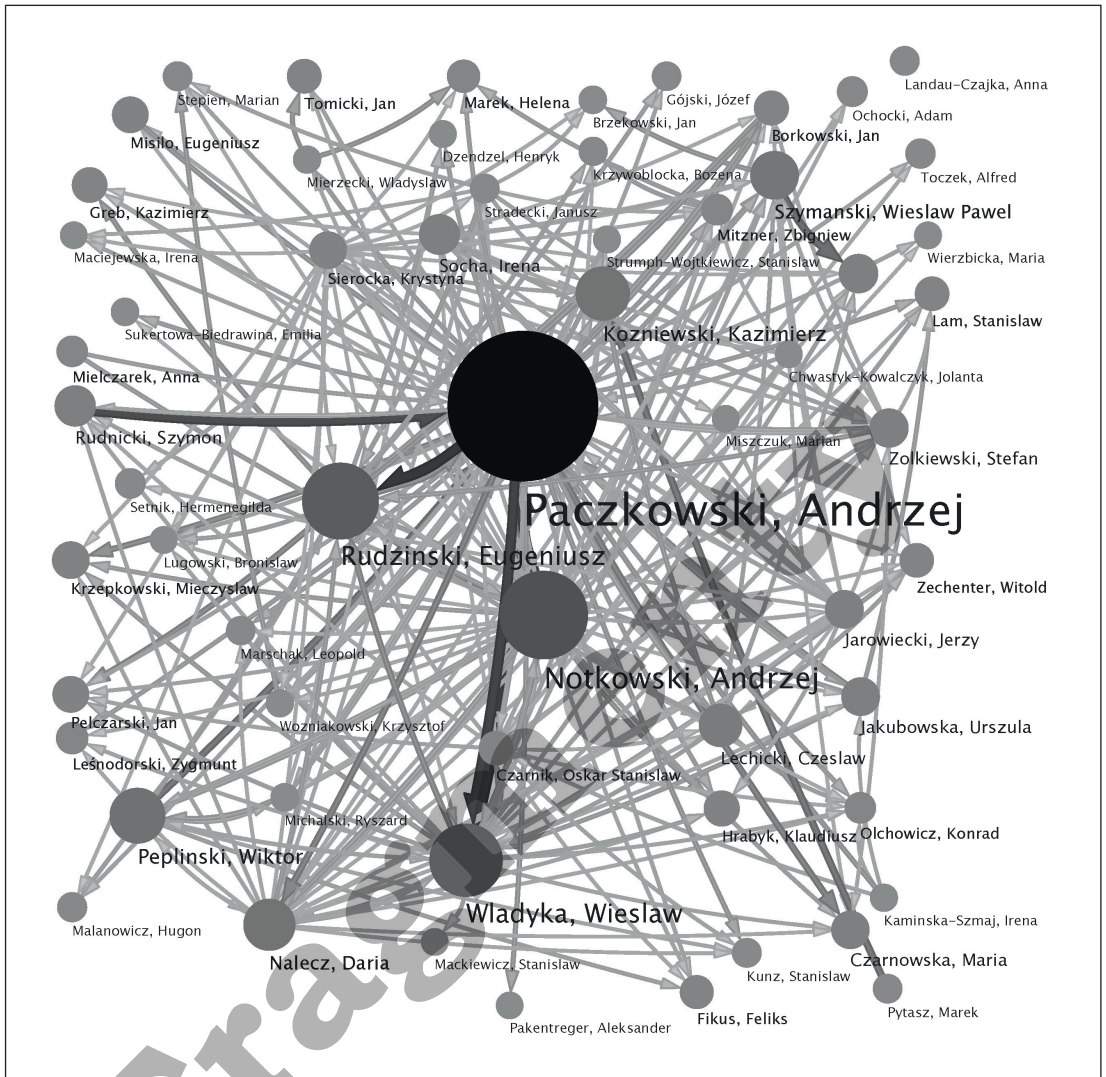
¹⁰⁷ S. Teufel, A. Siddharthan, D. Tidhar: *Automatic classification of citation function*, [in:] *Proceedings of the 2006 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Association for Computational Linguistics*. Stroudsburg 2006, pp. 103–110; F. Sebastiani: *Machine learning in automated text categorization*, „ACM Computing Surveys” 2002, Vol. 34, Iss. 1, pp. 1–47, doi: 10.1145/505282.505283 [2013.05.31].

¹⁰⁸ D. Holten: *Hierarchical edge bundles: Visualization of adjacency relations in hierarchical data*, „IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics” 2006, Vol. 12, Iss. 5, pp. 741–748, doi: 10.1109/TVCG.2006.147 [2013.05.31].

¹⁰⁹ Por. Visualizing information flow in science – <http://well-formed.eigenfactor.org> [2013.05.31].

¹¹⁰ W. M. Kolasa: *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939. Cz. 1, Tendencje rozwojowe, typologia*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2011, z. 1/2, s. 5–55.

1.3. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich

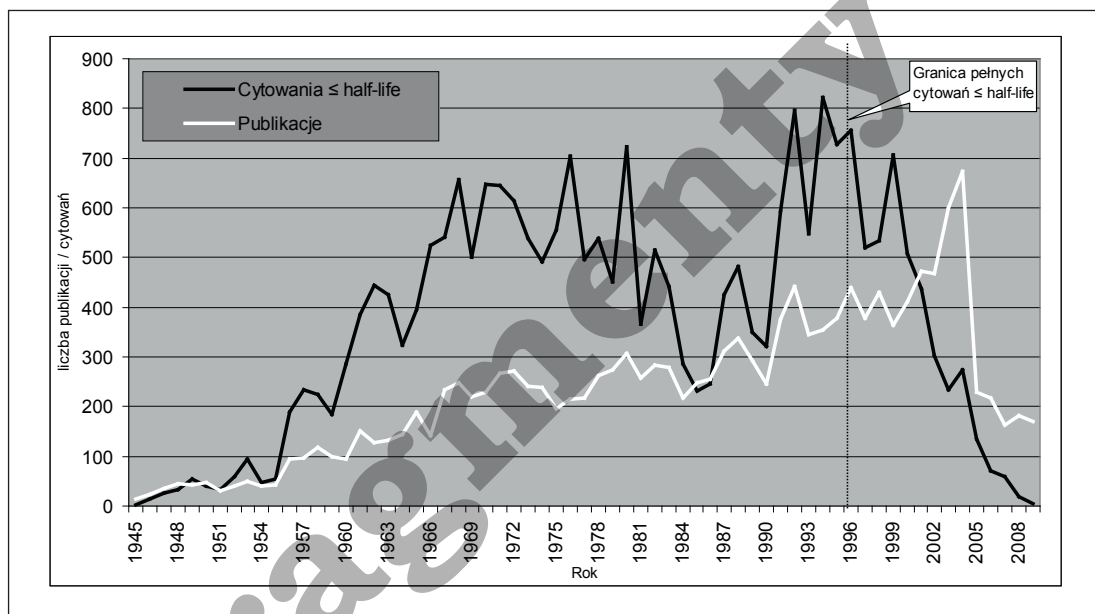
Rysunek 3. Główni historycy prasy polskiej okresu 1918–1939 (cytowania)

Źródło: Opracowanie własne. N=4301 cytowań, 1210 autorów. Aplikacja: MapGenerator: <http://www.mapequation.org> [2013.05.31]

Większość eksperymentów przeprowadzonych na materiale ICHMP dowiodła, że piśmiennictwo z zakresu historiografii nie różni się znacząco od innych nauk i w podobnym stopniu podlega prawidłowości bibliometrycznym. Jednocześnie pozytywny rezultat większości testów świadczył, że baza empiryczna (ICHMP) musiała być poprawna, gdyż było to warunkiem *sine qua non*. W toku eksperymentów uściślono nadto specyfikę piśmiennictwa historycznego, co umożliwiło operacjonalizację hipotez szczegółowych.

1.4. Materiał badawczy. Hipotezy

Wyjściowy materiał badawczy, przyjęty za podstawę do dalszych uogólnień, tworzą dwa zbiory: publikacje oraz cytowania (wykr. 10). Pierwszy parametr przyjęto z indeksu bez zmian, drugi natomiast poddano globalnej korekcie, uwzględniając tylko cytowania młodsze niż okres *half-life* (≤ 14 lat). Był to zabieg konieczny, aby wyeliminować deformacje wynikające z różnicy ich wieku (por. tab. 3, wykr. 7). Zastosowanie tej koncepcji sprawia, że w dalszych obliczeniach uwzględniono tylko połowę rzeczywistej liczby referencji, lecz zobrazowane nimi trendy zachowały pełnię wartości, zyskując jednocześnie poprawne wskaźniki dynamiki.

Wykres 10. Historiografia mediów polskich 1945–2009 – liczba cytowań HL14 i publikacji

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP]. Cytowania (n=23 888); publikacje (n=15 041)

Doprecyzowania wymagają tylko dwie kwestie: niepełne dane z ostatnich 5 lat (2005–2009) oraz metoda wizualizacji cytowań. Pierwszą kwestię wyjaśniono już w poprzednim rozdziale¹¹¹. Krzywa cytowań reprezentuje natomiast referencje otrzymane, czyli obrazuje, ile cytowań (pochodzących z prac wydanych później) przypadało na publikacje wydane w danym roku. Jest to – warto podkreślić – metodologia odmienna od stosowanej w innych indeksach cytowań (np. Google Scholar, WoS), które zwykle umieszczają na osi czasu cytowania wyprodukowane (rok publikacji cytującej, nie zaś cytowanej). Przyjęcie odmiennej perspektywy wizualizacji cytowań wynikało z innego celu niniejszych badań.

¹¹¹ Por. przyp. 81.

Zaprezentowany uprzednio globalny rozkład danych (wykr. 10) ma niewątpliwie walory poznawcze, lecz w obecnym kształcie nie nadaje się do szczegółowej interpretacji. Historia mediów polskich dzieliła się bowiem na wiele autonomicznych pól badawczych, których rozwój – postawmy hipotezę – przebiegał lub mógł przebiegać inaczej. Podział na pola badawcze pociąga jednak za sobą określone konsekwencje teoretyczne i praktyczne. Niektóre wskaźniki zależą przecież od wielkości pola. Podkreśla tę prawidłowość np. Andrzej Kajetan Wróblewski, pisząc, że „liczba cytowań jest proporcjonalna do całkowitej liczby publikowanych prac, ta zaś jest wprost proporcjonalna do liczebności uczonych w danej dyscyplinie”¹¹². Jest to powód pierwszy. Trudno bowiem wątpić, że liczba historyków zajmujących się np. prasą Królestwa Polskiego doby konstytucyjnej była inna niż korpus uczonych zajmujących się prasą II Rzeczypospolitej. Nawet uwzględniając same dysertacje proporcje te wynoszą 16:114 (zaś uwzględniając wyłącznie habilitacje 2:19). Istnieje też drugi powód. W różnych dyscyplinach (subdyscyplinach, a nawet polach badawczych) funkcjonują odmienne zwyczaje cytowania. Różnice na tym tle mogą być znaczące, np. liczba przypisów w pracach dotyczących historii prasy okresu 1939–1945 była prawie dwukrotnie wyższa niż dla okresu 1918–1939 (liczba cytowań na 1 pozycję, czyli *citation impact*, dla pierwszego wynosiła 6,15, dla drugiego 3,34)¹¹³. Z tego powodu poprawna analiza powinna się odbywać w jednorodnych – i podkreślmy – rzeczywistych polach badawczych.

W wydzieleniu siatki pól badawczych zdecydowano się zastosować tradycyjny podział historii według okresów historycznych, praktykowany m.in. w podręczniku *Historia prasy polskiej* (t. 1–4, pod red. Jerzego Łojka, Warszawa 1977–1980); uzupełniono go tylko o PRL, współczesność i kilka działów formalnych. W efekcie wydzielono 10 macierzystych pól badawczych: 1° – prasę do 1864 roku, 2° – 1864–1918, 3° – 1918–1939, 4° – 1939–1945; 5° – 1945–1989; 6 – prasę po 1989 roku. Osobno wydzielono: 7° – prasę polską za granicą; 9° – opracowania ogólne; 8° – historię radiofonii i telewizji oraz 10° – metodologię badań historycznoprasowych. Każdy z wyliczonych obszarów dzielił się dalej, lecz podział odbywał się według odrębnych, właściwych jemu zasad.

Ponieważ skuteczność metod automatycznej klasyfikacji okazała się niewystarczająca, całość materiału sklasyfikowano manualnie, dokonując autopsji ok. 80% materiału. Poprawność przejętych założeń (tj. siatkę pól) potwierdziły później eksperymenty z zastosowaniem współcytowań, gdyż zarówno teoria Kesslera (tab. 5, 6), jak i Smalla (tab. 7) dowiodły, że cytowania koncentrowały się w macierzystych gniazdach. Pewnej korekcie poddano jedynie dział 7° (prasę polską za granicą), który pierwotnie został wyodrębniony, lecz później rozdzielono go do odpowiednich rozdziałów chronologicznych.

¹¹² A. K. Wróblewski: *Co należy wiedzieć o cytowaniach prac naukowych*, „Sprawy Nauki” 1996, nr 2, 3–8.

¹¹³ W. M. Kolasa: *Historia mediów polskich w świetle wskaźników...*, s. 21.

Tabela 8. Główne pola badawcze w historiografii mediów polskich (1945–2009)

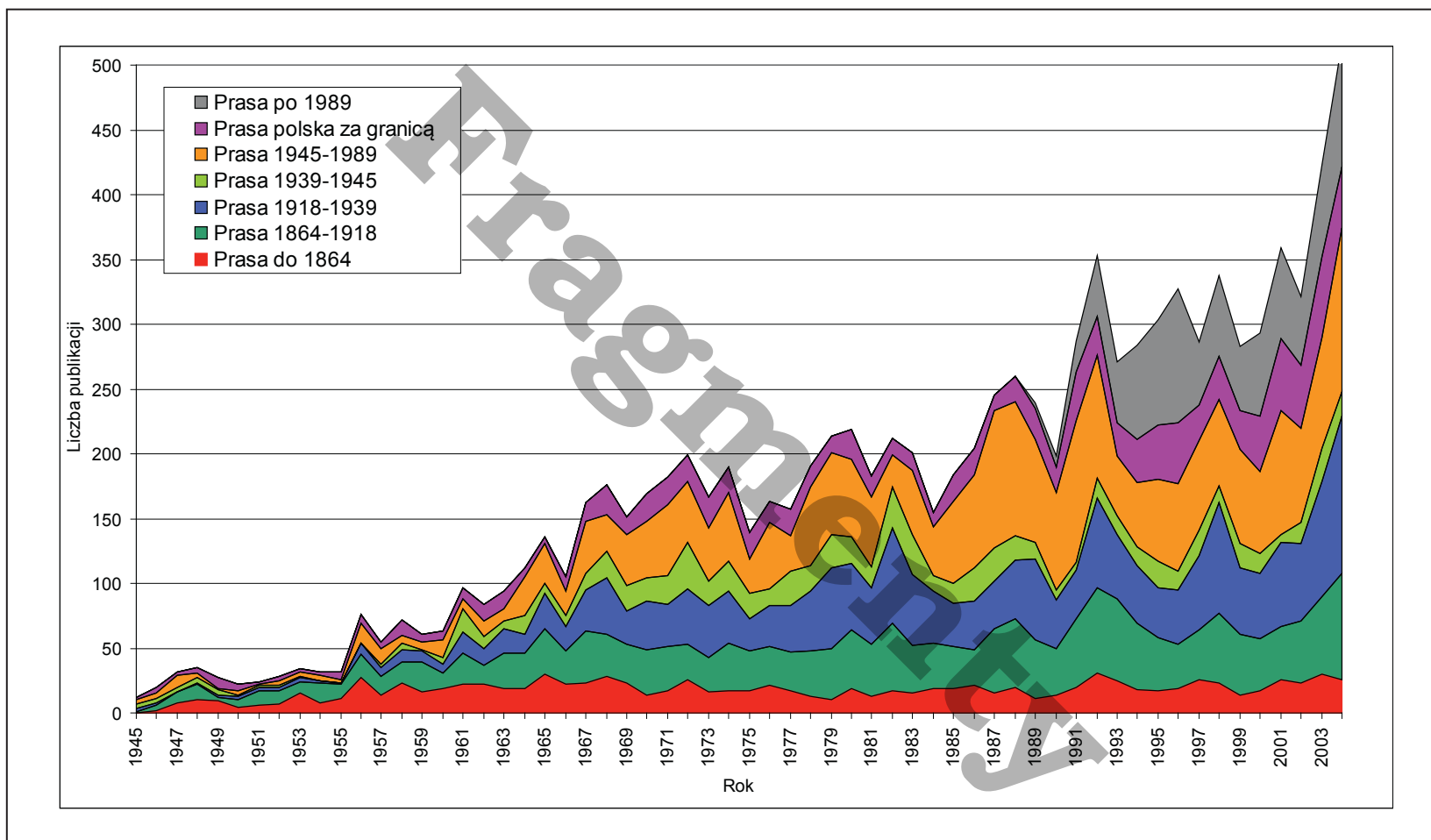
Pole badawcze	A. Liczba publikacji		B. Cytowania $\leq$ half-life		Cytowania całkowite [N]	Citation impact' [B/A]
	N	%	N	%		
1. Prasa polska do 1864 r.	1089	7,2	2186	9,1	5076	2,01
2. Prasa polska 1864–1918	2025	13,4	3252	13,6	7684	1,61
3. Prasa polska 1918–1939	2196	14,6	3501	14,6	7379	1,59
4. Prasa polska 1939–1945	846	5,6	2763	11,5	5201	3,27
5. Prasa polska 1945–1989	2725	18,1	2981	12,4	5090	1,09
6. Prasa polska po 1989 r.	1041	6,9	2446	10,2	2567	2,35
7. Prasa polska za granicą	1209	8,0	1899	7,9	3264	1,57
8. Opracowania ogólne	1160	7,7	2906	12,1	6257	2,51
9. Historia radiofonii i TV	574	3,8	662	2,7	1035	1,15
10. Metodologia	783	5,2	794	3,3	1640	1,01
11. Inne	1393	9,2	498	2,0	959	0,36
Razem	15041	100,0	23888	100,0	46152	1,59

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP]

Mapa pól badawczych w historiografii mediów polskich (tab. 8) tworzy przejrzystą strukturę. Odsetek publikacji i cytowań wskazuje, że większość wysiłków koncentrowała się na badaniu prasy w poszczególnych okresach (razem: 74,0% prac oraz 79,6% cytowań $\leq$ half-life). Pewną uwagę poświęcono także refleksji ogólnej (7,7% i 12,1%), niewielkie było natomiast zainteresowanie dziejami radiofonii i telewizji (3,8% i 2,7%) oraz zagadnieniami metodologii badań (5,2% i 3,3%). W obrębie historii szczegółowej wszystkimi okresami interesowano się w przybliżonym stopniu (9,1–14,6% cytowań). Najpełniej uformowanymi działami były cztery pierwsze okresy historyczne: prasa do 1864 roku (9,1%), doba powojenna 1864–1918 (13,6%), okres międzywojenny 1918–1939 (14,6%) i czas wojny i okupacji (11,5%). Badania nad prasą okresów późniejszych, jakkolwiek często podejmowane (18,1% i 6,9% prac), wciąż znajdują się jeszcze *in statu nascendi*.

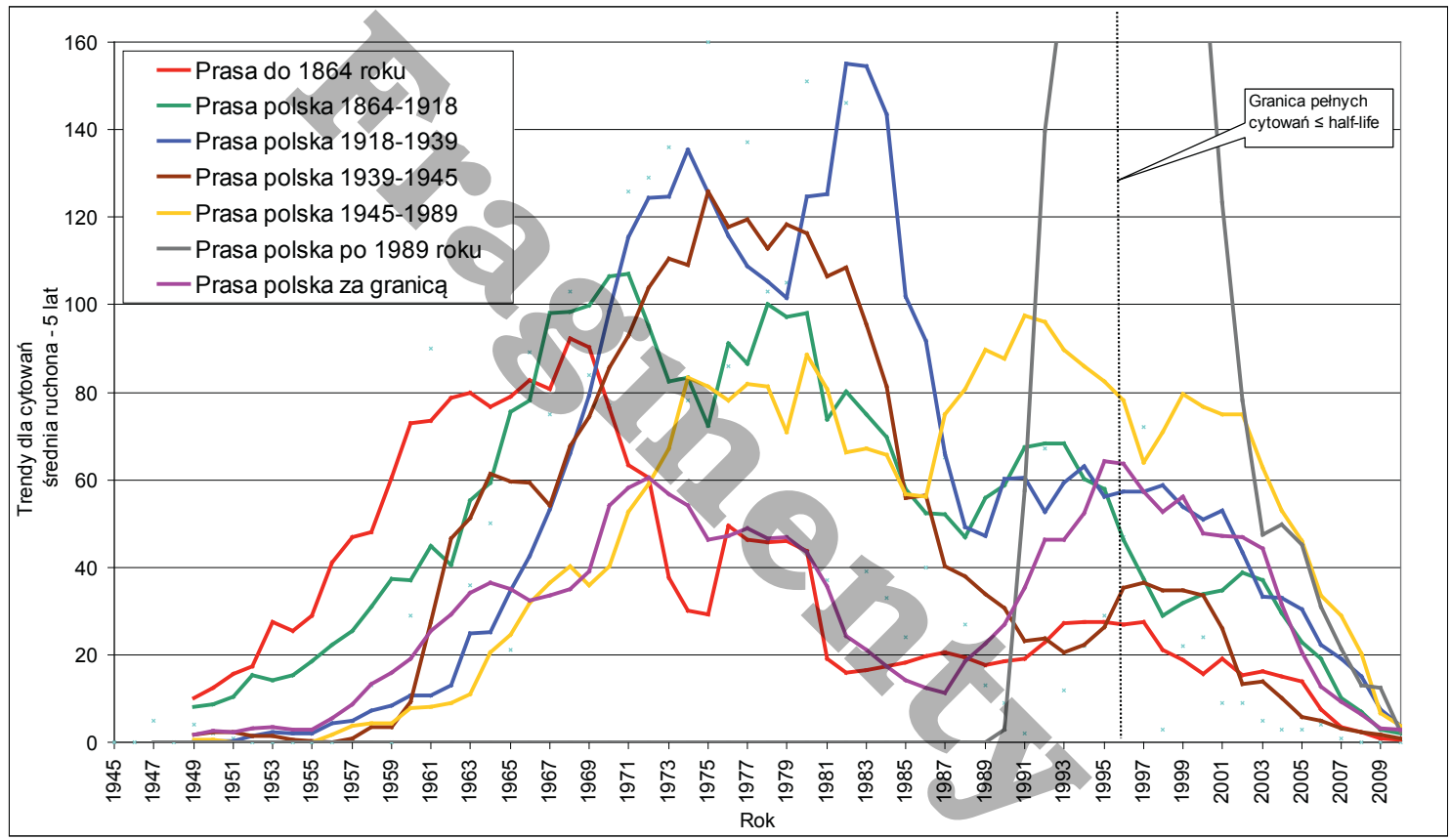
Pełna analiza postępów badawczych na polu historiografii mediów polskich wymaga jednoczesnego uwzględnienia obu wskaźników: zarówno liczby publikacji (wykr. 11), jak i uzyskanych cytowań (wykr. 12), gdyż są one wobec siebie komplementarne. Ze względów metodologicznych zaprezentowane je odmiennie. Pierwszy rodzaj danych (liczbę publikacji) przedstawiono w proporcjach rzeczywistych, zaś cytowania zobrazowano używając linii trendów (średnia ruchoma – 5 lat).

Stosunkowo stabilnie przebiegały badania w obszarach dobrze uformowanych, tj. w badaniach nad czterema pierwszymi okresami rozwoju prasy. Z analizy liczby publikacji wynika, że zainteresowanie nimi (licząc od najstarszego) pojawiało się stopniowo, z czasem każdy z nich osiągał dojrzałość (zwykle po ok. 10 latach) i od tego czasu utrzymywało się ono na zbliżonym poziomie z pewną tendencją rosnącą (wykr. 10). Przeczy tej wizji analiza cytowań (wykr. 11). Ujawnia ona bowiem,

Wykres 11. Wybrane pola badawcze historiografii mediów polskich (1945–2009) – liczba publikacji

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP], N=11 131

Wykres 12. Fronty badawcze historiografii mediów polskich (1945–2009) – cytowania $\leq$ half-life

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP], N=19 028

że w każdym z rozważanych okresów można wskazać trzy etapy: 1) czas narodzin; 2) apogeum rozwoju; 3) okres schyłkowy. W przypadku prasy najstarszej doby (do 1864 roku) okres formowania się pola przypadł jeszcze na lata 50., później (przez całe lata 60.) badania przeżywały rozkwit, zaś od początku lat 80. spadły do niskiego poziomu. Z kolei badania nad okresem popowstaniowym (1863–1918) formowały się od początku lat 60., w latach 70. weszły w fazę apogeum, później (od połowy lat 80.) utraciły połowę dynamiki, lecz zdołały się utrzymać się na średnim poziomie. Badania nad prasą okresu II Rzeczypospolitej formowały się około 5 lat później, przez całe lata 70. i połowę 80. były głównym obszarem zainteresowań polskich historyków prasy, od początku lat 90. straciły jednak dynamikę, spadając do poziomu zbliżonego do prasy okresu 1864–1918. Nieznacznie później uformowało się pole badań na prasą okresu wojny i okupacji, w drugiej połowie lat 70. weszło w fazę apogeum, lecz dekadę później prace utraciły dynamikę, spadając od początku lat 90. do niskiego poziomu (1/4 uprzedniej wartości). Charakterystyka ta jest bardzo ogólna i nie obejmuje okresu po roku 1996, gdyż cytowania po tym czasie są niepełne (nie osiągnęły wieku *half-life*), stąd spadki w tym okresie nie oznaczają bynajmniej regresu.

Pozostałe pola z rozmaitych przyczyn nie były w pełni uformowane. Badania nad prasą okresu PRL (jak przekonuje liczba publikacji) prowadzono wprawdzie żywo już od początku lat 60., jednak ze względów politycznych większość z nich nie miała charakteru ściśle historycznego (dominowały opracowania dokumentacyjne i przyczynkarskie). Dopiero po 1989 roku badania weszły w fazę właściwego rozwoju. Potwierdza tę supozycję także krzywa cytowań, która wskazuje na znaczny wzrost aktywności po tej dacie. Równoległe z przemianami po 1989 roku podjęto także badania nad prasą okresu transformacji. Zainteresowanie zaowocowało wieloma publikacjami, lecz w jeszcze większym stopniu wzrostem cytowań, które jednoznacznie wskazują, iż dzieje mediów doby najnowszej stały się po 1989 roku dominującym obszarem badawczym. Trudno jednoznacznie scharakteryzować pozostałe pola badawcze. Dział „prasa polska za granicą” – jak wspomniano wcześniej – uległ likwidacji (rozdzielono go do rozdziałów chronologicznych), natomiast grupę „opracowania ogólne” nie cechowała żadna określona charakterystyka. Dzieła tego typu pojawiały się niesystematycznie, najczęściej przybierając formę prac przekrojowych (rzadziej syntetycznych). Ostatni typ prac – dodajmy – najczęściej bazował na publikacjach z historii szczegółowej, znacznie rzadziej miał charakter oryginalny (głównie w przypadku małych ośrodków lokalnych lub typologii). Pozostałe działy były zdecydowanie mniejsze. W przypadku historiografii radiofonii i telewizji okres jej formowania przypadł na lata 70., zaś większe natężenie badań przypadło dopiero na lata 90. Z kolei większość cenionych prac z zakresu metodologii badań historycznoprasowych powstała w latach 60. i na początku lat 70. W okresie późniejszym prac tych nie kontynuowano, zaś jedyny trwały dorobek przynosiły publikacje z zakresu ogólnej metodologii prasoznawczej.

Wskazane trendy mają charakter ogólny, ograniczony tylko to elementów porównawczych i wymagają dalszej, gruntownej interpretacji. Ten etap pracy będzie przedmiotem zasadniczej części niniejszej rozprawy. Poszczególne pola badawcze w historii prasy (tj. jej okresy rozwojowe) miały wprawdzie jeszcze wiele cech wspólnych, jednakże każde dzieliło się na szereg różnej wielkości pól badawczych, które wyróżniano według rozmaitych zasad. Część rozpadała się na poddziały chronologiczne (np. 1729–1795), inne geograficzne (np. Śląsk), jeszcze inne typologiczne (np. gazety, czasopiśmiennictwo, pisma naukowe) lub były zgrupowane ze względu na odbiorcę (mniejszości narodowe, dzieci itp.). Strukturę podziałów odzwierciedla spis treści niniejszej rozprawy. Jakkolwiek w ICHMP zgromadzano dane na temat całej historiografii mediów polskich (tab. 8), w rozprawie ograniczono się tylko do szczegółowej analizy jej dwóch najstarszych i najlepiej uformowanych działów (od zarania dziennikarstwa do roku 1864 oraz prasę doby popowstaniowej 1864–1918). Okres trzeci (1918–1939) doczekał się już kilku większych studiów¹¹⁴, zaś opracowanie pozostałych jest planowane.

W rozprawie nie ograniczono się do jedynie do metod bibliometrycznych. Wprawdzie pełniły one kluczową rolę, gdyż wytyczały główną oś narracji, niemniej w interpretacji zjawisk stosowano szerokie instrumentarium metod naukowych, ogólnohumanistycznych oraz właściwych dla historyka prasy (historycznych, prasoznawczych).

Dużo korzyści przyniosła analiza dysertacji, które zestawiono w dedykowanej bazie i korelowano z ICHMP (baza obejmowała 529 osób, w tym 87 habilitacji i 442 doktoratów)¹¹⁵. Pożytki płynące z badania tych zależności ujawniły się już na wstępnym etapie prac, gdyż korelacja między dysertacjami a liczbą zarejestrowanych publikacji była wysoka (wykr. 4). Jakkolwiek nie stwierdzono podobnej zależności w odniesieniu do cytowań, dalsze badania dowiodły, że wkład dysertantów był kluczowym czynnikiem wpływającym na rozwój badań. Zjawisko to potwierdzały analizy obszarów szczegółowych, gdzie odsetek cytowań wypracowanych przez tę grupę oscylował zwykle w przedziale 40–50%. Jednocześnie zaś cechą charakterystyczną większości obszarów zaniedbanych był właśnie brak lub niedobór dysertacji.

W interpretacji danych kluczowe znaczenie miały techniki komparatystyczne. Doskonałym materiałem porównawczym okazał się materiał z analiz ruchu wydawniczego. Każdy analizowany rozdział, a często także podrozdział, został więc

---

¹¹⁴ W. M. Kolasa: *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939*. Cz. 1, *Tendencje rozwojowe, typologia*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2011, z. 1/2, s. 5–55; Cz. 2, *Prasa polska za granicą*, tamże 2012, z. 1, s. 61–86, [Cz. 3], *Prasa województw zachodnich*, tamże 2012, z. 2, s. 75–98; tenże: *Kierunki badań nad prasą mniejszości narodowych 1918–1939*, „Klio” 2012, nr 3, s. 59–82 i in.

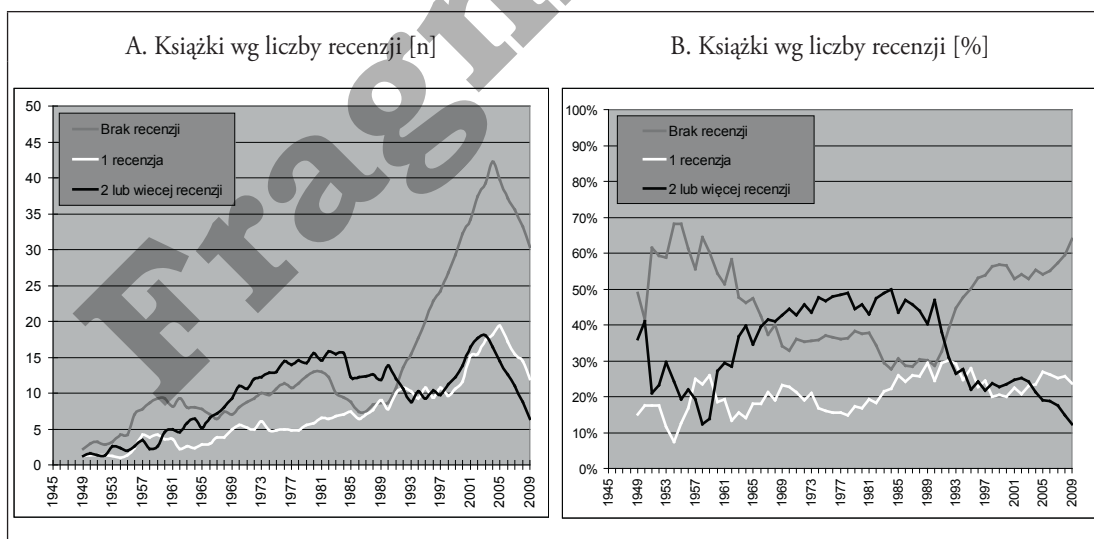
¹¹⁵ Do roku 1968 roku prace z tego zakresu zarejestrował S. Dziki: *Prasoznawcze prace dyplomowe w Polsce do r. 1968*. Kraków 1970; w latach późniejszych wykorzystano materiał wykazany w informatorach ogólnych, jak: *Katalog Rozpraw Doktorskich i Habilitacyjnych* [Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego i Techniki]. Warszawa 1962–1976; *Katalog Rozpraw Doktorskich i Habilitacyjnych* [CINTE]. Warszawa 1986–1990; nast. bazy Ośrodka Przetwarzania Informacji [OPI], <http://www.opi.org.pl> [2013.05.31].

poprzedzony zarysem problematyki badawczej, którą otwierał krytyczny zarys statystyki prasy. W rozdziałach tych ujęto także inne, kluczowe dla historii prasy, dane porównawcze, szczególnie oszacowania populacji czytającej. Dane te, obok statystyk wydawniczych, wykorzystywano później do rozmaitych analiz empirycznych. Rozdziały wprowadzające służyły ponadto do specyfikacji hipotez szczegółowych i formułowania pytań badawczych. Dzięki nim szacowano także oczekiwane wskaźniki badań.

Niebagatelną rolę odegrała też analiza źródeł krytyczno-naukowych, przede wszystkim drukowanych recenzji i polemik. W toku narracji uwzględniono opinie z 1183 recenzji, z czego 344 dotyczyły prasy dawnej (do 1864 roku), 414 – okresu międzypowstaniowego, 348 – prac ogólnych, zaś 77 – metodologii). Źródła tego typu pełniły istotną rolę, stąd warto je poddać szczegółowej ocenie.

W latach 1945–2009 ukazało się w kraju i za granicą 2010 książek dotyczących szeroko rozumianej historii mediów polskich (w tym 151 *poloniców*), które doczekały się 3034 recenzji lub omówień krytycznych. Nie wszystkie były jednak recenzowane. Tylko połowa z nich (1057 książek, tj. 52,6%) została zauważona przez redakcje, pozostałe (952) umknęły uwadze recenzentów. Proces ten dzielił się według następujących proporcji. Prawie co czwartą książkę (451, tj. 22,4%) oceniano tylko jeden raz; 221 (10,9%) doczekało się 2 recenzji; kolejne 213 (10,5%) oceniało 3 lub 4 recenzentów, zaś 173 (8,6%) było przedmiotem ponad 5 recenzji. Proces ten rozłożył się w charakterystyczny sposób na osi czasu (wykr. 13).

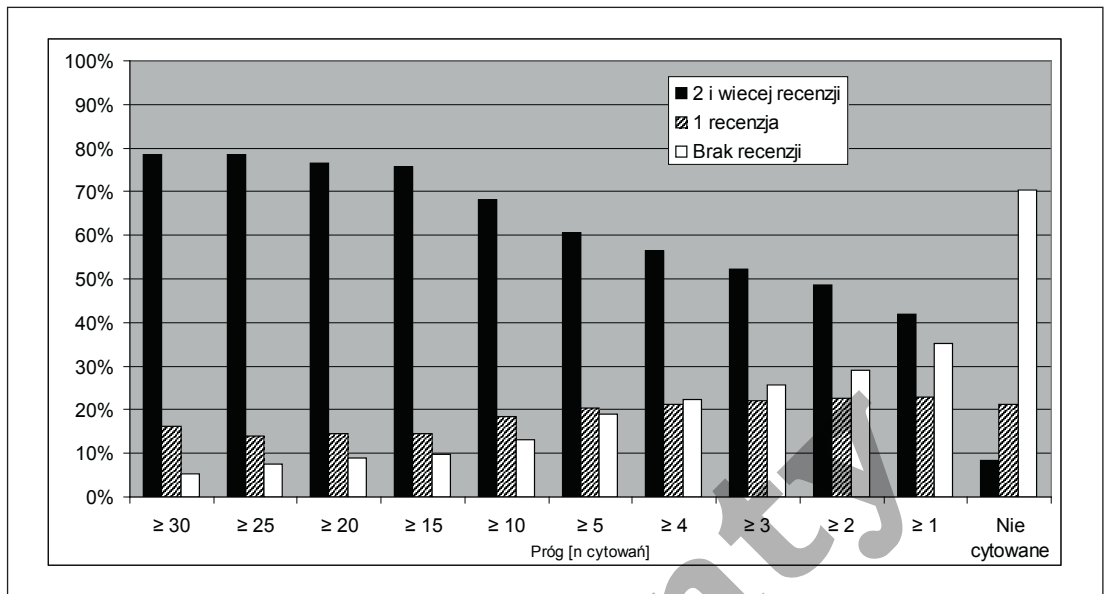
Wykres 13. Recenzowanie książek z zakresu historii mediów polskich (1945–2009)

Źródło: Obliczenia własne. N=2010 książek (A i B)

Już od początku lat 70. prasoznawcze periodyki naukowe prowadziły systematyczną akcję recenziyjną. Większość książek (po 10–16 rocznie) recenzowano co

najmniej dwukrotnie, pewien odsetek (5–8) anonsowano 1 recenzją, zaś ok. 8–12 nie było recenzowanych. W okresie 1970–1989 ukazało się łącznie 1277 recenzji, z czego 33% (422) wydrukowały czołowe pisma branżowe: „Zeszyty Prasoznawcze” (233) i „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” [wraz z poprzednikiem] (189), pewną aktywność przejawiały też „Nowe Książki” (90) i „Prasa Polska” (66), jednak zdecydowana większość (932, tj. 72%) była rozszana pomiędzy 225 innych tytułów. Od początku lat 90. proces ten uległ zakłóceniu. Złożyły się nań dwa zjawiska. Z jednej strony nastąpił niebagatelny wzrost liczby książek (do 90 w szczytowym roku 2001), z drugiej nałożył się na to regres w redakcjach czasopism naukowych. Nie uległa wprawdzie zasadniczej zmianie liczba książek często recenzowanych (10–18 rocznie), wzrosła jednak częstość jednokrotnego recenzowania, a znacząca liczba prac wymknęła się uwadze redakcji. W latach 1990–2010 ukazało się 1056 recenzji na rozważany temat i choć nie zmienił się ich odsetek w czołowych pismach prasoznawczych (29,1%), to o 1/3 spadła ich liczba (307). W analizowanym okresie najwięcej historycznoprasowych recenzji pojawiło się na łamach „Zeszytów Prasoznawczych” (103) i „Rocznika Historii Prasy Polskiej” (101). W ostatnich latach swego istnienia dużą aktywność przejawiał również „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” (54), zaś spośród czasopism nowych – założone w 2000 roku „Studia Medioznawcze” (49). Wiele omówień pojawiło się także na łamach „Nowych Książek” (94), jednak zdecydowana większość (655, tj. 62%) rozszana była na łamach pozostałych 240 tytułów. Oba okresy różniły się zasadniczo (wykr. 13B). W latach 1965–1989 co najmniej dwukrotnie recenzowano aż 40–50% książek, połowę tego odsetka (ok. 20%) oceniano tylko jeden raz, zaś ok. 30% książek nie było anonsowanych. Z kolei w latach 90. proporcje się odwróciły – tylko ok. 45% książek z zakresu historii mediów zostało poddanych recenzji (w podobnej skali jedno-, jak i wielokrotnej, po ok. 20–25%), zaś co najmniej 55% wymknęło się krytyce naukowej.

Wprawdzie ogólny bilans liczby recenzji wypadł niekorzystnie, jednak analiza cytowań przekonuje, że recenzenci na ogół poprawnie rozpoznawali dzieła wartościowe. Potwierdza tę tezę korelacja między pracami kilkakrotnie recenzowanymi i liczbą referencji (wykr. 14). Blisko 80% książek wysoko cytowanych (co najmniej 15 razy) było bowiem przedmiotem co najmniej 2 recenzji. Także dla niższych wartości progu cytowań odsetek takich prac był dominujący: 49%^(dla n≥2), 52%^(dla n≥3), 56%^(dla n≥4), 61%^(dla n≥5), 68%^(dla n≥10) i dotyczył nawet prac cytowanych tylko jeden raz (42%). Badanie przekonało ponadto, że nie zachodzi bliższa korelacja między jednokrotnym recenzowaniem a cytowaniem (oscylowały one w granicach 15–23%). Natomiast pierwszą zależność potwierdza negatywna korelacja dla książek nierecenzowanych, których udział rósł odwrotnie proporcjonalnie do liczby cytowań i wyraźnie dominował (70%) wśród prac niecytowanych.

Wykres 14. Odsetek książek recenzowanych dla różnych progów cytowań $\leq$ half-life

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP]. 100% ($n \geq 30$ cytowań) = 56 książek; 100% ($n \geq 25$) = 79; 100% ($n \geq 20$) = 123; 100% ($n \geq 15$) = 206; 100% ($n \geq 10$) = 340; 100% ($n \geq 5$) = 622; 100% ($n \geq 4$) = 721; 100% ($n \geq 3$) = 846; 100% ($n \geq 2$) = 1016; 100% ($n \geq 1$) = 1312; kategoria „Niecytowane” 100% = 698

Duży kłopot sprawia merytoryczna ocena samych recenzji. Zagadnienie to jest słabo poznane, zaś dostępna literatura przedmiotu koncentruje się zwykle na metodologicznych aspektach procesu recenzowania¹¹⁶. Próby oceny procesu recenzowania, szczególnie w odniesieniu do historiografii, podejmowane były bardzo rzadko¹¹⁷. Znaczący problem Stanisław Salmonowicz wskazał cztery główne czynniki mogące deformować recenzje: 1) nierzetelność recenzenta; 2) brak kompetencji; 3) uleganie względem pozanaukowym (w tym: recenzje grzecznościowe; łagodzenie wydźwięku recenzji przez redakcję; oportunistyczna taktyka recenzenta; wykorzystanie recenzji wbrew dobrym obyczajom w nauce); wreszcie 4) subiektywizm recenzenta¹¹⁸. Czynniki te były zapewne obecne także w analizowanym korpusie, lecz trudno bez specjalnych badań stwierdzić skalę zjawiska. W praktyce niemierzalne są czynniki 1, 3 i 4.

¹¹⁶ *Procedury recenzowania i doboru recenzentów*. T. 1–2. Red. J. Protasiewicz. Warszawa 2012; *Recenzowanie prac naukowych w psychologii*. Red. R. J. Sternberg. Warszawa 2011; J. Pieter: *Kryteria ocen i recenzje prac naukowych*. Warszawa 1978; W. Pytkowski: *Organizacja badań i ocena prac naukowych*. Wyd. 2. Warszawa 1985, s. 339–367; Cz. Dejnarowicz: *Literatura naukowa – uczeni – wydawcy*. Warszawa 1980, s. 230–243 i in.

¹¹⁷ I. Ihnatowicz: *Recenzje w pracy historyka*, „Historyka” T. 3 (1972), s. 147–153; S. Salmonowicz, J. Serczyk: *Téchne i Éthos recenzenta : refleksje nad współczesną polską krytyką historyczną*, „Historyka” T. 4 (1974), s. 129–139; S. Salmonowicz: *O rzemiośle recenzenta : studia z warsztatu historyka*. Warszawa 1999.

¹¹⁸ S. Salmonowicz, J. Serczyk: *Téchne i Éthos recenzenta...*, s. 135–136.

1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy

Można natomiast zoperacjonalizować czynnik 2, zakładając, że kompetencje są odpowiednikiem dorobku recenzenta w zakresie pola badawczego pracy recenzowanej.

Tabela 9. Recenzenci książek z zakresu historii prasy polskiej 1864–1918 wg dorobku

Typ	Brak dorobku		Mały dorobek		Średni dorobek		Duży dorobek		Razem	
A. Dorobek mierzony liczbą publikacji należących do pola badawczego pracy recenzowanej										
	Brak publikacji		1–4 publikacje		5–9 publikacji		10 i więcej publikacji		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Autorzy	146	53,2	66	24,0	15	5,4	47	17,1	274	100
Recenzje	182	43,9	86	20,7	32	7,7	114	27,5	414	100
B. Dorobek mierzony liczbą cytowań <i>≤ half-life</i> należących do pola badawczego pracy recenzowanej										
	Brak cytowań		1–4 cytowania		5–9 cytowań		10 i więcej cytowań		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Autorzy	180	65,6	40	14,6	21	7,6	33	12,0	274	100
Recenzje	222	53,6	63	15,2	37	8,9	92	22,2	414	100

Źródło: Obliczenia własne [ICHMP]. N=414 recenzji, 274 recenzentów

Do analizy zjawiska wykorzystano korpus książek dotyczących historii prasy polskiej doby popowstaniowej (tab. 9). W okresie 1945–2010 ukazało się ich 219 i były recenzowane 414 razy przez 274 różnych recenzentów. Rozkład danych jednoznacznie przekonuje, że wśród recenzentów dominowali autorzy bez większego dorobku w tytułowym zakresie. Większość (53%) nie napisała ani jednej publikacji należącej do rozważanego pola i w ślad z tym nie była cytowana (65,6%). Duży odsetek stanowili też autorzy legitymujący się małym dorobkiem (odpowiednio: 24,0 i 14,6%), prawdopodobnie osoby początkujące. Recenzenci o dużym dorobku stanowili jedynie 17,1% autorów (jeśli za miernik przyjąć liczbę publikacji) oraz 12,0%, jeśli wykładnikiem jest wysoka cytowalność; zaś uczeni o średnim dorobku odpowiednio 5,4% i 7,6%. W analogiczny sposób układały się proporcje wyprodukowanych recenzji, choć autorzy o większym dorobku opublikowali ich relatywnie najwięcej (114+32). Jeśli w końcowych rachunkach ograniczymy się tylko do dwu ostatnich grup (duży i średni dorobek – tab. 9), to odsetek wartościowych, merytorycznych recenzji wynosił 35,5% (27,5% + 7,7%) lub 31,0% (22,2% + 8,8%).

W pracy wykorzystano zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe. Wybór takiej strategii wpływał z przekonania autora, że mają one charakter komplementarny i winny się wzajemnie uzupełniać¹¹⁹. Podejście reprezentuje współcześnie większość

¹¹⁹ H. F. Moed: *Citation analysis in research evaluation*. Dordrecht 2005, pp. 227–246; M. Skalska-Zlat: *Czy ilość przechodzi w bylejakość? : za i przeciw parametrycznej ocenie składników nauki*, „Za-

narodowych systemów ewaluacji nauki, choć w poszczególnych krajach inaczej rozkłada się akcenty pomiędzy wskaźnikami ilościowymi i jakościowymi, np. w Wielkiej Brytanii większą rolę odgrywają wskaźniki bibliometryczne, we Francji i Niemczech ustępują one miejsca ocenie eksperckiej (*peer review*), z kolei Australia łączy harmonijnie oba podejścia¹²⁰. Wiele argumentów na rzecz takiego podejścia dostarczają studia porównawcze (norweskie¹²¹, włoskie¹²², amerykańskie¹²³ i in.) oraz liczne prace zmierzające do ustalenia ścisłych korelacji pomiędzy nimi¹²⁴.

---

gadnienia Naukoznawstwa” 1995, nr 1, s. 95–101; P. Nowak: *Wybrane problemy efektywności polskich czasopism...*, passim.

¹²⁰ J. Kozłowski: *Raport „Ewaluacja instytucji naukowych w Polsce w świetle porównań międzynarodowych i konsultacji”*. [Warszawa] 2010, s. 107–110, on-line: <http://www.nauka.gov.pl> [2013.05.31].

¹²¹ D. W. Aksnes, R. E. Taxt: *Peer reviews and bibliometric indicators: a comparative study at a Norwegian university*, „Research Evaluation” 2004, Vol. 13, Iss. 1, pp. 33–41, doi: 10.3152/147154404781776563 [2013.05.31].

¹²² E. Reale, A. Barbara, A. Costantini: *Peer review for the evaluation of academic research: lessons from the Italian experience*, „Research Evaluation” 2007, Vol. 16, Iss. 3, pp. 216–228, doi: 10.3152/095820207X227501 [2013.05.31].

¹²³ R. C. Anderson, F. Narin, P. McAllister: *Publication ratings versus peer ratings of universities*, „Journal of the American Society for Information Science” 1978, Vol. 29, Iss. 2, pp. 91–103, doi: 10.1002/asi.4630290208 [2013.05.30].

¹²⁴ Ch. Oppenheim: *The correlation between citation counts and the 1992 research assessment exercise ratings for British research in genetics, anatomy and archaeology*, „Journal of Documentation” 1997, Vol. 53, Iss. 5, pp. 477–487, doi: 10.1108/EUM000000007207 [2013.05.30]; A. J. Nederhof, A. F. Van Raan: *A bibliometric analysis of six economics research groups: A comparison with peer review*, „Research Policy” 1993, Vol. 22, Iss. 4, pp. 353–368, doi: 10.1016/0048-7333(93)90005-3 [2013.05.31]; M. E. D. Koenig: *Bibliometric indicators versus expert opinion in assessing research performance*, „Journal of the American Society for Information Science” 1983, Vol. 34, Iss. 2, pp. 136–145, doi: 10.1002/asi.4630340207 [2013.05.31].

2. Prasa polska do 1864 roku

2.1. Periodyzacja i problemy metodologiczne

W polskiej tradycji badawczej pierwszy okres rozwoju prasy rozciąga się w czasie od daty wydania „Merkurjusza Polskiego” do upadku powstania styczniowego. Jest to czasokres długi i niejednorodny, zaś obie cezury mają charakter wyłącznie symboliczny. Liczne problemy z periodyzacją występują zarówno wewnątrz wskazanego okresu, jak i na jego obrzeżach. Problem dotyka nawet pozornie bezdyskusyjnego roku 1661, który przecież można interpretować jako datę epizodyczną. „Mercuriusz” ukazywał się bowiem niespełna siedem miesięcy, a po jego upadku nastąpił długi (trwający 68 lat) okres przerwy, w którym ukazywały się niemal wyłącznie gazety ulotne i seryjne. Przerwę tę w roku 1718 na krótko przerywa „Poczta Królewiecka”, a nieprzerwany ciąg dziejów polskiej prasy rozpoczyna się dopiero w roku 1729, czyli wraz z wydaniem pierwszego numeru „Nowin Polskich”. Problem datowania początków prasy pogłębi się jeszcze bardziej, jeśli uwzględnimy prymityw prasowy, czyli gazety ulotne. Wiedza w tym zakresie jeszcze do połowy XX wieku znajdowała się w powiśkach, a przełom przyniosły dopiero prace teoretyczne i dokumentacyjne podjęte przez Konrada Zawadzkiego w latach 70. Aktualnie z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć następujące daty graniczne: 1501 – pierwsze *polonicum* prasowe, 1514 – pierwsza gazeta w całości poświęcona tematyce polskiej, 1525 – pierwsza gazeta ulotna wydana w Polsce, 1557 – pierwsza gazeta ulotna w języku polskim¹. Ustalenia te sprawiają, że datowanie początków prasy polskiej należy przesunąć na wiek XVI, choć trudno jednoznacznie wskazać konkretną datę roczną².

Równie kłopotliwa jest także data zamknięcia. Upadek powstania styczniowego, jakkolwiek brzemienny w skutkach w historii społeczno-politycznej, na dzieje prasy wpłynął tylko pośrednio. Na gruncie dziennikarstwa istotne przemiany nastąpiły

¹ K. Zawadzki: *Początki prasy polskiej : gazety ulotne i seryjne XVI–XVIII wieku*. Warszawa 2002, s. 49–51. Opisy wyliczonych periodyków zob. przyp. 189, 190, 191, 192.

² Z precyzyjnym określeniem daty początku prasy polskiej miał nawet kłopoty jej główny badacz, czemu znamienne wyraz dają podtytuły kolejnych tomów bibliografii: K. Zawadzki: *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku*. T. 1–3. Warszawa 1977–1990 – podtytuł tomu pierwszego: 1514–1661, tomu trzeciego: 1501–1725.

i „Sprawa Robotnicza” [1]¹⁰⁵². Zupełnie śladowo, najczęściej na marginesie innych prac, poświęcano uwagę innym grupom czasopism (6) [2]. Spośród niemałej przecięt liczby francuskich, angielskich i włoskich periodyków (77 pism) historycy opisali tylko niektóre, m.in. naukowe [2]¹⁰⁵³, literackie¹⁰⁵⁴, kulturalne¹⁰⁵⁵ oraz jenieckie (2)¹⁰⁵⁶. Odrębnym zjawiskiem była prasa emigracji postyczniowej (1864–1870). Merytorycznie zjawisko to należy do poprzedniej epoki i tak też było ono traktowane w polskiej historiografii¹⁰⁵⁷. Warto jednak ze względów kompozycyjnych zasygnalizować dorobek w niniejszym rozdziale. Problematyka ta została stosunkowo dobrze opisana przez Jerzego W. Borejszę, który na początku lat 60. poświęcił jej rozprawę doktorską i napisał kilka znaczących opracowań (5) [10]¹⁰⁵⁸.

Obraz badań nad prasą polską na Zachodzie Europy był więc wyjątkowo skromny. Większość pism drukowanych w Anglii, Szwajcarii i Francji to nadal obszar białych plam. Dotkliwą luką w pracach są badania nad prasą polityczną okresu I wojny. Nieznane pozostały zarówno losy obcojęzycznych wydawnictw propagandowych adresowanych do wpływowych kół politycznych (np. „Agence Polonaise Centrale”, „Polish News”), jak również dzieje licznych wówczas polskojęzycznych periodyków, reprezentujących krajowe środowiska polityczne.

¹⁰⁵² L. Dubacki: *W kręgu tradycji marksistowskiej: w osiemdziesiątą rocznicę „Sprawy Robotniczej”*, „Nowe Drogi” 1973, nr 7, s. 152–153 [1].

¹⁰⁵³ S. Kalemka: *Z dziejów czasopiśmiennictwa naukowego emigracji popowstaniowych: „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu”, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia”* Z. 19 (1984), s. 131–148; toż [w:] tegoż: *O naszą i waszą wolność*. Olsztyn 1997, s. 130–143 [2].

¹⁰⁵⁴ G. P. Babiak: *Polska droga do Europy: paryska „Sztuka” Antoniego Potockiego*, [w:] *Literatura i sztuka drugiej połowy XIX wieku*. Lublin 2004, s. 169–206.

¹⁰⁵⁵ E. Pozerski: „*Le Bulletin Polonais*”, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Paryżu” 1956, nr 9, s. 2–5.

¹⁰⁵⁶ P. Daszkiewicz: „*Jeniec Polak*” w osiemdziesiątą rocznicę zakończenia działalności, „Zeszyty Historyczne” Z. 130 (1999), s. 217–224; J. Skrzypek: *Tygodnik „Żołnierz Polski we Włoszech” w 1919*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1972, z. 1, s. 39–48 [1].

¹⁰⁵⁷ S. Kalemka: *Czasopiśmiennictwo emigracji popowstaniowych XIX wieku*, [w:] *Prasa polska w latach 1661–1864*. Warszawa 1976, s. 346–355 [Czasopiśmiennictwo emigracyjne w latach 1865–1870].

¹⁰⁵⁸ M.in. J. W. Borejsza: *Prasa Zjednoczenia Emigracji Polskiej (1866–1870)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” T. 3, z. 1 (1963), s. 72–125 [3]; tenże: *Z dziejów polskiej prasy emigracyjnej: (1863–1865)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1965, z. 1, s. 50–104 [1]; tenże: *Prasa Towarzystwa Demokratycznego Mierosławskiego: (1865–1870)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1965, z. 2, s. 59–71 [1]; tenże: *Trzy szkice o prasie emigracyjnej po 1863 r.*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1967, z. 1, s. 31–62 [2]; tenże: *Prasa wychodźstwa postyczniowego*, [w:] tegoż: *Emigracja polska po powstaniu styczniowym*. Warszawa 1966, s. 157–168 [3]. Por. też przyp. 956.

Podsumowanie i wnioski

Zasadniczym celem badań była systematyzacja i ocena dorobku nad poznaniem dziejów prasy polskiej (do 1918 roku). Główne wysiłki skupiły się więc na precyzyjnym określeniu głównych pól badawczych i dominującej problematyki oraz zbadaniu poziomu jej opracowania. Na drodze do realizacji celu należało jednak pokonać liczne trudności natury metodologicznej. Problemy te stanowiły duże wyzwanie teoretyczne i praktyczne, stąd wymagały podjęcia odrębnych badań. Obok zasadniczych celów badań pojawiły się więc nowe (metodologiczne), których osiągnięcie było warunkiem *sine qua non*. Prace przebiegały zatem dwukierunkowo: najpierw skoncentrowano się na budowie narzędzi oraz weryfikacji teorii nauko- i bibliometrycznych, następnie zaś zastosowano je do badanego przedmiotu (historiografii).

Kwestie metodologiczne stanowiły poboczny, lecz samodzielny przedmiot badań. Opisano je szczegółowo w rozdziale 1, zwłaszcza w części dotyczącej Indeksu Cytowań Historiografii Mediów Polskich [ICHMP] (1.3). Narzędzie to stanowiło podstawę do szeregu ustaleń i uogólnień odnoszących się do przedmiotu badań. W pierwszym rzędzie należało dowieść, że bibliometrię można stosować do badania humanistyki (historiografii w szczególności). Odpowiedź nie była bynajmniej oczywista, gdyż dotychczasowe ustalenia przeczyły tej idei. Badania bazujące na danych z międzynarodowych indeksów cytowań (Web of Science [WoS], Scopus) przekonywały, że korpus nauk humanistycznych cechuje się wskaźnikami wielokrotnie niższymi od pozostałych nauk. Założono, że stan ów jest jedynie pochodną niskiej reprezentatywności humanistyki w międzynarodowych indeksach. Przesłankę tę potwierdzały specjalne badania, w których stwierdzono, że zdecydowana większość publikacji z badanego obszaru powstaje w językach narodowych, podczas gdy indeksy bezwzględnie preferują język angielski. Z analizy reprezentatywnego źródła wynikało bowiem, że 96,0% polskich publikacji historycznych powstaje w języku narodowym; nie był to – dodajmy – wskaźnik wyjątkowy, gdyż podobny odsetek (95,6–98,8%) prac w językach narodowych występował w historiografii innych państw (Francji – 98,8%; USA – 98,8%; W. Brytanii – 98,7%; Włoch – 98,7%; Niemiec – 96,1%; Hiszpanii – 95,8% czy Rosji – 95,6%). Po zakończeniu badań okazało się, że założona supozycja była słuszna, gdyż w ICHMP uzyskano wskaźniki o wartościach porównywalnych do indeksów filadelfijskich. Na przykład *citation impact*

(tj. średnia liczba cytowań 1 pozycji) wynosił 3,06 (wobec średniej w WoS – 7,16), zaś *citation impact* (średnia liczba cytowań 1 pozycji cytowanej) – 6,66 (WoS – 10,75). Historiografia uzyskała więc parametry zbliżone do niektórych nauk ścisłych (np. materiałoznawstwa: 3,01 i 5,89), co utwierdziło w przekonaniu, że powinna się zachowywać w sposób zbliżony do nauk przyrodniczych i technicznych, nie zaś tak, jak wynika to z analizy danych ujętych w humanistycznej części WoS (Arts & Humanities Citation Index).

Dalsze wysiłki zmierzały do uściślenia specyfiki piarstwa historycznego. Wśród licznych osobliwości tej grupy wyróżniała się wysoka pozycja książki, jako głównej formy prezentacji wyników. Analiza ICHMP dowiodła, że odsetek książek wśród prac wysoko cytowanych (co najmniej 10 razy) był absolutny i rósł proporcjonalnie do liczby cytowań: 57,91%^(n≥10), 69,57%^(n≥20), 80,01%^(n≥30), 86,78%^(n≥40), osiągając dla czołowych prac wartość 93,28%^(n≥50). Prawidłowość ta (obok polaryzacji językowej) w dużej mierze tłumaczy powód niskich wskaźników w WoS i Scopus, gdyż źródła te w zasadzie nie uwzględniają książek. Kolejną prawidłowością piarstwa historycznego był duży odsetek prac jednego autora (w ICHMP wynosił 94,8%). Warto podkreślić, że była to właściwość przeciwna do nauk ścisłych, gdzie prace takie należą do rzadkości; np. statystyczny artykuł z zakresu chemii organicznej wydany w roku 2012 miał trzech autorów (3,26), zaś w przypadku fizyki nuklearnej – prawie dziesięciu (9,6). W toku badań udało się potwierdzić także, że w historiografii sprawdzają się klasyczne zależności bibliometryczne na temat rozkładu autorstwa. Analiza dorobku 6254 historyków ujętych w ICHMP dowiodła, że w historii, podobnie jak w innych naukach, występuje charakterystyczne skupienie autorstwa (zgodne z krzywą Lorenza). Dotyczyło ono zarówno autorów płodnych (o wysokiej aktywności publikacyjnej), jak i wysoko cytowanych. Reguła okazała się szczególnie silna w przypadku cytowań, gdyż do 9,8% najwyższej cytowanych autorów należało aż 80% referencji, zaś aby uzyskać 90%, należało poszerzyć listę do 17,3%. W pełni potwierdziło się także prawo Alfreda J. Lotki, zastosowane do analizy autorów mniej płodnych. Jego zasadność sprawdziła się z dokładnością +/-5%, zaś uzyskane wskaźniki uprawniają do wniosku, że nauki historyczne skupiają (w porównaniu z naukami ścisłymi) znacznie większą liczbę uczonych, którzy zajmują się historią doraźnie lub okazjonalnie. Analiza cytowań dowiodła ponadto, że w historii najwyższy rezonans wywołują opracowania syntetyczne. Zależność tę czytelnie wyraża *citation impact* (liczba cytowań na publikację), który dla syntez wyniósł 2,75 i prawie dwuipółkrotnie przewyższał przyczynki (1,22). Oznacza to, że 33,3% prac syntetycznych skupia 53,1% całkowitego rezonansu. Materiał ICHMP testowano także na okoliczność innych zależności bibliometrycznych, m.in. współcytowań (*bibliographic coupling* i *co-citation*). Testy potwierdziły wszystkie bibliometryczne reguły, zaś uzyskane rezultaty na ogół nieznacznie tylko odbiegały od wskaźników typowych nauk ścisłych.

Kluczowe znaczenie dla dalszych badań miało ustalenie okresu starzenia się publikacji historycznych. Standardową miarą tej właściwości jest okres *half-life*, czyli czas potrzebny do uzyskania 50% cytowań, który – jak obliczono – dla historii prasy

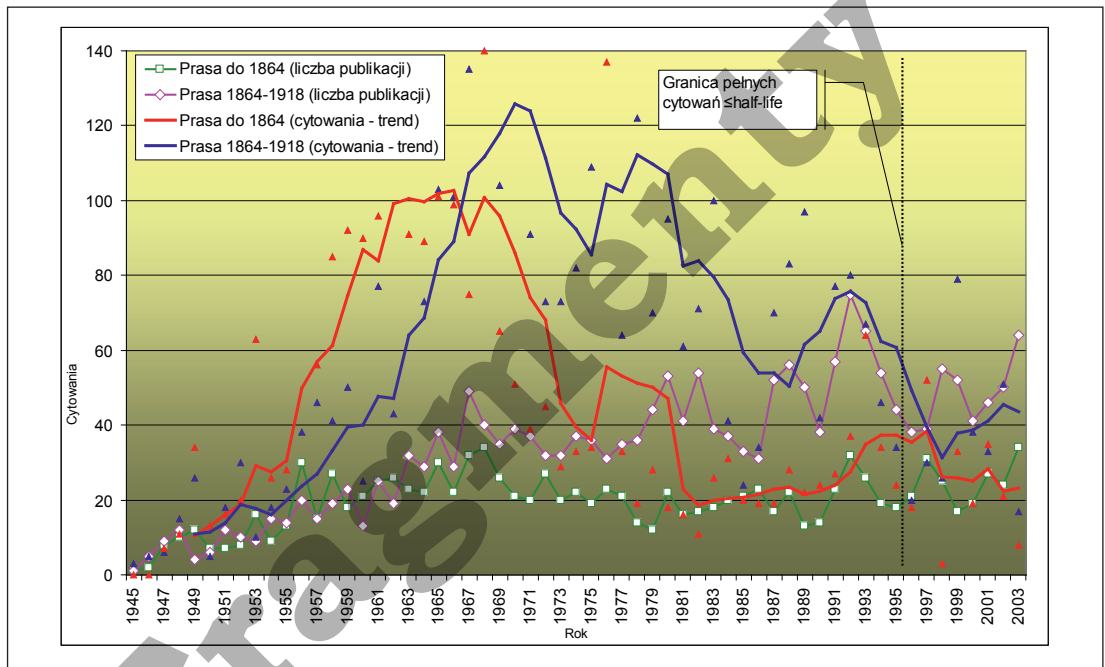
wyniósł 14 lat. Wskaźnik ów pełnił w badaniach ważną rolę, gdyż wykorzystano go jako podstawę do sformułowania nowej bibliometrycznej zależności. Wykryto mianowicie, że użycie cytowań młodszych niż *half-life* (≤ 14 lat) uniezależnia ich liczbę od wieku publikacji i w ślad za tym sprawia, że w analizach nie są faworyzowane publikacje starsze. Związek ten poddano silnej weryfikacji, a następnie stosowano na prawach twierdzenia. Zastosowanie tego typu cytowań sprawiło, że efektywna liczba referencji zmniejszyła się o połowę, lecz zobrazowane nimi trendy zyskały na wiarygodności. Ostatecznie więc w badaniach operowano zbiorem 15 041 dokumentów powiązanych siatką 23 888 cytowań $\leq$ *half-life*.

W rozprawie nie ograniczono się tylko do metod bibliometrycznych. Wprawdzie pełniły one role kluczowe, gdyż wytyczały główną oś narracji, niemniej w interpretacji zjawisk stosowano też szeroki zestaw metod naukoznawczych, historycznych i prasoznawczych. Doniosłą rolę spełniła też ocena ekspercka (*peer review*), której funkcję pełniły opinie zawarte w publikowanych recenzjach książek (3034 wypowiedzi). Proces recenzowania poddano dodatkowej analizie. Z badań wynikało między innymi, że jedynie 1/3 recenzji (31–35%) ma charakter merytoryczny, tzn. pochodzi od recenzentów legitymujących się istotnym dorobkiem należącym do pola badawczego prac recenzowanych. Analiza cytowań potwierdziła jednak, że recenzenci na ogół trafnie rozpoznawali prace wartościowe. Prawidłowość ta dotyczyła prac recenzowanych co najmniej dwukrotnie. Odsetek takich książek w grupie publikacji wysoko cytowanych (15 i więcej razy) wyniósł 80%, zaś dla przedziału średnio cytowanych (5–10 razy) oscylował w przedziale 60–70% (61%^(n $\geq$ 5), 68%^(n $\geq$ 10)). Wykonane eksperymenty, zarówno z zastosowaniem metod ilościowych (naukometrycznych), jak i jakościowych (*peer review*) okazały się niesprzeczne, przeto wykorzystano je równocześnie do badania tytułowego przedmiotu.

Główny przedmiot opracowania, czyli historiografię prasy polskiej, przedstawiono w kolejnych rozdziałach (2 i 3), odrębnie charakteryzując dwa najstarsze i najlepiej uformowane jej działy: badania nad prasą najstarszej doby (do 1864 roku) oraz badania nad prasą doby popowstaniowej (1864–1918). Oba obszary różniły się zarówno wielkością korpusu autorskiego, jak i wytwarzanego strumienia informacji. Na pierwszym polu (prasa do 1864 roku) było aktywnych 628 badaczy, w których dorobku pozostawało 1229 prac, cytowanych 6219 razy, w tym 2619 razy poniżej granicy *half-life*; na drugim (prasa 1864–1918) – 1056 historyków, którzy napisali 2197 prac, wzbudzających łączny rezonans 8516 cytowań, w tym 3638 $\leq$ *half-life*. Oba działy stanowiły więc znaczący odsetek całkowitego strumienia informacji z zakresu historii polskich mediów. Na pierwszy przypało 8,17% opracowań i 10,96% cytowań, zaś na drugi odpowiednio: 14,60% i 15,22%.

Mimo różnic oba działy zdawały się podlegać podobnym zależnościom. Pierwszą było niesłabnące zainteresowanie badawcze, które utrzymywało się w całym analizowanym okresie. Systematyczne studia nad prasą dawną utrwaliły się już w latach 50. (średnio 20 prac rocznie) i utrzymały się na zbliżonym poziomie do współczesności. Badania nad okresem popowstaniowym rozwinęły się nieznacznie później. Już w po-

łowie lat 50. drukowano na ten temat po ok. 20 prac rocznie, zaś dekadę później ich liczba uległa podwojeniu, osiągając od połowy lat 60. poziom ok. 40 prac. Aktywność publikacyjna utrzymała się na tym poziomie przez ponad dwie dekady (1965–1989), od roku 1990 wzrosła ponownie (do 60), osiągając w szczytowym roku 2004 pułap 88 prac rocznie. Aktywność publikacyjna nie oznaczała jednak, że w badaniach następował stały wzrost. Liczne przesłanki wskazują, że była ona jedynie pochodną wzrostu kadry (w tym dysertantów) oraz infrastruktury naukowej. Bardziej obiektywnym miernikiem jakości jest natomiast rezonans, liczony cytowaniami $\leq$ *half-life*. Jakościowy obraz dokonania obrazuje więc analiza referencji, która ujawnia, że w różnych okresach powstawały prace ważne lub lepsze niż przeciętne (wykr. 64).

Wykres 64. Tendencje w badaniach prasy polskiej (do 1918 r.)

Źródło: Obliczenia własne

Biorąc za punkt wyjścia rozkład cytowań, można w każdym z rozważanych obszarów wskazać trzy etapy rozwojowe: czas narodzin, apogeum i okres schyłkowy. W przypadku prasy najstarszej doby (do 1864 roku) okres formowania się pola przypadł jeszcze na lata 50., później (przez całe lata 60.) badania przeżywały rozkwit (80–100 cytowań rocznie); jednak już od początku lat 70. zaznaczyły się pierwsze symptomy regresu, który definitywnie nastąpił od początku lat 80. (czterokrotny spadek). Badania nad okresem popowstaniowym (1863–1918) formowały się nieznacznie później. Od początku lat 60. zanotowano na tym polu szybki wzrost, który sprawił, że pod koniec dekady zdystansowano nawet badania nad dawną prasą. W latach 70. historiografia prasy doby popowstaniowej weszła w trwającą pełną

dekadę fazę apogeum (100–120 cytowań rocznie), zaś od początku lat 80. rozpoczął się okres schyłkowy. W odróżnieniu od prasy dawnej, badania te nie pogrążyły się jednak w regresie, gdyż spadek ustabilizował się na poziomie połowy uprzedniej wartości (60). W pełni obiektywna analiza postępów po 1996 roku nie jest możliwa, gdyż nie minął jeszcze okres *half-life*, stąd dane na histogramie (wykr. 64) są zaniżone. Liczne poszlaki wskazują jednak, że dynamika postępów na obu rozważanych polach utrzymała się na poziomie z 1995 roku. Należy jednak podkreślić, że wskazane trendy mają charakter ogólny (wskazują na dorobek traktowany *en bloc*). W rzeczywistości obszary te dzieliły się na wiele mniejszych pól badawczych, których rozwój nierzadko przebiegał inaczej.

Oba analizowane pola różniły się nie tylko wielkością korpusu autorskiego i wytwarzanego strumienia informacji. Dzieliły je też inna tradycja badawcza oraz charakter opracowań. Dawna prasa szczyliła się zarówno większą liczbą przedwojennych dzieł klasycznych (≥ 10 cytowań), jak i dawnych dysertacji. Uczni zajmujący się dawną prasą (do 1864 roku) wskazywali na 57 takich prac, podczas gdy badacze kolejnego okresu – 37. Silniej tradycję wyrażały pierwsze dysertacje: wśród 13 przedwojennych doktoratów na temat prasy 10 dotyczyło najstarszej doby, zaś okresu popowstaniowego – tylko 3. Drugą różnicę wyrażał wskaźnik *citation impact* [liczba cytowań przypadająca na 1 publikację]. Dla dawnej prasy wyniósł on 2,31 (wobec 1,65 dla doby popowstaniowej). Oznaczało to, że na ostatnim odcinku było zdecydowanie więcej prac niewzbudzających rezonansu. Różnica wynikała z faktu, że na temat prasy lat 1864–1918 powstało relatywnie więcej przyczynków (1352) niż prac o aspiracjach syntetyzujących (845). Rozkład ten wydawał się jednak być uzasadniony kształtem rynku prasowego. W dobie popowstaniowej istniało prawie dziesięciokrotnie więcej tytułów niż w całym poprzednim okresie (1729–1864), to zaś nieuchronnie rzutowało na większe rozdrobnienie badań.

Czynnikiem, który najsilniej wpływał na postępy badawcze, była stabilna grupa autorów. Kluczowe znaczenie w tym względzie mieli uczeni ściśle związani z określonym polem badawczym, których – jak przekonały liczne analizy – często łączyła z uprawianym polem tematyka dysertacji. Związek ów był wyjątkowo ważny, gdyż dysertanci (ok. 10% korpusu autorskiego) byli autorami znaczącej liczby publikacji (22–33%), które skupiały największy rezonans (33–45% referencji). W przypadku prasy dawnej (do 1864 roku) grupa dysertantów, licząca 79 osób, wypracowała łącznie 33% ogółu prac (412), w tym 44% książek (74) oraz zgromadziła na swym koncie 45% wszystkich referencji [1180 $\leq$ *half-life*]. Drugi badany okres (1864–1918) był mniej spolaryzowany, lecz prawidłowość potwierdziła się w pełni: 109 dysertantów opublikowało 22,9% prac (504, w tym 83 książki) i zgromadziło na swym koncie 33,2% cytowań [1209]. Jeszcze silniejszym czynnikiem wpływającym na dorobek była habilitacja. Dokonania habilitantów wielokrotnie (3–5 razy) przewyższały dorobek doktorów. W badaniach nad prasą (do 1864 roku) 19 habilitantów wypracowało 624 cytowania, podczas gdy 60 doktorów 556; w przypadku prasy doby popowstaniowej ich udział był jeszcze wyższy: 22 habilitantów zyskało 744

referencje, czyli o 37% więcej niż 87 doktorów [465]. Dysertacja była przeto znaczącym (choć nie jedynym) drogowskazem na mapie badań. Istniała też zależność odwrotna: charakterystyczną cechą większości obszarów badawczo zaniedbanych był właśnie brak lub niedobór dysertacji. Identyfikacja badaczy ściśle związanych z polem badawczym była ważna także z innego powodu. Uczni ci byli twórcami niemal wszystkich opracowań syntetycznych, a więc dzieł, które uznawane są za probierz poziomu zaawansowania w naukach historycznych.

Szczegółową charakterystykę postępów nad historiografią prasy polskiej zawarto w odpowiednich podrozdziałach. W zakończeniu wypadnie przeto zestawić tylko główne wnioski i wybrane obserwacje.

Badania nad pierwszym okresem rozwoju prasy polskiej (do 1864 roku) tworzyły stosunkowo duże pole. W różnych okresach aktywnych było na tej niwie 62 badaczy, jednakże tylko 62 legitymowało się znaczącym dorobkiem (mierzonym liczbą prac i cytowań), zaś ich lista pokrywała się w znacznej mierze z wykazem 19 habilitacji i 60 doktoratów. W całym powojennym okresie wydano na temat dawnej prasy 1229 prac (w tym 147 autorskich monografii książkowych), które łącznie uzyskały 2619 cytowań ($\leq$ *half-life*). Dorobek ten rozkładał w różnych proporcjach na mniejsze pola badawcze.

Ważną rolę odgrywały opracowania syntetyczne i przekrojowe dotyczące całego rozważanego okresu. Analiza ujawniła, że tematyka ta była rzadko podejmowana (51 prac) [403 cytowań], zaś opracowania pojawiały się niesystematycznie. Czołowym opracowaniem z tego zakresu jest wydany w 1976 roku pierwszy tom podręcznika *Historia prasy polskiej* pod redakcją Jerzego Łojka pt. *Prasa polska w latach 1661–1864* [102 cytowania]. Dzieło to, jakkolwiek niespójne metodologiczne i kompozycyjnie, pozostaje głównym źródłem wiedzy na omawiany temat i nie doczekało się żadnych opracowań konkurencyjnych. Jest zarazem jedyną (pomijając skróty) dostępną syntezą tego okresu, gdyż starsze prace były w różnym stopniu ułomne: albo odzwierciedlały retorykę stalinowską (np. skrypt Zygmunta Młynarskiego), albo były przestarzałe (np. monografia Witolda Giełżyńskiego). W nurt opracowań ogólnych wpisują się też bibliografie. Rozważany okres doczekał się ciągu cenionych opracowań dokumentacyjnych: Konrada Zawadzkiego *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku. T. 1–3* [27], Jerzego Łojka *Bibliografia prasy polskiej 1661–1831* [47] oraz Bolesława Korczaka *Bibliografia prasy polskiej 1832–1864* [28], które w zakresie Wielkiej Emigracji uzupełnia przedwojenna praca Stanisława Zielińskiego *Bibliografia czasopism polskich zagranicą 1830–1934* (Warszawa 1935). Nowsze badania wskazują, że źródła te wymagają pewnych korekt, lecz w dużym zakresie odpowiadają stanowi współczesnej wiedzy.

Badania nad prasą najstarszej doby (do 1729 roku) nie były obszarem zbyt dużym (102) [267], wszelako wydano z tego zakresu kilka znaczących opracowań. Na polu tym po 1945 roku działało wielu uczonych (55), lecz tylko kilku pozostawiło trwałe osiągnięcia, m.in. Konrad Zawadzki (21) [63], Kazimierz Maliszewski (11) [23], Jan Lankau (5) [42], Władysław Myk (16) [10], Adam Przyboś (3) [9], Jan

Pirożyński (3) [9] i Janusz A. Drob (2) [6]. Badania nad dawną prasą dzieliły się na trzy odrębne, autonomiczne pola badawcze, obejmujące: gazety ulotne i seryjne, badania nad „Merkuriuszem” oraz pozostałe zjawiska. W zakresie badań nad gazetami ulotnymi i seryjnymi (48) [115] największe zasługi należą do Konrada Zawadzkiego (21) [63], który stworzył w rozważanym zakresie podstawy teoretyczne, dokumentacyjne i źródłowe. Problematykę tę najpełniej wyłożył w wydanej pośmiertnie syntezie *Początki prasy polskiej* [11]. Badania nad „Merkuriuszem” (19) [127] prowadzono w zasadzie tylko w latach 50. i 60. W czasie tym powstały główne opracowania, m.in. krytyczna reedycja pisma w opracowaniu Adama Przybosia [10] oraz monografia Jana Lankaua *Prasa staropolska na tle rozwoju prasy w Europie* [34], który poświęcił pismu aż trzy obszernie rozdziały (VI–VIII). W kolejnych latach powstało jeszcze kilkanaście mniejszych opracowań, lecz dotyczyły one tylko zagadnień szczegółowych. Mimo pokaźnej literatury problem pierwszego polskiego pisma nie został wyczerpany – wciąż nie ustalono jego społecznej roli ani rezonansu, jaki wywoływał. Nieco uwagi zajmowały też inne zagadnienia. W nurcie tym znalazły się m.in. dawne pisma periodyczne (inne niż „Merkuriusz”) oraz gazety pisane. Wśród pism tej grupy wyróżniała się jedynie „Pocztą Królewską” (5) [12]. Niewiele uwagi poświęcono natomiast periodykom gdańskim, których w latach 1618–1719 ukazywało się 15. Tematykę tę już w 1967 roku opisał niemiecki historyk Karl Heinz Kranhold (*Frühgeschichte der Danziger Presse* [2]), lecz dzieło to w polskim dyskursie pozostało w praktyce nieznanne. Osobnym polem były gazety pisane (20) [26], którymi zajmowało się kilku uczonych, w szczególności Kazimierz Maliszewski (11) [23]. Warto zauważyć, że większość wskazanej problematyki (poza „Merkuriuszem” i „Pocztą Królewską”) była nieobecna na łamach syntezy *Prasa polska w latach 1661–1864*, stąd nie odpowiada ona w rozważanym zakresie stanowi współczesnej wiedzy.

Systematyczne badania nad prasą polską XVIII stulecia podjęto już w latach 50. i prowadzono systematycznie przez cały badany okres (średnio 4–5 prac rocznie). Na polu tym aktywnych było 137 badaczy, którzy wypracowali dorobek w postaci 258 opracowań cytowanych 607 razy. Główny wpływ na rozwój badań miało tylko dziesięcioro z nich: Jerzy Łojek (19 prac) [113 cytowań], Danuta Hombek (16) [69], z tego wspólnie ze Stanisławem Grzeszczukiem (6) [41], Józef Szczepaniec (10) [50], Elżbieta Aleksandrowska (12) [50], Jadwiga Rudnicka (6) [15], Stanisław Salmonowicz (6) [11], Krystyna Bednarska-Ruszajowa (5) [6], Julian Platt (5) [6] i Dorota Sidorowicz (5). Grupa ta wypracowała ponad 32% wszystkich prac i aż 52% cytowań. Obszar ten dzielił się na dwa pola badawcze. Pierwsze obejmowało prasę informacyjną wraz z refleksją ogólną (100) [344], drugi natomiast skupiał badania nad czasopiśmiennictwem (158) [264]. Największe osiągnięcia w badaniu prasy informacyjnej należały do Jerzego Łojki (19) [113]. Już w latach 60. autor opublikował na rozważany temat kilka fundamentalnych prac, w tym dwie monografie (m.in. *Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII wieku* [15]) oraz przygotował zarys syntezy pomieszczony później jako rozdział w podręczniku *Prasa polska w latach 1661–1864* (s. 11–59). Duże zasługi w badaniu gazet XVIII stulecia zano-

tował Józef Szczepaniec (10) [50], główny konkurent Łojka na rozważanej niwie. Do tematyki tej w 2001 roku powróciła Danuta Hombek, publikując studium źródłowe *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej* [18], w której wykazała konieczność rewizji dotychczasowej wiedzy. Osobnym polem badawczym w historii dziennikarstwa XVIII wieku była prasa insurekcji kościuszkowskiej (13) [30]. Tematyka ta miała długie tradycje (m.in. doktoraty: Karola Drewnowskiego – 1913 i Ignacego Próchnickiego – 1960), jednak największe osiągnięcia zanotował Andrzej Woltanowski (2) [7], publikując w 1984 roku syntezę *Prasa i pisma periodyczne powstania kościuszkowskiego* [6]. Osobnym polem dociekań na prasę XVIII wieku było czasopiśmiennictwo. Dorobek z tego zakresu był znaczny (158) [264], lecz rozdrobniony. Z wyjątkiem not encyklopedycznych pióra Elżbiety Aleksandrowskiej na łamach *Nowego Korbuta* [11] i *Słownika literatury polskiego Oświecenia* [19] w zasadzie nie powstała żadna praca o aspiracjach syntetycznych. Na dorobek składały się przeważnie sylwetki wydawców i czasopism (90) [149], zaś większość prac ogólnych dotyczyła typologii (25) [54] bądź geografii wydawniczej (16) [27]. Na obrzeżach głównego nurtu badań rozwijały się też prace dotyczące wydawnictw paraprasowych: kalendarzy (12) [34] i gazet pisanych (5) [11]. Jakkolwiek w badaniach nad prasą XVIII wieku zanotowano duże postępy, dotyczyły one przede wszystkim prasy informacyjnej. Czołowe dzieła z tego zakresu powstały jednak przeszło pół wieku temu (lata 60.). Konieczność rewizji rozmaitych kwestii uświadamia wnikliwa lektura pracy Danuty Hombek z 2001 roku. Znacznie większe obszary do przepracowania ujawnia analiza dokonań nad czasopiśmiennictwem. Obraz tego odcinka utrwalony na łamach opracowań syntetycznych pozostaje niepełny, rozczłonkowany pomiędzy rozmaite „wybrane zjawiska” i najczęściej pozbawiony refleksji uogólniającej.

Obszar badań nad prasą polską w okresie przejściowym (1796–1815) należy do najmniejszych w całej historiografii prasy (61) [42]. Jakkolwiek na ten temat wypowiedało się z różnym zaangażowaniem 49 badaczy, jedynie dwóch zanotowało większe osiągnięcia: Kazimierz Ossowski (5) [8] oraz Marian Kallas (6) [7]; doraźnie interesowali się tematem także Tadeusz Łepkowski [10] i Jerzy Łojek [3]. Aż do początku lat 90. jedynym zbadanym polem były gazety urzędowe, którymi zajmował się Kallas (6) [7]. W 1976 roku ukazał się krótki (9-stronicowy) rozdział pióra Łojka pomieszczony w pierwszym tomie syntezy *Prasa polska w latach 1661–1864*, który mimo licznych walorów nie był wolny od błędów, gdyż nie poprzedziły go odpowiednie badania podstawowe. Zmianę sytuacji przyniosły dopiero prace Ossowskiego (5) [8], których ukoronowaniem była synteza *Prasa Księstwa Warszawskiego* [5]. Praca zasadniczo wyczerpuje temat, wszelako trzeba zauważyć, że poza zasięgiem opracowania pozostały duże ośrodki (Lwów i Wilno), które nie były przedmiotem żadnych specjalnych opracowań.

Prasa polska w latach 1815–1831 zanotowała istotny skok jakościowy, czego wyrazem był ponad 15-krotny wzrost nakładów prasy codziennej. W ślad za tym znacząco wzrosła liczba zagadnień oraz dorobek badawczy (222 prac) [437 cyto-

wań]. W całym powojennym okresie interesowało się tą problematyką 128 historyków, z czego istotny wkład wniosło 11. Największym dorobkiem legitymowali się: Jerzy Łojek (12) [137], Alina Słomkowska (10) [71], Aniela Kowalska (6) [26], Marian Tyrowicz (3) [20], Władysław Zajewski (4) [26], Zbigniew Anculewicz (9) [17], Maria Michałowska (5) [11], Wiesław Pusz (10) [7], Hanna Tadeusiewicz (6) [6], Janusz Śniadecki (10) [2] i Józef Chałasiński (2) [12]. Badania w rozważanym obszarze były silnie spolaryzowane. Główne prace skoncentrowały się w krótkim 17-letnim okresie (1956–1972), na który przypadło aż 312 cytowań (71%), podczas gdy prace opublikowane później zgromadziły ich jedynie 103. Niebagatelny wpływ na to zjawisko miała aktywność uczonych, którzy prasę lat 1815–1831 obrali jako przedmiot dysertacji, szczególnie habilitantów (Łojek 1967, Słomkowska 1969). Badania nad prasą doby pokongresowej rozpadały się na trzy autonomiczne kierunki. Pod względem cytowań wyróżniał się nurt badań prasy informacyjnej (59) [185], z którym w bliskim związku pozostawały badania prasy powstania listopadowego (36) [77], z kolei pod względem liczby publikacji dominowały badania nad czasopiśmiennictwem (136) [175]. Główne opracowania syntetyczne wydał Łojek już w 1966 roku. Złożyły się nań dwa teksty: artykuł *Z zagadnień przedsiębiorstwa prasowego w Królestwie Kongresowym* [10] oraz monografia *Studia nad prasą i opinią publiczną w Królestwie Polskim 1815–1830* [24]. Dzieła te obok kilku innych stały się także osnową syntezy, która w wersji makietowej ukazała się w 1972 roku i cztery lata później bez zmian weszła do finalnej edycji podręcznika IBL (s. 69–109). Duży wkład w rozwój badań miały ustalenia Tyrowicza (3) [20], który interesował się prasą Galicji, oraz prace Słomkowskiej (10) [71]. Autorka początkowo interesowała się prasą powstańczą, lecz od połowy lat 60. zajęła się prasą rządową oraz studiami nad zawodem dziennikarskim (7) [45]. Czołową pracą z tego obszaru jest *Prasa rządowa Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego 1807–1838* [13] oraz zbiór szkiców biograficznych [16] wydany w 1974 roku. Począwszy od połowy lat 70. badania nad prasą informacyjną osłabły. Jednym z nielicznych wyjątków była aktywność Zbigniewa Anculewicza (9) [17]. Badania nad prasą powstania listopadowego (36) [77] już na początku lat 60. doczekały się poważnych opracowań. Na dorobek syntetyczny złożyły się trzy doktoraty wykonane pod opieką Józefa Dutkiewicza (Władysław Bortnowski 1960, Władysław Zajewski 1961 i Alina Słomkowska 1963). Do trójki tej należał więc główny dorobek: Zajewski (4) [26], Słomkowska (4) [26], Bortnowski (2) [11]. Czasopiśmiennictwo polskie okresu 1815–1830 było w porównaniu w gazetami segmentem wątplym pod względem zasięgu i trwałości. Mimo iż tematyka ta znajdowała licznych amatorów (136) [175], nie dopracowano się syntezy. Najwięcej uwagi poświęcono prasie literackiej (53) [55], którą w różnych okresach interesowali się m.in. Aniela Kowalska (6) [26], Maria Michałowska (5) [11], Wiesław Pusz (10) [7], Hanna Tadeusiewicz (6) [6] i Janusz Śniadecki (10) [2]. Pewną uwagę absorbowały też pisma naukowe (43) [38], na których prace zainicjował Józef Chałasiński (2) [12], oraz periodyki dziecięce (10) [15], badane głównie przez Izabelę Kaniowską-Lewańską (4) [8]. Zdecydowana większość opracowań (79) dotyczyła

pojedynczych pism i nie wzbudzała szerszego rezonansu [89]. Bilans prac nad prasą informacyjną rozważanego okresu można uznać za korzystny. Wprawdzie wiele prac powstało dość dawno (jeszcze w latach 60.) i z uwagi na postęp wiedzy wymagają reinterpretacji, jednak większość ważnych zjawisk doczekała się pogłębionych studiów. Obszarami słabo poznanymi pozostały prawie wszystkie (poza „Kurierem Warszawskim”) gazety tego okresu; scalenia i systematyzacji wymaga też rozproszona wiedza o czasopiśmiennictwie.

Prasa polska w dobie międzypowstaniowej zanotowała dalszy wzrost i uległa decentralizacji. Skutkowało to relatywnie dużym zainteresowaniem badawczym (534) [863] oraz wzrostem korpusu badaczy (312 historyków), wśród których 25 obrało ją tematem dysertacji (8 habilitacji i 17 doktoratów). Ogółem na ten temat napisano 470 artykułów oraz wydano 64 książki, z czego 55 to autorskie monografie. Charakterystyczną cechą badań była daleko posunięta specjalizacja geograficzna. Aż 93% prac [88% cytowań] dotyczyło określonych dzielnic, co odbijało się niekorzystnie na liczbie rozważań syntetycznych, przekrojowych i porównawczych. Prac z tego zakresu było niewiele (37) [107], a czołową rolę pełniły odpowiednie rozdziały z podręcznika IBL. Jakkolwiek tematyką tą już od przełomu lat 50. i 60. interesował się Marian Tyrowicz (5) [41], zadanie napisania syntezy powierzono innym autorom. Zabór rosyjski opracował Eugeniusz Tomaszewski (4) [40], austriacki – Irena Homola (3) [40], emigrację – Sławomir Kalembka (8) [40], zaś ziemie pod panowaniem pruskim – Tadeusz Cieślak (5) [40] i Witold Jakóbczyk (3) [20]. Opracowanie tworzyło pięć odseparowanych rozdziałów, których nie spinał żaden tekst uogólniający. Różniła je ponadto metodologia, narracja, kompozycja, poziom abstrakcji i głębia ujęcia przedmiotu. Skutki tego posunięcia okazały się brzemienne, bowiem brak wskazówek syntetycznych odbił się niekorzystnie na obrazie przyszłych badań, z których znakomita większość kontynuowała to wyizolowanie. Mimo niedoskonałości dzieło nigdy nie doczekało się konkurencyjnych wersji i przez długie lata stanowiło punkt odniesienia dla następców. Pozostałe opracowania ogólne dotyczyły analiz wybranych grup typologicznych. Wyróżniały się na tym tle dokonania Grażyny Gzelli (28) [13], która zajmowała się prasą „dla ludu” oraz kilku innych badaczy badających czasopiśmiennictwo. Większość wysiłku skoncentrowała się na badaniu poszczególnych dzielnic: zaboru rosyjskiego [28,26% cytowań], austriackiego [20,53%], pruskiego [22,38%] i Wielkiej Emigracji [16,49%].

Najlepiej opracowanym obszarem okresu międzypowstaniowego był zabór rosyjski (141) [245], nad którym intensywne prace prowadzono w latach 50. i 60. Główne osiągnięcia w tym zakresie należały do Eugeniusza Tomaszewskiego (4) [40], który w 1968 roku wydał nowatorską monografię *Kształtowanie się kapitalistycznych przedsiębiorstw prasowych w Warszawie (1851–1860)* [15], a następnie opracował rozdział w podręczniku IBL. Zdaniem Łojka i Tyrowicza, oba opracowania prezentowały wysoki poziom, zaś monografia należała do najwybitniejszych osiągnięć badawczych nad prasą analizowanego okresu. W późniejszych latach problematyka ta znalazła wielu kontynuatorów, głównie monografistów, wśród których największe

osiągnięcia należały do Zbigniewa Anculewicza (6) [15]. Badania nad czasopiśmiennictwem (79) [120] rozwijali przede wszystkim: Maria Straszewska (4) [38] oraz Mieczysław Ingłot (6) [39], do których należało aż 64% cytowań. Warto dodać, że jakkolwiek Straszewska interesowała się prasą literacką, traktowała ją bardzo szeroko, uwzględniając pisma kulturalne i naukowe tego okresu, dlatego jej opracowania z dobrym przybliżeniem omawiają całe czasopiśmiennictwo. Osobne pole tworzyły badania nad prasą tajną 1861–1864 (21) [35]. Prace w tym zakresie prowadzono głównie w latach 60. i miały one związek z obchodami stulecia powstania. Głównym opracowaniem z tego zakresu pozostaje monumentalna antologia [15] wydana pod redakcją Stefana Kieniewicza w latach 1968–1970.

Badania nad prasą zaboru austriackiego i Rzeczypospolitej Krakowskiej (105) [178] prowadzono wprawdzie mniej dynamicznie od badań nad prasą królewiacką, niemniej ich owocem było kilka ważnych dzieł syntetycznych. Prace na tym polu zainicjował Marian Tyrowicz (5) [41], którego zainteresowania – warto zauważyć – daleko wybiegały poza analizowany obszar (15) [63], wszelako zadanie opracowania syntezy na potrzeby podręcznika IBL powierzono Irenie Homoli (3) [40]. Zadanie było niełatwe, gdyż prac nie poprzedziły szersze studia monograficzne. Kompozycyjnie tekst był odmienny od rozdziałów Łojka i Tomaszewskiego, ale z dobrym przybliżeniem opisywał specyfikę galicyjskiej prasy. W roku 1979 wiedzę na ten temat wzbogaciła monografia Tyrowicza *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850* [18], która była napisana z odmiennej (porównawczej) perspektywy. W późniejszym okresie prace syntetyczne ustały. Inne publikacje miały zdecydowanie węższy charakter. Liczące monografie napisali m.in. Jerzy Drobiszewski (2) [18], Janina Rosnowska (5) [16] i Jan Bujak (2) [10], zaś wśród opracowań ogólnych wyróżniały się dzieła Janusza Maciejewskiego (2) [10] i Kazimierza Olszańskiego (2) [10].

Badania nad prasą Wielkiej Emigracji były najmniejszym polem badawczym (83) [143], lecz jednocześnie należały do obszarów najlepiej opracowanych. Problematyka ta doczekała się trzech obszernych monografii (Sławomira Kalembki, Stanisława Szostakowskiego i Haliny Stankowskiej), które objęły główne problemy prasy emigracyjnej i w znacznej mierze wyczerpywały temat. Wymownym potwierdzeniem tej tezy jest całkowity zanik cytowań, jaki nastąpił po opublikowaniu ostatniej z nich (1977). Prace syntetyczne nad rozważanym obszarem rozpoczął w końcu lat 50. Ludwik Gocel (3) [17]. Później przez całe lata 60. i 70. rozwijał przede wszystkim Sławomir Kalembka (8) [40], w którego dorobku czołowe miejsce zajął obszerny rozdział pomieszczony na łamach syntezy IBL w 1976 roku oraz wydana rok później monografia prasy Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Obraz prasy politycznej dopełniły badania Stanisława Szostakowskiego (2) [9], który zajmował się periodykami związanymi z Hotelem Lambert; natomiast pogłębiony obraz prasy literackiej dawały dzieła Marii Straszewskiej (2) [7] i Haliny Stankowskiej (3) [2]. Osobny obszar badawczy stanowiły badania nad periodykami emigracji postycyziowej (1865–1870). Badania w tym zakresie prowadzono w zasadzie tylko w latach 60., zaś prawie cały dorobek należał do Jerzego W. Borejszy (5) [10].

Badania nad prasą w dzielnicy pruskiej (168) [194] tworzyły złożony obraz. Dzieliły się na cztery odseparowane nurty: Wielkie Księstwo Poznańskie (92) [71], Śląsk (49) [98], Mazury (12) [12] i Prusy Zachodnie (11) [10], zaś refleksja ogólna nad całością była symboliczna. Jedyną tego typu próbą była synteza IBL (1976), gdzie rozważaną problematykę przedstawiono w dwu rozdziałach: poświęconych Wielkopolsce (Witold Jakóbczyk) oraz terenom Śląska, Prus Zachodnich i Mazur (Tadeusz Cieślak). Oba teksty okazały się jednak nieudane i wzbudziły w lokalnych środowiskach niezadowolone, które skutkowało podjęciem nowych prac.

W dobie międzypowstaniowej Wielkie Księstwo Poznańskie było największym i jedynym w dzielnicy pruskiej w pełni ukształtowanym rynkiem prasowym (z pełnym przekrojem społecznym), na którym istniało centrum oraz wykształciły się wszystkie typy prasy. Nie wpłynęło to jednak na kształt badań, które podejmowano okazjonalnie i w znacznym odseparowaniu (*citation impact* wyniósł 0,77 wobec średniej 1,62). Na powojenny dorobek złożyły się wprawdzie 92 prace [cytowane 71 razy], w tym 8 książek, jednak zdecydowana większość miała charakter pryncypialny. Prócz lapidarnego rozdziału Jakóbczyka (1976), aż do początku lat 90. nie powstała żadna większa praca o ambicjach syntetycznych. W późniejszym okresie wydano wprawdzie kilka artykułów na ten temat, jednak nie wychodziły one poza formułę krótkich zarysów. Wśród w pełni opracowanych tematów można wskazać tylko kilka, m.in. „Tygodnik Literacki” (8) [15] i „Gazetę Polską” (3) [11] oraz niektóre pisma oświatowe i prasę dla ludu. Pierwszym tematem zajmował się Bogdan Zakrzewski (5) [17], zaś ostatnie zagadnienie w licznych pracach przedstawiła Grażyna Gzella (10) [10], szczególnie w monografii „*Pisma dla ludu*” pod zaborami w pierwszej połowie XIX wieku, gdzie dużą reprezentację znalazły tytuły wielkopolskie (6 z 15 tytułów).

Na Śląsku w I połowie XIX wieku prasa nie była ani liczna (13 tytułów), ani zróżnicowana, niemniej badacze przywiązywali doń duże znaczenie, postrzegając ją jako instrument budzenia świadomości narodowej. W efekcie zainteresowanie badawcze było wyjątkowo duże (49) [98]. Do połowy lat 70. wypracowano z tego zakresu duży dorobek monograficzny (13) [49] oraz wydano opracowania ogólne, wśród których wyróżniały się prace Franciszka A. Marka (6) [17]. Mimo dobrej dokumentacji tematyka śląska – zdaniem recenzentów – nie znalazła sprawiedliwej reprezentacji na łamach syntezy IBL (fragment rozdz. Cieślaka), stąd w późniejszych latach wracano do niej wielokrotnie (17) [26]. Podobny charakter miała prasa wydawana w I połowie XIX wieku na terenie Prus Zachodnich i Mazur (razem 23 tytuły). Zainteresowanie badawcze tym, obszarem, nie licząc prac przekrojowych (8) [61], było jednak mniejsze (23) [24]. Myśl syntetyczną w tym zakresie już od przełomu lat 50. i 60. rozwijał Cieślak, poświęcając jej wiele miejsca na łamach prac przekrojowych (7) [46], następnie napisał odpowiedni rozdział w syntezie IBL. Tekst nie znalazł uznania w opinii historyków, stąd z czasem próbowano go zastąpić. W odniesieniu do Prus Zachodnich usiłowania takie czynił m.in. Jacek Banach (3) [21], jednak zdaniem recenzentów zamysł ów nie w pełni udało się zrealizować. Zdecy-

dowana większość dorobku zamykała się więc w kręgu monografii (19) [24], wśród których dominowały trzy pisma pomorskie: „Biedaczek” (5) [4], „Nadwiślanin” (2) [3] i „Przyjaciel Ludu” (2) [3] oraz dwa mazurskie: „Przyjaciel Ludu Łecki” (3) [8] i „Mazurski Kurek” (3) [6].

W okresie popowstaniowym prasa zanotowała znaczący skok ilościowy i jakościowy. W latach 1864–1918 liczba równoczesnych tytułów podwajała się średnio co 15 lat, w roku 1906 przekroczyła 1000, a w przeddzień wojny urosła do 1416. Realny wzrost wobec poprzedniego okresu (1832–1864) był ponad 14-krotny. Jednocześnie zróżnicowała się typologicznie i objęła zasięgiem nowe warstwy publiczności czytelniczej. Pole badań prasoznawczych znacząco się poszerzyło. W całym powojennym okresie ukazało się na omawiany temat 2197 prac, które wzbudziły łączny rezonans w postaci 3638 cytowań $\leq$ *half-life*. Na ogólną liczbę publikacji złożyły się 2023 opracowania (w tym 212 autorskich monografii książkowych) oraz 174 publikacje o charakterze dokumentacyjnym. Dorobek ten dzielił się w różnych proporcjach na mniejsze pola. Dominowało zainteresowanie prasą zaboru rosyjskiego (39,28% prac i 31,17% cytowań), następnie lokowały się: Galicja (22,49% i 17,89%), ziemie pod panowaniem pruskim (22,21% i 27,24%) oraz prasa polska za granicą (6,24% i 5,99%); dużą reprezentację miała też refleksja ogólna nad prasą wszystkich ziem (9,79% i 17,70%). W latach 1945–2009 zajmowało się analizowaną problematyką 1056 uczonych, wśród których 110 ściślej związało się z tytułową problematyką, zaś ich lista była w dużej mierze zbieżna z wykazem 109 powojennych dysertacji (22 habilitacji i 87 doktoratów). Największy dorobek wypracowało dziewięciu uczonych: Jerzy Myśliński (59 prac) [251 cytowań], Zenon Kmiecik (59) [248], Tadeusz Cieślak (17) [115], Joachim Glensk (44) [114], Aleksandra Garlicka (15) [93], Jerzy Ratajewski (13) [80], Czesław Lechicki (15) [66], Andrzej Paczkowski (7) [55] i Wiesława Kaszubina (7) [52].

Badania ogólne nad prasą okresu 1864–1918 podejmowano relatywnie często (215) i wywoływały one znaczny rezonans [644]. Prace koncentrowały się na dwu polach: połowa wysiłku szła w kierunku syntezy całego rynku prasowego (106) [304], pozostałe natomiast dotyczyły typologii, spośród których największe zainteresowanie budziła prasa polityczna. Głównym opracowaniem syntetycznym był wydany w 1976 roku drugi tom podręcznika *Historia prasy polskiej* pod redakcją Jerzego Łojka pt. *Prasa polska w latach 1864–1918* [123]. Warto podkreślić, że dzieło to nie miało wszystkich cech syntezy. Składało się bowiem z sześciu odseparowanych rozdziałów o prasie w poszczególnych dzielnicach i na emigracji, których nie spinał żaden tekst uogólniający. Do roli tej aspirował jedynie późniejszy artykuł Myślińskiego wydrukowany w 1978 r. w „Dziejach Najnowszych” [9] oraz odpowiedni rozdział w popularnym zarysie *Dzieje prasy polskiej* [33], który wydano w 1988 roku. Odrębne znaczenie miały też syntetyczne opracowania Andrzeja Notkowskiego poświęcone prasie prowincjonalnej w dobie popowstaniowej [17].

Wśród opracowań dotyczących typologii (o zasięgu ogólnopolskim) najpoważniejsze osiągnięcia zanotowano w zakresie badania prasy politycznej (50) [166]. Za-

interesowanie to było naturalnym następstwem wzrostu znaczenia tego typu prasy, gdyż na rozważany okres przypadł okres formowania się masowych ruchów politycznych. Najwięcej uwagi poświęcono prasie socjalistycznej (29) [104]. Systematyczne prace w tym zakresie prowadził przede wszystkim Myśliński (17) [69] – ich uwieńczeniem była synteza *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów* [26], wydana w 1982 roku. Zainteresowanie prasą narodowców było mniejsze (7) [28], niemniej w 1988 roku również ona doczekała się solidnej syntezy pióra Urszuli Jakubowskiej *Prasa Narodowej Demokracji w dobie zaborów* [18]. Wysokim zainteresowaniem cieszyła się też prasa ludowców, niemniej większość prac dotyczyła poszczególnych dzielnic, zaś refleksja ogólnopolska była skromna (11) [25]. Badania nad prasą innych ugrupowań politycznych rozwijały się słabiej. Na dorobek ten składały się przeważnie studia i przyczynki o poszczególnych tytułach, podczas gdy refleksja ogólna była symboliczna (12) [16], zaś prac o horyzontach międzyzaborowych w praktyce nie podjęto. Inne typy pism angażowały uczonych rzadziej, choć również na tej niwie dopracowano się znaczących osiągnięć, np. w zakresie badań nad czasopiśmiennictwem literackim i artystycznym (10) [41], naukowym i fachowym (23) [40], prasą katolicką (5) [27], kobiecą (2) [20], dziecięcą i młodzieżową (6) [10], kalendarzami (4) [8] lub – jeśli wliczać opracowania ogólne – także prasą sportową (4) [52]. Mimo postępów wiedza na temat większości wskazanych typów jest niepełna. Nowoczesnej syntezy o zasięgu ogólnopolskim doczekały się tylko pisma kobiece (Jerzy Franke *Polska prasa kobieca w latach 1820–1918* [20]), niektóre grupy wydawnictw specjalnych, np. medyczne (*Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie w XIX wieku* [10] Teresy Ostrowskiej) czy sportowe, które w dwu monografiach opisał Bogdan Tuszyński (*Sprintem przez prasę sportową* [21] oraz *Prasa i sport* [12]).

Dużym problemem dla historyków doby popowstaniowej była dokumentacja. W odróżnieniu od poprzedniego okresu rejestrację wydawnictw prasowych z lat 1864–1918 utrudniało kilka czynników. Pierwszym był bezprecedensowy wzrost rynku w rozważanych latach (ponad 800%), drugim mała przydatność bibliografii Karola Estreichera, która – nie licząc pominięć – kończyła się na roku 1900. Działania na tej niwie podjęto w Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego PAN już w latach 60., niemniej gromadzenie przebiegało wolno, stąd przez wiele lat funkcjonowała w formie prowizorycznej kartoteki. Jej drukowanym odpowiednikiem był późniejszy *Spis tytułów prasy polskiej 1865–1918* [43] wydany przez Aleksandrę Garlicką w 1979 roku. Zastawienie było niedoskonałe: zdecydowana większość tytułów (ok. 2/3) nie została zweryfikowana, zaś oferowany opis bibliograficzny był bardzo uproszczony. Konieczne okazało się podjęcie badań podstawowych, które rozpoczęto w latach 80. w Instytucie Historii PAN. Efektem długotrwałej kwerendy są pierwsze woluminy trzeciego tomu *Bibliografii Historii Polski XIX i XX wieku*, które wydano w roku 2000 (zabór rosyjski i ziemie zabrane) i 2010 (ziemie pod panowaniem pruskim), zaś prace nad pozostałymi trwają. Niedostatki w zakresie dokumentacji sprawiały, że przez cały analizowany okres duże znaczenie miały bibliografie regionalne.

Badania nad prasą zaboru rosyjskiego i ziem zabranych były najdynamiczniej rozwijającym się polem badawczym (863 prac) [1134 cytowań]. Zainteresowanie tytułową problematyką utrwaliło się już od wczesnych lat 60. (średnio po 16 publikacji rocznie) i na podobnym poziomie przetrwało do współczesności. Analiza cytowań przekonuje, że główny postęp badawczy dokonał się w latach 1963–1992, gdyż wydane wówczas prace skupiły 76% całego rezonansu. Rozważaną tematyką interesowało się w rozmaitym stopniu wielu uczonych (475 osób), jednak istotny wkład wniosło 29 badaczy. Czołową pozycję wśród nich dzierżył Zenon Kmieciak (58) [248], którego rola jest trudna do przecenienia, gdyż wypracował aż 21% cytowań w analizowanym zakresie oraz był autorem cyklu syntez. Spośród badaczy rozpoczynających kariery w latach 60. lub wcześniej istotny wkład w badanie prasy zaboru rosyjskiego wnieśli m.in. Wiesława Kaszubina (7) [35], Barbara Petrozolin-Skowrońska (6) [29], Aleksandra Garlicka (11) [26], Jerzy Myśliński (9) [23], Witold Giełżyński (2) [20], Tadeusz Butkiewicz (3) [18], Stanisław Frycie (6) [13]. W kolejnej dekadzie listę poszerzyli m.in. Maria Brykalska (5) [27], Marian Fuks (6) [19], Janusz Kostecki (4) [15], Edward Polanowski (10) [13], zaś w latach 80. m.in. Marek Tobera (11) [23], Teresa Kulak (10) [14], Jerzy Franke (5) [20], Henryk Bałabuch (8) [14], Elżbieta Gondek (5) [9] i Ewa Ihnatowicz (6) [9], zaś w ostatnich dwu dekadach m.in. Halina Tumolska (15) [13], Wiesław Sonczyk (7) [8], Zbigniew Anculewicz (11) [6] oraz kilkunastu innych autorów, którzy kariery prasoznawcze rozpoczęli w XXI wieku, m.in.: Krzysztof Walczak (4), Grzegorz Paweł Bąbiak (4) i Beata Wierszyłowska (3). Niebagatelny wpływ na postępy badawcze miały dysertacje. Rozważaną tematyką (wliczając prasę w głębi Rosji) zainteresowało się w okresie powojennym aż 11 habilitantów oraz 36 doktorantów, których rozprawy prezentowały wysoki poziom i w zdecydowanej większości ukazały się drukiem. Rozważany obszar dzielił się na cztery pola badawcze, obejmujące: prasę warszawską (501) [628], badania ogólne nad prasą całego zaboru rosyjskiego (89) [218], prasę prowincjonalną w Królestwie (228) [246] oraz prasę na ziemiach zabranych (30) [38]. Dominowało zainteresowanie nad dwoma pierwszymi obszarami (ponad 74% rezonansu).

Badania nad prasą warszawską trudno oddzielić od prac ogólnych poświęconych prasie Królestwa, gdyż większość z nich w znakomitej części dotyczyła dziennikarstwa warszawskiego. Badania syntetyczne w tym zakresie zainicjował w latach 50. Tadeusz Butkiewicz (2) [13]. W podobnym duchu utrzymana była też monografia pióra Witolda Giełżyńskiego *Prasa warszawska 1661–1914* [19], której znacząca część dotyczyła doby popowstaniowej. Dzieło to nie spełniało jednak wymogów naukowych, stąd nie zdobyło uznania wśród badaczy. Główny dorobek syntetyczny z tego zakresu wypracował Zenon Kmieciak (58) [248], który systematycznie interesował się tematem przez całe lata 70. i 80. W jego dorobku pozostaje m.in. dwuczęściowy zarys opublikowany na łamach podręcznika *Prasa polska w latach 1864–1918*, który z czasem obudował cyklem pogłębionych syntez: *Prasa warszawska w okresie pozytywizmu 1864–1885* [22], *Prasa polska w rewolucji 1905–1907* [24] (była to w istocie

monografia ośrodka warszawskiego), *Prasa warszawska w latach 1908–1918* [15] oraz *Prasa warszawska w latach 1886–1904* [24]. Inni autorzy podejmowali węższe obszary problemowe, m.in. Marian Fuks wydał monografię dziejów warszawskiej prasy żydowskiej [19], Marek Tobera – monografię pism satyrycznych [10], zaś Henryk Bałabuch opisał prawne aspekty funkcjonowania prasy prowincjonalnej [9].

Najwięcej wysiłku historyków prasy warszawskiej lat 1864–1918 pochłaniały jednak monografie. W całym powojennym okresie opublikowano 380 takich dzieł (w tym 28 książek), choć warto zauważyć, że ich recepcja w porównaniu z syntezami była relatywnie mała [389 cytowań]. Wśród dzienników solidnych opracowań książkowych dopracował się „Kurier Warszawski” (10) [4] i „Gazeta Warszawska” (2) [6]; pozostałe były jedynie przedmiotem niewielkich szkiców lub analiz treści (13) [24]. Większym zainteresowaniem cieszyły się tygodniowe pisma opinii (72) [117]. Największą uwagę skupiły: „Głos” (30) [42], „Prawda” (15) [48], „Przegląd Tygodniowy” (17) [10], „Niwa” (7) [11] i „Ogniwo” (3) [6]. W grupie tej dominowały jednak przyczynki i analizy treści. Jedynie „Prawda” doczekała się wszechstronnych opracowań (głównie M. Brykalskiej), podczas gdy pozostałe pisma były najczęściej badane jako nośnik treści („Głos”, „Przegląd Tygodniowy”) lub dopracowały się niewielkich szkiców monograficznych („Niwa”). Na ogół wysoki poziom reprezentowały badania dotyczące prasy kulturalnej i literackiej (83) [91]. Monografie książkowych doczekał się m.in. „Wędrowiec” (10) [13], „Kłosy” (9) [11], „Biesiada Literacka” (10) [10], „Świt” (7) [8], „Życie” (9) [9] i „Chimera” (19) [12], zaś poważne cykle studiów zyskały: „Tygodnik Ilustrowany” (17) [18], „Sfinks” (3) [6] oraz „Bluszcz” (7) [3]. Pewien rezonans wzbudzały ponadto główne pisma ludowe („Gazeta Świąteczna” (10) [13], „Zorza” (3) [2]), „Zaranie” (7) [9]) oraz niektóre periodyki naukowe i fachowe, m.in. „Biblioteka Warszawska” (6) [5], „Ateneum” (9) [5] i „Przegląd Pedagogiczny” (9) [14]. Prace badawcze nad prasą w Królestwie objęły zatem większość ważnych obszarów i doczekały się serii pogłębionych syntez i monografii. Charakterystyczną rysą analizowanych prac (szczególnie syntez) jest jednak niedostatek refleksji uogólniającej, szczególnie w porównaniu z prasą galicyjską.

W cieniu zainteresowania prasą stołeczną rozwijały się także badania nad prasą prowincjonalną w Królestwie (228) [246]. Największe zainteresowanie budziła prasa łódzka (36) [52], skądinąd największy lokalny ośrodek prasowy kraju (149 tytułów). Tematyką tą od wczesnych lat 60. zajmowała się czwórka dysertantów, m.in. Wiesława Kaszubina (7) [35], Zygmunt Gostkowski (4) [12], Janina Jaworska (5) [7], Jan Chańko (3) [4]. Prócz Łodzi duże tradycje prasowe miały też cztery inne ośrodki należące do dawnej guberni piotrkowskiej: stołeczny Piotrków, Częstochowa oraz obie osady zagłębiowskie (Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza). Jakkolwiek zainteresowanie nimi było zmienne, wszystkie doczekały się opracowań syntetycznych: Zagłębie Dąbrowskie (17) [36], Piotrków (15) [18] i Częstochowa (16) [15]. Poważnych monografii książkowych doczekały się ponadto: Kalisz (24) [35], Kielce (20) [30], Radom (7) [13] i Płock (17) [8]. Najslabiej opracowanym odcinkiem pozostała prasa lubelska. Badania w tym zakresie prowadzono wprawdzie często (31) [16], lecz nie

wychodziły one poza dokumentację i przyczynki. Osobne pole badawcze tworzyły dzieje prasy na ziemiach zabranych, w szczególności w Wilnie. Aż do końca lat 80. badań tych w praktyce nie podejmowano, stąd prawie cały dorobek przypada na lata późniejsze (30) [38]. Mimo dobrej dokumentacji (Jadvyga Kazlauskaite) i solidnych podstaw, które stworzył Andrzej Romanowski (3) [11], prasa polska w Wilnie nie doczekała się adekwatnej monografii.

W Galicji w dobie autonomicznej panował ożywiony ruch czasopiśmienniczy. Według najnowszych ustaleń ukazywały się tu 2323 gazety i czasopisma w języku polskim (wobec 2018 w zaborze rosyjskim), niemniej zainteresowanie badawcze kształtowało się na umiarkowanym poziomie (494 prace) [672 cytowania], ustępując prawie dwukrotnie zainteresowaniu prasą królewską. Stałe zainteresowanie historyków galicyjską prasą utrwaliło się już od wczesnych lat 60. i utrzymywało się na zbliżonym poziomie do 1989 roku (średnio 7,4 publikacji rocznie). Po 1990 roku liczba prac wzrosła niemal dwukrotnie (po 14 prac rocznie), co było m.in. pochodną nowych możliwości w badaniu prasy lwowskiej (101 prac). Korpus historyków podejmujących w różnym stopniu problemy prasy zaboru austriackiego liczył 275 autorów, niemniej tylko kilkunastu legitymowało się większym dorobkiem. Największy wkład w poznanie prasy galicyjskiej wniósł Jerzy Myśliński (23) [93], który wypracował prawie 15% ogółu referencji i był autorem kilku fundamentalnych opracowań książkowych (1967, 1970, 1972, 1976), w tym pierwszej naukowej syntezy pomieszczonej w drugim tomie *Historii prasy polskiej*. Duże znaczenie miały też ustalenia Czesława Lechickiego (13) [65] i prace syntetyczne Jerzego Jarowieckiego (12) [31]. Kilkunastu innych podejmowało natomiast tematy węższe, m.in. Aleksander Zyga (13) [28], Krzysztof Dunin-Wąsowicz (3) [26], Jan Bujak (12) [24], Aleksandra Garlicka (3) [23], Józef Buszko (3) [22], Irena Homola (3) [20], Andrzej Garlicki (3) [17], Stanisław Lato (1) [12] i Krystyna Heska-Kwaśniewicz (4) [5]. Na przełomie lat 70. i 80. do grupy tej dołączyli m.in. Tadeusz Krzyżewski (3) [19], Halina Kozłowska-Sabatowska (2) [15], Halina Starostka-Chrzanowska (7) [9] i Urszula Jakubowska (5) [6], zaś w latach 90. m.in. Mariusz Jakubek (6) [19], Teresa Gumuła (4) [11], Ewa Skorupa (8) [9] i Jerzy Seniów (7) [8]. Podobnie jak w przypadku innych zaborów, również w historiografii prasy Galicji doniosłą rolę odegrały dysertacje (2 habilitacje i 17 doktoratów). Podjęto ich jednak o połowę mniej niż w przypadku Królestwa i tylko 1/3 ukazała się drukiem, stąd nie miały porównywalnego wpływu. Badania na prasę Galicji dzieliły się na cztery pola, które rozwijały się w pełni autonomicznie. Dominowało zainteresowanie prasą obu stolic: Lwowa (180) [215] i Krakowa (188) [263], którym łącznie poświęcono 74% prac, pozostałe prace dotyczyły rozważań ogólnych (68) [112] bądź prasy prowincjonalnej, łącznie ze Śląskiem Cieszyńskim (75) [76].

Badania ogólne na prasę galicyjską (68) [112] podejmowano już w latach 50., jednakże właściwy postęp nastąpił dopiero w latach 60. i w znakomitej większości jest zasługą Jerzego Myślińskiego (23) [93]. W dorobku autora pozostawało m.in. szereg studiów źródłowych i monografia *Studia nad polską prasą społeczno-polityczną*

w zachodniej Galicji 1905–1914 [17], nade wszystko jednak zwięzły tekst syntetyczny opracowany na użytek syntezy *Prasa polska w latach 1864–1918* (s. 114–176). Na tle innych rozdziałów tekst wyróżniał się metodologicznie tudzież konstrukcyjnie i zdaniem recenzentów należał do najlepiej opracowanych. Nigdy też nie doczekał się nowszej ani konkurencyjnej wersji, zaś od daty jego wydania prace syntetyczne w praktyce zamarły. Kilkoro uczonych pracowało nad węższymi zagadnieniami. Najwięcej uwagi poświęcono prasie politycznej (25) [70], dominowało zainteresowanie organami ludowców (10) [33], socjalistów (8) [25] oraz konserwatystów i demokratów (5) [6]. W nieco mniejszym zakresie uwagę historyków angażowała też prasa naukowa (15) [23] oraz satyryczna (4) [12].

Zainteresowanie badaczy prasą lwowską było relatywnie duże (180) [215], jednak znakomita część tego dorobku (w tym prawie wszystkie prace syntetyczne) powstała dopiero po roku 1990 (112) [103]. Jakkolwiek prasą lwowską interesowano się z różnym natężeniem także w okresie PRL (68) [112], dominowały prace wycinkowe i przyczynki, zaś jedynym źródłem wiedzy syntetycznej były opracowania dotyczące całej Galicji (przeważnie Myślińskiego). Od początku lat 90. tematyką lwowską zainteresował się Jerzy Jarowiecki (12) [31]. Na przestrzeni kilkunastu lat autor opracował dokumentację i wydał szereg studiów szczegółowych. W roku 2002 wyniki badań wraz z bibliografią ukazały się w postaci książkowej *Prasa lwowska w latach 1864–1918* [15]. Nie była to typowa bibliografia, gdyż poprzedzał ją obszerny (7 arkuszy) wstęp, który z powodzeniem spełniał rolę brakującej syntezy. Tekst ten doczekał się drugiej edycji. Po zmianach wszedł jako rozdział do podstawowego opracowania na ten temat: *Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku* (Kraków 2008). Warto dodać, że większość wyliczonych prac powstała stosunkowo niedawno, stąd nie jest sprawiedliwie reprezentowana przez cytowania. Prócz Jarowieckiego prasą lwowską interesowało się 103 badaczy, którzy zazwyczaj podejmowali tematy węższe. Większość wysiłku koncentrowała się na historii poszczególnych pism (115) [114]. Dorobek ten był jednak rozproszony i w dużej mierze miał charakter przyczynkarski. Jedynie trzy pisma doczekały się polskojęzycznych monografii książkowych: „Przyjaciół Ludu”, „Przegląd Wszechpolski” i „Jedność”; zaś kolejne trzy („Diło”, „Literaturno-Naukowy Wistnik” oraz „Kwartalnik Historyczny”) były przedmiotem badań uczonych ukraińskich. Uwagę historyków przyciągały głównie pisma polityczne (36) [66], szczególnie: „Przyjaciół Ludu” (4) [17], „Promień” (3) [11], „Przegląd Wszechpolski” (7) [11], „Tydzień” (4) [9], „Praca” (2) [7], „Słowo Polskie” (6) [5], „Wieniec i Pszczółka” (2) [5], „Życie” i „Kronika Powszechna” [4], „Zorza” (2) [2] oraz „Jedność” i „Ojczyzna” [po 1]. Większym zainteresowaniem cieszyła się więc tylko prasa ludowa i endecka. Wśród pism pierwszego nurtu pozostało jednak wiele „białych plam”, nie podjęto np. szerszych prac nad „Kurierem Lwowskim”, nikłe było też zainteresowanie „Wieniec i Pszczółką”. Wśród pism narodowych jedynie „Przegląd Wszechpolski” był badany adekwatnie do swojej pozycji. Wiedzę na ten temat znacząco pomnożyły prace Teresy Kulak dotyczące Jana L. Popławskiego (10) [14]. Poniżej politycznego i kulturalnego znaczenia zajmowano się natomiast

czołowym organem endecji – „Słowem Polskim” (6) [5]. Wśród innych typów zainteresowaniem cieszyły się też pisma kulturalne, literackie i satyryczne (23) [38] oraz prasa naukowa (40) [26].

Zainteresowanie historyków prasą krakowską w dobie autonomii (188) [263] kształtowało się na poziomie zbliżonym do prasy lwowskiej, jednak było inaczej rozłożone w czasie. Największe osiągnięcia badawcze zanotowano w latach 60. i początku 70. [102], później prace osłabły i ponowny wzrost zanotowano na początku XXI wieku. Animatorem badań był Jerzy Myśliński, w którego dorobku na początku kariery dominowała prasa krakowska (9) [39] oraz ogólne dzieje dziennikarstwa w Galicji (5) [40]. Tematykę tę rozwijał w szeregu studiów, zaś najpełniejszy wyraz znalazła w monografii *Studia nad polską prasą społeczno-polityczną w zachodniej Galicji 1905–1914* [17], w której tematyka krakowska wyraźnie dominowała. Monografia obejmowała szeroki zestaw tytułów (szerszy niżby wskazywał na to tytuł) i złożyła się na spójny obraz krakowskiego dziennikarstwa lat 1905–1914, do kompletu zabrakło jedynie pism naukowych, fachowych, katolickich, żydowskich oraz kilku grup specjalnych (np. dziecięcych). Po dacie ukazania się monografii badania nad prasą krakowską wyraźnie osłabły. Przez krótki okres autor kontynuował jeszcze niektóre wątki w kontekście prac nad dziejami prasy galicyjskiej. Skróconą wiedzę na ten temat zestawiał najpierw na łamach makietowej wersji podręcznika, ten zaś po niewielkich zmianach wszedł jako rozdział do finalnej edycji drugiego tomu syntezy. Przez następne ćwierć wieku badania syntetyczne na prasą krakowską ustały. Ponowny wzrost zainteresowania prasą krakowską nastąpił pod koniec lat 90. i miał związek z badaniami Mariusza Jakubka (5) [19] oraz Jerzego Seniowa (7) [8]. Zaśługą pierwszego była m.in. bibliografia *Prasa krakowska 1795–1918* [10], drugiego zaś – monografia gazet okresu I wojny (*Na drodze do niepodległości* [2]).

Odrębnym torem rozwijały się badania szczegółowe. Koncentrowały się one na prasie politycznej, czyli najbardziej charakterystycznym segmencie krakowskich wydawnictw tego okresu. Przypomnijmy, że w Krakowie ukazywały się wówczas niemal wszystkie (z wyjątkiem endecji) organy liczących się sił politycznych, by przypomnieć tylko: „Czas”, „Nową Reformę”, „Naprzód”, „Piasta” czy „Głos Narodu”. Fakt ów przekładał się automatycznie na wysokie zainteresowanie (105) [190], które stanowiło nieco ponad 55% publikacji i ponad 70% cytowań. W podziale na opcje ideowe dorobek kształtował się następująco: socjaliści (26) [42], ludowcy (10) [37], demokraci bezprzymiotnikowi (16) [36], wczesna chadecja (16) [33], endecja (11) [25] i konserwatyści (13) [17]. Badania nad prasą socjalistów w 1960 r. zapoczątkował Józef Buszko (3) [22], następcy zaś zajmowali się głównie „Naprzodem” (6) [11] oraz „Krytyką” (14) [5]. Prasą ludową (10) [37] interesował się m.in. Krzysztof Dunin-Wąsowicz [17], Andrzej Garlicki [7] i Andrzej Paczkowski [3]. Główną monografią z tego zakresu jest praca Dunina-Wąsowicza *Czasopiśmiennictwo ludowe w Galicji* [17], która obejmuje dzieje pism przedrozłamowych, zaś „Piasta” opisali Garlicki i Paczkowski (2) [10]. Spośród pism o orientacji liberalno-demokratycznej (16) [36] najwięcej uwagi skupiał „Kraj” (10) [33] i „Nowa Reforma” (4) [2], zaś

z organów reprezentujących wczesną chadecję – „Głos Narodu” (2) [11] i „Przegląd Powszechny” (12) [20]. Krakowskie pisma o orientacji narodowo-demokratycznej w 1963 roku zwięźle omówił Myśliński [6], z czasem zaś powstało kilkanaście monografii, które dotyczyły m.in. „Przeglądu Wszechpolskiego” (7) [11], „Polaka” [4] i „Ojczyzny” [3]. Najślabszym ogniwem wiedzy o krakowskiej prasie politycznej pozostały organy konserwatystów. Jakkolwiek już w 1966 roku temat został wstępnie zarysowany przez Myślińskiego, nie podjęto jednak poważniejszych studiów monograficznych (większość prac nad „Czasem” (6) [5] ma charakter przyczynkowski, zaś „Przegląd Polski” (5) [4] opracowany został tylko częściowo). Istotnym uzupełnieniem wskazanego dorobku były trzy książki Myślińskiego (*Grupy polityczne Królestwa Polskiego w Zachodniej Galicji 1895–1904* [3]; *Studia nad polską prasą społeczno-polityczną w zachodniej Galicji 1905–1914* [17]; *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów* [26]) oraz monografia Urszuli Jakubowskiej *Prasa Narodowej Demokracji w dobie zaborów*. Warszawa 1988 [18]. Poza prasą polityczną uczonych interesowała ponadto krakowska prasa literacka i społeczno-kulturalna (30) [41] oraz czasopiśmiennictwo naukowe i fachowe (30) [30]. Badania nad prasą literacką dzieliły się na dwa nurty: realistyczno-pozytywistyczny i modernistyczny. Pierwszy niemal w całości opracował Aleksander Zyga (7) [18], wieńcząc prace monografią [7], wśród pism modernistycznych zdecydowany prym wiodło natomiast „Życie” (19) [22]. Skromniej, niżby należało się tego spodziewać, rozwijano prace nad krakowskim czasopiśmiennictwem naukowym i fachowym (30) [30]. Jakkolwiek solidne podstawy w tym zakresie stworzył Myśliński, tylko kilkanaście tytułów doczekało się większych szkiców.

Ocena zaawansowania prac nad krakowską prasą jest niejednoznaczna. Dezyderaty dotyczą przede wszystkim prac syntetycznych, gdyż jedynie okres 1905–1914 został w pełni opracowany. Bardziej złożony obraz przedstawiają prace szczegółowe. Wprawdzie każdy temat doczekał się wstępnego choćby zarysu, lecz wiele tematów nie zyskało opracowań godnych ich politycznego lub kulturalnego znaczenia. Uwaga ta odnosi się m.in. do czołowych gazet („Czas”, „Nowa Reforma”, „Naprzód”, „Głos Narodu”) oraz modernistycznego „Życia”. Osobnej refleksji wymagają nadto niektóre grupy typologiczne, m.in. zupełnie nieznaną, choć liczny, segment pism religijnych (182 tytuły) i prasa żydowska (ok. 43 tytuły).

W cieniu badań nad prasą Lwowa i Krakowa rozwijała się też refleksja nad prasą galicyjskiej prowincji (oraz Śląska Cieszyńskiego). Historycy rzadko interesowali się analizowanym obszarem (75) [76], stąd tylko kilka tematów zostało wystarczająco dobrze zbadanych. Problematyką tą w ujęciu syntetycznym zajmował się m.in. Myśliński, który w wydanej w 1970 r. monografii *Studia nad polską prasą...* [17], w czwartym rozdziale zwięźle scharakteryzował rozwój wydawnictw w ośrodkach na zachód od linii Sanu. W późniejszych latach wiedzę tę pomnożyły studia Andrzeja Notkowskiego [15] oraz badania Zbigniewa Frasa i Marka Czaplińskiego, którzy zajmowali się wydawnictwami w Galicji Wschodniej. Zawansowanie w zakresie szczegółowych studiów regionalnych było małe. W zasadzie jedynym dobrze opraco-

wanym terenem jest Śląsk Cieszyński (37) [54], w czym największe zasługi należały do Ireny Homoli (2) [24]. Zainteresowanie pozostałymi miastami Galicji (nie licząc prac ogólnych i bibliografii) było małe i nie wzbudzało szerszego rezonansu. Większych opracowań doczekały się tylko trzy miasta: Tarnów (4) [7], Rzeszów (5) [7] i Zakopane (6) [5]. Dorobek związany z kilkoma innymi lokował się w opracowaniach ogólnych, np. Przemyśl [13] (Zygmunt Felczyński, Grzegorz Szopa) lub Nowy Sącz [8] (Kazimierz Golachowski, Bogdana Potoniec). Z nielicznymi wyjątkami nie podjęto natomiast badań źródłowych na temat prasy wydawanej w ośrodkach Galicji Wschodniej. Skromnych szkiców doczekał się jedynie Stanisławów (3) [2], zaś poza zasięgiem historyków pozostały m.in. Kołomyja, Drohobycz, Tarnopol i Sambor.

Na ziemiach pod panowaniem pruskim ukazywało się w latach 1864–1918 tylko 613 pism w języku polskim, czyli nieco ponad 10,4% ich ogólnej liczby, niemniej zainteresowanie ich historią było zdumiewająco duże (488 prac) [991 cytowań] i znacząco przewyższało poziom oczekiwany. Badania te osiągały wysokie wskaźniki we wszelkich przekrojach: cytowaniach (27,2%), publikacjach (24,6%), dysertacjach (29,5%) oraz skupiały wielu autorów (21,8%). Badania angażowały więc potencjał zbliżony do Galicji, mimo iż tutejszy rynek prasowy był czterokrotnie mniejszy. Wiele przesłanek przemawia na rzecz tezy, że był to odcinek nadreprezentowany. Charakterystycznym rysem badań nad prasą w dzielnicy pruskiej była daleko posunięta specjalizacja. Zdecydowana większość uczonych podejmowała badania jedynie w odniesieniu do określonej prowincji lub rejencji (467 prac) [940 cytowań], podczas gdy refleksja ogólna i komparatystyczna były śladowe (21) [51]. Duże dysproporcje istniały również w odniesieniu do poszczególnych terenów. Wyraźnie dominowały badania nad polską prasą śląską [466 cytowań], które skupiały prawie połowę rezonansu (49,57%). Dynamicznie badano również prasę w Prusach Zachodnich [274] (29,15%) oraz na Mazurach i Warmii [140] (14,89%). Natomiast refleksja na prasę w Poznańskim była symboliczna [60] (6,38%). Kierunki podejmowanych prac nie odpowiadały więc kulturowemu znaczeniu poszczególnych rynków. Jeśli za punkt odniesienia przyjąć liczbę czasopism wydawanych na poszczególnych terenach, okazuje się, że prasę w Poznańskim badano aż o 45,33% słabiej niżby na to zasługiwała. Ponadto pozycję tego odcinka osłabiał fakt, że większość prac powstawała w izolacji (*citation impact* wynosił 0,76, czyli był trzykrotnie niższy od średniej 2,01). Na przeciwległym biegunie lokowały się badania nad prasą polską na Śląsku i Prusach Zachodnich. Zajmowano się nimi w stopniu znacznie przewyższającym poziom oczekiwany (+22,22 i +12,02), zaś autorzy systematycznie nawiązywali do swego dorobku – *citation impact* wynosił odpowiednio: 2,41 i 2,21. Jednocześnie oba kierunki wyraźnie dominowały [razem 78,78% referencji]. Inaczej jednak kształtował się ich rozwój. W przypadku prasy śląskiej szczyt badań przypadł na lata 60. i 70., z kolei postępy na niwie historiografii prasy Prus Zachodnich rozkładały się bardziej równomiernie. Korpus badaczy zajmujących się prasą zaboru pruskiego liczył 233 osoby, wszelako tylko 36 osób interesowało się prasą w sposób systematyczny. Charakterystyczną cechą badań prasy w dzielnicy pruskiej była

specjalizacja, stąd zdecydowana większość historyków wiązała się tylko z jednym (z wyżej wykazanych) obszarów badawczych. Bardziej zróżnicowane zainteresowania miało tylko trzech autorów: Tadeusz Cieślak (17) [115], nestor badań nad prasą w dzielnicy pruskiej, który w równej mierze interesował się prasą pomorską (8) [53], mazurską (5) [21], westfalską (2) [12] oraz napisał kilka tekstów syntetycznych (2) [28]. Nie zajmował się natomiast – co warto podkreślić – prasą śląską. Szerokie horyzonty miały prace podejmowane przez Witolda Molika (6) [23]. Był to bodaj jedyny badacz, który z sukcesem podejmował wątki komparatystyczne i z równą swobodą analizował dziennikarstwo we wszystkich prowincjach. Urozmaiconym dorobkiem legitymowali się ponadto Grażyna Gzella (13) [5] i Wojciech Wrzesiński (5) [16].

Refleksja ogólna nad prasą w dzielnicy pruskiej była skromna (21) [51], niewspółmiernie mała w porównaniu z dorobkiem szczegółowym. Prawdopodobnym źródłem tego rozdrobnienia było ugruntowane poczucie odrębności kulturowych dawnych prowincji pruskich, które w nauce manifestowało się na wiele sposobów. Stan taki nie sprzyjał badaniom porównawczym, stąd niewielu historyków podejmowało takie prace. Pierwszą próbę ogarnięcia całości dziejów prasy polskiej z zaborze pruskim podjął Andrzej Ślisz w drugiej części dydaktycznego *Zarysu historii prasy polskiej* (Warszawa 1959). Praca jednak nie wzbudziła uznania badaczy i nie funkcjonowała w obiegu. Problem braku specjalistów powrócił na etapie projektowania drugiego tomu *Historii prasy polskiej*. Rozważany temat podzielono więc na dwa rozdziały, przydzielając Wielkopolskę W. Jakóbczyk, zaś pozostałe tereny – T. Cieślakowi. Przyjęto zatem rozwiązanie praktykowane w pierwszym tomie syntezy i uzyskano podobny efekt. Oba rozdziały okazały się chybione. Ich autorzy ograniczyli się do zarysów encyklopedycznych, pozbawionych szerszych ambicji uogólniających i właściwych proporcji. Surowej krytyce poddali je uczeni z lokalnych środowisk, którzy niemal zgodnie (choć osobno) zadeklarowali podjęcie prac od nowa. Duże znaczenie miały prace W. Molika (6) [23]. W 1983 roku autor wydał najważniejsze bodaj studium syntetyczne na ten temat: *Dziennikarze polscy pod panowaniem pruskim 1890–1914* [12]. Opracowanie koncentrowało się wprawdzie na procesie formowania się zawodu, niemniej zawierało też zwięzłą charakterystykę prasy. Od początku XXI wieku problematykę ogólną podejmowała się też G. Gzella (13) [5], której głównym osiągnięciem w tym zakresie była monografia *Przed wysokim sądem* [2], poświęcona ograniczeniu wolności słowa w zaborze pruskim. Jakkolwiek książka dotyczyła całego zaboru, zasadniczy akcent pracy lokował się na prasie wielkopolskiej i pomorskiej, gdyż śląska i mazurska doczekały się niezależnych studiów. Opracowanie ukazało się stosunkowo niedawno, stąd nie jest sprawiedliwie reprezentowane przez cytowania.

W Prowincji Poznańskiej wydawano ponad połowę polskich periodyków dzielnicy pruskiej (317), mimo to historia tutejszej prasy była najslabiej rozwiniętym odcinkiem badań (79) [60]. Prócz wspomnianego wyżej rozdziału Jakóbczyka aż do końca lat 90. nie wydano żadnej większej pracy syntetycznej. Prowadzono jedynie prace nad prasą literacką doby pozytywizmu, m.in. Jan Data (5) [11], którego uwień-

zeniem dorobku była książka *Problematyka literacka czasopism poznańskich w latach 1869–1896* [7]. Nieoczekiwanie w 1988 r. w Niemczech ukazała się monografia poznańskiej prasy okresu 1890–1894 *Polish publicists and Prussian politics* (Hamburg 1988). Autorem książki był Ted Kaminski, doktorant Uniwersytetu w Hamburgu. Dzieło to nie zostało jednak zauważone przez polskich historyków, gdyż nie doczekało się żadnych referencji ani recenzji. W latach 90. nastąpiła z inicjatywy Marcelego i Bogumiły Kosmanów intensyfikacja prac nad dziejami prasy poznańskiej. Analiza dorobku wskazuje, że zainteresowanie prasą drugiej połowy XIX i początku XX wieku było niewielkie (12) [16], stąd nie doprowadziło do zapowiadanej syntezy. Ukazało się wprawdzie kilka ambitniejszych szkiców na temat doby popowstaniowej, m.in. Wojciecha Spaleniaka [5] i Barbary Kocharńskiej [3], wszelako głównymi pozycjami syntetycznymi pozostały fragmenty opracowań przekrojowych. Osobnym osiągnięciem były badania z zakresu prawa prasowego. Obszar ten badało niemal jednocześnie dwu uczonych (Jan Kucharczyk (2) [11], Marek Rajch) i każdy zwięździł prace monografią książkową. Nieco uwagi poświęcono pracom monograficznym (50) [28], jednak dominowały wśród nich dokumentacja i przyczynki, stąd żaden ważny tytuł nie doczekał się solidnego opracowania. Kilku większych szkiców dopracowały się czołowe gazety: „Dziennik Poznański” (10) [6], „Kurier Poznański” (3) i „Orędownik” (2) [4] oraz główne pisma tygodniowe: „Przegląd Poznański” (5) [2] i „Przewodnik Katolicki” (3) [4].

Badania nad prasą śląską rozwijały się bardzo dynamicznie. W latach 1945–2009 wydano na ten temat 193 prace [cytowane 466 razy], co oznacza, że zainteresowanie było nieproporcjonalnie wysokie, porównywalne nawet do znacznie większych ośrodków, jak Kraków (188) czy Lwów (180). Wpływ na dynamikę prac miał zarówno liczny korpus autorów (92) i duży odsetek dysertacji (11), jak również doskonała dokumentacja. Największy wkład w badanie prasy wnieśli Joachim Glensk (44) [114] i Jerzy Ratajewski (13) [80]. Duże znaczenie miały też prace Mariana Orzechowskiego (3) [34], Marka Czaplińskiego (5) [33], Zbyszko Bednorza (2) [19] i Mieczysława Patera (7) [6]. Kwestie szczegółowe rozwijali m.in.: Janina Woźnicka (5) [21], Elżbieta Malinowska (4) [13], Irena Mierzwa (2) [13], Franciszek German (2) [12], Edward Mendel (3) [10], Maria Kalczyńska (6) [6] i Janusz Wycisło (6) [4]. Tematyka śląska z trudem poddaje się systematyzacji. Wśród publikacji dominowały bowiem opracowania dotyczące całego Śląska (106) [298], rzadziej natomiast interesowano się prasą poszczególnych miast (87) [168]. W kategorii pierwszej przeważały prace ogólne (77) [206], zaś w drugiej – monografie czasopism (75) [158]. Mimo znacznej liczby prac ogólnych prasa śląska nie doczekała się pełnej syntezy książkowej. Przez wiele lat funkcję taką pełnił obszerny artykuł Władysława Florjana *Czasopiśmiennictwo polskie na ziemiach śląskich w okresie walki o narodowość 1845–1921* [6]. Największe postępy badawcze poczyniono w latach 1962–1972, gdyż przypada na ten okres prawie połowa całkowitego rezonansu [240], wszelako prace te miały charakter monograficzny. Zanotowano jednak znaczące postępy, by wspomnieć monografie „Nowin” i „Nowin Raciborskich” oraz biografie Wojciecha

Korfantego i Adama Napieralskiego. W 1976 roku ukazał się drugi tom *Historii prasy polskiej*, w którym rozdział dotyczący prasy śląskiej opracował T. Cieślak. Tekst był jednak lapidarny i nieudany. W reakcji śląscy prasoznawcy podjęli szereg nowych prac. Inspiratorem większości poczyniń w tym zakresie był J. Glensk, który w 1981 roku ogłosił krytyczny przegląd badań i sformułował ambitne postulaty, w tym napisanie syntezy. Z czasem jednak zainteresowania Glenska przesunęły się w kierunku prawnoprasowym. Z zakresu tego wydał szereg studiów i kilka monografii, m.in. *Ograniczenia wolności prasy polskiej na Górnym Śląsku na przełomie XIX i XX w.* [12], *Pitaval prasy polskiej na Śląsku w XIX stuleciu* [10] oraz *Czarna księga prasy śląskiej* (Opole 2006–2007). Prace te stanowiły istotny wkład w rozwój analizowanego obszaru, wszelako nie były syntezą, gdyż dotyczyły reglamentacji wolności słowa, stąd nie zawierały systematycznego wykładu wszystkich zjawisk prasowych. Powstało jednak kilka nowych artykułów na ten temat. Załącznikiem przeszłej syntezy mógł być np. dwuczęściowy cykl Ratajewskiego wydrukowany na łamach serii *Książka polska na Śląsku* (1992 i 1994). Oba studia wraz z kilkoma wcześniejszymi rozprawami Ratajewskiego składały się bowiem na spójny, choć niepełny zarys przemian śląskiej prasy w dobie zaborów.

Obraz dokonań w zakresie badania śląskiej prasy uzupełniały studia na temat poszczególnych ośrodków (87) [168]. Przeważało zainteresowanie prasą w Opolu (28) [95], Raciborzu (7) [24] i Bytomiu (16) [18], rzadziej natomiast interesowano się dziennikarstwem w Mikołowie (7) [6], Królewskiej Hucie (4) (4) i Katowicach (5) [3]. Pewne osiągnięcia zanotowano też w zakresie typologii. Poważnych opracowań doczekały się m.in. kalendarze (14) [26], prasa religijna (8) [10], specjalistyczna (4) [4] i dziecięca (2) [4]. Wiele uwagi angażowała też prasa polityczna. Tematyką tą (poza Glenskiem) zajmowali się m.in. Orzechowski (3) [34], Czaplinski (5) [33], Mendel (3) [10] i Pater (7) [6]. Największy był jednak dorobek monograficzny. W kręgu zainteresowań historyków znaleźli się zarówno główni redaktorzy i wydawcy, jak i większość ważnych tytułów. Wśród ludzi prasy duże zainteresowanie wzbudzali: Wojciech Korfanty (8) [33], Adam Napieralski (3) [22], Bronisław Koraszewski (3) [13] oraz Karol Miarka senior (2) [13] i jego syn (5) [7]. Znacznym zainteresowaniem cieszyły się też gazety: „Nowiny” (6) [44], „Gazeta Opolska” (15) [44], „Katolik” (8) [22], „Nowiny Raciborskie” (6) [22] i „Gazeta Katolicka” (1) [1], z nieco mniejszym zaangażowaniem badano gliwicki „Głos Śląski” (2) [8], „Zwiastuna Górnośląskiego” (4) [7], „Gazetę Robotniczą” (3) [5] i „Górnoślązaka” (2) [2]. Wyliczenie przekonuje, że większość znaczących śląskich pism znalazło się w orbicie zainteresowań. Wśród istotnych braków można wskazać jedynie dwie gazety Korfantego („Polak” i „Kurier Śląski”) oraz endecką „Gazetę Ludową”. Zdecydowanie poniżej kulturowego i politycznego znaczenia badano natomiast „Katolika”. Wprawdzie poświęcono mu wiele przyczynków i wyczerpująco opracowano sylwetki obu redaktorów Miarki i Napieralskiego, jednak prace te są niekoherentne i sprawiają, że zatarciu ulega jednolity obraz pisma.

Zainteresowanie historyków prasą Prus Zachodnich było zdumiewająco duże (124) [274]. Był to obok Śląska drugi dominujący kierunek badawczy, nad którym już od schyłku lat 50. trwały nieprzerwane prace, zwieńczone syntezami w latach 90. Duży wpływ na postępy miało stabilne grono badaczy, wśród których wyróżniali się dysertanci (7). Główny wkład w poznanie prasy pomorskiej wniosło siedmiu badaczy. Największy należał do nestora badań: Tadeusza Cieślaka (8) [53] oraz trójki habilitantów: Jacka Banacha (10) [39], Andrzeja Romanowa (11) [32] i Wiktora Frąckowiaka (5) [23]. Na początku XXI wieku tematem zainteresowała się także dwójka doświadczonych badaczy: Wiktor Pepliński (7) [11] i Grażyna Gzella (13) [5], lecz ich prace powstały niedawno, więc cytowania są niepełne. Pionierem badań syntetycznych nad prasą Prus Zachodnich był Cieślak, który jeszcze w latach 50. i 60. poświęcił jej szereg szkiców oraz dwie monografie (*Z dziejów prasy polskiej na Pomorzu Gdańskim w okresie zaboru pruskiego* [18] i częściowo *Prasa Pomorza Wschodniego w XIX i XX wieku* [8]). Mimo dobrych podstaw źródłowych rozdział Cieślaka w drugim tomie syntezy nie należał do udanych. Znamcy tematu zarzucali autorowi liczne pominięcia, a nawet brak zgodności z własnymi publikacjami. Główną wadą było jednak zaburzenie proporcji, przez co nie był on akceptowany ani przez badaczy Śląska, ani Prus Zachodnich. W drugiej połowie lat 80. do grona badaczy dołączyło dwóch uczonych, którzy podjęli na nowo wątki syntetyczne: A. Romanow (10) [32], który badał prasę gdańską oraz J. Banach (10) [39], którego ambicją była rewizja ustaleń Cieślaka i nowa synteza prasy Prus Zachodnich. Jako pierwszy prace sfinalizował Romanow, wydając w 1994 roku syntezę *Gdańska prasa polska 1891–1920* [15], która w opinii recenzentów prezentowała wysoki poziom i w dużej mierze wyczerpywała temat. Pięć lat później dzieło ukończył także Banach (*Prasa polska Prus Zachodnich w latach 1848–1914* [15]), wszelako praca ta nie należała do udanych i spotkała się z wieloma krytycznymi ocenami. Pewne osiągnięcia zanotowano też na niwie typologii, szczególnie w badaniu czasopism dla dzieci i młodzieży. Tematyką tą zajmował się na przełomie lat 70. i 80. W. Frąckowiak (5) [23], w którego dorobku pozostały dwie obszernie monografie książkowe. Odrębny wkład w poznanie prasy Prus Zachodnich wnieśli: W. Pepliński (7) [11], zajmujący się prasą kaszubską, oraz G. Gzella (13) [5], w której pracach wątek pomorski był silnie obecny. W badaniach nad prasą Prus Zachodnich większość opracowań dotyczyła tylko pięciu ośrodków. W rankingu przewodził Gdańsk (12) [65], następnie lokował się Toruń (15) [34], Grudziądz (30) [31], Pelplin (13) [19], Chełmno (19) [19]. Mapa dokonań syntetycznych tworzy zatem klarowny obraz: Gdańsk wyczerpująco opracował Romanow (10) [32], wieńcząc prace w monografii z 1994 roku; podobnego dzieła nie doczekały się jednak pozostałe ośrodki i nie spełniła tych nadziei książka Banacha [15]. W przypadku Torunia, Grudziądza i Pelplina niemal wszystkie prace dotyczyły wiodących gazet: „Gazety Toruńskiej” (10) [27], „Gazety Grudziądzkiej” (29) [30], „Pielgrzyma” (13) [19]. Z wyliczonych tytułów tylko „Gazeta Toruńska” nie doczekała się monografii książkowej. Główną pozycją na temat „Gazety Grudziądzkiej” stała się wydana w 2010 roku monografia G. Gzelli, którą uzupełniają dwie wydane

niedługo wcześniej (2006 i 2008) biografie Wiktora Kulerskiego autorstwa Teresy Astramowicz-Leyk i Tomasza Krzemińskiego; równie solidnego opracowania doczekał się „Pielgrzym”, któremu w 2007 roku monografię poświęcił Romanow. Także chełmiński „Przyjaciel Ludu” (4) [5] zyskał kilka prac, w szczególności obszerny rozdział monografii Gzelli z 2004 roku. Prasa Prus Zachodnich jest więc w znacznej mierze opracowana. Wśród obszarów niedostatecznie poznanych pozostał w zasadzie tylko Toruń, szczególnie główny tutejszy dziennik „Gazeta Toruńska”.

Ruch prasowy w Prusach Wschodnich był niewielki (24 tytuły), jednak zainteresowanie badawcze kształtowało się na stosunkowo wysokim poziomie (71) [140]. Największy wkład wnieśli: Władysław Chojnacki (14) [44], Janusz Jasiński (8) [28] i Tadeusz Cieślak (5) [21] oraz trójka badaczy „Gazety Olsztyńskiej”: Andrzej Wakar (11) [36], Andrzej Staniszewski (12) [12] i Jan Chłosta (7) [18]. Prace zainicjowano stosunkowo wcześniej, już w drugiej połowie lat 40. pisali na ten temat m.in. Alodia Kawecka-Gryczowa i Leon Sobociński [4], zadebiutował także Władysław Chojnacki (13) [24]. W dorobku ostatniego pozostawało szereg studiów oraz wydana w 1952 roku monografia *Sprawy Mazur i Warmii w korespondencji Wojciecha Kętrzyńskiego* [12]. Prace syntetyczne na przełomie lat 50. i 60. zainicjował Cieślak. Tematyka mazurska pojawiła się najpierw w kilku atakach, następnie znalazła reprezentację na łamach dwu książek (*Prasa polska na Mazurach i Warmii 1718–1939* [8] i *Prasa Pomorza Wschodniego w XIX i XX wieku* [8]). Prasą Mazur i Warmii interesowało się równolegle kilku historyków, szczególnie Janusz Jasiński (8) [28], który na Sympozjum Historyków Prasy w 1967 roku przedstawił syntetyczny referat na ten temat [9]. W 1976 roku na łamach syntezy ukazał się krótki zarys dziejów lokalnej prasy autorstwa Cieślaka, który jednak nie zyskał akceptacji w lokalnym środowisku. Dwa lata później powrócono do tej kwestii na specjalnej konferencji (Olsztyn 1977), gdzie dokonano bilansu i sformułowano zamierzenia badawcze, w tym plan nowej syntezy. Począwszy od II połowy lat 70. większość wysiłków skoncentrowała się na pracach monograficznych. Czołowe miejsce zajmowała „Gazeta Olsztyńska” (30) [71], której prace książkowe poświęcili m.in.: Andrzej Wakar (11) [22], Andrzej Staniszewski (5) [5] i Jan Chłosta (3) [3]. Mazurskie czasopisma badano rzadziej (21) [37]. Największy rezonans budziły obie edycje „Mazura” – ostródzka (6) [13] i szczycieńska (7) [9] oraz „Gazeta Lecka” (2) [9] i organ Mazurskiej Partii Ludowej – „Gazeta Ludowa” (2) [4]. Większości maksymalistycznych zamierzeń sformułowanych w 1977 roku nie udało się zrealizować, gdyż prace w zasadzie nie wyszły poza „Gazetę Olsztyńską”. Jediną późniejszą pracą o ambicjach syntetycznych była skromna broszurka autorstwa Małgorzaty Strzyżewskiej [2], którą wydano w 1991 roku. Pewne postępy zanotowano natomiast w badaniu prasy niemieckiej. Wyróżniały się na tym tle dokonania Małgorzaty Szostakowskiej (7) [6], która w 2007 roku opracowała zarys *Prasa codzienna Prus Wschodnich od XVII do połowy XX wieku* [2].

W latach 1864–1918 poza granicami ziem etnicznie polskich wydawano co najmniej 932 pisma w języku polskim. Najwięcej drukowały ich środowiska zaoceniczej emigracji zarobkowej (422), z czego 387 przypadało na Stany Zjednoczone;

kolejne 379 tytułów wydawano w głębi państw zaborczych, zaś 135 ukazywało się na terenie Europy Zachodniej. Tworzyły one zatem znaczący segment, stanowiący bez mała 16% ogółu polskich periodyków. Zainteresowanie badawcze rozważaną problematyką było jednak małe (137 prac) [218 cytowań]. Stanowiło niespełna 6% strumienia informacji, czyli było trzykrotnie niższe od wartości oczekiwanej. Korpus badaczy zajmujących się polską prasą na obczyźnie liczył 98 osób, jednak systematyczne studia prowadziło tylko kilkunastu. Największy dorobek w tym zakresie wypracował Andrzej Paczkowski (4) [44], jedyny uczony, który zajmował się kwestiami ogólnymi i komparatystyką. Wśród badaczy prasy w Imperium Rosyjskim wyróżniali się: Zenon Kmiecik (8) [34], Andrzej Ślisz (6) [19] i Irena Spustek (2) [13], zaś wśród historyków prasy w Niemczech: Tadeusz Cieślak (2) [12], Wojciech Chojnacki (4) [5] i Krystyna Murzynowska (2) [4]. Prasą w Ameryce zajmowało się kilkoro uczonych. Na gruncie krajowym badania rozpoczął kierownik Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku Józef Skrzypek (3) [14], zaś spośród historyków amerykańskich m.in. Jan Wepścię [12] i Jan Kowalik [3]. Innymi zagadnieniami interesowano się rzadziej. Warto jedynie wyróżnić dokonania Jerzego Wojciecha Borejszy (5) [10], który badał prasę emigracji postycziowej, oraz prace kanadyjskiego historyka Wiktora Turka (2) [5]. Analizowane pole badawcze było niejednolite. Największą aktywność przejawiali historycy prasy wydawanej w głębi państw zaborczych (79) [123], pewne osiągnięcia zanotowali badacze prasy amerykańskiej (27) [46], zaś pozostałymi państwami interesowano się okazjonalnie (26) [26]. Osobną pozycję miały badania syntetyczne, które prowadził Paczkowski (4) [44]. Systematyczne zainteresowanie rozważaną tematyką utrwaliło się w II połowie lat 50. (ok. 2–3 prace rocznie) i utrzymało się na zbliżonym poziomie do początku lat 80. W czasie tym, jak przekonuje analiza referencji, ukazały się wszystkie najważniejsze prace, bowiem na lata 1960–1980 przypada aż 95,8% cytowań. Prace późniejsze, jakkolwiek liczne (59), nie wzbudzały prawie żadnego rezonansu (4,2%).

Refleksja syntetyczna nad dziejami prasy na obczyźnie była skromna ilościowo (4) [44], jednakże był to bodaj jedyny obszar, na którym odnotowano większe osiągnięcia, zaś cały dorobek należał do Paczkowskiego. Związek autora z omawianą tematyką rozpoczął się w zasadzie dopiero od daty druku drugiego tomu syntezy (1976), na której potrzeby opracował odpowiedni rozdział [21]. Wcześniej miał bogate doświadczenia w zakresie okresu międzywojennego (w tym prasy polonijnej) oraz aktywności prasowej Polaków we Francji (habilitacja 1975). Przed napisaniem rozdziału Paczkowski nie prowadził specjalnych badań źródłowych nad okresem 1870–1918 i oparł prace na dostępnej literaturze, niemniej napisał harmonijny rozdział, który zyskał wysokie oceny recenzentów. Pewnym *novum* w polskiej historiografii było włączenie do rozdziału prasy wydawanej w głębi mocarstw zaborczych. W 1977 roku w zmienionej formie tekst ukazał się jako część monografii *Prasa polonijna w latach 1870–1939* [21]. Książka nie była jednak kompilacją, zdecydowanie więcej miejsca w porównaniu do pierwodruku poświęcił autor analizie uwarunkowań i systematyce zjawisk, redukując jednocześnie partie poświęcone historii poszczególnych pism. Monografia

była dużym osiągnięciem, co potwierdzały opinie recenzentów i systematyczne cytowania, nigdy też nie doczekała się nowszej ani konkurencyjnej wersji.

Wśród zagadnień szczegółowych jedynym polem, na którym prowadzono systematyczne prace, była prasa polska wydawana w głębi państw zaborczych (79) [123]. Warto zaznaczyć, że w polskiej tradycji badawczej tematykę tę zazwyczaj rozpatrywano łącznie z prasą w poszczególnych zaborach. Nie kwestionując tego stanowiska, postanowiono (w ślad za Paczkowskim) wydzielić ją ze względów kompozycyjnych. Największe osiągnięcia zanotowano w badaniu prasy polskiej w Rosji (50) [84]. Obszar ten rozpadał się na dwa autonomiczne pola badawcze, dla których cezurą był rok 1914. Pierwsze pole niemal bez konkurencji tworzył petersburski „Kraj” (19) [39], którego głównym badaczem był Zenon Kmiecik (7) [30]. Już w 1969 roku pismo doczekało się obszernej monografii [20], zaś w roku 1975 wiedzę na ten temat dopełniła Janina Kulczycka-Saloni, wydając biografię Włodzimierza Spasowicza [7]. Drugie pole dotyczyło prasy polskiej w Rosji w okresie wojennym (12) [24]. W tematyce tej specjalizował się Andrzej Ślisz (6) [19], który zwięźliwie prace obszerną monografią wydaną w 1968 roku [17]. Nieco uwagi poświęcono analizie aktywności poszczególnych ośrodków prasowych, takich jak: Petersburg [9], Kijów [8] i Odessa [4]. Stan ów w najogólniejszym zarysie odpowiadał znaczeniu tych miast, choć w wyliczeniu zabrakło Moskwy, gdzie drukowano ponad 30 polskich pism. Drugim obszarem badawczym były Niemcy. Tutejsza prasa była dalece silniej związana z krajem, niemniej zainteresowanie nią było niewielkie (23) [34]. Najwięcej uwagi poświęcono prasie westfalskiej (14) [22], którą zajmowali się Tadeusz Cieślak (2) [12], Krystyna Murzynowska (2) [4] i Wojciech Chojnacki (4) [5]. Gros uwagi skupił „Wiarus Polski” i osoba jego redaktora (3) [11], natomiast zainteresowanie pozostałymi pismami, w tym „Narodowcem” [1], było śladowe. Badania nad prasą wydawaną w innych ośrodkach podejmowano bardzo rzadko i w zasadzie nie wyszły one poza sferę wstępnych ustaleń. Skalę niedorozwoju obrazuje stan opracowania głównych berlińskich pism politycznych: „Gazety Robotniczej” [4] oraz „Dziennika Berlińskiego” [1]. Równie słabo poznana jest aktywność prasowa Polaków w monarchii austro-węgierskiej (13) [7]. Poświęcono jej bowiem tylko kilka artykułów, zaś jedynym wyjątkiem jest polska kolonia w Bukowinie, którą systematycznie badał Jan Bujak (5).

Prasa polonijna w Stanach Zjednoczonych była zjawiskiem bezprecedensowym (387 tytułów) i jeszcze przed wojną doczekała się kilku opracowań. Powojenne zainteresowanie było jednak niewielkie (50) [67], lokując się znacznie poniżej kulturowej rangi zjawiska. Jakkolwiek tematem interesowali się historycy emigracyjni (19) [22], większość dorobku wypracowali badacze krajowi (31) [45]. Czynnikiem hamującym postępy był brak systematycznych prac. Większość autorów zajmowała się bowiem tematem okazjonalnie i nie powstała na ten temat ani jedna dysertacja. Wśród badaczy krajowych większym dorobkiem legitymował się Józef Skrzypek (2) [13], który na początku lat 60. wydał na ten temat dwa obszerne studia. Opracowania miały charakter informacyjny i w całości opierały się na literaturze. Na pracach Skrzypka

bazowali prawie wszyscy późniejsi badacze. Duże znaczenie dla badaczy miała dokumentacja. Główną rolę w tym zakresie odegrał spis autorstwa Jana Wępsięcia *Polish American serial publications 1842–1966* [12], wydany w Chicago w 1968 roku. Największe zasługi w badaniu prasy polskiej w Stanach Zjednoczonych należy przypisać Paczkowskiemu. Tematyka ta dominowała bowiem w obu cytowanych wyżej pracach ogólnych. Szczególnie dokładnie przedstawił ją w monografii *Prasa polonijna w latach 1870–1939* [21], gdzie poświęcił jej obszerny (3-arkuszowy) rozdział. W odróżnieniu od poprzedników autor unikał portretowania poszczególnych pism, lecz skłaniał się ku uogólnieniom. Dokonał m.in. licznych analiz, zaproponował jej periodyzację i wskazał główne kierunki ewolucji. W różnych okresach opublikowano ponadto szereg rozmaitych przyczynków, analiz zawartości oraz monografii. Dorobek ten był jednak skromny i z nielicznymi wyjątkami nie wychodził poza formy informacyjne. Badania nad prasą polską wydawaną w USA w latach 1870–1918 w praktyce nie zostały więc podjęte. Nie prowadzono nad nimi systematycznych badań ani w Ameryce, ani w kraju. Nie rozpoczęto żadnych prac ani nad głównymi dziennikami („Kurier Polski” „Dziennik Chicagoski”), ani nad prasą tygodniową i czasopiśmiennictwem („Zgoda”, „Naród”, „Rolnik”, „Ameryka-Echo”). Największe braki ujawnia jednak analiza geograficzna. Na mapie dotkliwych braków pozostało zarówno centrum polskiej prasy polonijnej (Chicago), jak i czołówka dużych miast: New York, Milwaukee, Detroit, Philadelphia i Pittsburgh.

Badania nad historią prasy w pozostałych państwach były rozproszone, podejmowano je relatywnie rzadko i okazjonalnie (62) [63]. Szczególnie skromnie kształtowało się zainteresowanie prasą wydawaną w Europie Zachodniej (25) [16]. Odcinek ów, jakkolwiek liczny (135 tytułów), nie znajdował amatorów badań źródłowych, zaś jedynym wyjątkiem była prasa emigracji postyczniowej (1864–1870), opisana szczegółowo przez Jerzego W. Borejszę (5) [10]. Pewnym dorobkiem scharakteryzowały się tylko trzy ośrodki zaoceniczne: Kanada (11) [14], Brazylia (5) [13] i Argentyna (4) [8], na co w głównej mierze miało wpływ zaangażowanie badaczy i działaczy emigracyjnych.

Podjęte badania miały na celu ocenę i systematyzację istniejącego dorobku, przeto nie miały charakteru krytycznego przeglądu stanu badań. Osiągnięcie takich celów wymagałoby bowiem nieco innej metodologii. Uzyskane rezultaty mogą jednak stanowić punkt wyjścia do opracowań stanów badań na poszczególnych polach. Niektóre problemy szczegółowe, które czytelnie wynikają z analizy literatury, zasygnalizowano już na łamach pracy, inne wymagają dalszych, pogłębionych badań. Na podstawie dotychczasowych ustaleń można z dość dużą dozą prawdopodobieństwa wskazać dezyderaty na poziomie syntezy. Stosunkowo nietrudno wyspecyfikować je w porównaniu z opracowaniem *Historia prasy polskiej* pod red. Jerzego Łojka (1976). Największy postęp dokonano w zakresie: dawnej prasy (do 1729 roku), prasy okresu przejściowego (1795–1815) oraz na kilku polach okresu 1864–1918, szczególnie w zakresie typologii (np. prasa polityczna) i poznaniu niektórych regionów (np. Lwowa). Tematyka ta doczekała się szeregu wartościowych syntez i bogatej dokumentacji.

Na kilku innych polach dominowały badania szczegółowe, zaś dorobek skłania do rewizji lub przebudowy dotychczasowych syntez. Uwaga ta dotyczy np. dziejów prasy informacyjnej XVIII wieku oraz prasy warszawskiej 1864–1918. W niektórych obszarach syntezy pojawiły się dawno i od daty ich publikacji aktywność badawcza ustała. Świadczyć to może, że prace dobrze spełniają swoją rolę. Stan taki zachodzi np. w przypadku prasy okresu 1815–1831 oraz prasy Wielkiej Emigracji. Wiele innych obszarów jest jednak słabo poznanych. Solidnych syntez książkowych oczekuje m.in. czasopiśmiennictwo XVIII wieku, prasa poznańska (1815–1918), krakowska (1864–1904), śląska (1871–1918) czy polonijna w Ameryce oraz kilka typów czasopiśmiennictwa (np. naukowe, katolickie, żydowskie, dla dzieci i młodzieży). Kompleksowych badań syntetyczno-porównawczych wymaga też cała prasa polska po 1832 roku, zarówno w okresie 1832–1864, jak i 1864–1918. Są to jednak postulaty trudne do zrealizowania, gdyż nie zawsze pozwala na to stan wiedzy szczegółowej.

Fragmenty

Bibliografia

1. Literatura metodologiczna

- Aksnes, Dag W.; Taxt, Randi Elisabeth: *Peer reviews and bibliometric indicators: a comparative study at a Norwegian university*, „Research Evaluation” 2004, Vol. 13, Iss. 1, pp. 33–41, doi: 10.3152/147154404781776563 [2013.05.31]
- Anderson, Richard C.; Narin, Francis; McAllister, Paul: *Publication ratings versus peer ratings of universities*, „Journal of the American Society for Information Science” 1978, Vol. 29, Iss. 2, pp. 91–103, doi: 10.1002/asi.4630290208 [2013.05.30]
- Archambault, Éric; Gagné, Étienne Vignola: *The Use of Bibliometrics in the Social Sciences and Humanities*. Montreal 2004
- Autorytet w nauce : praca zbiorowa*. Red. Paweł Rybicki i Janusz Goćkowski. Wrocław 1980
- Barnes, Barry; Bloor, David; Henry, John: *Scientific knowledge : a sociological analysis*. Chicago 1996
- Bonzi, Suysan; Snyder, Herbart W.: *Motivations for citation: a comparison of self citation and citation to others*, „Scientometrics” 1991, Vol. 21, Iss. 2, pp. 245–254, doi: 10.1007/BF02017571 [2013.05.12]
- Bottle, Robert T.; Efthimiadis, Efthimis N.: *Library and information science literature: authorship and growth patterns*, „Journal of Information Science” 1984, Vol. 9, No. 3, pp. 107–116, doi: 10.1177/016555158400900304 [2013.05.21]
- Braun, Tobor: *Evaluations of individual scientists and research institutions*. Budapest 2006
- Burton, Robert E.; Kebler, R. W. *The „half-life” of some scientific and technical literatures*, „American Documentation” 1960, Vol. 11, Iss. 1, pp. 18–22, doi: 10.1002/asi.5090110105 [2013.05.12]
- Cole, Stephen; Cole, Jonathan R.: *Scientific output and recognition: A study in the operation of the reward system in science*, „American Sociological Review” 1967, Vol. 32 (3), pp. 377–390
- Czajkowska, Maria: *Stanisław Teofil Jarkowski*, „Prasa Współczesna i Dawna” 1958, nr 4, s. 113–127
- Czyżewski, Andrzej: *Proces destalinizacji polskiej nauki historycznej w drugiej połowie lat 50. XX wieku*. Warszawa 2007
- Czyżewski, Andrzej: *Spór o PRL na łamach „Pamięci i Sprawiedliwości” : główne stanowiska*, „Zeszyty Historyczne” Z. 162 (2007), s. 149–167
- Czyżewski, Andrzej: *VIII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Krakowie w 1958 roku a proces destalinizacji polskiej nauki historycznej*, „Historyka” T. 37/38 (2007/2008), s. 51–67

- Dalton, Margaret Stieg; Charnigo, Laurie: *Historians and their information sources*, „College & Research Libraries” 2004, Vol. 65, no. 5, pp. 400–425
- Degen, Dorota; Hübner, Piotr: *Polityka naukowa władz Polski Ludowej w zakresie humanistyki*, [w:] *Humanistyka polska w latach 1945–1990*. Warszawa 2006, s. 11–38
- Dejnarowicz, Czesław: *Literatura naukowa – uczeni – wydawcy*. Warszawa 1980
- Diodato, Virgil P.: *Dictionary of bibliometrics*. New York 1994.
- Domańska, Ewa: *Historia egzystencjalna : krytyczne studium narratywizmu i humanistyki zaangażowanej*. Warszawa 2012.
- Domańska, Ewa: *Mikrohistorie: spotkania w międzyświatach*. Poznań 1999
- Domańska, Ewa: *Perspektywy badań historycznych w Polsce wobec zmian we współczesnej humanistyce*, [w:] *Historyk wobec źródeł : historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*. Łódź 2010, s. 115–127
- Domańska, Ewa; Topolski, Jerzy; Wrzosek, Wojciech: *Między modernizmem a postmodernizmem: historiografia wobec zmian w filozofii historii*. Poznań 1994
- Drabek, Aneta: *Bibliometryczna analiza czasopism naukowych w dziedzinie nauk społecznych*. Toruń 2010
- Dziki, Sylwester: *Prasoznawcze prace dyplomowe w Polsce do r. 1968*. Kraków 1970
- Dziki, Sylwester: *Prasoznawstwo Jerzego Jarowieckiego*, [w:] *Literatura, prasa, biblioteka*. Kraków 1997, s. 31–42
- Dziki, Sylwester: *Tendencje rozwojowe polskiego prasoznawstwa 1965–1981*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1984, nr 2, s. 21–36
- Dziki, Sylwester: *Z dziejów polskiego czasopiśmiennictwa prasoznawczego*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1988, nr 2, s. 5–16
- Dziki, Sylwester; Glogier, Marek: *Czesław Lechicki (1906–2001) – religioznawca, prasoznawca*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, z. 2, s. 367–373
- Egghe, Leo: *Lotkaian informetrics : an introduction*, „Library and Information Science” 2005, Vol. 5, pp. 7–99, doi: 10.1108/S1876-0562(2005)0000005003 [2013.05.21]
- Egghe, Leo; Rousseau, Ronald: *Introduction to Informetrics: Quantitative Methods in Library, Documentation, and Information Science*. Amsterdam 1990
- Friszke, Andrzej: *Spór o PRL w III Rzeczypospolitej (1989–2001)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2002, nr 1, s. 9–27
- Garfield, Eugene: *Citation indexing – its theory and application in science, technology, and humanities*. New York 1979
- Garfield, Eugene: *How ISI Selects Journals for Coverage: Quantitative and Qualitative Considerations*, „Current Contents” 1990, nr 22, pp. 5–13
- Garlicka, Aleksandra: *Rozwój badań nad historią prasy w Polsce. Cz. 1, Do 1939 roku*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” T. 1 (1962), s. 7–48
- Glänzel, Wolfgang; Bart, Thijs; Balázs, Schlemmer: *A bibliometric approach to the role of author self-citations in scientific communication*, „Scientometrics” 2004, Vol. 59, Iss.1, pp. 63–77, doi: 10.1023/B:SCIE.0000013299.38210.74 [2013.05.12]
- Goban-Klas, Tomasz: *Media i komunikowanie masowe : teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*. Warszawa 2006
- Goban-Klas, Tomasz: *Od wielo- do interdyscyplinarności : z dziejów wiedzy o komunikowaniu*, „Studia Filozoficzne” R. 20 (1976), nr 2, s. 87

Bibliografia

- Goban-Klas, Tomasz; Dziki, Sylwester: *Badania OBP nad oddziaływaniem środków masowych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1986, nr 3, s. 19–34
- Golka, Bartłomiej: *Kształtowania się wiedzy o prasie w Polsce XIX wieku*. Warszawa 1969
- Górny, Maciej: *Przede wszystkim ma być naród: marksistowskie historiografie w Europie Środkowo-Wschodniej*. Warszawa 2007
- Grabski, Andrzej Feliks: *Dzieje historiografii*. Poznań 2003
- Grabski, Andrzej Feliks: *Historia historiografii w strukturze nauki historycznej*, [w:] *Między historią a teorią: refleksje nad problematyką dziejów wiedzy historycznej*. Warszawa 1988, s. 230–241
- Grabski, Andrzej Feliks: *Problem syntezy w historii historiografii: uwagi dyskusyjne*, „Historyka” T. 20 (1990), s. 3–9
- Grabski, Andrzej Feliks: *Zarys historiografii polskiej*. Poznań 2006
- Groebler, Adam: *Metodologia nauk*. Kraków 2006
- Heinzkill, Richard: *Characteristics of references in selected scholarly English literary journals*, „The Library Quarterly” 1980, Vol. 50, no. 3, pp. 352–365
- Hess, David J.: *Science Studies: An Advanced Introduction*. New York 1997
- Historyk wobec źródeł: historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*. Red. Jolanta Kolbuszewska, Rafał Stobiecki. Łódź 2010.
- Holten, Danny: *Hierarchical edge bundles: Visualization of adjacency relations in hierarchical data*, „IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics” 2006, Vol. 12, Iss. 5, pp. 741–748, doi: 10.1109/TVCG.2006.147 [2013.05.31]
- Huang, Mu-hsuan; Chang, Yu-wei: *Characteristics of research output in social sciences and humanities: From a research evaluation perspective*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2008, Vol. 59, Iss. 11, pp. 1819–1828, doi: 10.1002/asi.20885 [2013.05.21]
- Hyland, Ken: *Self-citation and self-reference: Credibility and promotion in academic publication*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2003, Vol. 54, Iss. 3, pp. 251–259, doi: 10.1002/asi.10204 [2013.05.12]
- Iggers, Georg G.: *Historiografia XX wieku: przegląd kierunków badawczych*. Warszawa 2010.
- Ihnatowicz, Ireneusz: *Recenzje w pracy historyka*, „Historyka” T. 3 (1972), s. 147–153
- Jarowiecki, Jerzy: *Profesor Marian Tyrowicz i jego prasoznawstwo*, [w:] *W setną rocznicę urodzin profesora Mariana Tyrowicza*. Kraków 2004, s. 22–33
- Jerzy Łojek – niepokorny historyk dylematów niepodległości: życie, twórczość, nagroda*. Oprac. Bożena Łojek. Warszawa 2006
- Jodkowski, Kazimierz: *Filozofia nauki w XX wieku*, [w:] *Filozofia współczesna*. Red. Leszek Gawor, Zbigniew Stachowski, Bydgoszcz 2006, s. 235–257
- Jones, Clyve; Chapman, Michael; Woods, Pamela Carr: *The characteristics of the literature used by historians*, „Journal of Librarianship and Information Science” 1972, Vol. 4, Iss. 3, pp. 137–156, doi: 10.1177/096100067200400301 [2013.05.21]
- Juda-Mieloch, Małgorzata: *Na ramionach gigantów: figura autorytetu w polskich współczesnych tekstach literaturoznawczych*. Kraków 2008
- Kafel, Mieczysław: *Prasoznawstwo*. Warszawa 1969, s. 89–173
- Kamiński, Stanisław: *Jak uporządkować rozmaite koncepcje wartości?*, [w:] tenże: *Jak filozofować?* Lublin 1989, s. 293–306
- Katalog Rozpraw Doktorskich i Habilitacyjnych [CINTE]*. Warszawa 1986–1990

- Katalog Rozpraw Doktorskich i Habilitacyjnych* [Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego i Techniki]. Warszawa 1962–1976
- Kessler, Maxwell Mirton: *Bibliographic coupling between scientific papers*, „American Documentation” 1963, vol. 14, Iss. 1, pp. 10–25, doi: 10.1002/asi.5090140103 [2013.05.31]
- Kochanowicz, Jacek; Sosnowska, Anna: *Historia gospodarcza Polski przedrozbiorowej – porzucone terytorium?*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” T. 71 (2011), s. 7–32
- Koenig, Michael E. D.: *Bibliometric indicators versus expert opinion in assessing research performance*, „Journal of the American Society for Information Science” 1983, Vol. 34, Iss. 2, pp. 136–145, doi: 10.1002/asi.4630340207 [2013.05.31]
- Kolasa, Władysław Marek: *Historia mediów polskich w świetle wskaźników bibliometrycznych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2011, nr 3/4, s. 8–27
- Kolasa, Władysław Marek: *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939. Cz. 1, Tendencje rozwojowe, typologia*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2011, z. 1/2, s. 5–55
- Kolasa, Władysław Marek: *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939. Cz. 2, Prasa polska za granicą*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2012, z. 1, s. 61–86, doi: 10.2478/v10272-012-0008-8 [2013.05.30]
- Kolasa, Władysław Marek: *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939. [Cz. 3], Prasa województw zachodnich*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2012, z. 2, s. 75–98, doi: 10.2478/v10272-012-0031-9 [2013.05.30]
- Kolasa, Władysław Marek: *Kierunki badań nad prasą mniejszości narodowych 1918–1939*, „Klio” 2012, nr 3, s. 59–82
- Kolasa, Władysław Marek: *Retrospektywny indeks cytowań w humanistyce : koncepcja, metoda, zastosowania*, „Przegląd Biblioteczny” 2011, nr 4, s. 466–486
- Kolasa, Władysław Marek: *Specific Character of Citations in Historiography (using the example of Polish history)*, „Scientometrics” 2012, Vol. 90, Iss. 3, pp. 905–923, doi: 10.1007/s11192-011-0553-0 [2013.05.20]
- Kolasa, Władysław Marek; Jarowiecki, Jerzy: *Polska bibliografia prasoznawcza 1996–2001*. Kraków 2005
- Konieczna, Danuta: *Bibliometryczna analiza publikacji cytowanych w czasopiśmie „Litteraria” w latach 1969–1999*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2002, z. 1/2, s. 137–145
- Korczyńska-Derkacz, Małgorzata: *Tendencje rozwojowe polskiego czasopiśmiennictwa naukowego w latach 1991–2005*, „Zagadnienia Informatyki Naukowej” 2006, nr 1, s. 75–92
- Kosiński, Józef Adam: *Nauka polska w wieku XIX i XX : studium naukometryczne*. Wrocław 1981
- Kozłowski, Jan: *Raport „Ewaluacja instytucji naukowych w Polsce w świetle porównań międzynarodowych i konsultacji”*. [Warszawa] 2010, s. 107–110, on-line: <http://www.nauka.gov.pl> [2013.05.31]
- Lawrence, Steve; Giles, C. Lee; Bollacker, Kurt: *Digital libraries and autonomous citation indexing*, „IEEE Computer” 1999, Vol. 32, No. 6, pp. 67–71
- Leydesdorff, Loet: *The challenge of scientometrics : the development, measurement, and self-organization of scientific communications*. Leiden 1995
- Leydesdorff, Loet; Wagner, Caroline S.: *International collaboration in science and the formation of a core group*, „Journal of Informetrics” 2008, Vol. 2, Iss. 4, pp. 317–325, doi: 10.1016/j.joi.2008.07.003 [2013.05.21]
- Line, Maurice B.: *The 'half-life' of periodical literature: Apparent and real obsolescence*, „Journal of Documentation” 1970, Vol. 26, Iss. 1, pp. 46–54, doi: 10.1108/eb026486 [2013.05.12]

Bibliografia

- Łojek, Jerzy: *1960–1980 : badania nad prasą polską okresu 1661–1864*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1981, nr 4, s. 19–26
- Malczewski, Szymon: „*Metodologie*” *Jerzego Topolskiego*, „Historyka” T. 39 (2009), s. 89–112
- Marmon, Waclaw: *Krakowskie środowisko historyczne w latach 1918–1939*. Kraków 1995
- Marshakova-Shaikevich, Irina: *Badania ilościowe nauki : podejście bibliometryczne i webometryczne*. Poznań 2009
- Marshakova-Shaikevich, Irina: *Bibliometryczna analiza współczesnej nauki*. Katowice 1996
- Marshakova-Shaikevich, Irina: *Nauka polska u progu XXI wieku, analiza bibliometryczna dorobku Polski i państw Unii Europejskiej*, „Roczniki Biblioteczne” R. 45 (2001), s. 147–165.
- Marshakova-Shaikevich, Irina: *System of Document Connections Based on References*, „Nauchno-Tekhnicheskaya Informatsiya Seriya 2. Informatsionnye Protsessy i Sistemy” 1973, Iss. 6, pp. 3–8, on-line: <http://garfield.library.upenn.edu> [2013.05.31]
- Marylska, Renata: *Pierwsze próby organizacji badań prasoznawczych w okresie 1918–1939*, „Kwartalnik Prasoznawczy” 1958, nr 1/2, s. 108–112
- Maternicki, Jerzy: *Dziesięć wieków historiografii polskiej. Cz. 2, Ostatnie 60 lat*. „Wiadomości Historyczne” 2002, nr 2, s. 85–98
- Maternicki, Jerzy: *Marian Henryk Serejski*, [w:] *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*. Warszawa 1986, s. 377–400
- Maternicki, Jerzy: *Polskie środowisko historyczne lat 1918–1939: założenia metodologiczne badań, ich organizacja i dotychczasowe wyniki*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*. Warszawa 1986, s. 48–77.
- Maternicki, Jerzy: *Stan i potrzeby badań nad historiografią polską XX w. (do 1939 roku)*, [w:] *Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii polskiej*. Rzeszów 1998, s. 183–249.
- Mądry, Józef: *Z dziejów badań nad prasą polską na Śląsku do roku 1939*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Prace Historyczne” T. 1 (1970), s. 7–21
- Metodologiczne problemy badań nad dziejami myśli historycznej*. Red. Jerzy Maternicki. Warszawa 1990
- Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii polskiej*. Red. Jerzy Maternicki. Rzeszów 1998.
- Migoń, Krzysztof: *Bibliologia wobec medioznawstwa : izolacja, komplementarność czy integracja*, [w:] *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej*. Lublin 2002, s. 13–18
- Migoń, Krzysztof: *Nauka o książce : zarys problematyki*. Wrocław 1984, s. 222–303
- Miśkiewicz, Benon: *Polska historiografia wojskowa : próba analizy i syntezy*. Toruń 2003
- Moed, Henk F.: *Citation analysis in research evaluation*. Dordrecht 2005, pp. 227–246
- Moed, Henk F.; Glänzel, Wolfgang ; Schmoch, Ulrich: *Handbook of quantitative science and technology research : the use of publication and patent statistics in studies of S & T systems*. Dordrecht 2004
- Murugesan, Poovanalngam; Moravcsik, Michael J.: *Variation of the nature of citation measures with journals and scientific specialties*, „Journal of the American Society for Information Science” 1979, Vol. 29, Iss. 3, pp. 141–147, doi: 10.1002/asi.4630290307 [2013.05.212]
- Murugesan, Poovanalngam; Moravcsik, Michael J.: *Some results on the function and quality of citations*, „Social Studies of Science” 1975, Vol. 5, No. 1, p. 86–92 – <http://www.jstor.org/stable/284557> [2013.05.12]

- Myśliński, Jerzy: *Badania nad prasą polską okresu powojennego w ostatnim dwudziestoleciu*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1981, nr 4, s. 27–34
- Myśliński, Jerzy: *Pracownia Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku PAN (1958–1993)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2002, z. 1, s. 185–209
- Nalimov, Vasilij V.; Mulčenko, Z. M.: *Naukometria*, Warszawa 1971
- Nederhof, Anton J.; Van Raan, Anthony F. J.: *A bibliometric analysis of six economics research groups: A comparison with peer review*. „Research Policy” 1993, Vol. 22, Iss. 4, pp. 353–368, doi: 10.1016/0048–7333(93)90005–3 [2013.05.31]
- Nowak, Piotr: *Bibliometria, webometria: podstawy, wybrane zastosowania*. Wyd. 2 popr. Poznań 2008
- Nowak, Piotr: *Piśmiennictwo z zakresu nauk społecznych i humanistycznych przedmiotem oceny i analiz metodami bibliometrycznymi: możliwości i ograniczenia*, „Roczniki Naukowe PWSZ im. Komeńskiego w Lesznie, nr 2, ser. A, Miscellanea” T. 2 (2004), s. 5–18
- Nowak, Piotr: *Powojenna prasa naukowa w Polsce: rozmiary produkcji i wybrane czynniki rozwoju*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1999, nr 1/2, s. 129–142
- Nowak, Piotr: *Wybrane problemy efektywności polskich czasopism naukowych z dziedziny humanistyki*. Poznań 2000, s. 145–149.
- Oppenheim, Charles: *The correlation between citation counts and the 1992 research assessment exercise ratings for British research in genetics, anatomy and archaeology*, „Journal of Documentation” 1997, Vol. 53, Iss. 5, pp. 477–487, doi: 10.1108/EUM000000007207 [2013.05.30]
- Paczkowski, Andrzej: *Badania historycznoprasowe w zastosowaniu do badań nad dziejami myśli politycznej*, [w:] *Na warsztatach historyków polskiej myśli politycznej*. Wrocław 1980, s. 9–21
- Pepliński, Wiktor: *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939: system funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*. Gdańsk 1987
- Petrozolin-Skowrońska, Barbara: *Bibliografia – analiza – synteza – warsztat: badania nad dziejami czasopiśmiennictwa polskiego*. Cz. 1–2, „Przegląd Humanistyczny” 1976, nr 7, s. 65–81; nr 8, s. 103–119
- Pieter, Józef: *Kryteria ocen i recenzje prac naukowych*. Warszawa 1978
- Pindlowa, Wanda: *Informetria w nauce o informacji: metody i problemy*. Kraków 1994, s. 13–68
- Pirożyński, Jan: *Konrad Zawadzki jako badacz polskich i dotyczących Polski gazet ulotnych oraz gazet seryjnych z XVI–XVIII wieku*, [w:] *Konrad Zawadzki: bibliograf, prasoznawca, varsavianista*. Warszawa 2003, s. 43–46
- Pisarek, Walery: *Wstęp do nauki o komunikowaniu*. Warszawa 2008, s. 231.
- Pisulińska, Joanna: *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*. Rzeszów 2012
- Potter, William Gray: *When Names Collide: Conflict in the Catalog and AACR 2*, „Library Resources and Technical Services” 1980, Vol. 24, No. 1, pp. 3–16
- Procedury recenzowania i doboru recenzentów*. T. 1–2. Red. Jarosław Protasiewicz. Warszawa 2012
- Pytkowski, Waclaw: *Organizacja badań i ocena prac naukowych*. Wyd. 2. Warszawa 1985
- Radomski, Andrzej: *Historiografia a kultura współczesna*. Lublin 2006
- Radomski, Andrzej: *Kultura – Prawda – Poznanie*. Lublin 1994
- Radomski, Andrzej: *Kultura, tekst, historiografia*. Lublin 1999

Bibliografia

- Reale, Emanuela; Barbara, Anna; Costantini, Antonio: *Peer review for the evaluation of academic research: lessons from the Italian experience*, „Research Evaluation” 2007, Vol. 16, Iss. 3, pp. 216–228, doi: 10.3152/095820207X227501 [2013.05.31]
- Recenzowanie prac naukowych w psychologii*. Red. Robert J. Sternberg. Warszawa 2011
- Romanow, Andrzej: *Gdańska prasa polska : 1891–1920*. Warszawa 1994
- Romek, Zbigniew: *Cenzura a nauka historyczna w Polsce 1944–1970*. Warszawa 2010
- Rutkowski, Tadeusz Paweł: *Dyskusja wokół książki Rafała Stobieckiego „Historiografia PRL”*, „Kwartalnik Historyczny” 2009, nr 1, s. 122–127
- Rutkowski, Tadeusz Paweł: *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970: zagadnienia polityczne i organizacyjne*. Warszawa 2007
- Salmonowicz, Stanisław: *O rzemiośle recenzenta : studia z warsztatu historyka*. Warszawa 1999
- Salmonowicz, Stanisław; Serczyk, Jerzy: *Tęchne i Éthos recenzenta : refleksje nad współczesną polską krytyką historyczną*, „Historyka” T. 4 (1974), s. 129–139
- Sebastiani, Fabrizio: *Machine learning in automated text categorization*, „ACM Computing Surveys” 2002, Vol. 34, Iss. 1, pp. 1–47, doi: 10.1145/505282.505283 [2013.05.31]
- Skalska-Zlat, Marta: *Bibliografia w Polsce 1945–1996 : naukoznawcza analiza dyscypliny*. Wrocław 2002
- Skalska-Zlat, Marta: *Bibliometria – pojęcia, metody, kierunki badawcze*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, z. 2, s. 259–283
- Skalska-Zlat, Marta: *Czy ilość przechodzi w bylejakość? : za i przeciw parametrycznej ocenie składników nauki*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1995, nr 1, s. 95–101
- Small, Henry: *Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents*. „Journal of the American Society for Information Science” 1973, vol. 24 (4), pp. 265–269, doi: 10.1002/asi.4630240406 [2013.05.31]
- Sola Price, Derek John de: *Mała nauka – wielka nauka*. Warszawa 1967
- Sola Price, Derek John de: *Węzłowe problemy historii nauki*. Warszawa 1965
- Spojrzenie w przeszłość: Konferencja Muzeum Historii Polski, Jadwisin, 25–26 października 2007 r.* T. 2, *Wiek XIX, XX*. Red. P. Skibiński i in. Warszawa 2009
- Spór o ocenę historii Polski powojennej (1944–1989)*. Red. W. Ważniewski. Siedlce 1998
- Stefaniak, Barbara: *Studium bibliometryczne piśmiennictwa z zakresu informacji naukowej (1977–1984)*. Warszawa 1987, s. 13–45
- Stobiecki, Rafał: *Łódź jako ośrodek badań historiograficznych po 1945 r.*, „Rocznik Łódzki” T. 50 (2003), s. 31–44
- Stobiecki, Rafał: *Historia pod nadzorem : spory o nowy model historii w Polsce : (II połowa lat czterdziestych – początek lat pięćdziesiątych)*. Łódź 1993
- Stobiecki, Rafał: *Historiografia polska początków XXI wieku: próba bilansu*, „Przegląd Humanistyczny” 2010, nr 5/6, s. 49–65
- Stobiecki, Rafał: *Historiografia PRL : ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana : studia i szkice*. Warszawa 2007
- Stobiecki, Rafał: *Klio na wygnaniu: z dziejów polskiej historiografii na uchodźstwie w Wielkiej Brytanii po 1945 r.* Poznań 2005
- Stobiecki, Rafał: *Między dogmatem ideologicznym a modernizacją: marksizm a historiografia w Polsce po II wojnie światowej*, „Historyka” T. 32 (2002), s. 45–62

- Stobiecki, Rafał: *Między kontynuacją a dyskontynuacją : kilka uwag na temat powojennych dziejów polskiej nauki historycznej*, [w:] *Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii polskiej*. Rzeszów 1998, s. 265–285
- Stobiecki, Rafał: *Między kontynuacją a dyskontynuacją*, [w:] *Humanistyka polska w latach 1945–1990*. Warszawa 2000, s. 127–155
- Stobiecki, Rafał: *Spór o PRL : metodologiczne podłoże debaty*, „Kultura i Historia” 2002, nr 2, s. 52–60
- Stone, Sue: *Humanities scholars: information needs and uses*, „Journal of Documentation” 1982, Vol. 38, Iss. 4, pp. 292–313, doi: 10.1108/eb026734 [2013.05.21]
- Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*. T. 1–5. Warszawa 1986–1990
- Tetelowska, Irena: *Szkice prasoznawcze*. Kraków 1972
- Teufel, Simone; Siddharthan, Advait; Tidhar, Dan: *Automatic classification of citation function*, [in:] *Proceedings of the 2006 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Association for Computational Linguistics*. Stroudsburg 2006, pp. 103–110
- Toczek, Alfred: *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918)*. Kraków 2013
- Topolski, Jerzy: *Jak się pisze i rozumie historię : tajemnice narracji historycznej*. Warszawa 1998
- Topolski, Jerzy: *Metodologia historii*. Warszawa 1968
- Topolski, Jerzy: *O metodologicznym mechanizmie rozwoju historiografii*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*. Warszawa 1986, s. 15–39
- Topolski, Jerzy: *Teoria wiedzy historycznej*. Poznań 1983
- Tyrowicz, Marian: *Historia prasy – jej zadania, źródła i metody badań*, [w:] *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie*. T. 1. Warszawa 1969, s. 145–192
- Vladutz, George; Cook, James: *Bibliographic coupling and subject relatedness*, „Proceedings of the American Society for Information Science” 1984, Vol. 21, pp. 204–207
- Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* T. 1–5. Red. Jerzy Maternicki. Rzeszów 2004–2007
- Wierzbiński, Andrzej: *Andrzej Feliks Grabski (1934–2000) jako historyk historiografii*, „Historyka” T. 31 (2001), s. 3–14
- Wróblewski, Andrzej Kajetan: *Co należy wiedzieć o cytowaniach prac naukowych*, „Sprawy Nauki” 1996, nr 2, 3–8
- Wrzosek, Wojciech: *Historia, kultura, metafora: powstanie nieklasycznej historiografii*. Wrocław 1995
- Zafrunnisha, N.; Pulla Reddy, V.: *Citations in Psychology PhD Theses: An Obsolescence Study*, „Library Philosophy and Practice”, Vol. 2010 (July) – <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/400> [2013.05.21]
- Zawadzki, Konrad: *Stan badań nad gazetami ulotnymi*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” T. 7 (1971), s. 335–353
- Żarnowski, Janusz: *Historia społeczna: 20 lat po przełomie*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” T. 69 (2009), s. 191–215
- Żywcok, Alicja: *Aksjologia odkrycia naukowego – studium rozwoju i wychowania osobowości naukowych*. Toruń 2009

2. Literatura przedmiotu (wybór)*

Wykaz zawiera wyłącznie najważniejsze monografie książkowe na temat historii prasy polskiej (do 1918 roku) oraz wybrane prace ogólne i dokumentacyjne wydane w latach 1945–2009. Uwzględniono opracowania autorskie, zaś spośród prac zbiorowych jedynie zbiory o homogenicznej treści. Na końcu każdego opisu podano: kod działu głównego oraz informację o cytowaniach. Oznaczenia działów: A – pozycje na temat okresu 1501–1864; B – pozycje na temat okresu 1864–1864; C – pozycje ogólne, przekrojowe i metodologiczne. Jeśli praca była cytowana, w nawiasach kwadratowych podano informację o referencjach [cytowania ≤ *half-life* / cytowania całkowite]. Gwiazdka oznacza, że cytowania są niepełne, gdyż nie upłynął jeszcze okres *half-life*.

- Adamczyk, Mieczysław: *Cztery epoki prasy Kielecczyny : 1811–1956*. Kraków 1991. C [32/37]
- Adamczyk, Mieczysław: *Prasa Kielecczyny : tradycje i współczesność*. Warszawa 1987. C [14/21]
- Adamczyk, Mieczysław; Dzieniakowska, Jolanta: *Ludzie prasy Kielecczyny w XIX i XX wieku : indeks biograficzny*. Kielce 2000. C [4/4]*
- Adamczyk, Mieczysław; Dzieniakowska, Jolanta: *Prasa Kielecczyny w latach 1811–1989 : bibliografia*. Kielce 1995. C [18/18]
- Adamski, Andrzej: *Kapitan i dziennikarz : błogosławiony ks. Ignacy Kłopotowski (1866–1931)*. Warszawa 2008. B
- Aleksandrowska, Elżbieta: „*Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*” : 1770–1777 : monografia bibliograficzna. Wrocław 1959. A [9/29]
- Aleksandrowska, Elżbieta: „*Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*” : 1770–1777 : monografia bibliograficzna. [Wyd. 2 zm. i popr.]. Warszawa 1999. A [2/2]*
- Anculewicz, Zbigniew: *Bibliografia prozy na łamach „Kurier Warszawskiego” w latach 1868–1939*. Olsztyn 2000. B [1/1]*
- Anculewicz, Zbigniew: *Kurier Warszawski w latach 1821–1868*. Olsztyn 1997. A [7/7]*
- Anculewicz, Zbigniew: *Świat i ziemie polskie w oczach redaktorów i współpracowników „Kurier Warszawskiego” w latach 1868–1915*. Warszawa 2002. B [1/1]*
- Andrysiak, Ewa; Celer, Bogumiła: *Bibliografia prasy kaliskiej 1805–2005. Stan na dzień 30 czerwca 2005 r.* Kalisz 2005. C [1/1]*
- Antoniewski, Stanisław: *Zarys bibliografii polskiego czasopiśmiennictwa rolniczego i pokrewnego na ziemiach polskich za okres 200 lat (1755–1955)*. Warszawa 1960. C [9/37]
- Astramowicz-Leyk, Teresa Ewa: *Wiktor Kulerski (1865–1935) : polityk – wydawca – dziennikarz*. Toruń 2006. B [2/2]*
- Augustyniak, Urszula: *Informacja i propaganda w Polsce za Zygmunta III*. Warszawa 1981. A [5/8]
- Baczko, Bronisław; Hinz, Henryk: *Kalendarz półstuletni 1750–1800*. Warszawa 1975. A [9/21]
- Bałabuch, Henryk: *Nie tylko cenzura : prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865–1915*. Lublin 2001. B [9/9]*
- Banach, Jacek: *Niemiecka polityka narodowościowa w Prusach Zachodnich w latach 1900–1914 w świetle polskiej prasy pomorskiej*. Toruń 1993. B [7/8]

* Pełną bibliografię przedmiotu (liczącą 4553 pozycje) zamieszczono na dołączonej płycie CD.

- Banach, Jacek: *Prasa polska Prus Zachodnich w latach 1848–1914*. Gdańsk 1999. B [15/15]*
- Bąbiak, Grzegorz Paweł: *Bibliografia zawartości „Życia” warszawskiego i krakowskiego, „Strumienia” oraz „Chimery”*. Warszawa 2000. B [1/1]*
- Bąbiak, Grzegorz Paweł: *Metropolia i zaścianek : w kręgu „Chimery” Zenona Przesmyckiego*. Warszawa 2002. B
- Bednarek, Jerzy: *Spory wokół wydarzeń krajowych 1846 roku na łamach prasy Wielkiej Emigracji w latach 1846–1848*. Toruń 2003. A
- Bednarska-Ruszajowa, Krystyna: *Książka, literatura, czytelnictwo na łamach „Monitora”*. Kraków 1980. A [1/1]
- Bednorz, Zbyszko: *Nad rocznikami dawnych gazet śląskich : studium z polskiego życia literacko-kulturalnego przelomu XIX i XX wieku*. Wrocław 1971. B [18/36]
- Biały, Franciszek; Biały, Lucyna: *Periodyki śląskie od XV wieku do 1945 roku*. Wrocław 2008. C
- Bibliografia czasopism pomorskich : województwo bydgoskie*. Red. Henryk Baranowski. Toruń 1960. C [24/124]
- Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku*. T. 3, wol. 1–2, 1865–1918. Oprac. Stefania Sokołowska i in. Warszawa 2000, 2010. B [5/5]*
- Bibliografia historii Polski XIX wieku*. T. 2, 1832–1864. Cz. 1. Wrocław 1968. A [13/27]
- Bibliografia literatury polskiej Nowy Korbut*. T. 4–5, *Oświecenie*. Warszawa 1967. A [11/38]
- Bibliografia Warszawy*. [3], *Wydawnictwa ciągłe 1864–1903*. Wrocław 1971. B [0/2]
- Bibliografia Warszawy*. [4], *Wydawnictwa ciągłe 1904–1918*. Wrocław 1973. B [0/1]
- Bibliografia Warszawy*. [7], *Wydawnictwa ciągłe 1795–1863*. Wrocław 1992. A [1/1]
- Błachnio, Jan Ryszard: *Biblioteka Warszawska – forum polskiej filozofii w latach 1841–1915*. Bydgoszcz 1999. B [2/2]*
- Błachnio, Jan Ryszard: *System filozofii katolickiej „Przeglądu Poznańskiego”*. Bydgoszcz 2001. A
- Bobrowska, Barbara: *Felietonistyka Bolesława Prusa na tle epoki*. Warszawa 1978. B
- Borowiec, Piotr: *Jesteśmy głosem miltonów : dzieje krakowskiego wydawnictwa i koncernu prasowego Ilustrowany Kurier Codzienny (1910–1939)*. Kraków 2005. C [3/3]*
- Borowiec, Piotr: *Między sensacją a nauką : obraz produktów krakowskiego wydawnictwa i koncernu prasowego Ilustrowany Kurier Codzienny (1910–1939)*. Kraków 2005. C [3/3]*
- Bratos, Zygmunt; Frejtag-Mika, Eliza; Macierzyński, Wiesław Łukasz: *Radom na starej pocztówce i prasa Radomia w latach 1811–1918*. Radom 1996. B [1/1]*
- Brykalska, Maria: *Aleksander Świętochowski – redaktor „Prawdy”*. Wrocław 1974. B [6/13]
- Brykalska, Maria: *Aleksander Świętochowski : biografia*. T. 1–2. Warszawa 1987. B [10/14]
- Bujak, Jan: *Informacja o książce i prasie w tygodnikach galicyjskich 1772–1900*. Kraków 1989. A [10/16]
- Bujak, Jan: *Zaczynny dziennikarstwa polskiego na Bukowinie : Bratek, Ognio, Osa, Przedświt, Przegląd Czerniowiecki, Diablica*. Kraków 2006. B
- Buła, Janina: *Katalog kalendarzy polskich od XVI do XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Czartoryskich*. Kraków 1994. A [7/8]
- Bułowna, Armela: *Katalog gazet pisanych z XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Wrocław 1969. A [5/19]
- Buszko, Józef: *Ruch socjalistyczny w Krakowie 1890–1914 : na tle ruchu robotniczego w Zachodniej Galicji*. Kraków 1961. B [9/23]

Bibliografia

- Cała, Alina: *Żydowskie periodyki i druki okazjonalne w języku polskim : bibliografia*. Warszawa 2005. C
- Centralny katalog czasopism wojskowych. T. 1. Oprac. Regina Hancko, Zenon Rutkowski. Warszawa 1967. C [7/25]
- Chamot, Marek: *Entuzjazm i zwątpienie : obraz własny Polaków w wybranej publicystyce prasowej trzech zaborów w latach 1864–1914*. Toruń 2003. B
- Chańko, Jan: *Gazeta „Rozwój” (1897–1915) : studium źródłoznawcze*. Łódź 1982. B [4/5]
- Chłędowski, Kazimierz: *Pamiętniki*. T. 1, *Galicja (1843–1880)*. Wrocław 1951. A [5/26]
- Chłosta, Jan: *Kazimierz Jaroszyk 1878–1941 : o narodowy kształt Warmii i Mazur*. Olsztyn 1986. B
- Chłosta, Jan: *W obronie ojców mowy i wiary : Jan Liszewski redaktor, wydawca, poeta*. Olsztyn 2007. B
- Chłosta, Jan: *Wokół spraw warmińskich : rzecz o redaktorach „Gazety Olsztyńskiej” (1986–1939)*. Warszawa 1986. B [3/4]
- Chojnacki, Władysław: *Bibliografia polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych 1530–1939*. Warszawa 1966. C [8/22]
- Chojnacki, Władysław: *Sprawy Warmii i Mazur w korespondencji Wojciecha Kętrzyńskiego*. Wrocław 1952. B [6/9]
- Chojnacki, Władysław: *Szkice z dziejów polskiej kultury na Mazurach i Warmii*. Olsztyn 1983. A [3/9]
- Chojnacki, Władysław; Chojnacki, Wojciech: *Bibliografia kalendarzy wydanych w języku polskim poza granicami Polski od roku 1716 : Mazury, Śląsk Górny i Dolny oraz Śląsk Cieszyński*. Wrocław 1986. C [8/10]
- Ciechanowska, Jadwiga; Pawłowski, Wincenty: *Przewodnik bibliograficzny po czasopismach nafftowych*. Kraków 1973. C [0/3]
- Cieplowski, Stanisław: *Warszawskie czasopisma poligrafów 1897–1939*. Warszawa 1995. B [2/2]
- Cieślak, Tadeusz: *Prasa polska na Mazurach i Warmii : 1718–1939*. Olsztyn 1964. C [25/62]
- Cieślak, Tadeusz: *Prasa Pomorza Wschodniego w XIX i XX wieku*. Warszawa 1966. C [24/65]
- Cieślak, Tadeusz: *Z dziejów prasy polskiej na Pomorzu Gdańskim w okresie zaboru pruskiego*. Gdańsk 1964. B [18/80]
- Curry, Jane Leftwich: *Poland's journalists : professionalism and politics*. Cambridge 1990. C [0/3]
- Czachowska, Jadwiga; Czachowski, Adam: „Wiedza”, „Nowe Życie”, „Światło”, „Kuznia” : 1906–1914 : *bibliografia zawartości*. Wrocław 1956. B [4/16]
- Czapliński, Marek: *Adam Napieralski 1861–1928 : biografia polityczna*. Wrocław 1974. B [18/46]
- Czasopisma warszawskie XVII–XIX wieku w zbiorach Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy : katalog*. Oprac. Grażyna Małgorzata Lewandowska i in. Warszawa 2007. C
- Czasopiśmiennictwo ludowe w Królestwie Polskim 1905–1914 : „Głos Gromadzki”, „Życie Gromadzkie”, „Wieś Polska”, „Zagon”, „Siewba”, „Zaranie”*. Oprac. Witold Stankiewicz. Warszawa 1957. B [9/29]
- Czemarmazowicz, Elżbieta: *Stan prac i problemy bibliografii czasopism polskich (1901–1955)*. Warszawa 1978. C [13/16]
- Danek, Wincenty: *Publicystyka Józefa Ignacego Kraszewskiego w latach 1859–1872*. Wrocław 1957. A [8/22]
- Darłakowa, Stanisława: *Prasa Rzeszowa XIX i XX wieku*. Rzeszów 1966. C [17/48]

- Data, Jan: *Listy z Poznania : wybór felietonów z drugiej połowy XIX wieku*. Poznań 1988. B [2/2]
- Data, Jan: *Problematyka literacka czasopism poznańskich w latach 1869–1896*. Gdańsk 1984. B [7/12]
- Data, Jan: *Tendencje pozytywistyczne w czasopiśmiennictwie wielkopolskim w latach 1848–1870*. Warszawa 1975. A [6/8]
- Dębicka, Danuta; Dolindowska, Krystyna: *Prasa socjalistyczna w Polsce 1866–1918 : katalog*. Warszawa 1982. B [8/18]
- Długosz, Jerzy: *Słownik dziennikarzy regionu pomorsko-kujawskiego*. Bydgoszcz 1988. C [11/29]
- Dmochowski, Franciszek Salezy: *Wspomnienia od 1806 do 1830 roku*. Warszawa 1959. A [23/52]
- Dornstrauch, Mauritius: *Die Geschichte der Presse im alten polnischen Reich*. Wien 1958. C [1/1]
- Drob, Janusz Andrzej: *Obieg informacji w Europie w połowie XVII wieku : w świetle drukowanych i rękopiśmiennych gazet w zbiorach watykańskich*. Lublin 1993. A [6/6]
- Dulczewski, Zygmunt: *Z dziejów prasy ludowej w Wielkim Księstwie Poznańskim : 1848–1850*. Warszawa 1957. A [2/29]
- Dunajówna, Maria: *Z dziejów toruńskiego czasopisma „Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen” (1760–1772)*. Toruń 1960. A [5/18]
- Dunin, Stefan: *Wspomnienia dziennikarza*. Wrocław 1963. B [14/35]
- Dunin-Wąsowicz, Krzysztof: *„Przegląd Spoleczny” 1886–1887*. Wrocław 1955. B [8/23]
- Dunin-Wąsowicz, Krzysztof: *Czasopiśmiennictwo ludowe w Galicji*. Wrocław 1952. B [17/92]
- Durski, Stefan: *Ludwik Adam Dmuszewski*. Warszawa 1964. A [2/5]
- Dusza, Tadeusz: *Czasopisma misyjne w polskich bibliotekach*. Warszawa 1980. C [1/5]
- Dymmel, Anna: *Prenumeratory piśmiennictwa naukowego wydane w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku*. Lublin 1992. A [1/1]
- Dziadek, Magdalena: *Polska krytyka muzyczna w latach 1890–1914 : czasopisma i autorzy*. Cieszyn 2002. B
- Dziki, Sylwester: *Bibliografia „Biuletynu Prasoznawczego” 1957, „Prasy Współczesnej i Dawnej” 1958–1959, „Zeszytów Prasoznawczych” 1960–1969*. Kraków 1971. C
- Dziki, Sylwester: *Prasoznawcze prace dyplomowe w Polsce do r. 1968*. Kraków 1970. C [1/4]
- Dziki, Sylwester: *Spis badań nad środkami masowej informacji w Polsce w latach 1963–1965 : bibliografia prospektywna*. Warszawa 1964. C [5/7]
- Dziki, Sylwester: *Warsztat dokumentacyjny prasoznawcy : problemy teoretyczno-metodologiczne, tradycje, stan, postulaty*. Wrocław 1992. C [17/17]
- Estreicher, Karol (1827–1908): *Bibliografia polska XIX stulecia*. T. 3, Litera C. Wyd. 2. Kraków 1962. C [48/144]
- Finkelstein, Chaim: *Haynt : a tsaytung bay Yidn, 668–699, 1908–1939 = Hajnt : a Jewish newspaper, 1908–1939*. Tel-Aviv 1978. B [0/2]
- Franke, Jerzy: *Polska prasa kobieca w latach 1820–1918 : w kręgu ofiary i poświęcenia*. Warszawa 1999. AB [20/20]*
- Franke, Jerzy: *Wokół buntu i pokory : warszawskie czasopisma kobiece w latach 1905–1918*. Warszawa 2000. B [2/2]*
- Frąckowiak, Wiktor: *Pedagogiczne aspekty polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży na Pomorzu Nadwiślańskim i Kujawach Zachodnich w okresie rządów Bismarcka : 1862–1890*. Bydgoszcz 1979. B [8/18]

Bibliografia

- Frąckowiak, Wiktor: *Pedagogiczne tendencje pomorskiej i kujawskiej prasy polskiej dla dzieci i młodzieży w latach 1891–1920*. Bydgoszcz 1981. B [7/12]
- Fuks, Marian: *Prasa żydowska w Warszawie : 1823–1939*. Warszawa 1979. C [30/55]
- Galusko, Maria: *Ukrains'ki casopisi Stanislava (1879–1944 rr.) : istoriko-bibliograficne doslidzen-na*. L'viv 2001. C
- Garlicka, Aleksandra: *Przegląd opracowań historii prasy polskiej*. Warszawa 1961. C [6/16]
- Garlicka, Aleksandra: *Spis tytułów prasy polskiej 1865–1918*. Warszawa 1978. B [43/100]
- Gazeta Gdańska : 75 rocznica powstania*. Gdańsk 1968. B [5/14]
- Giełżyński, Witold: *Prasa warszawska 1661–1914*. Warszawa 1962. A [56/144]
- Glensk, Joachim: *„Nowiny Raciborskie” w latach 1889–1904 : szkic monograficzny*. Opole 1970. B [16/33]
- Glensk, Joachim: *Bibliografia opracowań prasy śląskiej*. T. 1, *Do roku 1945*. Opole 1973. C [14/37]
- Glensk, Joachim: *Bibliografia opracowań prasy śląskiej*. T. 2, *1945–1975*. Opole 1976. C [9/20]
- Glensk, Joachim: *Bibliografia opracowań prasy śląskiej*. T. 3, *Suplement do 1945 r.* Opole 1995. C [4/4]
- Glensk, Joachim: *Bibliografia opracowań prasy śląskiej*. T. 4, *Suplement za lata 1945–1999*. Opole 2000. C [5/5]*
- Glensk, Joachim: *Czarna księga prasy śląskiej*. T. 1, *Górny Śląsk*. Opole 2006. B [1/1]*
- Glensk, Joachim: *Czarna księga prasy śląskiej*. T. 2, *Śląsk Cieszyński, prasa niemiecka*. Opole 2007. B
- Glensk, Joachim: *Diariusz prasy polskiej na Śląsku*. T. 1, *do 1945 roku*. Opole 1993. C [15/15]
- Glensk, Joachim: *Jan Karol Maćkowski jako redaktor „Nowin Raciborskich”*. Opole 1966. B [4/12]
- Glensk, Joachim: *Ograniczenia wolności prasy polskiej na Górnym Śląsku na przełomie XIX i XX w.* Opole 1989. B [12/22]
- Glensk, Joachim: *Pitaval prasy polskiej na Śląsku w XIX stuleciu : redaktorzy i wydawcy przed sądem*. Opole 1992. B [10/14]
- Glikson, Paul: *Preliminary inventory of the Jewish daily and periodical press published in the Polish language 1823–1982*. Jerusalem 1983. C [16/27]
- Głos 1886–1899 : bibliografia zawartości*. Oprac. Zofia Biłek, Maria Kukulska i Roman Loth. Wrocław 1955. B [6/25]
- Głuszko, Mariusz: *Walka konserwatystów krakowskich z demokratami na łamach ich organów prasowych w okresie 1867–1895 r.* Toruń 2007. B
- Golka, Bartłomiej: *Kształtowanie się wiedzy o prasie w Polsce XIX wieku*. Warszawa 1969. C [17/45]
- Golka, Bartłomiej; Kafel, Mieczysław; Kłos, Zbigniew: *Z dziejów drukarstwa polskiego*. Warszawa 1957. C [6/15]
- Gondek, Elżbieta: *Prasa i literatura w Zagłębiu Dąbrowskim : 1897–1918*. Katowice 1992. B [5/5]
- Gorczyńska, Małgorzata: *Popularyzacja wiedzy w polskich kalendarzach okresu Oświecenia (1737–1821)*. Lublin 1999. A [2/2]*
- Goriaczko-Borkowska, Anna: *„Gazeta Narodowa i Obca”*. Wrocław 1953. A [11/30]
- Gostkowski, Zygmunt: *„Dziennik Łódzki” 1884–1892 : studium nad powstawaniem polskiej opinii publicznej w wielonarodowym mieście fabrycznym*. Łódź 1960. B [2/9]

- Gostkowski, Zygmunt: *Dziennik Łódzki w latach 1884–1892 : studium nad powstawaniem polskiej opinii publicznej w wielonarodowym mieście fabrycznym*. Łódź 1963. B [10/22]
- Gostkowski, Zygmunt: *Dziennik Łódzki w latach 1884–1892 : studium nad powstawaniem polskiej opinii publicznej w wielonarodowym mieście fabrycznym*. [Wyd. 3]. Łódź 2008. B
- Górny Śląsk przed stu laty : jak o nim gazety ówczesne pisały. Oprac. Wojciech Janota. Katowice 1984. B [1/1]
- Górska, Barbara: *Katalog kalendarzy XVII–XVIII w. w zbiorach Biblioteki Ossolineum*. Wrocław 1968. A [3/18]
- Grabowski, Stanisław: *Na przyszyby pożytek : z dziejów polskiej prasy dla dzieci 1824–1939*. Pułtusk 2001. C [7/7]*
- Grajewski, Andrzej: *Twój Gość*. Katowice 2008. C
- Grajewski, Ludwik: *Bibliografia ilustracji w czasopismach polskich XIX i początku XX w. (do 1918 r.)*. Warszawa 1972. C [2/5]
- Gröschel, Bernhard: *Die Presse Oberschlesiens von den Anfängen bis zum Jahre 1945 : Dokumentation und Strukturbeschreibung*. Berlin 1993. C [15/19]
- Grot, Zdzisław: *Hipolit Cegielski : (redaktor Gazety Polskiej w Poznaniu)*. Poznań 1947. A [3/11]
- Grot, Zdzisław: *Hipolit Cegielski 1813–1868*. Warszawa 1980. A [2/3]
- Grzeszczuk, Stanisław; Hombek, Danuta: *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku. Cz. 1, Źródła. Z. próbny, „Gazeta Warszawska” 1782*. Wrocław 1989. A [2/2]
- Grzeszczuk, Stanisław; Hombek, Danuta: *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku : źródła. „Gazeta Warszawska” 1774–1785. T. 1, Cz. 1–2*. Wrocław 1992. A [13/13]
- Grzeszczuk, Stanisław; Hombek, Danuta: *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku : źródła. T. 2, „Gazeta Warszawska” 1786–1792*. Kraków 1995. A [10/10]
- Grzeszczuk, Stanisław; Hombek, Danuta: *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku : źródła. T. 3, „Gazeta Warszawska” 1793–1800 ; Aneks 1774–1793*. Kraków 1996. A [10/10]*
- Grzeszczuk, Stanisław; Hombek, Danuta: *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku : źródła. T. 4, Od „Nowin Polskich” do „Wiadomości Warszawskich” 1729–1773. Cz. 1, Od „Nowin Polskich” do „Kuriera Warszawskiego” 1729–1764. Cz. 2, „Wiadomości Warszawskie” 1765–1773; Aneks 2, 1774–1795*. Kraków 2000. A [6/6]*
- Grześkowiak-Krwawicz, Anna: *Publicystyka stanisławowska o modelu rządów monarchii francuskiej*. Wrocław 1990. A [1/1]
- Gucka, Agnieszka: *Obraz emigracji polskiej na łamach „Dziennika Poznańskiego” (1859–1939) i „Kuriera Poznańskiego” (1872–1939)*. Warszawa 2005. C
- Gwiazda Polarna : 75 lat w służbie Polski i Polonii. Nowy Jork 1983. B [1/1]
- Gzella, Grażyna: *„Pisma dla ludu” pod zaborami w pierwszej połowie XIX wieku*. Toruń 1994. A [10/10]
- Gzella, Grażyna: *„Przed wysokim sądem” : procesy prasowe polskich redaktorów czasopism dla chłopów w zaborze pruskim*. Toruń 2004. B [2/2]*
- Habielski, Rafał: *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku*. Warszawa 2009. C [1/1]*
- Halor, Antoni: *Kalendarze księdza Antoniego Stabika*. Siemianowice Śląskie 2005. B
- Halpern, Jan: *Historia prasy polskiej do r. 1864*. Warszawa 1953. A [0/1]
- Halpern, Jan: *Historia prasy polskiej (do r. 1864)*. Wyd. 2. Warszawa 1954. A [3/3]
- Hendzel, Władysław: *„Głos” (1886–1894) : literatura – krytyka – teatr*. Opole 2000. B [2/2]*

Bibliografia

- Hendzel, Władysław; Obrączka, Piotr: *Z problemów czasopiśmiennictwa Młodej Polski : (w kręgu krakowskiego „Życia”, „Krytyki” i „Chimery”)*. Opole 1988. B [1/1]
- Heska-Kwaśniewicz, Krystyna: *„Zaranie Śląskie” (1907–1939) : zarys monograficzny*. Katowice 1979. B [3/7]
- Historia Polski*. T. 3, 1850/1864–1918. Cz. 1, 1850/1864–1900. Warszawa 1963. B [6/18]
- Hollowak, Thomas L.: *Baltimore’s Polish language newspapers : historical & genealogical abstracts, 1891–1925*. Baltimore 1992. B
- Hollowak, Thomas L.: *Index to obituaries and death notices appearing in the „Dziennik Chicagowski” 1890–1899*. Chicago 1984. B
- Hombek, Danuta: *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku : źródła*. T. 5, „Gazeta Narodowa i Obca” – „Korespondent Warszawski” 1791–1800. Kraków 2005. A
- Hombek, Danuta: *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej*. Kraków 2001. A [18/18]*
- Hombek, Danuta: *Reklama wydawnicza i księgarska w „Gazecie Warszawskiej” w latach 1764–1795*. Kielce 1988. A [2/6]
- Hombek, Danuta: *Wydawnictwa warszawskie Tadeusza Podleckiego w świetle publikacji reklamowych z lat 1785–1794 : studium bibliologiczne*. Kielce 1997. A [7/7]*
- Homola, Irena: *„Tygodnik Cieszyński” i „Gwiazdka Cieszyńska” pod redakcją Pawła Stalmacha 1848–1887*. Katowice 1968. A [20/36]
- Homola, Irena: *Pamiętnik Historyczno-Polityczny Piotra Świątkowskiego 1782–1792*. Kraków 1960. A [13/33]
- Ignatowicz, Jadwiga: *Katalog czasopism śląskich*. T. 1–2. Wrocław 1960. C [3/21]
- Inglot, Mieczysław: *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851*. Warszawa 1966. A [18/38]
- Iwańska, Marzena: *Prasa pozytywistów warszawskich wobec Żydów i kwestii żydowskiej*. Łódź 2006. B
- Jackiewicz, Mieczysław: *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej : drukarnie, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopisma XVI w. – 1945 r.* Bydgoszcz 2008. C
- Jaeger, Marek: *Działalność propagandowo-informacyjna władz powstańczych (1794, 1830–1831, 1863–1864)*. Lublin 2002. A
- Jagiello, Michał: *Trwałość i zmiana : szkice o „Przeglądzie Powszechnym” 1884–1918*. Warszawa 1993. B [7/7]
- Jagoda, Zenon: *O literaturze i życiu literackim Wolnego Miasta Krakowa : 1816–1846*. Kraków 1971. A [8/17]
- Jakubek, Mariusz: *Prasa krakowska 1795–1918 : bibliografia*. Kraków 2004. AB [10/10]*
- Jakubenas, Regina: *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*. Kraków 2005. A
- Jakubowska, Urszula: *Lwów na przełomie XIX i XX wieku : przegląd środowisk prasotwórczych*. Warszawa 1991. B [4/7]
- Jakubowska, Urszula: *Mit lwowskiego batiana*. Warszawa 1998. B [1/1]*
- Jakubowska, Urszula: *Prasa Narodowej Demokracji w dobie zaborów*. Warszawa 1988. B [18/35]
- Jakubowski, Zbigniew: *„Przegląd Powszechny” 1884–1985*. Warszawa 1987. C [4/7]
- Janiak-Jasińska, Agnieszka: *Aby wpadło w oko... : o reklamie handlowej w Królestwie Polskim w początkach XX wieku na podstawie ogłoszeń prasowych*. Warszawa 1998. B [6/6]*

- Janik, Zygmunt: *Krajowe czasopisma filatelistyczne*. Warszawa 1998. C
- Jankowski, Rajmund: *Dzieje prasy kaliskiej*. Kalisz 1983. C [3/15]
- Janowski, Jan Nepomucen: *Notatki autobiograficzne 1803–1853*. Wyd. Marian Tyrowicz. Wrocław 1950. A [8/29]
- Jaroszyk, Kazimierz: *Wspomnienia z Prus Wschodnich 1908–1920*. Oprac. Władysław Chojnacki. Olsztyn 1969. B [4/8]
- Jarowiecki, Jerzy: *Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku*. Kraków 2008. C
- Jarowiecki, Jerzy: *Prasa lwowska w latach 1864–1918 : bibliografia*. Kraków 2002. B [15/15]*
- Jarowiecki, Jerzy: *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*. Kraków 1997. C [41/41]*
- Jarowiecki, Jerzy: *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*. T. 2. Kraków 2006. C [3/3]*
- Jarzęcka, Joanna: *Obraz życia umysłowego Rzeczypospolitej doby saskiej w świetle wybranych lipskich czasopism naukowych : (1710–1762)*. Warszawa 1987. A [4/6]
- Jasińska, Maria: *Bibliografia czasopism sportowych w Polsce 1881–1981*. Warszawa 1983. C [17/27]
- Józef Wybicki i inni : *wybór publicystyki powstania kościuszkowskiego*. Oprac. Andrzej Wołtanowski. Białystok 1996. A [1/1]*
- Kabata, Michał: *Warszawska batalia o nową sztukę : „Wędrowiec” 1884–1887*. Warszawa 1978. B [6/15]
- Kafel, Mieczysław: *Prasoznawstwo : wstęp do problematyki*. Warszawa 1966. C [26/79]
- Kafel, Mieczysław: *Prasoznawstwo : wstęp do problematyki*. Wyd. 2 przejrz. Warszawa 1969. C [9/34]
- Kafel, Mieczysław: *Wstęp do prasoznawstwa*. Warszawa 1959. C [5/8]
- Kalczyńska, Maria: *Wydawnictwo prasowe „Gazety Opolskiej” w roli edytora i popularyzatora książki polskiej w Opolu : (1890–1923)*. Opole 1994. B [3/4]
- Kalembka, Sławomir: *Prasa demokratyczna Wielkiej Emigracji : dzieje i główne koncepcje polityczne : 1832–1863*. Toruń 1977. A [5/10]
- Kalembka, Urszula: *Publicyści Wielkiej Emigracji o rządach zaborców na ziemiach Rzeczypospolitej 1832–1862*. Olsztyn 2000. A [1/1]*
- Kaleta, Roman; Klimowicz, Mieczysław: *Prekursorzy oświecenia*. Wrocław 1953. A [25/57]
- Kaminski, Ted: *Polish publicists and Prussian politics : the Polish press in Poznan during the Neue Kurs of Chancellor Leo von Caprivi, 1890–1894*. Stuttgart 1988. B
- Kamińska, Krystyna: *„Gryf” wraz z dodatkiem „Gryf Kaszubski” 1908–1934 : bibliografia zawartości*. Gdańsk 1961. B [4/19]
- Kamiński, Tadeusz: *Przegląd Pedagogiczny (1882–1905) : zarys monograficzny*. Wrocław 1978. B [5/9]
- Kamionkova, Janina: *Życie literackie w Polsce w I połowie XIX wieku*. Warszawa 1970. A [8/27]
- Kardini-Pelikanowa, Krystyna: *Kontakty J. E. Purkiniego z „Tygodnikiem Literackim” i „Jutrzenką Dennicą”*. 1961. A
- Karolak, Tadeusz: *Książd Ignacy Kłopotowski*. Warszawa 1992. B [0/1]
- Kasperek, Danuta: *Jan Karol Sembrzycki 1856–1919 : Mazur na rozdrożu narodowym*. Olsztyn 1988. B [0/1]
- Kasprowicz, Jan: *Publicystyka*. Cz. 1, *Wczesna publicystyka społeczno-polityczna 1885–1887, publicystyka polityczna okresu lwowskiego 1889–1920, reportaże i sprawozdania dziennikarskie*. Wyd. krytyczne. Kraków 2002. B

Bibliografia

- Kaszubina, Wiesława: *Bibliografia prasy łódzkiej 1863–1944*. Warszawa 1967. C [33/93]
- Katalog czasopism bibliotek Kalisza*. Red. Danuta Wańka. Kalisz 1992. C [1/1]
- Katalog czasopism polskich Biblioteki Jagiellońskiej*. Z. 1–9. Kraków 1974–1986. C [8/43]
- Katalog czasopism polskich Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*. [T. 1–5]. Warszawa 1980–1989. C [7/11]
- Katalog polskich wydawnictw ciągłych wydanych do 1945 roku, znajdujących się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*. T. 1–4. Poznań 1989. C [2/4]
- Kawecka-Gryczowa, Alodia: *Zarys dziejów piśmiennictwa polskiego w Prusach Wschodnich*. Warszawa 1946. B [4/22]
- Kazlauskaitė, Jadvyga: *Vilniaus lietuviu periodiniai leidiniai 1904–1940 : bibliografinė rodyklė*. Vilnius 1988. C
- Kazlauskaitė, Jadvyga: *Vilniaus periodiniai leidiniai 1760–1918 : bibliografinė rodyklė*. Vilnius 1988. B [2/4]
- Kempa, Andrzej: *Sylwetki łódzkich dziennikarzy i publicystów*. Łódź 1991. C [7/7]
- Kenig, Piotr: *150 lat prasy polskiej na Śląsku Cieszyńskim : zarys historyczny*. Bielsko-Biała 1998. C [3/3]*
- Kętrzyński, Wojciech: *Szkice*. Oprac. Andrzej Wakar. Olsztyn 1977. C [2/3]
- Kielnik, Władimir W.: *Pečat' Polči*. Moskwa 1964. C
- Kijowski, Jerzy: *Z dziejów czasopiśmiennictwa na ziemiach obecnego województwa ostrołęckiego*. Ostrołęka 1991. C [3/3]
- Kledzik, Maciej: *Rzecz o „Rzeczpospolitej”*. Warszawa 2006. C
- Kłaczek, Jarosław: *Protestanckie wydawnictwa prasowe na ziemiach polskich w XIX i pierwszej połowie XX wieku*. Toruń 2008. C
- Kmieciak, Zenon: *„Gazeta Świąteczna” za czasów redaktorstwa Konrada Prószyńskiego „Promyka” : 1881–1908*. Warszawa 1973. B [9/18]
- Kmieciak, Zenon: *„Kraj” za czasów redaktorstwa Erazma Piltza*. Warszawa 1969. B [20/44]
- Kmieciak, Zenon: *Czasopismo „Ateneum” (1876–1901) oraz jego oblicze społeczne i naukowe*. Wrocław 1985. B [5/10]
- Kmieciak, Zenon: *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*. Warszawa 1980. B [24/51]
- Kmieciak, Zenon: *Prasa warszawska w latach 1886–1904*. Wrocław 1989. B [24/32]
- Kmieciak, Zenon: *Prasa warszawska w latach 1908–1918*. Warszawa 1981. B [15/45]
- Kmieciak, Zenon: *Prasa warszawska w okresie pozytywizmu : 1864–1885*. Warszawa 1971. B [22/61]
- Kmieciak, Zenon: *Program polityczny „Głosu Warszawskiego” (1908–1909) i „Gazety Warszawskiej” (1909–1915)*. Warszawa 1980. B [6/11]
- Kmieciak, Zenon: *Zarys historii prasy polskiej w Królestwie Polskim w latach 1864–1904*. Warszawa 1972. B [5/12]
- Kolasa, Władysław Marek; Jarowiecki, Jerzy: *Polska bibliografia prasoznawcza 1996–2001*. Kraków 2005. C [10/11]*
- Kołodziejczyk, Arkadiusz: *Szkice z dziejów prasy podlaskiej*. Siedlce 1997. C [9/9]*
- Kołodziejczyk, Ryszard: *Portret warszawskiego milionera*. Warszawa 1968. A [2/2]

- Konopnicka, Maria: *Korespondencja w sprawach redakcyjnych i wydawniczych oraz listy do pisarzy: Władysława Mickiewicza, Czesława Jankowskiego, Michała Radziwiłła, Maryli Wolskiej, Henryka Sienkiewicza*. Wrocław 1973. B [2/3]
- Konopnicka, Maria: *Publicystyka literacka i społeczna*. Warszawa 1968. B [4/6]
- Kontowski, Łukasz: *Ochrona środowiska leśnego na łamach Sylwana w latach 1820–1939*. Warszawa 2006. C
- Korbič, Galina: *Žurnal „Literaturno-naukovij visnik” l’viv’skogo periodu (1898–1906)*. Kiiv 1999. B
- Korczak, Bolesław: *Bibliografia prasy polskiej 1832–1864*. Warszawa 1968. A [28/75]
- Korespondencja z Ameryki w prasie polskiej na Śląsku : 1868–1900*. Oprac. Danuta Piątkowska. Wrocław 1980. B [1/1]
- Kormanowa, Żanna: *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866–1918*. Wyd. 2. Warszawa 1949. B [10/79]
- Kosmanowa, Bogumiła: *Dziennikarz i pisarz polityczny : z badań nad twórczością Józefa Ignacego Kraszewskiego*. Poznań 2002. B [1/1]*
- Kosmanowa, Bogumiła: *Józef Ignacy Kraszewski a Wielkopolska*. Bydgoszcz 1993. A [9/9]
- Kossakowska-Jarosz, Krystyna: *Polskie kalendarze górnośląskie : szkic monograficzny*. Opole 1994. B [3/3]
- Kossakowska-Jarosz, Krystyna: *Polskie kalendarze powszechne na Górnym Śląsku*. Opole 1987. C [3/6]
- Kościół o środkach komunikowania : myśli*. Oprac. Jerzy Góral, Karol Klauza. Częstochowa 1997. C [13/13]*
- Kościuszko 1893–1896*. Red. Tomasz B. Otrębski. Wyd. nowe uzup. Kraków 1994. B
- Kowalczyk, Ryszard: *Prasa lokalna w Polsce*. Poznań 2000. C [11/11]*
- Kowalczyk, Ryszard: *Wczoraj i dziś prasy lokalnej w Polsce*. Poznań 2002. C [13/13]*
- Kowalczyk, Ryszard: *Zarys dziejów prasy lokalnej w Polsce*. Poznań 1999. C [22/22]*
- Kowalczyk, Ryszard: *Zarys dziejów prasy lokalnej w Wielkopolsce : (analiza prasoznawczo-politologiczna)*. Poznań 2006. C
- Kowalik, Jan (1910–2001): *The Polish press in America*. San Francisco 1978. B [3/8]
- Kowska, Aniela: *„Momus” Alojzego Żółkowskiego 1820–1821 : karta z dziejów prasy i sceny warszawskiej*. Warszawa 1956. A [10/18]
- Kowska, Aniela: *Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815–1822*. Warszawa 1961. A [12/27]
- Koźniewski, Kazimierz: *Ile głosów – tyle prawd : o warszawskich tygodnikach literacko-społecznych w latach 1859–1918*. Warszawa 1983. B [5/9]
- Krajski, Stanisław: *Filozofia społeczna w „Przeglądzie Powszechnym” w latach 1884–1939*. Warszawa 2003. B [1/1]*
- Kranhold, Karl Heinz: *Frühgeschichte der Danziger Presse*. Münster 1967. A [2/10]
- Krawczyńska, Jadwiga: *Bibliografia ważniejszych publikacji za lata 1945–1961*. Warszawa 1961. C [0/2]
- Krawczyńska, Jadwiga: *Spis bibliograficzny prac, monografii, artykułów i przyczynków do historii prasy polskiej*. Warszawa 1950. C [2/9]

Bibliografia

- Kruczkowska, Zofia: *Główne tendencje w polskiej krytyce sztuki : (na podstawie wybranych czasopism literackich i artystycznych od połowy XIX wieku do współczesności)*. Kraków 2002. C
- Krzemiński, Tomasz: *Polityk dwóch epok – Wiktor Kulerski : (1865–1935)*. Toruń 2008. B [2/2]*
- Krzywoszewski, Stefan: *Długie życie : wspomnienia*. T. 1. Warszawa 1947. B [2/34]
- Krzyżanowska, Krystyna: *Katalog polskiej prasy do 1939 r. w zbiorach Muzeum Chorzowskiego*. Chorzów 1998. C [1/1]*
- Kucharczyk, Grzegorz: *Cenzura pruska w Wielkopolsce w czasach zaborów 1815–1914*. Poznań 2001. B [10/10]*
- Kucharzewski, Feliks: *Czasopiśmiennictwo techniczne polskie przed rokiem 1875*. [Wyd. faks.]. Warszawa 1981. A [1/1]
- Kulak, Teresa: *Jan Ludwik Popławski : biografia polityczna*. Wrocław 1994. B [4/5]
- Kulak, Teresa: *Jan Ludwik Popławski 1854–1908 : biografia polityczna*. Vol. 1–2. Wrocław 1989. B [8/8]
- Kulczycka-Saloni, Janina: *Bolesław Prus*. Wyd. 3, popr. i zm. Warszawa 1964. B [1/5]
- Kulczycka-Saloni, Janina: *Włodzimierz Spasowicz : zarys monograficzny*. Wrocław 1975. B [7/12]
- Kulczycka-Saloni, Janina: *Życie literackie Warszawy w latach 1864–1892*. Warszawa 1970. B [11/28]
- Kulpińska, Katarzyna: *Szata graficzna młodopolskich czasopism literacko-artystycznych*. Warszawa 2005. B [1/1]*
- Kurkowski, Jarosław: *Warszawskie czasopisma uczone doby Augusta III*. Warszawa 1994. A [7/8]
- La Tribune des Peuples : édition phototypique*. Réd. de Henryk Jabłoński. Wrocław 1963. A [4/4]
- Lankau, Jan: *Prasa staropolska na tle rozwoju prasy w Europie : 1513–1729*. Kraków 1960. A [34/101]
- Lechicki, Czesław: *Krakowski „Kraj” : 1869–1874*. Wrocław 1975. B [8/22]
- Leskiewiczowa Janina: *Warszawa i jej inteligencja po powstaniu styczniowym (1864–1870)*. Warszawa 1961. B [5/19]
- Lewicki, Szczepan: *Konrad Prószyński (Kazimierz Promyk)*. Warszawa 1996. B [1/1]*
- Libera, Zdzisław: *Życie literackie w Warszawie w czasach Stanisława Augusta*. Warszawa 1971. A [3/12]
- Libiszowska, Zofia: *Opinia polska wobec rewolucji amerykańskiej w XVIII wieku*. Łódź 1962. A [0/2]
- Lichočka, Halina: *„Pamiętnik Farmaceutyczny Krakowski” 1834–1836 : bibliografia analityczna zawartości*. Warszawa 1986. A [1/1]
- Lichočka, Halina: *„Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” 1820–1922 : bibliografia analityczna zawartości*. Warszawa 1981. A [2/2]
- Lichodziejewska, Feliksa; Radkowska, Alina: *„Tydzień” : 1893–1906 : bibliografia zawartości*. „*Na ziemi naszej*” : 1909–1911 : *bibliografia zawartości*. Wrocław 1959. B [5/21]
- Lipska, Maria; Loth, Roman: *„Ogniwo” : 1902–1905 : bibliografia zawartości*. Wrocław 1957. B [5/18]
- Lipski, Jan Józef: *Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”*. T. 1, *Felietoniści i kronikarze 1818–1899*. T. 2, *Felietoniści i kronikarze 1900–1939*. Warszawa 1973. C [11/23]
- Listy ze śląskich wód : z czasopism i pamiętników XIX-wiecznych*. Oprac. Andrzej Zieliński Warszawa 1983. B

- Literatura i czasopiśmiennictwo polskie 1864–1918 wobec tradycji antycznej.* Red. Andrzej Z. Makowiecki. Warszawa 2000. B
- Literatura okresu Młodej Polski.* T. 1. Warszawa 1968. B [27/56]
- Lodzer Zeitung : 25 lat – wydanie jubileuszowe 1863–1888 : artykuły dotyczące Łodzi, Zgierza i Pabianic.* Oprac. Ryszard Bonisławski i in. Łódź 2007. B
- Ludzie prasy i drukarstwa Kielecczyny w XIX i XX wieku : (indeks biograficzny) : materiały.* Red. Mieczysław Adamczyk. Kielce 1994. C [4/4]
- Ładyka Nofer, Alina: *Henryk Sienkiewicz.* Warszawa 1965. B [0/1]
- Łagoda, Maciej: *Dmowski, naród i państwo : doktryna polityczna „Przeglądu Wszechpolskiego” (1895–1905).* Poznań 2002. B [3/3]*
- Łojek, Jerzy: „*Gazeta Warszawska*” księdza Łuskiny : (1774–1793). Warszawa 1959. A [9/32]
- Łojek, Jerzy: *Bibliografia prasy polskiej 1661–1831.* Warszawa 1965. A [47/131]
- Łojek, Jerzy: *Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII wieku.* Warszawa 1960. A [15/47]
- Łojek, Jerzy: *Les journaux polonais d'expression française : au siècle des lumières.* Wrocław 1980. A [1/8]
- Łojek, Jerzy: *Opinia publiczna a geneza powstania listopadowego.* Warszawa 1982. A [2/5]
- Łojek, Jerzy: *Polska inspiracja prasowa w Holandii i Niemczech w czasach Stanisława Augusta.* Warszawa 1969. A [4/11]
- Łojek, Jerzy: *Studia nad prasą i opinią publiczną w Królestwie Polskim 1815–1830.* Warszawa 1966. A [24/50]
- Łojek, Jerzy: *Zarys historii prasy polskiej w latach 1661–1831.* Warszawa 1972. A [6/17]
- Łojek, Jerzy; Myśliński, Jerzy; Władysław, Wiesław: *Dzieje prasy polskiej.* Warszawa 1988. C [99/204]
- Łossowska-Zaporowska, Irena: „*Korespondent Warszawski*” w latach 1792–1796 : zarys monograficzny. Warszawa 1969. A [8/22]
- Łuczak-Wild, Jeannine: *Die Zeitschrift „Chimera” und die Literatur des polnischen Modernismus.* Luzern 1969. B [0/5]
- Maciejewski, Janusz: *Przedburzowcy : z problematyki przelomu między romantyzmem a pozytywizmem.* Kraków 1971. A [6/14]
- Macierzyński, Wiesław Łukasz: *Prasa Radomia w latach 1811–1918.* Radom 1995. B
- Macierzyński, Wiesław Łukasz: *Reklama handlowa w Gazecie Radomskiej w latach 1884–1917.* Radom 2004. B [1/1]*
- Macierzyński, Wiesław Łukasz: *Reklama handlowa w prasie Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku.* Radom 2004. B [1/1]*
- Maćkowski, Jan Karol: *Wspomnienia śląskie.* Wyd. Joachim Glensk. Opole 1970. B [9/17]
- Maksymowicz, Stanisław; Ratajewski, Jerzy: *Prasoznawstwo : katalog druków ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu.* Wrocław 1976. C [0/1]
- Małara, Aleksandra: *Popularyzacja oświaty zdrowotnej i problematyki higienicznej na podstawie czasopisma dla ludu „Zorza” z lat 1866–1905.* Wrocław 2004. B
- Malinowska, Elżbieta: *Problematyka literacka „Kłosów”.* Katowice 1992. B [2/2]
- Malinowska, Elżbieta: *Teksty literackie w polskiej prasie na Górnym Śląsku w latach 1889–1901.* Śląsk 1979. B

Bibliografia

- Malinowska, Elżbieta: *W dialogu z czytelnikiem : teksty literackie w polskiej prasie na Górnym Śląsku w latach 1889–1901*. Katowice 1984. B [9/11]
- Maliszewski, Kazimierz: *Komunikacja społeczna w kulturze staropolskiej : studia z dziejów kształtowania się form i treści społecznego przekazu w Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Toruń 2001. A [4/4]*
- Maliszewski, Kazimierz: *Obraz świata i Rzeczypospolitej w polskich gazetach rękopiśmiennych z okresu późnego baroku : studium z dziejów kształtowania się i rozpowszechniania sarmackich stereotypów wiedzy i informacji o „Theatrum mundi*. Toruń 1990. A [8/10]
- Marek, Franciszek Antoni: *Najdawniejsze czasopisma polskie na Śląsku 1789–1854*. Wrocław 1972. A [15/58]
- Maresz, Zofia: *Problemy wykształcenia średniego w polskich czasopismach literackich z lat 1850–1867*. Wrocław 1981. A
- Mariak, Leonarda: *Perswazyjność prasy tajnej okresu Powstania Styczniowego na przykładzie leksyki*. Szczecin 2001. A
- Markiewicz, Grzegorz: *Spór o model społeczeństwa na łamach „Przeglądu Tygodniowego” i „Przeglądu Katolickiego” w latach 1864–1880*. Łódź 2000. B [1/1]*
- Marten-Finnis, Susanne: *Vilna as a centre of the modern Jewish press : 1840–1928 : aspirations, challenges, and progress*. Oxford 2004. C
- Materiały do bibliografii dziennikarstwa i prasy w Polsce w latach 1944–1954 : wybór*. Red. Jan Halpern. Warszawa 1957. C [14/55]
- Mazanek, Anna: *Literackie drogi Wielkiej Emigracji do kraju przez Wielkopolską prasę 1832–1848*. Wrocław 1983. A
- Mazur, Jan: *Tygodnik „Mysł Katolicka” : (1908–1914) : problemy religijne, społeczne i polityczne*. Kraków 1994. B [1/1]
- Mącznik, Helena: *Bibliografia polskich kalendarzy gospodarskich ludowych i rolniczych od XVII wieku do 1980 roku*. Puławy 1989. C [1/1]
- Mendel, Edward: *Stosunek górnośląskiej prasy polskiej do sprawy niepodległości Polski : 1914–1918*. Opole 1966. B [9/17]
- Merkuriusz Polski, dzieje wszystkiego świata w sobie zamykający dla informacyey pospolitey*. [Przedr. fotooffsetowy]. Warszawa 1978. A [1/2]
- Merkuriusz Polski*. Oprac. Adam Przyboś. Kraków 1960. A [10/23]
- Michałski, Ryszard: *Systemy wartości na łamach polskiej prasy pomorskiej w latach 1870–1939 oraz 1945–1980*. Toruń 1998. C [2/2]*
- Michalski, Ryszard: *Treści społeczne w polskiej prasie pomorskiej 1850–1989 : studium z dziejów komunikacji społecznej na Pomorzu*. Toruń 2004. C
- Mielczarek, Tomasz: *Od „Monitora” do „Gońca Reklamowego” : dzieje prasy częstochowskiej (1769–1994)*. Kielce 1996. C [13/13]*
- Mierzyński, Sebastian: *Wanderungen mit dem Titel : „Gazeta Olsztyńska”*. Olsztyn 2001. C
- Mierzyński, Sebastian: *Wędrowki z tytułem : „Gazeta Olsztyńska”*. Olsztyn 2001. C [1/1]*
- Milásevič, Iryna: *Periodični vidanná Volins’koi gubernii XIX-počatku XX st. : istoriko-bibliografične doslidženná*. L’viv 2004. B
- Miszczuk, Marian: *Spis tytułów prasy harcerskiej 1911–1939*. Warszawa 1983. C [16/30]
- Młynarski, Zygmunt: *Szkice z dziejów rewolucyjnej prasy w Polsce : 1866–1938*. Warszawa 1963. B [8/20]

- Młynarski, Zygmunt: *Zarys historii prasy polskiej*. Cz. 1, (do 1864 r.). Łódź 1956. A [33/62]
- Monitor 1765–1785 : wybór. Oprac. Elżbieta Aleksandrowska. Wrocław 1976. A [11/24]
- Moszoro, Elżbieta: *Życie artystyczne w świetle prasy warszawskiej pierwszej połowy XIX wieku*. Wrocław 1962. A [1/2]
- Możdżeń, Stefan; Musiał, Julia: *Bibliografia polskich czasopism pedagogicznych (do 1979 r.)*. Kielce 1981. C [17/36]
- Murzynowska, Krystyna: *Polskie wychodźstwo zarobkowe w Zagłębiu Ruhry w latach 1880–1914*. Wrocław 1972. B [4/9]
- Myśliński, Jerzy: *Grupy polityczne Królestwa Polskiego w Zachodniej Galicji : 1895–1904*. Warszawa 1967. B [3/19]
- Myśliński, Jerzy: *Kalendarium polskiej prasy, radia i telewizji*. Kielce 2001. C [10/10]*
- Myśliński, Jerzy: *Kalendarium polskiej prasy, radia i telewizji*. Wyd. 2 popr. i uzup. Warszawa 2004. C [8/8]*
- Myśliński, Jerzy: *Notatki z historii polskich mediów*. Warszawa 2008. C
- Myśliński, Jerzy: *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*. Warszawa 1982. B [26/57]
- Myśliński, Jerzy: *Prasa w Galicji w dobie autonomicznej 1867–1918*. Warszawa 1972. B [8/25]
- Myśliński, Jerzy: *Studia nad polską prasą społeczno-polityczną w zachodniej Galicji 1905–1914*. Warszawa 1970. B [17/73]
- Nabiałek, Katarzyna; Żmigrodzki, Zbigniew: *Czasopisma wydawane w Częstochowie : materiały do bibliografii*. Częstochowa 1991. C [3/3]
- Narodowa Demokracja : antologia myśli politycznej „Przeglądu Wszechpolskiego” 1895–1905*. Oprac. Barbara Toruńczyk. Wyd. 2. Warszawa 1981. B [0/2]
- Nieć, Grzegorz: *Jakub Szymkiewicz – „Szlachcic na Łopacie” : satyryczny reporter „Wiadomości Brukowych”*. Kraków 2006. A [1/1]*
- Niparko, Romuald: *„Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski” 1897–1910 : bibliografia analityczna*. Poznań 2007. B
- Nossowska, Małgorzata: *Świadectwo i tendencja : korespondenci prasy warszawskiej o III Republice Francuskiej (1875–1914)*. Lublin 2001. B
- Obraz wyborów w prasie XIX i XX wieku na Pomorzu, Śląsku i w Wielkopolsce*. Red. Agnieszka Chlebowska i in. Szczecin 2007. B
- Obrączka, Piotr: *Literatura niemiecka w czasopismach polskich końca XIX w. : 1887–1900*. Opole 1983. B [1/5]
- Obrączka, Piotr: *Literatura niemiecka w czasopismach polskich początku XX w. : (1901–1914)*. Opole 1990. B [1/1]
- Obrusznik-Partyka, Maria: *Literatura i krytyka na łamach „Biesiady Literackiej” : (1876–1906)*. Piotrków Trybunalski 2002. B
- Ogrodziński, Wincenty: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice 1965. C [18/48]
- Olchowicz, Konrad: *Ćwierć wieku z „Kurierem Warszawskim” : 1914–1939*. Kraków 1974. B [15/35]
- Olejnik, Tadeusz: *Wieluńska prasa regionalna 1915–1983*. Wieluń 1992. C [0/1]
- Olszański, Kazimierz: *Prasa galicyjska wobec powstania styczniowego*. Wrocław 1975. A [5/20]
- Opalek, Mieczysław: *Drzeworyt w czasopismach polskich XIX stulecia*. Wrocław 1949. C [0/11]

Bibliografia

- Orzechowski, Marian: *Narodowa Demokracja na Górnym Śląsku do 1918 roku*. Wrocław 1965. B [14/29]
- Orzechowski, Marian: *Wojciech Korfanty : biografia polityczna*. Wrocław 1975. B [19/35]
- Ossowski, Kazimierz: *Prasa Księstwa Warszawskiego*. Warszawa 2004. A [5/5]*
- Ostrowska, Teresa: *Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie w XIX wieku : 1800–1900 : zarys historyczno-bibliograficzny*. Wrocław 1973. AB [10/28]
- Ostrowski, Andrzej: *Dziennikarstwo sportowe*. Wrocław 2003. C
- Ostrowski, Teodor: *Poufne wieści z oświeconej Warszawy : gazetki pisane z roku 1782*. Oprac. Roman Kaleta. Wrocław 1972. A [1/7]
- Ozimek, Stanisław: *Udział „Monitora” w kształtowaniu Teatru Narodowego (1765–1785)*. Wrocław 1957. A [4/9]
- Paczkowski, Andrzej: *Prasa polonijna w latach 1870–1939 : zarys problematyki*. Warszawa 1977. B [21/36]
- Pałaszewska, Mirosława: *Wydawnictwa ruchu socjalistycznego w Polsce do 1918 roku : (druki zwarte i prasa) : katalog zbiorów Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego w Warszawie : nabytki z lat 1959–1986*. Warszawa 1990. B [1/1]
- Paterak, Marta: *Stare kalendarze i almanachy w zbiorach Biblioteki Muzeum Zamku w Łańcutcie : katalog*. Łańcut 1978. C [2/8]
- Pazdur, Jan: *Początki polskiego czasopiśmiennictwa technicznego do 1830 roku*. Warszawa 1975. A [3/5]
- Pazdur, Jan: *Polskie czasopisma poświęcone budownictwu i materiałom budowlanym do 1918 roku : studium historyczne*. Warszawa 1980. C [5/6]
- Pazdur, Jan: *Polskie czasopiśmiennictwo rzemieślnicze w dobie pozytywizmu. Cz. 1, Królestwo Polskie i Galicja*. Warszawa 1981. B [0/3]
- Pazdur, Jan: *Polskie czasopiśmiennictwo techniczne do około 1870 roku*. Wrocław 1978. A [5/11]
- Pazdur, Jan: *Polskie czasopiśmiennictwo techniczne okresu od 1831 do ok. 1870 r.* Warszawa 1976. A [1/3]
- Pazura, Wiesława: *Katalog czasopism lubelskich*. [T. 1], A-F. Lublin 2004. C [1/1]*
- Pepliński, Wiktor: *Czasopiśmiennictwo kaszubskie w latach zaboru pruskiego : aspekty programowe, publicystyczne i wydawnicze*. Gdańsk 2002. B [5/5]*
- Pianko, Gabriela: *Bibliographia Eus nec non ceterarum editionum Societatis Philologiae Polnorum 1894–1959*. Vratislaviae 1960. B [0/2]
- Piasecki, Zdzisław: *Stanisław Witkiewicz w „Wędrowcu” Artura Gruszeckiego*. Opole 1992. B [1/2]
- Pielużek, Anna: *Piotrków i powiat piotrkowski w świetle „Kroniki Piotrkowskiej” 1910–1914*. Piotrków Trybunalski 2005. B [1/1]*
- Pilawski, Władysław: *Polska prasa pożarnicza 1882–2002*. Warszawa 2002. C
- Pinkwart, Maciej: *Tatry w świadomości mieszkańców Zakopanego i ich gości : prasa zakopiańska 1891–1939*. Zakopane 2002. C [1/1]*
- Piroyński, Jan: *Z dziejów obiegu informacji w Europie XVI wieku : nowiny z Polski w kolekcji Jana Jakuba Wicka w Zurychu z lat 1560–1587*. Kraków 1995. A [8/8]
- Pisarek, Walery: *Prasa – nasz chleb powszedni*. Wrocław 1978. C [14/48]
- Platt, Julian: *„Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777 : zarys monografi pierwszego polskiego czasopisma literackiego*. Gdańsk 1986. A [2/4]

- Pokorna-Ignatowicz, Katarzyna: *Kościół w świecie mediów : historia – dokumenty – dylematy*. Kraków 2002. C [7/7]*
- Pollack, Kazimierz: *Ze wspomnień starego dziennikarza warszawskiego*. Warszawa 1961. B [7/31]
- Polska Bibliografia Adnotowana Wiedzy o Środkach Masowego Komunikowania za rok...* [1965–1987]. Red. Sylwester Dziki. Kraków 1969–1989. C [16/40]
- Polska publicystyka postępową w kraju (1831–1846) : wybór tekstów*. Oprac. Stefan Kawyn. Wrocław 1953. A
- Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku : materiały do katalogu*. Red. Barbara Lesisz i in. Warszawa 1988. AB [15/33]
- Popławski, Jan Ludwik: *Wybór pism*. Oprac. Teresa Kulak. Wrocław 1998. B
- Postępowa publicystyka emigracyjna 1831–1846 : wybór źródeł*. Oprac. Witold Łukaszewicz, Władysław Lewandowski. Wrocław 1961. A [7/12]
- Pośpiech, Jerzy; Wycisk, Artur: *„Tygodnik Polski” poświęcony włościanom : (Pszczyna 1845–1846)*. Opole 1984. A [12/17]
- Prasa gdańska na przestrzeni wieków*. Red. Marek Andrzejewski. Gdańsk 1999. C [3/3]*
- Prasa polska w latach 1661–1864*. Aut. Jerzy Łojek, Eugeniusz Tomaszewski, Irena Homola, Witold Jakóbczyk, Tadeusz Cieślak, Sławomir Kalemka. Warszawa 1976. A [102/308]
- Prasa polska w latach 1864–1918*. Aut. Zenon Kmiecik, Jerzy Myśliński, Witold Jakóbczyk, Tadeusz Cieślak, Andrzej Paczkowski, Aleksandra Garlicka. Warszawa 1976. B [123/374]
- Prasa tajna z lat 1861–1864*. Cz. 1. Red. Stefan Kieniewicz i in. Warszawa 1966. A [6/28]
- Prasa tajna z lat 1861–1864*. Cz. 2. Red. Stefan Kieniewicz i in. Wrocław 1969. A [4/24]
- Prasa tajna z lat 1861–1864*. Cz. 3. Red. Stefan Kieniewicz i in. Wrocław 1970. A [5/20]
- Prasa, radio i telewizja w Polsce : zarys dziejów*. Aut. Danuta Grzelewska i in. Warszawa 1999. C [38/38]*
- Prasa, radio i telewizja w Polsce : zarys dziejów*. Wyd. 2 poszerz. Aut. Danuta Grzelewska i in. Warszawa 2001. C [16/16]*
- Primitiae Physico-Medicae... (1750–1753) : pierwsze w Polsce czasopismo medyczne*. Oprac. Edmund Waszyński. Leszno 1997. A
- Problematyka geologiczna i górnicza w „Gazecie Kieleckiej” w latach 1871–1900 : wybór artykułów*. Red. Zbigniew J. Wójcik. Kielce 2002. B
- Programy i dyskusje literackie okresu pozytywizmu*. Oprac. Janina Kulczycka-Saloni. Wrocław 1985. B [2/4]
- Proletariat : organ Międzynarodowej Socjalno-Rewolucyjnej Partii (Warszawa 1883–1884)*. Oprac. Żanna Kormanowa, Henryk J. Mościcki. Warszawa 1957. B [1/10]
- Prus, Bolesław: *Kroniki*. T. 1–20. Oprac. Zygmunt Szwejkowski. Warszawa 1953. B [0/15]
- Prus, Bolesław: *Wybór kronik i pism publicystycznych*. Warszawa 1948. B
- Przyborowski, Walery: *Stara i młoda prasa : przyczynek do historii literatury ojczystej 1866–1872 : kartki ze wspomnień Eksdziennikarza*. Wyd. Dobrosława Świerczyńska. Warszawa 1998. B [6/6]*
- Przybyszewski, Stanisław: *Listy*. T. 3, 1918–1927. Oprac. Stanisław Helsztyński. Wrocław 1954. B [0/2]
- Przywecka-Samecka, Marial Reiter, Jan: *Bibliografia polskich czasopism śląskich : (do 1939 r.)*. Wrocław 1960. C [35/134]

Bibliografia

- Publicystyka okresu pozytywizmu 1860–1900 : antologia*. Oprac. Stanisław Fita. Warszawa 2002. B [2/2]*
- Pusz, Wiesław: *„Nowy Parnas” przedromantycznej Warszawy : Bruno Kiciński i grono jego współpracowników*. Wrocław 1979. A [7/11]
- Pyszka, Stanisław: *„Jedność” Organ Związku Katolickich Robotników 1898–1902*. Kraków 1996. B [1/1]*
- Pyszka, Stanisław: *Sylwetki jezuickich publicystów i działaczy społecznych : 1872–1918*. Kraków 1996. C [1/1]*
- Pytel, Jan: *Polska prasa wojskowa 1914–1921 : powstanie, rozwój i jej miejsce w życiu politycznym*. Toruń 2002. B [2/2]*
- Rajch, Marek: *Cenzura pruska w Wielkopolsce w latach 1848–1918*. Poznań 2004. B [1/1]*
- Ratajewski, Jerzy: *Opolskie „Nowiny” w latach 1911–1939 : krótki zarys historii*. Opole 1967. B [18/29]
- Ratajewski, Jerzy: *Wydawnictwo i czasopismo „Nowiny” w Opolu w latach 1911–1921*. Warszawa 1972. B [20/35]
- Ratajewski, Jerzy: *Zarys dziejów dodatków do „Gazety Opolskiej”*. Opole 1968. B [10/19]
- Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815–1819*. Oprac. Jacek Lipiński. Wrocław 1956. A [1/4]
- Renik, Józef: *Od kaszty do pióra : wspomnienia starego dziennikarza*. Katowice 1967. B [17/46]
- Rok, Bogdan: *Kalendarze polskie czasów saskich*. Wrocław 1985. A [4/9]
- Romanow, Andrzej: *„Pielgrzym” pelpliński w latach 1869–1920*. Pelplin 2007. B [2/2]*
- Romanow, Andrzej: *Gdańska prasa polska : 1891–1920*. Warszawa 1994. B [15/17]
- Romanowski, Andrzej: *Młoda Polska wileńska*. Kraków 1999. B [9/9]*
- Romanowski, Andrzej: *Pozytywizm na Litwie : polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białorusko-inflanckich w latach 1864–1904*. Kraków 2003. B [2/2]*
- Rosnowska, Janina: *Dzierzkowski*. Kraków 1971. A [5/10]
- Roszkowska-Sykałowa, Wanda: *„Athenaeum” Józefa Ignacego Kraszewskiego 1841–1851 : zarys dziejów i bibliografia zawartości*. Wrocław 1974. A [1/8]
- Sapoval, Urij Grigorowicz: *„Dilo” (1880–1939)*. Lwów 1999. B [1/1]*
- Schabowska, Maria: *Słownictwo reklam i anonsów prasowych zamieszczonych w „Czasie” : (1890–1895)*. Kraków 1990. C
- Seniów, Jerzy: *Na drodze do niepodległości : prasa krakowska wobec Legionów Polskich podczas I wojny światowej (1914–1918)*. Kraków 2004. B [2/2]*
- Sinko, Zofia: *„Monitor” wobec angielskiego „Spectatora”*. Wrocław 1956. A [9/20]
- Sinko, Zofia: *Proza fabularna w czasopiśmie polskich : 1801–1830*. Wrocław 1988. A [1/3]
- Skorupa, Ewa: *Lwowska satyra polityczna na łamach czasopiśm humorystyczno-satyrycznych epoki pozytywizmu*. Kraków 1992. B [5/6]
- Skrzypkowska, Joanna: *Polskie kalendarze XIX-wieczne w zbiorach Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy Biblioteki Głównej*. Warszawa 1998. A [1/1]*
- Skwarczyński, Zdzisław: *Kazimierz Kontrym ; Towarzystwo Szubrawców : dwa studia*. Łódź 1961. A [7/12]
- Skwarczyński, Zdzisław: *W szkole sentymentalizmu : „Tygodnik Wileński” z 1804 r.* Łódź 1958. A [1/7]

- Słodkowska, Elżbieta: *Działalność wydawnicza Franciszka Salezego Dmochowskiego 1820–1871 : studium monograficzne*. Warszawa 1970. A [2/7]
- Słomkowska, Alina: *Dziennikarze warszawscy : szkice z XIX wieku*. Warszawa 1974. A [16/35]
- Słomkowska, Alina: *Prasa rządowa Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego : 1807–1838*. Warszawa 1969. A [13/37]
- Słownik dziennikarzy polskich 1661–1945*. Red. Waclaw Zuchniewicz. Warszawa 1981. C [5/22]
- Słownik literatury polskiego Oświecenia*. Wrocław 1977. A [9/17]
- Słownik literatury polskiego Oświecenia*. Wyd. 2 poszerz. i popr. Wrocław 1991. A [10/14]
- Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Wrocław 1991. C [25/36]
- Słownik literatury polskiej XX wieku*. Wrocław 1992. C [29/36]
- Smoleński, Władysław: *Kuźnica Kollątajowska : studium historyczne*. Warszawa 1949. A [4/6]
- Sobczak, Jacek: *Dzieje prasa prasowego na ziemiach polskich*. Poznań 2009. C
- Sobol, Saturnin: *Prasa powiatowa w Polsce : zarys historyczny*. Kraków 1975. C [8/28]
- Sonczyk, Wiesław: *Bolesław Prus : publicysta – redaktor – teoretyk prasy*. Warszawa 2000. B [7/7]*
- Sontag, Ernst: *Adalbert (Wojciech) Korfanty : ein Beitrag zur Geschichte der polnischen Assprüche auf Oberschlesien*. Kitzigen-Main 1954. B [0/1]
- Spustek, Irena: *Polacy w Piotrogradzie 1914–1917*. Warszawa 1966. B [9/14]
- Spyra, Aleksander: *Z dziejów polskiej prasy na Śląsku : przewodnik po Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie*. Pszczyna 2009. C
- Stalmach, Paweł: *Korespondencja Pawła Stalmacha*. Oprac. Irena Homola, Ludwik Brożek. Wrocław 1969. A [1/5]
- Staniszewski, Andrzej: „*Gazeta Olsztyńska*” 1886–1939. Olsztyn 1991. B [2/2]
- Staniszewski, Andrzej: *Ojców mowy, ojców wiary : historia i współczesność na łamach „Gazety Olsztyńskiej” 1886–1939*. Warszawa 1989. B [3/5]
- Stankowska, Halina: *Literatura i krytyka w czasopiśmie Wielkiej Emigracji : 1832–1848*. Wrocław 1973. A [2/4]
- Stępień, Stanisław: *Prasa ludowa w Polsce : zarys historyczny*. Warszawa 1984. C [13/21]
- Stokowa, Maria: „*Przegląd Społeczny*” 1906–1907, „*Spółceństwo*” 1907–1910 : *bibliografia zawartości*. Wrocław 1954. B [4/15]
- Stolzman, Małgorzata: *Czasopisma wileńskie Adama Honorego Kirkora*. Kraków 1973. A [3/7]
- Stopikowski, Robert: *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim w świetle polskiej prasy katolickiej drugiej połowy XIX wieku*. Warszawa 2001. B
- Straszewska, Maria: *Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848*. Cz. 1, 1832–1840. Wrocław 1953. A [17/49]
- Straszewska, Maria: *Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848*. Cz. 2, 1840–1848. Wrocław 1959. A [11/33]
- Straus, Stefan: *Bibliografia tytułów czasopism teatralnych*. Wrocław 1953. C [6/34]
- Strzyżewska, Małgorzata: *Prasa polska na Warmii i Mazurach 1718–1939*. Olsztyn 1991. C [2/3]
- Styk, Józef: *Książd Ignacy Kłopotowski 1866–1931 : społecznik, publicysta i wydawca*. Warszawa 1987. B [4/7]
- Suchodolski, Witold: „*Krytyka*” 1899–1914 : *bibliografia zawartości*. Wrocław 1953. B [3/20]
- Syska, Henryk: *Od „Kmiotka” do „Zarania” : z historii prasy ludowej*. Warszawa 1949. AB [14/55]

Bibliografia

- Szczechura, Tomasz; Szczechura, Roman: *Zagadnienia kulturalno-oświatowe i społeczno-gospodarcze wsi w czasopiśmie polskiego ruchu ludowego 1889–1918 : materiały bibliograficzne*. Warszawa 1969. B [2/6]
- Szczechura, Tomasz; Szczechura, Roman: *Zagadnienia społeczno-polityczne wsi w czasopiśmie polskiego ruchu ludowego 1889–1918 : materiały bibliograficzne*. Warszawa 1967. B [2/11]
- Szczurowski, Rafał: *Socjaliści w polskiej publicystyce katolickiej lat 1878–1918*. Kraków 2001. B
- Szostakowska, Małgorzata: *Prasa codzienna Prus Wschodnich od XVII do połowy XX wieku : przewodnik do dziejów wydawniczych*. Toruń 2007. C
- Szostakowski, Stanisław: *Z kart Wielkiej Emigracji : prasa obozu arystokratyczno-konserwatywnego w latach 1832–1848*. Olsztyn 1974. A [7/11]
- Sztachelska, Jolanta: *„Reporteryje” i reportaże : dokumentarne tradycje polskiej prozy w 2 poł. XIX i na pocz. XX wieku : (Prus, Konopnicka, Dygasiński, Reymont)*. Białystok 1997. B [4/4]*
- Szwedowska, Jadwiga: *Muzyka w czasopiśmie polskich XVIII wieku. Bibliografia i antologia*. [Cz. 1], *Okres saski (1730–1764)*. Kraków 1975. A
- Szwedowska, Jadwiga: *Muzyka w czasopiśmie polskich XVIII wieku. Bibliografia i antologia*. [Cz. 2], *Okres stanisławowski (1764–1800)*. Kraków 1984. A
- Szymanowski, Waclaw; Niewiarowski, Aleksander: *Wspomnienia o cyganerii warszawskiej*. Warszawa 1964. A [5/5]
- Szyndler, Bartłomiej: *Dzieje cenzury w Polsce do 1918 roku*. Kraków 1993. A [30/33]
- Szyndler, Bartłomiej: *Tygodnik ilustrowany „Kłosa” : 1865–1890*. Wrocław 1981. B [5/10]
- Ślisz, Andrzej: *Henryk Rzewuski : życie i poglądy*. Warszawa 1986. A [3/7]
- Ślisz, Andrzej: *Prasa polska w Rosji w dobie wojny i rewolucji : 1915–1919*. Warszawa 1968. B [17/40]
- Śmiela, Robert: *„Dziennik Górnosląski”*. Katowice 1957. A [7/23]
- Śnieżko, Aleksander: *Polska prasa filatelistyczna : zarys historyczny 1894–1962*. Warszawa 1963. C [1/8]
- Śpiewak, Rafał: *„Gazeta Katolicka – pismo duchowieństwa i ludu polskiego na Śląsku” w latach 1896–1910 : studium historyczno-doktrynalne*. Kraków 2006. B [1/1]*
- Świdwińska, Zofia: *Bibliografia Pamiętnika Literackiego i Pamiętnika Tow. Literackiego im. Adama Mickiewicza 1887–1939*. Warszawa 1948. B [2/16]
- Świętochowski, Aleksander: *Liberum veto*. Oprac. Samuel Sandler, Maria Brykalska. Warszawa 1976. B [7/10]
- Świętochowski, Aleksander: *Wspomnienia*. Oprac. Samuel Sandler. Wrocław 1966. B [4/23]
- Świtalski, Zbigniew: *Spółdzielczość w polskich czasopiśmie społeczno-ekonomicznych w latach 1861–1960 : bibliografia*. Warszawa 1967. B [1/3]
- Taborski, Roman: *Życie literackie młodopolskiej Warszawy*. Warszawa 1974. B [7/13]
- Tadeusiewicz, Hanna: *Drukarnictwo polskie drugiej połowy XIX wieku w świetle fachowych czasopiśmie drukarzy z lat 1872–1900 : problematyka zawodowa i społeczna*. Łódź 1982. B [0/2]
- Targ, Alojzy: *Bronisław Koraszewski : 1864–1924*. Opole 1965. B [8/24]
- Targosz, Karolina: *Hieronim Pinocci : studium z dziejów kultury naukowej w Polsce w XVII wieku*. Warszawa 1967. A [3/11]
- Tobera, Marek: *„Wesołe gazetki” : prasa satyryczno-humorystyczna w Królestwie Polskim w latach 1905–1914*. Warszawa 1988. B [10/12]

- Tobiasz, Mieczysław: *Bronisław Koraszewski – wydawca Gazety Opolskiej, 1864–1922*. Warszawa 1948. B [2/19]
- Tobiasz, Mieczysław: *Wojciech Korfanty : odrodzenie narodowe i polityczne Śląska*. Katowice 1947. B [2/14]
- Tomaszewski, Eugeniusz: *Kształtowanie się kapitalistycznych przedsiębiorstw prasowych w Warszawie (1851–1860)*. Warszawa 1968. A [15/35]
- Treder, Jerzy: *70 lat „Poradnika Językowego” : zawartości pisma w latach 1901–1970*. Warszawa 1972. C [0/2]
- Trocka, Halina; Rainer, Józef: *Polskie czasopiśmiennictwo spółdzielcze 1874–1958 : [bibliografia]*. Warszawa 1962. C [6/22]
- Tujakowski, Alojzy: *Z dziejów drukarstwa i piśmiennictwa na Pomorzu : 400 lat drukarstwa w Toruniu 1569–1969*. Warszawa 1970. C [14/28]
- Tumolska, Halina: *Kultura polityczna „małej ojczyzny” w świetle prasy kaliskiej (1870–1914)*. Kalisz 2006. B [1/1]*
- Turek, Wiktor: *Polonica Canadiana : a bibliographical list of the Canadian Polish imprints, 1848–1957*. Toronto 1958. B [0/4]
- Turek, Wiktor: *The Polish-language press in Canada : its history and a bibliographical list = Prasa polska w Kanadzie : zarys historii i bibliografia*. Toronto 1962. B [5/18]
- Turowska-Bar, Irena: *Polskie czasopisma o uści i dla uści od XVIII w. do r. 1960 : materiały bibliograficzno-katalogowe*. Warszawa 1963. C [29/110]
- Turowska-Bar, Irena: *Polskie kalendarze XIX wieku : streszczenie*. Łódź 1967. AB [1/18]
- Tuszyński, Bogdan: *Prasa i sport : wydawnictwo z okazji 100-lecia prasy sportowej 1881–1981*. Warszawa 1981. C [12/34]
- Tuszyński, Bogdan: *Sprintem przez prasę sportową*. Warszawa 1975. C [21/45]
- Tyrowicz, Marian: *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850 : studia porównawcze*. Kraków 1979. A [18/61]
- Tyrowicz, Marian: *W poszukiwaniu siebie... : wspomnienia i refleksje*. T. 1–2. Lublin 1988. C [4/5]
- Tyszkowski, Andrzej Tadeusz: *Nekrologi „Kuriera Warszawskiego” 1821–1939*. T. 1, 1821–1845. Warszawa 2001. A [2/2]*
- Tyszkowski, Andrzej Tadeusz: *Nekrologi „Kuriera Warszawskiego” 1821–1939*. T. 2, 1846–1852. Warszawa 2004. A [1/1]*
- Tyszkowski, Andrzej Tadeusz: *Nekrologi „Kuriera Warszawskiego” 1821–1939*. T. 3, 1853–1858. Warszawa 2007. A
- Tyszkiewicz, Teresa: *„Sobótka” (1869–1871), „Tygodnik Wielkopolski” (1870–1874) : zarys historyczny oraz bibliografia zawartości*. Poznań 1961. B [3/13]
- Ugniewski, Piotr: *Między absolutyzmem a jakobinizmem : Gazeta Lejdejska o Francji i Polsce 1788–1794*. Warszawa 1998. A
- Unučak, Andrej Uladimiravič: *„Nača niva” i belaruskij nacjónal’ny ruh : (1906–1915 gg.)*. Minsk 2008. B
- Uznański, Jerzy: *Bibliografia zawartości „Rozprawy C. K. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego”, t. 1–32: 1846–1867*. Kraków 1963. A [0/1]
- Vidmantas, Edvardas: *Lietuvos darbininkŭ periodinė spauda 1895–1917*. Vilnius 1979. B [3/3]
- Wachowicz, Roman: *Placówka Pieniężnych*. [Olsztyn] 1995. B [1/1]

Bibliografia

- Wakar, Andrzej: *Przebudzenie narodowe Warmii 1886–1893*. [Wyd. 2]. Olsztyn 1982. B [2/5]
- Wakar, Andrzej: *Przebudzenie narodowe Warmii 1886–1893*. Olsztyn 1965. B [7/18]
- Wakar, Andrzej; Wrześniński, Wojciech: „*Gazeta Olsztyńska*” w latach 1886–1939. Olsztyn 1986. B [9/16]
- Walczak, Krzysztof: *Czasopisma kaliskie XIX i początków XX w. : studium bibliologiczne*. Kalisz 2005. B
- Walicki, Jacek: *Dziennik Łódzki – nasze 115-lecie*. Łódź 1999. B [4/4]*
- Wańka, Danuta: *Kalisz i ziemia kaliska na łamach „Gazety Kaliskiej” w latach 1893–1914 : bibliografia*. Kalisz 1998. B [4/4]*
- Warzocha, Daniel: *Czasopiśmiennictwo piotrkowskie w latach 1867–1915*. Piotrków Trybunalski 2007. B
- Wasylewski, Stanisław: *Czterdzieści lat powodzenia : przebieg mojego życia*. Wrocław 1959. B [1/10]
- Wępsięć, Jan: *Polish American serial publications 1842–1966 : an annotated bibliography*. Chicago 1968. B [12/21]
- Wiadomości Brukowe : wybór artykułów*. Oprac. Zdzisław Skwarczyński. Wrocław 1962. A [6/10]
- Wiadomości Brukowe : wybór artykułów*. Oprac. Zdzisław Skwarczyński. Wrocław 2003. A [1/1]*
- Wierszyłowska, Beata: *Literatura i krytyka na łamach „Życia” (1887–1891)*. Opole 2003. B
- Wilkońska, Paulina: *Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie*. [Wyd. 3]. Warszawa 1959. A [10/18]
- Wincewicz, Barbara: *Bibliografia zawartości polskich czasopism filatelistycznych : 1894–1939*. Z. 1–10. Wrocław 1985. C
- Wnęk, Jan: *Czasopismo „Związek Chłopski” 1894–1908 i jego oblicze polityczno-społeczne*. Kraków 2009. B
- Wojeński, Teofil: *Publicystyka okresu pozytywizmu : wybór tekstów*. Wrocław 1953. B [1/5]
- Wojtasiewicz, Stefania: *Głos 1900–1905 : bibliografia zawartości*. Wrocław 1954. B [6/23]
- Wolska, Halina: *Katalog czasopism lubelskich*. Lublin 1974. C [7/25]
- Woltanowski, Andrzej: *Prasa i pisma periodyczne powstania kościuszkowskiego*. Białystok 1984. A [6/10]
- Wójcik, Iwona: *Katalog czasopism lubelskich*. [T. 2], G-M. Lublin 2005. C
- Wójcik, Iwona: *Katalog czasopism lubelskich*. [T. 3], N-Ś. Lublin 2009. C
- Wrońska, Jolanta: *Archeologia w periodykach warszawskich w drugiej połowie XIX wieku*. Wrocław 1989. B [1/1]
- Wrześniński, Wojciech: *Między Królewcem, Warszawą, Berlinem a Londynem : studia i szkice z dziejów XX wieku*. [1]. Toruń 2002. B [4/4]*
- Wrześniński, Wojciech: *Między Królewcem, Warszawą, Berlinem a Londynem : studia i szkice z dziejów XX wieku*. [4]. Toruń 2004. B
- Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1872–1972 : historia, opracowania, bibliografia*. Red. Zofia Wilkosz, Ludwik Grzebień. Kraków 1972. C [4/17]
- Wyka, Kazimierz: *Teka Stańczyka na tle historii Galicji w latach 1849–1869*. Wrocław 1951. AB [4/22]
- Wysocki, Alfred: *Sprzed pół wieku*. Kraków 1956. B [4/25]
- Wysocki, Wiesław Jan: *Leksykon prasy łowickiej*. Łowicz 1997. C [3/3]*

- Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770–1777). T. 1–2. Oprac. Julian Platt. Wrocław 2004. A
- Zabawy Przyjemne i Pożyteczne : 1770–1777 : wybór. Oprac. Julian Platt. Wrocław 1968. A [4/14]
- Zahradnik, Stanisław: *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach Czechosłowacji w latach 1848–1938*. Opole 1989. B [8/10]
- Zajewski, Władysław: *Wolność druku w powstaniu listopadowym 1830–1831*. Łódź 1963. A [16/40]
- Zakrzewski, Bogdan: „*Tygodnik Literacki*” 1838–1845 : *zarys monograficzny*. Warszawa 1964. A [14/23]
- Zaleski, Antoni: *Towarzystwo warszawskie : listy do przyjaciółki*. Oprac. Ryszard Kołodziejczyk. Warszawa 1971. B [5/20]
- Załubski, Jan: *Media bez tajemnic*. Poznań 2002. C [11/11]*
- Załubski, Jan: *Media i medioznawstwo : studia i szkice*. Toruń 2006. C [5/5]*
- Zapała, Daniel: *Media katolickie w archidiecezji wrocławskiej*. Wrocław 2003. C [3/3]*
- Zapolska, Gabriela: *Publicystyka*. Cz. 1–2. Wrocław 1958. B [0/2]
- Zarys historii prasy polskiej*. Cz. 2, z. 1–2. Aut. Tadeusz Butkiewicz, Zygmunt Młynarski, Bożena Krzywobłocka, Andrzej Ślisz. Warszawa 1959. B [21/60]
- Zarzewie 1909–1920 : wspomnienia i materiały*. Oprac. Aleksandra Garlicka. Warszawa 1973. B [5/8]
- Zawadzki, Konrad: *Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981*. T. 1, A–D. Warszawa 1994. C [24/25]
- Zawadzki, Konrad: *Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981*. T. 2, E–L. Warszawa 1996. C [12/12]*
- Zawadzki, Konrad: *Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981*. T. 3, M–Q. Warszawa 2001. C [10/10]*
- Zawadzki, Konrad: *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku : bibliografia*. T. 1, 1514–1661. Wrocław 1977. A [7/29]
- Zawadzki, Konrad: *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku : bibliografia*. T. 2, 1662–1728. Wrocław 1984. A [8/22]
- Zawadzki, Konrad: *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku : bibliografia*. T. 3, 1501–1725. Wrocław 1990. A [12/15]
- Zawadzki, Konrad: *Początki prasy polskiej : gazety ulotne i seryjne XVI–XVIII wieku*. Warszawa 2002. A [11/11]*
- Zawadzki, Konrad: *Prasa ulotna za Zygmunta III*. Warszawa 1997. A [5/5]*
- Zawadzki, Władysław: *Pamiętniki życia literackiego w Galicji*. Oprac. Antoni Knot. Kraków 1961. A [21/61]
- Zawalska, Maria: „*Świt*” Marii Konopnickiej : *zarys monograficzny tygodnika dla kobiet*. Wrocław 1978. B [5/11]
- Zienkiewicz, Tadeusz: *Polskie życie literackie w Kijowie w latach 1905–1918*. Olsztyn 1990. B [2/2]
- Zienkiewicz, Tadeusz: *Polskie życie literackie w Mińsku w XIX i na początku XX wieku : (do roku 1921)*. Olsztyn 1997. B [4/4]*
- Zwierciadło prasy : czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej*. Red. Bohdan Galster i in. Wrocław 1978. C [9/16]

Bibliografia

Zyga, Aleksander: *Krakowskie czasopisma literackie drugiej połowy XIX wieku : 1860–1895*.
Kraków 1983. B [7/15]

Żynda, Bolesław: *Bibliografia wydawnictw Księgarni św. Wojciecha 1895–1969 : w 75-lecie działalności wydawniczej*. Poznań 1970. C [7/16]

Fragmenty

Summary

Historiography of the Polish press (before 1918): a scientometric analysis of the field in years 1945-2009

The topic of this work is historiography of the Polish press, a highly specialized historical field, the distinctive feature of which is its particular area of study (the press and its contexts). The scope of this work includes the major areas in which the discipline operates: authors, institutions, methods, and publishing houses, the last component being the main focus. The central object of study are historical publications, seen both as a carrier of knowledge (usage perspective) and as a paradigm (methodological perspective). The main objective of this study is to systematize and evaluate the accumulated research into the history of the Polish press. An attempt is made at establishing, as precisely as possible, 1) research areas and the main problems, 2) level of the quantitative and qualitative processing 3) corpus of authors and 4) various contexts (such as institutional and political ones, among others), which influenced the research.

The study is chiefly based on scientometric and bibliometric methods. Their application required previous research into the methodology itself, to confirm and justify the sense of using scientometrics in the humanities. The work went in two directions: first, it was aimed at tools construction and evaluation of scientometric and bibliometric theories; secondly, the theories and tools were applied to the research subject (historiography). The main research tool was a special data base (Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich [ICHMP] – The Citation Index of the History of Polish Media) which records all scientific texts produced in years 1945–2009. The data base includes 24 627 documents connected in the matrix of 63 811 citations, of which 15 041 texts and 46 152 citations are related to the history of the press. The ICHMP data analysis served, in the first place, to prove that essentially historiography is not different from other sciences. Further, a whole range of specific features of historical sciences was identified (e.g. the high ranking position of the book as the main form of results presentation, the dominating section of national languages, a large section of one-author works). A very important factor in representing the research advancement was the special index of citation $\leq$ *half-life*. Apart from the scientometric methods, the tools used in this study were also the peer review and historical and press-specialist methods.

Keywords: historiography, history of the press, research, Poland, citation analysis, scientometrics, bibliometrics

Indeks tytułów czasopism i gazet*

- Acta Litteraria Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae (Warszawa; 1755) 117, 133
Ad Joannem Antonium Pulleonem de negotio Prutenico epistola (Kraków; 1525) 107
Agence Polonaise Centrale (Lozanna; 1915) 421
Ameryka-Echo (Toledo; 1889) 417, 450
Annonces et Avis Divers de Varsovie (Warszawa; 1781) 135
Antysemita (Kraków; 1897) 279, 280
Architekt (Kraków; 1900) 357
Ateneum (Warszawa; 1876) 253, 262, 290, 308, 309, 318, 437
Ateneum Kapłańskie (Włocławek; 1909) 327
Athenaeum (Wilno; 1841) 180, 187, 188, 189
Awizy Krakowskie (?; 1697) 108, 109
- Bałamut Petersburski (Petersburg; 1830) 154, 187, 188, 189
Biblioteka Warszawska (Warszawa; 1841) 74, 186, 187, 189, 190, 262, 317, 318, 437
Biedaczek (Toruń; 1848) 213, 214, 434
Biesiada Literacka (Warszawa; 1876) 281, 309, 316, 318, 437
Bluszc (Warszawa; 1865) 262, 284, 285, 318, 437
Bojan (Wilno; 1838) 190
Braterstwo (Bendlikon; 1864) 220
Bresslajischer Mercurius aus dem Königreich Pohlen (Wrocław; 1697) 113, 114
Bulletin de l'Association (Paryż; 1875) 421
Bulletin National Hebdomadaire (Warszawa; 1794) 130
- Chimera (Warszawa; 1901) 281, 301, 316, 318, 357, 437
Co Tydzień (Poznań; 1798) 142
Continuazione del Mercurio Polacco (Kraków; 1661) 112
Courier de Pologne (Warszawa; 1776) 126
Czas (Kraków; 1848) 165, 173, 194–196, 198, 199, 239, 244, 246, 262, 278, 279, 290, 332, 353, 356, 358, 440, 441
Czas (Winnipeg; 1915) 419
Czasopism Księgozbioru Publicznego Imienia Ossolińskich (Lwów; 1828) 160, 199

---

* Indeks obejmuje wyłącznie tytuły z lat 1501–1918 omawiane w treści pracy.

- Czasopismo Lekarskie (Łódź; 1899) 302, 321
 Czasopismo Pedagogiczne (Lwów; 1912) 346
 Czasopismo Techniczne (Lwów; 1883) 346
- Danziger Anzeigen und Dienliche Nachrichten (Gdańsk; 1807) 129
 Das Gelahrte Preussen (Toruń; 1722) 113, 114
 Dekameron Polski (Warszawa; 1830) 159
 Demokrata Polski (Poitiers; 1837) 220, 223
 Der Gesellige (Grudziądz; 1826) 373
 Diabeł (Kraków; 1869) 357
 Diablica (Czerniowce; 1888) 412
 Die Ordnung zu Ofen wider den Türken gemach... (Nürnberg 1501) 107
 Diło (Lwów; 1880) 345, 439
 Dom Polski (Poznań; 1888) 372
 Dwutygodnik dla Kobiet (Poznań; 1881) 372
 Dyaryusz Sejmu Electionis (Warszawa; 1697) 110
 Dzienne Doniesienia (Warszawa; 1807) 140
 Dziennik Berliński (Berlin; 1897) 408, 410, 411, 449
 Dziennik Bydgoski (Bydgoszcz; 1908) 275, 361, 372
 Dziennik Chicagowski (Chicago; 1890) 412, 417, 450
 Dziennik Departamentowy Krakowski (Kraków; 1812) 140
 Dziennik Departamentowy Płocki (Płock; 1810) 140
 Dziennik Departamentowy Warszawski (Warszawa; 1812) 140
 Dziennik Departamentu Kaliskiego (Kalisz; 1808) 140
 Dziennik dla Dzieci (Warszawa; 1830) 160
 Dziennik Domowy (Poznań; 1840) 179
 Dziennik Ekonomiczny Zamojski (Zamość; 1803) 142, 143
 Dziennik Górnośląski (Piekary Śląskie; 1848) 209, 210, 211
 Dziennik Handlowy (Warszawa; 1786) 135
 Dziennik Kijowski (Kijów; 1906) 275, 409
 Dziennik Krakowski (Kraków; 1896) 348
 Dziennik Kujawski (Inowrocław; 1893) 275, 372
 Dziennik Literacki (Lwów; 1852) 165, 194, 195, 199, 262
 Dziennik Łódzki (Łódź; 1883) 321
 Dziennik Mód Paryskich (Lwów; 1840) 69, 96, 173, 179, 195, 199
 Dziennik Narodowy (Chicago; 1898) 414, 417
 Dziennik Narodowy (Paryż; 1841) 223
 Dziennik Patriotycznych Polityków (Lwów; 1792) 126, 141
 Dziennik Petersburski (Petersburg; 1909) 409
 Dziennik Politechniczny (Warszawa; 1860) 190
 Dziennik Polski (Lwów; 1869) 262, 346
 Dziennik Powstania Narodu (Warszawa; 1794) 131
 Dziennik Powszechny (Warszawa; 1831) 183
 Dziennik Powszechny Krajowy (Warszawa; 1830) 154
 Dziennik Poznański (Poznań; 1823) 159

Indeks tytułów czasopism i gazet

- Dziennik Poznański (Poznań; 1859) 228, 239, 243, 278, 279, 293, 370, 372, 444
Dziennik Tygodniowy Departamentu Bydgoskiego (Bydgoszcz; 1811) 140
Dziennik Warszawski (Warszawa; 1825) 155, 159
Dziennik Warszawski (Warszawa; 1851) 65, 68, 181, 182, 183, 184, 185
Dziennik Wielkopolski (Kalisz; 1830) 155
Dziennik Wileński (Wilno; 1815) 159, 190
Dziennik Wileński (Wilno; 1906) 275
Dziennik Zdrowia dla Wszystkich Stanów (Warszawa; 1801) 142, 143
Dzwon Literacki (Warszawa; 1846) 190
Dzwonek Częstochowski (Częstochowa; 1901) 322
- Echa Kieleckie (Kielce; 1906) 324
Echa Płockie i Łomżyńskie (Płock; 1898) 325, 326
Echo Polskie (Buenos Aires; 1913) 419
Eos (Lwów; 1894) 347
- Gazeta Bydgoska (Bydgoszcz; 1810) 140
Gazeta Chicagowska (Chicago; 1884) 417
Gazeta Codzienna (Warszawa; 1832) 181, 183, 184, 185
Gazeta Codzienna Narodowa i Obca (Warszawa; 1818) 145, 150, 152, 158
Gazeta Gdańska (Gdańsk; 1891) 378
Gazeta Grodzieńska (Grodno; 1776) 122, 123
Gazeta Grudziądzka (Grudziądz; 1894) 278, 361, 373, 374, 376, 377, 378, 446
Gazeta Handlowa (Warszawa; 1864) 279, 317
Gazeta Kaliska (Kalisz; 1893) 323, 324
Gazeta Katolicka (Królewska Huta; 1896), 445
Gazeta Katolicka w Kanadzie (Winnipeg; 1908) 419
Gazeta Kielecka (Kielce; 1870) 324
Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego (Warszawa; 1797) 141, 143, 153
Gazeta Krajowa (Warszawa; 1794) 131
Gazeta Krakowska (Kraków; 1794) 141, 150, 198, 199
Gazeta Lecka (Giżycko; 1875) 382, 447
Gazeta Literacka (Warszawa; 1821) 157, 158, 159
Gazeta Lubelska (Lublin; 1876) 326
Gazeta Ludowa (Elk; 1896) 380, 382, 447
Gazeta Ludowa (śląska, endecka) 397, 445
Gazeta Lwowska (Lwów; 1811) 71, 73, 139, 153, 156, 167, 193, 198, 199, 243, 246, 346
Gazeta Łódzka (Łódź; 1881) 321
Gazeta Mińska (Mińsk; 1812) 141
Gazeta Narodowa (Lwów; 1848) 165, 195, 196, 198
Gazeta Narodowa (Lwów; 1862) 262, 346
Gazeta Narodowa i Obca (Warszawa; 1791) 79, 120, 127
Gazeta Niedzielną (Lwów; 1902) 239
Gazeta Nowojorska (Nowy Jork; 1874) 417
Gazeta Olsztyńska (Olsztyn; 1886) 214, 249, 253, 367, 379, 380, 381, 382, 383, 447

- Gazeta Opolska (Opole; 1890) 249, 251, 293, 385, 386, 392, 395, 396, 445
 Gazeta Polska (Czerniowce; 1883) 411, 412
 Gazeta Polska (Poznań; 1848) 208, 433
 Gazeta Polska (Warszawa; 1826) 153, 154, 155
 Gazeta Polska (Warszawa; 1861) 167
 Gazeta Polska (Winnipeg; 1906) 419
 Gazeta Polska w Brazylii (Parana; 1892) 419
 Gazeta Polska w Chicago (Chicago; 1873) 417
 Gazeta Południowo-Pruska (Poznań; 1794) 141
 Gazeta Poranna 2 Grosze (Warszawa; 1912) 275
 Gazeta Powstania Polski (Warszawa; 1794) 130
 Gazeta Powszechna (Kraków; 1908) 354
 Gazeta Poznańska (Poznań; 1806) 141
 Gazeta Radomska (Radom; 1884) 325
 Gazeta Robotnicza (Berlin, Katowice; 1891) 273, 392, 395, 408, 410, 411, 445, 449
 Gazeta Rządowa (Warszawa; 1794) 130
 Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego (Warszawa; 1837) 183, 185
 Gazeta Sądowa Warszawska (Warszawa; 1873) 317
 Gazeta Świąteczna (Warszawa; 1881) 277, 304, 305, 308, 309, 318, 437
 Gazeta Teatralna (Warszawa; 1843) 190
 Gazeta Toruńska (Toruń; 1867) 374, 375, 376, 378, 446, 447
 Gazeta Warszawska (Warszawa; 1774) 82, 90, 121–123, 126, 127, 131, 138, 141, 143, 153, 165, 183, 185, 253, 274, 308, 309, 437
 Gazeta Wiejska dla Górnego Śląska (Opole; 1849) 210
 Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego (Poznań; 1815) 74, 75, 146, 150, 204, 208
 Gazeta Wolna Warszawska (Warszawa; 1794) 131
 Gazeta Wyborcza (Kraków; 1897) 353
 Gazette de Varsovie (Warszawa; 1791) 123
 Gazette de Varsovie (Warszawa; 1807) 141
 Gazety Śląskie dla Ludu Pospolitego (Wrocław; 1789) 210
 Gazety z Warszawy (Kraków; 1701) 108
 Głos (Lwów; 1907) 346
 Głos (Warszawa; 1886) 250, 253, 254, 262, 273, 275, 281, 302, 304, 309, 317, 437
 Głos Gromadzki (Warszawa; 1905) 277
 Głos Kapłana Polskiego (Warszawa; 1862) 191, 192
 Głos Lubelski (Lublin; 1913) 326
 Głos Narodu (Kraków; 1893) 279, 332, 349, 353, 355, 358, 440, 441
 Głos Nauczycielski (Warszawa; 1917)
 Głos Niezależny (Warszawa; 1918)
 Głos Płocki (Płock; 1908)
 Głos Śląski (Gliwice; 1903) 392, 396, 445
 Głos św. Franciszka (Góra Świętej Anny; 1908) 396
 Głos Warszawski (Warszawa; 1908) 274, 308, 317
 Godzina Polski (Łódź; 1915) 321
 Goniec Częstochowski (Częstochowa; 1906) 302, 322

- Goniec Łódzki (Łódź; 1898) 321
Goniec Mazurski (Ostróda; 1905)
Goniec Płocki (Płock; 1830) 155
Goniec Polski (Poznań; 1850) 208
Goniec Poranny / Goniec Wieczorny (Warszawa; 1906) 239
Goniec Województwa Augustowskiego (Suwałki; 1830) 155
Górník (Dąbrowa Górnicza; 1897) 323
Górnoślązak (Katowice; 1901) 392, 396, 445
Gryf (Kościerzyna; 1908) 377, 378
Grzmot (Kraków i in.; 1896) 279, 340
Gwiazda (Bytom; 1903) 392
Gwiazda (Petersburg; 1846) 187
Gwiazda Polarna (Stevens Point; 1908) 417
Gwiazdka Cieszyńska (Cieszyn; 1851) 80, 82, 92, 175, 195, 198, 359
Gwiazdka dla Ludu Górnośląskiego (Bytom; 1846) 211
- Historia Polityczna Państw Starożytnych... (Warszawa; 1771) 128
- Ilustrowany Kurier Codzienny (Kraków; 1910) 89, 239, 332, 354
Iris (Lwów; 1899) 347
Iskra (Sosnowiec; 1910) 323
Izys Polska (Warszawa; 1820) 160
- Jedność (Lwów; 1898) 345, 439
Jeniec Polak (Le Puy; 1917) 421
Język Polski (Kraków; 1913) 357
Journal Hebdomadaire de la Diété de Varsovie (Warszawa; 1788) 123
Journal Historique de Varsovie (Warszawa; 1794) 130
Journal Littéraire de Pologne (Warszawa; 1754) 117, 133
Jutrzenka (Warszawa; 1861) 189
- Kalina (Kraków; 1866) 351
Kaliszanin (Kalisz; 1870) 323
Kartka Ogłoszeń Handlowych... (Częstochowa; 1882) 322
Katolik (Chełmno, Bytom i in.; 1868) 211, 238, 384, 390, 391, 392, 396, 397, 445
Kłosy (Warszawa; 1865) 253, 262, 282, 313, 316, 318, 437
Königsberger Hartungsche Zeitung (Królewiec; 1660) 383
Korespondent Narodowy i Zagraniczny (Warszawa; 1794) 130
Korespondent Płocki (Płock; 1876) 325
Korespondent Warszawski (Warszawa; 1792) 82, 120, 123, 127, 128, 130
Korespondent Warszawski i Zagraniczny (Warszawa; 1795) 138, 141
Kosmos (Lwów; 1896) 347
Kórnicanin (Kórník; 1875) 372
Kraj (Kraków; 1869) 262, 279, 332, 347, 350, 354, 440
Kraj (Petersburg; 1882) 262, 278, 306, 402, 408, 409, 449
Krakauer Zeitung (Kraków; 1799) 141

- Krakus (Kraków; 1891) 239, 356
 Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej (Włocławek; 1907) 327
 Kronika Drugiej Połowy Roku 1819 (Warszawa; 1819) 158
 Kronika Emigracji Polskiej (Paryż; 1834) 221, 223
 Kronika Powszechna (Lwów; 1910) 345, 346, 439
 Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych (Warszawa; 1856) 184
 Krytyka (Kraków; 1896) 250, 273, 281, 332, 347, 348, 353, 357, 440
 Kupiec Polski (Kraków; 1907) 357
 Kurier Codzienny (Warszawa; 1865) 239, 317
 Kurier Litewski (Grodno; 1796) 141, 153, 154, 185
 Kurier Litewski (Wilno; 1760) 128
 Kurier Litewski (Wilno; 1905) 328
 Kurier Lubelski (Lublin; 1830) 155
 Kurier Lubelski (Lublin; 1865) 326
 Kurier Lwowski (Lwów; 1883) 332, 345, 439
 Kurier Polski (Milwaukee; 1888) 417, 450
 Kurier Polski (Warszawa; 1729) 102, 123, 126, 129
 Kurier Polski (Warszawa; 1829) 152, 155
 Kurier Poranny (Warszawa; 1877) 230, 239, 243, 309, 317
 Kurier Poznański (Poznań; 1872) 274, 275, 372, 444
 Kurier Rzeszowski (Rzeszów; 1883) 359
 Kurier Sosnowiecki Przemysłowo-Handlowy (Sosnowiec; 1901) 323
 Kurier Śląski (Katowice; 1907) 397, 445
 Kurier Warszawski (Warszawa; 1761) 127
 Kurier Warszawski (Warszawa; 1821) 72, 73, 101, 143, 145, 152, 153, 183–185, 192, 230, 239, 243, 254, 301, 306, 309, 316, 437
 Kurier Wileński (Wilno; 1841) 185
 Kwartalnik Historyczny (Lwów; 1887) 345, 346, 439
 Kwartalnik Naukowy (Kraków; 1835) 199
- La Pologne (Paryż; 1848) 217
 La Tribune des Peuples (Paryż; 1849) – zob. Trybuna Ludów
 Lamus (Lwów; 1908) 346
 Lech (Gniezno; 1896) 372
 Lemberger Kaiserlich-Königliches Privilegirtes Intelligenzblatt (Lwów; 1799) 141
 Lemberger Wochentliche Anzeigen (Lwów; 1792) 141
 Lemberger Zeitung (Lwów; 1812) 141, 153
 Literaturno-Naukovij Vistnik (Lwów; 1898) 345, 439
 Lodzer Zeitung (Łódź; 1865) 321
 Lud (Lwów; 1895) 346, 347
 Ludzkość (Kraków; 1882) 353
- Łączność (Kraków; 1899) 340

- Magazyn Powszechny (Warszawa; 1834) 186, 190
Magazyn Warszawski Pięknych Nauk (Warszawa; 1784) 135
Mazur (Ostróda; 1883) 249, 380, 382, 447
Mazur (Szczytno; 1902) 380, 382, 447
Mazur Wschodnio-Pruski (Tylża; 1885) 382
Mazurski Kurek (Szczytno; 1849) 214, 434
Meletemata Thorunensia (Toruń; 1726) 114
Mercurius Polonicus (?; 1698) 113
Merkuriusz Polski (Kraków; 1661) 64, 65, 79, 101, 102, 103, 104, 106, 111, 112, 113, 114
Miesięcznik Heraldyczny (Lwów; 1908) 346
Miesięcznik Literacki i Artystyczny (Kraków; 1911) 357
Miesięcznik Pedagogiczny (Cieszyn; 1892) 359
Momus (Warszawa; 1820) 78, 156
Monika (Mikołów; 1876) 396
Monitor (Warszawa; 1765) 74, 78, 79, 101, 118, 126, 131, 133, 134
Monitor Warszawski (Warszawa; 1824) 151
Mrówka (Lwów; 1869) 346
Mrówka Poznańska (Poznań; 1821) 101, 159
Museion (Kraków; 1911) 281, 357
Muzeum (Lwów; 1885) 342, 346
Muzeum Domowe (Warszawa; 1838) 186
Myśl Katolicka (Częstochowa; 1908) 322
Myśl Żydowska (Lublin; 1916) 326
- Na Dziś (Kraków; 1872) 188
Na Ziemi Naszej (Lwów; 1909) 345
Nadwiślanin (Chełmno; 1850) 213, 434
Naprzód (Kraków; 1892) 237, 239, 273, 332, 347, 353, 358, 440, 441
Narodowiec (Herne; 1909) 411, 449
Naród Polski (Chicago; 1897) 417, 450
Nasza Niwa (Wilno; 1906) 328
Niewiasta (Kraków; 1860) 199, 351
Niezabudka (Petersburg; 1840) 190
Niwa (Warszawa; 1872) 262, 317, 437
Nowa Gazeta (Warszawa; 1906) 279, 317
Nowa Jutrzenka (Lublin; 1908) 326
Nowa Polska (Paryż; 1833) 223
Nowa Polska (Warszawa; 1831) 155
Nowa Reforma (Kraków; 1882) 262, 279, 332, 353, 354, 358, 440, 441
Nowa Trybuna (Petersburg; 1914) 409
Nowe Wiadomości Ekonomiczne i Uczzone (Warszawa; 1758) 117
Nowe Życie (Kraków; 1905) 250
Nowiny (Kraków; 1906) 354
Nowiny (Opole; 1911) 251, 386, 387, 392, 396, 444, 445
Nowiny (Warszawa; 1877) 262, 275

- Nowiny dla Wszystkich (Kraków; 1903) 332, 354
 Nowiny Niedzielne (Warszawa; 1876) 317
 Nowiny Polskie (Gdańsk; 1656?) 114
 Nowiny Polskie (Warszawa; 1729) 64, 65, 102, 127
 Nowiny Raciborskie (Racibórz; 1889) 388, 444, 445
 Nowiny, które się między cesarzem a papieżem... (?; 1557) 107
 Nowy Pamiętnik Warszawski (Warszawa; 1801) 142
 Nützlicher Danziger Erfahrungen (Gdańsk; 1739) 129
- Ognisko (Kraków; 1860) 199
 Ognisko (Kraków; 1889) 348, 353
 Ogniuwo (Czerniowce; 1869) 412
 Ogniuwo (Nowy Jork; 1889) 417
 Ogniuwo (Warszawa; 1902) 273, 317, 437
 Ojczyzna (Kraków i in.; 1902) 348, 355, 441
 Ojczyzna (Lwów; 1874) 345, 439
 Ondyna Druskiennickich Źródeł (Grodno; 1844) 187
 Orędownik (Poznań; 1871) 370, 372, 444
 Orędownik Naukowy (Poznań; 1840) 208
 Orzeł Biały (Warszawa; 1819) 158
 Osa (Czerniowce; 1881) 412
- Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński (Wilno; 1820) 160
 Pamiętnik Historyczno-Polityczny (Warszawa; 1782) 75, 80, 82, 118, 134, 135
 Pamiętnik Literacki (Lwów; 1902) 346
 Pamiętnik Lwowski (Lwów; 1816) 159
 Pamiętnik Religijno-Moralny (Warszawa; 1841) 190
 Pamiętnik Rolniczo-Technologiczny (Warszawa; 1832) 190
 Pamiętnik Sceny Warszawskiej (Warszawa; 1838) 190
 Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego (Warszawa; 1837) 190
 Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego (Kraków; 1876) 357
 Pamiętnik Warszawski (Warszawa; 1809) 142, 143
 Pamiętnik Warszawski (Warszawa; 1815) 160
 Pamiętniki Umysłowe (Wilno; 1845) 188
 Panorama Literatury Krajowej i Zagranicznej (Warszawa; 1836) 186
 Patriota Podlaski (Siedlce; 1830) 155
 Piast (Kraków; 1913) 277, 332, 349, 353, 354, 358, 440
 Piast (Warszawa; 1829) 160
 Pielgrzym (Pelplin; 1869) 254, 375, 376, 378, 446, 447
 Pismo dla Nauczycieli Ludu (Poznań; 1845) 208
 Pobudka (Warszawa; 1861) 191
 Pochodnia (Lwów; 1895) 340
 Poczta Królewiecka (Królewiec; 1718) 64, 103, 113, 214, 379
 Pogoń (Tarnów; 1881) 359
 Polak (Katowice; 1906) 397, 445

- Polak (Kraków; 1896) 239, 275, 332, 349, 355, 441
Polak Patriota (Warszawa; 1785) 135
Polak Sumienny (Warszawa; 1830) 155
Polak w Brazylii (Kurytyba; 1904) 419
Polak-Katolik (Lublin, Warszawa; 1906) 315
Polish Exile (Edyndurg; 1833) 222, 223
Polish News (Londyn; 1915) 421
Polnische Bibliothec (Gdańsk; 1718) 115
Polnischen Novellen zob. Nowiny Polskie
Polnischer Buchersaal (Wrocław; 1756) 133
Poradnik dla Ludu Górnośląskiego (Bytom; 1851) 210
Poradnik Językowy (Kraków; 1901) 357
Posener Zeitung (Poznań; 1806) 139
Postęp (Paryż; 1834) 220, 223
Pot-Pourri (Warszawa; 1821) 156
Powszechny Dziennik Krajowy (Warszawa; 1829) 151
Praca (Lwów; 1878) 341, 345, 439
Praktyka Lekarska Żyjących Doktorów...(Warszawa; 1795) 128
Prawda (Kraków; 1893) 355
Prawda (Warszawa; 1881) 262, 279, 309, 312, 317, 437
Prawo Ludu (Kraków; 1896) 353
Preussischer Todes-Tempe (Toruń; 1728) 114
Primitiae Physico-Medicae... (Leszno; 1750) 135
Promień (Lwów; 1899) 341, 345, 439
Przedświt (Czerniowce; 1882) 412
Przedświt (Genewa i in.; 1881) 332, 420
Przedświt (Lwów; 1900) 280, 346
Przegląd Archeologiczny (Lwów; 1876) 346
Przegląd Czerniowiecki (Czerniowce; 1883) 412
Przegląd Górniczo-Hutniczy (Dąbrowa Górnicza; 1903) 323
Przegląd Katolicki (Warszawa; 1863) 317
Przegląd Lekarski (Kraków; 1862) 282, 357
Przegląd Literacki i Artystyczny (Kraków; 1882) 351
Przegląd Narodowy (Warszawa; 1908) 275
Przegląd Naukowy (Warszawa; 1842) 186, 187, 189, 190
Przegląd Pedagogiczny (Warszawa; 1882) 306, 312, 318, 437
Przegląd Polski (Kraków; 1866) 262, 278, 279, 356, 441
Przegląd Powszechny (Kraków; 1884) 262, 335, 355, 357, 441
Przegląd Poznański (Poznań; 1845) 208
Przegląd Poznański (Poznań; 1894) 370, 372, 444
Przegląd Rzeszowski (Rzeszów; 1883) 359
Przegląd Społeczny (Lwów; 1886) 250, 273, 336, 341
Przegląd Społeczny (Warszawa; 1906) 250
Przegląd Techniczny (Warszawa; 1866) 283
Przegląd Tygodniowy (Warszawa; 1866) 246, 247, 262, 281, 304, 309, 317, 437

- Przegląd Wileński (Wilno; 1912) 328
 Przegląd Wszechpolski (Lwów; 1895) 244, 246, 273, 275, 332, 342, 345, 355, 439, 441
 Przewodnik Katolicki (Poznań; 1895) 370, 371, 372, 444
 Przewodnik Warszawski (Warszawa; 1788) 135
 Przyjaciół (Toruń; 1876) 376, 377, 378
 Przyjaciół Chłopów (Szczecin; 1850) 208
 Przyjaciół Domowy (Lwów; 1851) 346
 Przyjaciół Ludu (Chełmno; 1861) 213, 377, 434, 447
 Przyjaciół Ludu (Leszno; 1834) 165, 208
 Przyjaciół Ludu (Lwów i in.; 1889) 239, 277, 332, 336, 345, 439
 Przyjaciół Ludu Łecki (Ełk; 1842) 214, 434
 Przyszłość (Paryż; 1834) 220, 222, 223
 Pszczołka Krakowska (Kraków; 1819) 72, 156
 Pzonka (Strasburg; 1839) 220, 223
- Radegast (Wilno; 1843) 188
 Robotnik (Berlin; 1902) 410
 Robotnik (Warszawa; 1894) 273
 Rocznik Krakowski (Kraków; 1898) 357
 Rocznik Leśniczy (Warszawa; 1861) 190
 Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu (Paryż; 1866) 220, 421
 Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego... (Kraków; 1817) 160, 199, 357
 Roczniki Gospodarstwa Krajowego (Warszawa; 1842) 190
 Roczniki Nauk Rolniczych (Kraków; 1903) 357
 Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (Warszawa; 1802) 142
 Rok pod Względem Oświaty, Przemysłu i Wypadków Czasowych (Poznań; 1843) 204
 Rolnik (Stevens Point; 1891) 417, 450
 Rozmaitości (Lwów; 1817) 156
 Rozmaitości Naukowe (Kraków; 1828) 160
 Rozrywki dla Dzieci (Warszawa; 1824) 160, 161
 Rozwój (Łódź; 1897) 321
 Równość (Genewa; 1879) 420
 Rubon (Wilno; 1842) 187, 190
 Ruch (Warszawa; 1862) 191
 Ruch Filozoficzny (Lwów; 1911) 346
 Ruch Katolicki (Lwów; 1897) 280, 346
 Ruch Literacki (Lwów; 1874) 342, 346
 Ruch Literacki (Lwów; 1874) 346
 Ruch Muzyczny (Warszawa; 1857) 190
 Ruch Pedagogiczny (Kraków; 1912) 283, 357
- Sandomierzanie (Radom; 1831) 155
 Sfinks (Warszawa; 1908) 318, 437
 Siewba (Tłuszcz; 1906) 277, 327
 Skarbiec dla Dzieci (Puławy; 1830) 160, 161

- Słowo (Petersburg; 1859) 185, 188, 189
Słowo (Warszawa; 1882) 239, 278, 279, 306, 309, 317
Słowo Polskie (Lwów; 1895) 239, 274, 275, 332, 345, 439, 440
Społeczeństwo (Warszawa; 1907) 250, 273
Sprawa Robotnicza (Paryż; 1893) 421
Ster (Lwów; 1895) 342
Strażnica (Warszawa; 1861) 191
Strumień (Warszawa; 1900) 316
Südpreuussische Zeitung (Poznań; 1794) 141
Sylwan (Lwów; 1883) 346
Sylwan (Warszawa; 1820) 160, 189
Szczytek (Lwów; 1869) 346
Szkice Społeczne i Literackie (Kraków; 1875) 351
Szkoła (Lwów; 1868) 346
Szkoła Polska (Poznań; 1849) 208
Szkółka dla Dzieci (Poznań; 1850) 208
Szkółka Narodowa (Chełmno; 1848) 213, 214
Szkółka Niedzielną (Leszno; 1837) 165
Sztuka (Paryż; 1904) 421
- Śpiewak (Poznań; 1908) 370
Świat (Kraków; 1888) 281, 335, 351, 357
Świat (Warszawa; 1906) 309
Światło (Bytom; 1887) 396
Światło (Kraków; 1909) 250
Świstek (Wilno; 1845) 190
Świt (Kijów; 1906) 409
Świt (Warszawa; 1884) 253, 304, 312, 318, 437
- Teka Wileńska (Wilno; 1857) 188
Telegraf Górnośląski (Olesno; 1848) 210
Themis Polska (Warszawa; 1828) 160
Thorner Deutsche Zeitung (Toruń; 1796) 141
Thornische Historische Nachrichten (Toruń; 1787) 132
Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen... (Toruń; 1760) 132
Tornische Nachrichten von Gelehrten Sachen (Toruń; 1762) 132
Trybuna Ludów (Paryż; 1849) 79, 88, 101, 218, 222
Trzeci Maj (Paryż; 1839) 221, 223
Tydzień (Lwów; 1893) 345, 346, 439
Tydzień (Piotrków Trybunalski; 1872) 322
Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny (Lwów; 1874) 346
Tydzień Piotrkowski (Piotrków Trybunalski; 1906) 322
Tygodnik Beletrystyczny i Naukowy (Poznań; 1885) 372
Tygodnik Cieszyński (Cieszyn; 1848) 80, 82, 92, 175, 195, 198, 359
Tygodnik dla Dzieci (Warszawa; 1829) 160, 161

- Tygodnik Ilustrowany (Warszawa; 1859) 165, 167, 188, 189, 190, 231, 244, 262, 281, 309, 312, 318, 437
- Tygodnik Katolicki (Piekary Śląskie; 1848) 210, 212
- Tygodnik Lekarski (Warszawa; 1847) 180, 190
- Tygodnik Literacki (Poznań; 1838) 74, 80, 167, 204, 205, 207, 208, 433
- Tygodnik Petersburski (Petersburg; 1830) 154, 186, 187, 189, 190
- Tygodnik Polski (Warszawa; 1820) 158
- Tygodnik Polski (Warszawa; 1832) 186
- Tygodnik Polski i Zagraniczny (Warszawa; 1818) 158
- Tygodnik Polski Poświęcony Włościanom (Pszczyna; 1845) 210, 211, 212
- Tygodnik Powieściowo-Naukowy (Chicago; 1884) 417
- Tygodnik Wielkopolski (Poznań; 1871) 372
- Tygodnik Wileński (Wilno; 1804) 142, 143
- Tygodnik Wileński (Wilno; 1815) 159
-
- Wahrhafter Anfang und Unterricht der Schlacht... (Leipzig; 1514) 107
- Walka Klas (Warszawa; 1890) 420
- Wanda (Warszawa; 1820) 158
- Warschauer Bibliothek (Warszawa; 1753) 117, 133
- Warschauer Intelligenzblatt (Warszawa; 1796) 141
- Warschauer Zeitung (Warszawa; 1859) 183
- Warszawska Gazeta Policyjna (Warszawa; 1845) 183
- Warszawskie Ekstraordynaryjne Tygodniowe Wiadomości (Warszawa; 1762) 135
- Warszojer Judisze Cajtung (Warszawa; 1867)
- Warta (Poznań; 1874) 372
- Wędrowiec (Warszawa; 1863) 253, 262, 281, 304, 312, 315, 318, 437
- Wiadomości Brukowe (Wilno; 1816) 101, 156, 157, 158
- Wiadomości Cudzoziemskie Ekstraordynaryjne... (Kraków; 1686) 108, 109
- Wiadomości Literackie (Wilno; 1760) 117
- Wiadomości Różne Cudzoziemskie" (Kraków; 1696) 108, 109
- Wiadomości Warszawskie (Warszawa; 1761) 123, 127
- Wiarus (Poznań; 1849) 208
- Wiarus Polski (Bochum; 1891) 410, 411, 449
- Wici (Radom; 1902) 325
- Widok (Warszawa; 1778) 128
- Wiedeński Kurier Polski (Wiedeń; 1914) 412
- Wiedza (Wilno; 1906) 250, 328
- Wiek Nowy (Lwów; 1901) 332, 346
- Wielkopolanin (Poznań; 1848) 208, 372
- Wieniec i Pszczółka (Lwów i in.; 1875) 345, 439
- Więś Polska (Warszawa; 1906) 277
- Wisła (Warszawa; 1887) 262
-
- Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (Warszawa; 1770) 72, 73, 81, 82, 101, 118, 126, 131, 134
- Zagon (Warszawa; 1906) 277

Indeks tytułów czasopism i gazet

Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu (Toruń; 1908) 378

Zaranie (Warszawa; 1907) 239, 277, 318, 437

Zaranie Śląskie (Cieszyn; 1907) 281, 359

Zespolenie (Wiedeń; 1910) 412

Zgoda (Nowy Jork i in.; 1881) 417, 450

Ziewonia (Lwów; 1834) 199

Znicz (Wrocław; 1851) 210, 212

Zorza (Lwów; 1900) 345, 439

Zorza (Warszawa; 1866) 239, 277, 305, 309, 317, 318, 437

Zwiastun Górnośląski (Piekary Śląskie; 1868) 212, 396, 445

Związek Chłopski (Nowy Sącz; 1894) 360

Żołnierz Polski we Włoszech (Turyn; 1919) 421

Życie (Kraków; 1897) 246, 247, 281, 316, 332, 351, 356, 357, 358, 441

Życie (Lwów; 1910) 345, 346, 439

Życie (Warszawa; 1887) 281, 282, 316, 318, 437

Życie Gromadzkie (Warszawa; 1906) 277

Fragmenty

Indeks osobowy*

- Adamczyk, Danuta 324, 325, 353
Adamczyk, Jerzy 105
Adamczyk, Mieczysław 289, 292, 294, 324, 325
Adamek, Kazimierz 198
Adamska-Czerw, Jolanta 324
Adamski, Andrzej 256, 301, 313, 315
Aksnes, Dag W. 63
Albertrandi, Jan Chrzyciel 134
Albin, Janusz 417
Aleksandrowicz, Józef 372
Aleksandrowska, Elżbieta 19, 82, 83, 101, 119, 120, 123, 126, 131, 133, 134, 428, 429
Aleksiewicz, Anna 194
Anculewicz, Zbigniew 67, 83, 84, 146, 147, 152, 153, 170, 171, 173, 180, 183, 184, 192, 254, 255, 301, 303, 313, 315, 316, 430, 432, 436
Anderson, Richard C. 63
Andrysiak, Ewa 294
Andrzejewski, Marek 93, 124, 132, 214, 376, 377, 379
Ankudowicz-Bieńkowska, Maria 180
Antoniewski, Stanisław 284, 288
Archambault, Éric 29
Askenazy, Szymon 73, 145
Assorodobraj-Kula, Nina 188
Astramowicz-Leyk, Teresa Ewa 256, 365, 378, 379, 447
August II Mocny (król Polski) 109
August III (król Polski) 124
Augustyniak, Urszula 82, 84, 103, 110
Bach, Aleksander Freiherr von 163
Baczko, Bronisław 136
Balázs, Schlemmer 37
Bałabuch, Henryk 254, 256, 259, 261, 301, 303, 310, 313, 314, 320, 326, 436, 437
Banach, Jacek 203, 213, 214, 254, 255, 260, 261, 365, 367, 375–378, 433, 446
Banaszek, Marian 324, 325
Banaś, Ewa 286
Bandtkie, Jerzy Samuel 72, 102, 104, 111
Bańdo, Adam 354, 356
Bar, Adam 87, 102, 153, 167, 244, 245, 363, 384
Baranowski, Henryk 288, 292, 296, 328, 374
Barbara, Anna 63
Barnes, Barry 26
Barowa, Irena zob. Turowska-Bar, Irena
Barszczewska-Krupa, Alina 217, 266, 317
Bart, Thijs 37
Bąbiak, Grzegorz Paweł 256, 301, 303, 313, 316, 318, 421, 436
Bąkowski, Klemens 71, 87, 139, 199
Bednarek, Jerzy 170, 171, 217
Bednarska-Ruszajowa, Krystyna 84, 119, 133, 134, 428
Bednarzak-Libera, Mirosława 327

---

* Indeks nie obejmuje nazwisk wykazanych w bibliografii oraz na płycie CD.

Indeks osobowy

- Bednorz, Zbyszko 251, 252, 260, 261, 367, 386, 391, 444
Beiersdorf, Otton 192, 195
Belzyt, Leszek 327
Bender, Ryszard 192, 312
Benedyktowicz, Witold 189
Bentkowski, Feliks 72, 104, 160
Berger, Jan 225
Bergmanowa, Aleksandra 328
Bernatt, Tadeusz 244, 245, 364
Biały, Franciszek 289, 295, 394
Biały, Lucyna 289, 295, 394
Bielak, Franciszek 370
Bielecki, Tadeusz 74, 75, 118, 134
Bielowski, August 199
Bieńkowski, Wiesław 90, 95, 121, 141, 150, 197, 337, 349
Bieś, Andrzej Paweł 340
Birkenmajer, Aleksander 112
Bismarck, Otto von 228, 287, 375
Bloor, David 26
Błachnio, Jan Ryszard 189, 208, 317, 318
Bławuta, Ewa 255, 335
Bobińska, Celina 135, 194, 199
Bobrowska-Nowak, Wanda 84, 147, 157, 161
Bohomolec, Franciszek 123
Bollacker, Kurt 34
Bonberg, Krystyna 160
Bonikowski, Samuel 414, 416
Bonisławski, Ryszard 321
Bonzi, Suysan 38
Borejsza, Jerzy Wojciech 220, 255, 258, 402, 406, 421, 432, 448, 450
Borek, Henryk 417
Borkowska, Grażyna 269
Borkowska, Helena 135
Borkowski, Andrzej 275
Borowiec, Piotr 354
Borowiecka, Anna 327
Borowik, Bogda 279
Bortnowski, Władysław 83, 147, 154, 155, 430
Boruta, Tadeusz 327
Borzyszkowski, Józef 375
Bottle, Robert T. 43
Boyé, Edward 246, 247, 332
Bradford, Samuel Clement 34
Bratos, Zygmunt 325
Braun, Tobor 27
Brejski, Jan 410, 411
Brensztejn, Michał Eustachy 167, 185
Broniewicz, Lucjan 189
Brożek, Andrzej 284, 395, 414, 415
Bruchnalski, Wilhelm 71, 73, 117, 139, 153, 156, 167, 193, 199, 246
Brykalska, Maria 253, 255, 279, 301, 302, 309, 312, 317, 436, 437
Brykczyński, Józef 158
Brzozowski, Stanisław 284, 340
Budrewicz, Zofia 155
Bujak, Jan 170, 171, 197, 255, 291, 335, 339, 342, 346, 359, 412, 432, 438, 449
Bukowski, Andrzej 203, 244, 374, 378
Buła, Janina 99
Bułówna, Armela 93, 99, 100, 115, 116, 136, 137, 341
Bunder, Stefania 255, 301, 302, 321
Burton, Robert E. 38
Burzyński, Feliks 240
Burzyński, Jacek 381
Büschel, Georg zob. Byszal, Jerzy
Buszko, Józef 196, 225, 237, 272, 276, 335, 336, 337, 340, 347, 438, 440
Butkiewicz, Tadeusz 181, 182, 240, 259, 263, 264, 302, 304, 349, 436
Byczkowska, Zofia 310
Byszal, Jerzy 113
Cała, Alina 289
Caprivi, Leopold von 371
Cegielski, Hipolit 208
Ceglarska, Dorota 393
Celer, Bogumiła 294
Cenkier, Jan Dawid 113
Chałasiński, Józef 79, 147, 150, 156, 159, 186, 304, 430
Chamcówna, Mirosława 342
Chang, Yu-wei 34
Chańko, Jan 255, 301, 321, 437
Chapman, Michael 43

- Charnigo, Laurie 43
 Chłędowski, Adam Tomasz 72, 101, 104, 111, 149, 150, 151, 157, 158, 194
 Chłędowski, Kazimierz 78, 337
 Chłopicki, Józef 154
 Chłosta, Jan 367, 381, 382, 447
 Chmielowski, Piotr 71, 72, 87, 102, 111, 167, 243, 245, 247, 261, 262, 269, 299
 Chociszewski, Józef 213
 Chojnacka, Małgorzata 115, 124, 132, 379
 Chojnacki, Władysław 170, 171, 175, 203, 214, 249, 289, 293, 295, 367, 380, 404, 419, 447
 Chojnacki, Wojciech 293, 295, 380, 402, 404, 410, 448, 449
 Chotomski, Ferdynand Dienheim 158
 Chrzanowska Schreiber, Helena 414, 417
 Chrzanowska, Paulina 297
 Chrzanowski, Ignacy 73, 74, 118, 134, 156
 Chrzanowski, Ignacy Kajetan 160, 161
 Chwalba, Andrzej 229
 Ciechowski, Waclaw 72, 74, 139, 167
 Ciepłowski, Stanisław 284
 Cieślak, Tadeusz 80, 92, 93, 169, 171, 173, 176, 177, 201, 202, 211, 213–215, 250, 251, 260, 266, 268, 367, 368, 373, 374, 376, 379, 380–382, 389, 391, 402, 410, 411, 431, 433, 434, 443, 445–449
 Cieślakowski, Jerzy 281
 Cole, Jonathan R. 32
 Cole, Stephen 32
 Cook, James 48
 Costantini, Antonio 63
 Cybertowicz, Józef 208
 Cybulska, Lucyna 207
 Czajewski, Wiktor 72, 73, 102
 Czajkowska, Maria 15
 Czapczyński, Tadeusz 304
 Czapiewski, Edward 279, 372
 Czaplinski, Marek 251, 255, 341, 358, 365, 367, 386–390, 396, 441, 444, 445
 Czarnowski, Stanisław Jan 71–73, 87, 97, 102, 104, 111, 117, 145, 166, 242, 262
 Czermarmazowicz, Elżbieta 290
 Czepulis-Rastenis, Ryszard 206
 Czernianin, Halina 159
 Czernik, Mieczysław 152
 Czupka, Julian 417
 Czyżewski, Andrzej 23, 24, 25, 186
 Dalton, Margaret Stieg 43
 Danek, Wincenty 181, 342, 346
 Danielewski, Ignacy 213
 Danilczuk, Bolesław 374, 378
 Danilewicz-Zielińska, Maria 406
 Daniłowicz, Barbara 189
 Danowska, Ewa 135
 Darlakowa, Stanisława 288, 292, 297, 359
 Daszkiewicz, Piotr 421
 Daszyński, Ignacy 348
 Data, Jan 84, 170, 171, 202, 203, 207, 253, 255, 260, 365, 367, 370, 443
 Dawidowicz, Aneta 275, 345
 Dąbrowski, Przemysław 189, 328
 De Kolof, Warzyniec Mitzler zob. Mitzler de Kolof, Wawrzyniec
 Deboli, Antoni Augustyn 121
 Degen, Dorota 23
 Dejnarrowicz, Czesław 61
 Dembowski, Edward 189
 Demidowicz, Tomasz 185
 Derdowski, Hieronim 417
 Dernałowicz, Maria 220
 Dębicka, Danuta 273, 288
 Diodato, Virgil P. 27
 Długajczyk, Edward 321
 Dmित्रuk, Krzysztof 127
 Dmochowski, Franciszek Ksawery 142
 Dmochowski, Franciszek Salezy 148, 149, 183, 188
 Dmowski, Roman 275, 345, 355
 Dmuszewski, Ludwik Adam 150, 151, 184
 Dobroński, Adam 326, 329
 Dobrowolski, Stanisław 256, 301, 302
 Dobrzański, Jan 173, 198
 Dolindowska, Krystyna 273
 Dołęga-Wysocka, Bożena 255,
 Domańska, Ewa 7, 17, 18, 26
 Domański, Adam 213
 Dopierała, Kazimierz 372

- Drabek, Aneta 37, 70
 Drajer-Jurgiel, Renata 256, 365, 370
 Drewnowski, Karol 71, 73, 74, 117, 130, 429
 Drob, Janusz Andrzej 82, 83, 103, 110, 428
 Drobiszewski, Jerzy 84, 170, 171, 173, 194, 195, 198, 199, 432
 Drzewieniecki, Walter M. 416
 Dubacki, Leonard 421
 Dufour, Piotr 135
 Dulczewski, Zygmunt 202, 204
 Dunajówna, Maria 113, 114, 132
 Dunin, Stefan 306
 Dunin-Wąsowicz, Krzysztof 250, 259, 276, 335–337, 341, 347, 349, 354, 438, 440
 Durski, Stefan 150, 184
 Dutkiewicz, Józef 150, 154, 430
 Dutkova, Renata 199
 Dworzaczek, Włodzimierz 203
 Dygdała, Jerzy 132
 Dymmel, Anna 84, 147, 157, 159, 160
 Dyniewicz, Władysław 417
 Dziadek, Magdalena 281
 Dziadzio, Andrzej 356
 Dzieciuchowicz, Bohdan 285
 Dzieniakowska, Jolanta 292, 294, 325
 Dziewulski, Władysław 210
 Dziki, Sylwester 14–16, 20, 58, 93, 97, 111, 120, 198, 270, 290, 315, 339, 344, 350, 357, 388, 389
 Dzięczyk, Zofia 84, 170, 171, 179, 222, 312
- Eberhardt, Piotr 225
 Efthimiadis, Efthimis N. 43
 Egghe, Leo 27, 42
 Eile, Henryk 72, 73
 Elzenberg, Henryk 320
 Erdmann O. 364
 Ergetowski, Ryszard 344
 Estkowski, Ewaryst 208
 Estreicher, Karol (sen.) 71, 73, 74, 87, 97, 99, 105, 166, 193, 244, 288, 289, 351, 435
- Fabianowicz, Marta 284
 Fajnhauz, Dawid 192
 Felczyński, Zygmunt 289, 297, 360, 442
- Feldman, Wilhelm 332, 353, 357
 Ferdynand I (cesarz) 107
 Fiebig, Jan 414, 415, 420
 Fikus, Feliks 372
 Filipowicz, Franciszek 283
 Finkel, Ludwik 246, 247, 290
 Fleming-Cejrowska, Dagmara Ewa 256, 301, 302
 Flisiński, Wacław Stefan 414, 416
 Florkowska-Frančić, Halina 195
 Floryan, Władysław 77, 101, 202, 209, 218, 364, 384, 386, 388, 444
 Folfasiński, Sławomir 140, 322
 Frančić, Mirosław 221, 417
 Franke, Jerzy 96, 157, 170, 171, 179, 199, 253, 255, 259, 261, 285, 301, 303, 309, 435, 436
 Fras, Zbigniew 194, 197, 198, 340, 358, 360, 441
 Frąckowiak, Wiktor 253, 255, 260, 287, 365, 367, 374, 375, 446
 Frejtag-Mika, Eliza 325
 Friese, Christian 133
 Friszke, Andrzej 25
 Frybes, Stanisław 266, 276, 338, 340
 Frycie, Stanisław 255, 301, 302, 322, 436
 Fryderyk Wilhelm IV (król Prus) 163
 Fryze, Feliks 245
 Fuks, Marian 92, 95, 177, 189, 197, 266, 302, 303, 309, 311, 328, 436, 437
- Gaca-Dąbrowska, Zofia 395
 Gadocha, Marcin 110
 Gagné, Étienne Vignola 29
 Gajkowska, Cecylia 269, 281, 291
 Galos, Adam 266, 338, 388
 Galusko, Maria 360
 Garbaczowska, Janina 194
 Garfield, Eugene 30, 35, 70
 Garlicka, Aleksandra 10, 15, 66, 70, 87, 97, 231, 232, 233, 241, 242, 250–252, 266, 268, 284, 288, 290–292, 302, 308, 320, 323, 326, 335, 340, 341, 348, 349, 434, 435, 436, 438

- Garlicki, Andrzej 336, 348, 349, 354, 438, 440
- Garztecki, Stanisław 409, 419
- Gawalkiewicz, Jan 142
- Gawlas, Kalina 308
- Gawor Leszek 28
- Gawroński, Franciszek Salezy 244, 245
- Gąsiorowska, Natalia 71, 73, 74, 145, 146, 169
- Gąsiorowski, Antoni Alojzy 214
- German, Franciszek 367, 386, 390, 391, 396, 444
- Gieła, Joachim 256, 286, 365, 386, 395
- Giełżyński, Witold 79, 80, 81, 89, 148, 181, 182, 302, 305, 326, 427, 436
- Giermańska-Szlak, Agnieszka 142
- Gierowski, Józef Andrzej 129
- Gieysztorowa, Irena 231, 232, 384
- Giles, C. Lee 34
- Giovandi-Szeloch, Małgorzata 255, 365, 370
- Glänzel, Wolfgang 27, 37
- Glensk, Joachim 92, 93, 177, 196, 200, 209, 210–212, 228, 238, 250, 251–255, 260, 261, 266, 268, 338, 364, 365, 367, 384, 386–389, 391–396, 411, 434, 444, 445
- Glikson, Paul 289, 292
- Glogier, Marek 15, 350
- Glücksberg, Natan 158
- Gładkowski, Andrzej 284
- Głodowska, Ewa 132
- Głombiowski, Karol 122, 140, 141, 152, 157
- Głowacka, Marianna 74, 146, 156
- Głuszko, Mariusz 256, 278, 279, 335, 352
- Gmitruk, Janusz 327
- Goban-Klas, Tomasz 20, 21
- Gocel, Ludwik 170, 171, 217, 218, 219, 432
- Goćkowski, Janusz 28
- Godlewska, Regina 305
- Golachowski, Kazimierz 360, 442
- Goliński, Zbigniew 126, 131, 142
- Golka, Bartłomiej 6, 15, 239, 240, 285, 322
- Gołębiowska, Lucyna 289, 292, 294, 325
- Gołębiowska, Jadwiga 93
- Gomułka, Władysław 402, 407
- Gondek, Elżbieta 254, 255, 259, 261, 301, 303, 323, 436
- Gorczyn, Jan Aleksander 111, 112
- Gorczyńska, Małgorzata 84, 119, 136
- Goriaczko-Borkowska, Anna 120
- Gorski, Stefan 71, 72, 73, 87, 102, 111, 244, 245
- Goslar, Julian Maciej 94
- Gospodarek, Tadeusz 202, 211
- Gostkowski, Zygmunt 255, 301, 302, 320, 437
- Goszczyński, Seweryn 155
- Góra, Barbara 343
- Górny, Maciej 7
- Górska, Barbara 99, 100, 114
- Grabałowski, Ryszard 99
- Grabowski, Stanisław 287
- Grabski, Andrzej Feliks 16, 17, 23, 24, 78, 248, 250, 379
- Gramatowski, Wiktor 123
- Grodziski, Stanisław 342
- Groebler, Adam 28
- Gröll, Michał 134
- Gromek, Alina Krystyna 289, 294, 326, 327
- Gronikowski, Krzysztof 417
- Groniowski, Krzysztof 266, 338, 404
- Gröschel, Bernhard 394
- Grot, Zdzisław 204, 208
- Gruca, Anna 356
- Gruszczyńska, Ewa 110
- Gruszczyński, Włodzimierz 107
- Gruszecki, Artur 316, 318
- Gruszka, Józef 388, 389
- Grzebień, Ludwik 355
- Grzeszczuk, Stanisław 19, 83, 119, 127, 134, 428
- Grześkowiak-Krwawicz, Anna 132
- Grzybowska, Marta 340
- Grzybowska, Zofia 416
- Gspann, Hans-Karl 114
- Gubrynowicz, Bronisław 167, 246, 247
- Gucka, Agnieszka 256, 365, 372
- Gulczyński, Andrzej 287, 293
- Gumuła, Teresa 255, 335, 336, 342, 346, 438
- Günzel, Walter 244, 245, 364

- Gurowski, Adam 220, 223
 Gutkowski, Tadeusz 74, 75, 168
 Gutkowski, Wojciech 143
 Gutry, Czesław 325
 Gzella, Grażyna 69, 83, 170, 171, 173, 178, 193, 194, 198, 202, 203, 208, 213, 214, 220, 228, 254, 260, 261, 278, 345, 367–369, 372, 377, 378, 431, 433, 443, 446, 447

 Haecker, Emil 101, 218, 353
 Hahlweg, Ursula 74, 102, 111
 Halpern, Jan 78, 81, 87
 Handelsman, Marcelli 146
 Hathaway, Richard J. 416
 Hattowski, Jan 284
 Hatzfeld, Herta 414, 416
 Hayn, Ryszard 84
 Hayto, Ligia 284
 Heck, Adolf 244
 Heinzkill, Richard 43
 Helcel, Antoni Zygmunt 199
 Hendzel, Władysław 254, 303, 313, 316, 317, 357, 391
 Heneczek, Teodor 212
 Henry, John 26
 Henryk Walezy (król Polski) 108
 Heska-Kwaśniewicz, Krystyna 210, 255, 335, 336, 359, 391, 393, 438
 Hess, David J. 26
 Heydenkorn, Benedykt 419
 Hinz, Henryk 126, 131, 136
 Hoesick, Ferdynand 243, 245
 Hoffmanowa, Klementyna 160
 Hollowak, Thomas L. 402, 414, 416, 417
 Holten, Danny 50
 Hombek, Danuta 10, 19, 82–84, 98, 99, 114, 119, 120, 124, 126–129, 131, 135, 428, 429
 Homola, Irena 80, 82, 83, 92, 119, 134, 135, 169, 170, 171, 175, 177, 194–198, 223, 335, 336, 342, 359, 431, 432, 438, 442
 Hrabyk, Klaudiusz 244, 246, 247, 273, 332
 Hrymanowski, Kazimierz 160, 189
 Huang, Mu-hsuan 34

 Huber, Ambrosius 107
 Hübner, Piotr 23
 Hünefeld, Andreas 114
 Hurko, Josif 309
 Hyland, Ken 37

 Iggers, Georg G. 25
 Ignacy Kłopotowski (bł.) 253, 312, 315, 316, 326
 Ignar, Stefan 255, 301, 304
 Ignatowicz, Jadwiga 295
 Ichnatowicz, Ewa 180, 189, 255, 301, 303, 309, 312, 318, 436
 Ichnatowicz, Ireneusz 61, 91, 151, 160, 265
 Indulski, Janusz 302, 321
 Inglot, Mieczysław 80, 82, 83, 96, 154, 157, 169, 170, 171, 179, 185, 187, 189, 206, 338, 432
 Iwańska, Marzena 256, 301, 313

 Jabłoński, Arkadiusz 90, 121
 Jabłoński, Franciszek H. 417
 Jabłoński, Henryk 101, 218, 220, 272, 306, 337, 347, 348, 402, 409
 Jachowicz, Stanisław 160, 161
 Jackiewicz, Mieczysław 328
 Jackl, Jerzy 84, 119, 131, 137
 Jaeger, Marek 131
 Jagielska, Elżbieta 223, 297, 404
 Jagiełło, Michał 355
 Jagoda, Zenon 158, 195
 Jagusztyn, Andrzej 359
 Jakóbczyk, Witold 80, 92, 93, 169, 171, 176, 177, 202, 206, 251, 268, 367, 368, 431, 433, 443
 Jakubek, Mariusz 10, 66, 101, 198, 231, 254, 256, 288, 293, 296, 335, 336, 351, 352, 353, 356, 438, 440
 Jakubenas, Regina 82, 84, 119, 129
 Jakubowska, Urszula 212, 252, 255, 259, 261, 275, 308, 336, 343, 344, 356, 435, 439
 Jakubowski, Jan Zygmunt 304
 Jakubowski, Zbigniew 355
 Jan III Sobieski (król Polski) 106
 Jan Kazimierz (król Polski) 112

- Janiak-Jasińska, Agnieszka 254, 259, 313, 314
Janik, Maciej 138
Janion, Maria 186
Janke, Stanisław 417
Jankowska, Maria 255, 301
Jankowski, Czesław 244
Janocki, Jan Daniel 133
Janota, Wojciech 392
Janowska, Halina 406
Janowski, Jan Nepomucen 78, 219
Jarkowski, Stanisław Teofil 15, 74, 87, 97,
102, 111, 241, 262, 300, 333
Jarochoński, Kazimierz 72, 74, 166, 204
Jaros, Jerzy 323
Jarosz, Adam 105, 106, 323, 391
Jaroszyk, Kazimierz 382
Jarowiecki, Jerzy 10, 14, 15, 16, 33, 66, 90, 95,
153, 197, 198, 231, 254, 259, 261, 270,
273, 281, 285, 288, 293, 296, 323, 326,
335–337, 341, 343, 344, 346, 357, 393,
438, 439
Jasińska, Maria 286, 289, 292
Jasiński, Janusz 214, 215, 288, 296, 367,
380–382, 383, 447
Jaskuła, Roman 199
Jastrzębowski, Ryszard 327
Jastrzębski, Bogdan 255, 301
Jaszczuk, Andrzej 278
Jaśkiewicz, Bronisław 359
Jaworska, Janina 302, 320, 321, 437
Jazdon, Artur 207
Jazdon, Krystyna 208
Jenike, Ludwik 165, 168, 312
Jodko-Narkiewicz, Witold 302, 348
Jodkowski, Kazimierz 28
Jones, Clyve 43
Józefowicz, S. 255, 301, 302
Juda-Mieloch, Małgorzata 28
Jurga, Ewa 314
Jurkowski, Roman 303, 328
Juzwenko, Adolf 420
Kabata, Michał 253, 255, 301, 309, 312, 318
Kafel, Mieczysław 20, 22
Kaganiec, Małgorzata 93, 396
Kalabiński, Stanisław 420
Kalczyńska, Maria 256, 365, 367, 386, 395,
396, 444
Kalembka, Sławomir 80, 83, 92, 169, 170,
171, 173, 176, 177, 215–223, 229, 381–
383, 406, 421, 431, 432
Kalembka, Urszula 217
Kaleta, Andrzej 355
Kaleta, Roman 78, 82, 83, 119, 133, 137
Kalinowska-Witek, Barbara 256, 301, 302
Kaliszewski, Julian 315
Kallas, Marian 140, 429
Kaminski, Ted 371, 444
Kamińska, Katarzyna 255, 301
Kamiński, Stanisław 28
Kamiński, Tadeusz 253, 255, 301, 309, 312, 318
Kamionkowa, Janina 158
Kamolowa, Danuta 147, 150
Kancewicz, Jan 273
Kaniowska-Lewańska, Izabela 157, 160, 161,
179, 208, 430
Kantecki, Klemens 204
Kapłon, Andrzej 126
Karbowski, Antoni 204, 244, 246, 247, 332
Karolak, Tadeusz 315
Karolczak, Kazimierz 344, 345
Karwowski, Stanisław 72, 74, 167, 204
Kasperek, Danuta 382
Kasprzyk, Jerzy 84, 114, 119, 132
Kaszubina, Wiesława 251, 255, 289, 291,
292, 294, 301, 302, 320, 321, 434, 436,
437
Kawecka-Gryczowa, Alodia 214, 379, 447
Kawyn, Stefan 194, 199
Kazior, Ewa 199
Kazlauskaitė, Jadvyga 101, 288, 293, 294,
328, 438
Kaźmierczyk, Teresa 84, 119, 129
Kądziała, Jerzy 280, 281, 357
Kebler, R. W. 38
Kempa, Władysław, Andrzej 160
Kenig, Piotr 359
Kersten, Adam 91, 106, 114
Kersten, Krystyna 25
Kessler, Maxwell Mirton 46, 48, 53

Indeks osobowy

- Kędra, Edward 84, 103, 116, 119, 138
Kętrzyński, Wojciech 113, 380
Kicinger, Anna 398
Kiciński, Bruno 145, 149, 150–152, 157, 158
Kidzińska, Agnieszka 279, 317, 409
Kiełbasa, Antoni 287, 395
Kieniewicz, Stefan 92, 93, 101, 173, 175, 177, 182, 191–193, 196, 217, 218, 222, 266, 405, 432
Kirkor, Adam Honory 167, 185, 188
Kita, Jarosław 256, 313
Kitowska-Łysiak, Małgorzata 255, 301, 335, 335, 353
Kleiner, Juliusz 246, 247
Klemm, Waldemar 266, 338, 405
Klimowicz, Mieczysław 19, 78, 82, 133, 386, 388
Klonder, Andrzej Edmund 302
Kłaczkow, Jarosław 286, 395
Kłodzińska, Kamila 99, 100
Kłopotowski, Ignacy zob. Ignacy Kłopotowski (bl.)
Kłoskowska, Antonina 79, 189, 350
Kmieciak, Zenon 96, 151, 238, 241, 250–253, 255, 258, 259, 261, 265, 266, 268, 274, 275, 277–279, 282, 287, 301, 302, 305–311, 317, 318, 338, 349, 402, 405, 408, 409, 434, 436, 448, 449
Knot, Antoni 194, 312, 337, 386, 387
Knysz-Tomaszewska, Danuta Ewa 316
Koberdowa, Irena 420
Kochanowicz, Jacek 26
Kochańska, Barbara 371, 444
Kociszewski, Aleksander 89, 140
Kocowski, Bronisław 325
Koenig, Michael E. D. 63
Kolasa, Jan 160, 199
Kolasa, Władysław Marek 8, 9, 12, 29, 31–34, 40, 42, 49, 50, 53, 58, 69, 101, 117, 138, 276, 341, 383
Kolbuszewska, Jolanta 18
Kolbuszewski, Kazimierz 74, 218
Kołodziej, Edward 230
Kołodziejczyk, Ryszard 185, 315
Konarska-Pabiniak, Barbara 303, 325
Konieczna, Danuta 31, 38, 43
Konopka, Maria 336
Konopnicka, Maria 304, 312, 318
Kontrym, Kazimierz 157, 158
Koński, Wiesław 325, 326
Koraszewski, Bronisław 245, 249, 385, 396, 445
Korbić, Galina 345
Korbut, Gabriel 118, 156, 262
Korczak, Bolesław 10, 66, 98, 99, 100, 162, 164, 169, 171, 175, 212, 290, 427
Korczyńska-Derkacz, Małgorzata 37, 142, 160, 199, 255, 282, 324
Korfanty, Wojciech 249, 251, 385, 389, 396, 445
Kormanowa, Żanna 244, 246, 249, 271, 288, 292, 400, 420
Kornat, Marek 335, 352
Korpała, Józef Stanisław 95, 197
Korpałowa, Franciszka 296, 351
Korwin-Milewski, Hipolit 328
Korzeniewska, Ewa 312
Korzon, Krystyna 420
Kosidowski, Zenon 72, 74, 167, 168, 204, 205
Kosiński, Józef Adam 37
Kosman, Marcelli 207, 315, 370, 371, 444
Kosmanowa, Bogumiła 83, 96, 103, 178, 202, 207, 371, 444
Kossakowska-Jarosz, Krystyna 254, 260, 395
Kostecki, Janusz 67, 255, 301, 303, 309, 310, 436
Kostkiewiczowa, Teresa 128, 140, 142
Kotarski, Edmund 132
Kotecki, Andrzej 159
Kott, Jan 133, 186
Kowalczyk, Maria 237, 337
Kowalczyk, Ryszard 207, 371
Kowalik, Jan 402, 414, 416, 448
Kowalska, Aniela 80, 146, 147, 150, 156, 157, 158, 430
Kozicki, Stanisław 274
Kozłowska, Halina 126, 141
Kozłowska-Sabatowska, Halina 279, 336, 339, 354, 438

- Kozłowski, Eligiusz 173, 191, 192, 196
Kozłowski, Jan 31, 120
Kozńiewski, Kazimierz 281, 309, 312
Krajski, Wacław 160, 189
Kranhold, Karl Heinz 114, 428
Kras, Janina 197
Krasicki, Ignacy 142
Kraszewski, Józef Ignacy 151, 167, 168, 180, 181, 183, 185, 189, 207
Kraushar, Aleksander 72, 73, 145, 153, 191
Krawczyńska, Jadwiga 70, 241
Krčėk, Franciszek 246
Kronenberg, Leopold 168, 185
Krotos, Wanda 84, 140, 141, 147, 152, 157
Król, Marcin 198
Król, Stefan 359
Kruszka, Wacław 246, 400, 413, 417
Krzemiński, Tomasz 256, 365, 378, 379, 447
Krzepkowski, Mieczysław 79
Krzyszobłocka, Bożena 263, 264, 368
Krzyżanowski, Julian 261, 346
Krzyżewski, Tadeusz 336, 341, 342, 345, 438
Kubicka, Grażyna 278
Kubik, Kazimierz 115
Kucha, Ryszard 302
Kucharczyk, Grzegorz 207, 208, 212, 254, 255, 260, 365, 367, 371, 444
Kucharski, Władysław S. 412
Kucharzewski, Feliks 95
Kucharzewski, Jan 71, 73, 87, 145, 166, 218, 243, 245, 262, 299, 400
Kudera, Jan 209, 243, 245, 363, 386
Kuhn, Thomas S. 16
Kuk, Leszek 84, 170, 171, 217
Kukiel, Marian 25
Kukolnik, Bazyli 143
Kukurowski, Stanisław 120
Kulak, Teresa 253, 255, 275, 301, 303, 309, 312, 342, 345, 369, 436, 439
Kulczycka-Saloni, Janina 191, 281, 302, 305, 309, 310, 312, 409, 449
Kulczycki, Tomasz 199
Kulczykowski, Mariusz Jan 302
Kulerski, Wiktor 373, 378, 447
Kuliczowska, Krystyna 287
Kulpińska, Katarzyna 256, 281
Kumaniecki, Kazimierz Władysław 225
Kupis, Tadeusz 68
Kuprownik, Albin 335
Kurdelska, Janina 223, 297, 404
Kurek, Artur 286
Kurkowski, Jarosław 82, 84, 119, 133
Kuś, Edward Józef 212
Kuzicki, Jerzy 199
Kuzińska, Wanda 382
Kwiatkowski, Michał 411
Lam, Stanisław 244
Lanckoroński, Wespazjan 112
Landsberg, Martin 107
Lankau, Jan 80, 81, 102, 103, 105, 106, 111–115, 427, 428
Lasswell, Harold D. 178, 212
Lato, Stanisław 191, 195, 277, 336, 336, 438
Lawrence, Steve 34
Lazurko, Lidia 345, 346
Lechicki, Czesław 15, 89, 195, 198, 251, 279, 280, 286, 305, 335, 340, 347–350, 354, 355, 387, 406, 434, 438
Lenar, Paulina 143
Lengnich, Gotfryd 115
Lesisz, Barbara 287, 288, 293
Leskiewiczowa Janina 181, 182, 305
Lesznowski, Antoni (sen.) 152
Lewandowska, Grażyna Małgorzata 288, 294
Lewandowska, Stanisława 273
Lewandowski, Jan 327
Lewandowski, Władysław 219
Lewek, Antoni 315
Leydesdorff, Loet 27, 43
Libera, Leszek 161
Libera, Zdzisław 19, 148, 149
Libiszowska, Zofia 112, 123
Line, Maurice B. 38
Lipiński, Jacek 148
Liszewski, Jan 249, 380, 382
Löbl, Emil 244
Lompa, Józef 211, 212
Lorenc, Ewa 189
Lotka, Alfred James 42, 423

Indeks osobowy

- Lubiński, Józef 420
Lubrański, Jan 107
Lutzowa, Hanna 221
- Łagoda, Maciej 256, 275, 335, 345, 355
Łapiński, Henryk 159
Łepkowski, Tadeusz 140, 429
Łoboz, Małgorzata 256, 365
Łojek, Bożena 90
Łojek, Jerzy 10, 19, 21, 25, 53, 65–67, 75–77, 79–83, 90, 91, 93, 96–100, 103, 105, 112–114, 116, 119–126, 128, 129, 137–141, 143–152, 172, 173, 175, 176, 183, 190, 196, 205, 223, 224, 238, 250, 265, 269, 290, 384, 398, 427–432, 434, 450
Łopaciński, Hieronim 136
Łopuszański, Bolesław 90, 222, 266, 338, 350, 405
Łossowska, Irena zob. Łossowska-Zaporowska, Irena
Łossowska-Zaporowska, Irena 82, 84, 119, 122, 123, 130
Łossowski, Piotr 409
Łuczak-Wild, Jeannine 318
Łuczko, Stanisław Ł. 411
Łukaszewicz, Bohdan 382
Łukaszewicz, Witold 99, 217–219, 221
Łuskina, Stefan 80, 82, 90, 118, 120–122
Łydko, Ludwik 243, 245, 364
- Maciejewski, Janusz 170, 171, 195, 199, 432
Maciejewski, Jarosław 390
Maciejowski, Waclaw Aleksander 104
Macierzyński, Wiesław Łukasz 254, 256, 259, 294, 301, 313, 314, 325
Macużanka, Zenona 312
Maćkowski, Jan Karol 388
Magdziarz, Wojciech 111, 113
Magnuszewski, Dominik 173
Magnuszewski, Józef 204
Maj, Elżbieta 255, 335,
Maj, Ewa 275, 345
Maj, Jan Antoni 141, 150
Majchrowski, Jacek M. 279
- Majeranowski, Konstanty 72, 102
Majewska-Grzegorzyczkowa, Renata 79, 111, 112
Malara, Aleksandra 313, 317, 318
Malczewski, Szymon 17
Malicki, Jan 110
Malinowska, Elżbieta 254, 255, 301, 313, 316, 318, 365, 367, 386, 395, 444
Malinowski, Jerzy 281
Maliszewski, Kazimierz 66, 82–84, 103, 116, 117, 379, 427, 428
Małecki, Zdzisław 411
Małek, Janusz 113
Mamulska, Anna 256, 365, 370
Manteufflowa, Maria 72, 73, 146
Mańkowski, Alfons 213, 244, 245, 363
Marciniak, Iwona 417
Marczewski, Jerzy 274, 370
Marek, Franciszek Antoni 80, 81, 83, 95, 170, 171, 202, 203, 210–212, 388, 389, 433
Maresch, Zofia 83, 170, 171, 179
Maresz, Zofia zob. Maresch, Zofia
Markiewicz, Grzegorz 256, 301, 313, 317
Markiewicz, Henryk 269
Marmon, Waclaw 16
Marshakova-Shaikevich, Irina 14, 27, 29–31, 37, 45, 46, 70
Marszakowa-Szajkiewicz, Irena zob. Marshakova-Shaikevich, Irina
Marten-Finnis, Susanne 329
Marylska, Renata 15
Maternicki, Jerzy 16–18, 23, 346
Matwijowski, Krystyn 136
Matyszkiewicz, Paweł 84, 147, 154
Mauersberger, Adam 79, 101, 218
May, Jan zob. Maj, Jan Antoni
Mazan, Bogdan 303, 313, 315
Mazanek, Anna 84, 170, 171, 203, 207, 217
Mazur, Jan 255, 301, 322
Mądry, Józef 15, 92, 93, 177, 196, 200, 209, 211, 364, 384, 385, 391
Mąkosa, Katarzyna 315
McAllister, Paul 63
Meissner, Andrzej 283, 340
Meixner, Klara 295

- Meller, Stefan 123
Mencel, Tadeusz 95, 197
Mendel, Edward 367, 386, 390, 396, 444, 445
Miarka, Karol (jun.) 390, 396, 445
Miarka, Karol (sen.) 244, 245, 393, 396, 397, 445
Mięso, Józef 414
Mich, Włodzimierz 279
Michalczyk, Stanisław 394
Michalewicz, Jerzy 351
Michalkiewicz, Stanisław 211
Michalkiewicz, Stanisław 391
Michalski, Czesław 286, 345
Michałkiewicz, Mieczysław 74, 118, 133
Michałowska, Barbara 189, 318
Michałowska, Maria 84, 101, 146, 147, 150, 159, 430
Mickiewicz, Adam 101, 155, 158, 218
Mielczarek, Anna 212
Mielczarek, Tomasz 323
Mielczarek, Witold 322
Mierosławski, Ludwik 220
Mierzwa, Irena 255, 365, 367, 386, 390, 444
Migoń, Krzysztof 20, 282
Mikos, Stanisław 376
Mikosz, Joanna 321
Mikoszewski, Karol 192
Milewski, Stanisław 159
Millak, Konrad 284
Miller, Ilija S. 101, 173, 191–193
Misiowa, Alina 84, 170, 171, 194, 198
Miszcak, Bożena 255, 335, 355
Miszcuk, Marian 404
Miśkiewicz, Benon 18
Mitzler de Kolof, Wawrzyniec 132, 133
Młynarski, Zygmunt 78, 81, 88, 250, 259, 263, 264, 272, 427
Mochnacki, Maurycy 152, 155
Modrzyński, Janusz 295
Moed, Henk F. 27, 62
Molenda, Halina 84, 170, 171, 203
Molik, Witold 228, 287, 293, 362, 368, 369, 372, 411, 443
Moravcsik, Michael J. 37
Morawski, Teodor 158
Morstin, Ludwik Hieronim 357
Moszoro, Elżbieta 141
Możdżeń, Stefan 283, 289, 292, 340
Mulčenko, Z. M. 27
Murugesan, Poovanalingam 37
Murzynowska, Krystyna 402, 410, 411, 448, 449
Musiał, Julia 283, 292
Muszkowski, Jan 167, 244, 245, 247
Myk, Władysław 84, 103, 427
Myśliński, Jerzy 14, 15, 21, 22, 79, 89, 95, 152, 190, 196, 197, 223–225, 232, 238–241, 250–252, 255, 259–261, 264–270, 272–275, 278, 282, 290, 302, 305–307, 309, 311, 312, 315–317, 326, 331, 332, 335, 337–341, 344, 347–350, 354–359, 363, 375, 384, 393, 398, 402, 405–409, 413, 420, 434–436, 438–441
Nabiałek, Katarzyna 289, 294
Nadolski, Bronisław 244, 246, 332, 344
Nagiel, Henryk 246, 400, 413
Najdus, Walentyna 409
Nakayama, Akiyoshi 409
Nalimov, Vasilij V. 27
Nałęcz, Barbara 223, 297, 404
Nałęcz, Cezary 316
Nałęcz, Daria 68, 239, 269, 274
Napieralski, Adam 251, 321, 384, 389, 390, 396, 397, 445
Narin, Francis 63
Naruszewicz, Adam 134
Naumański, Jan 121, 126
Nederhof, Anton J. 63
Nieć, Grzegorz 158, 276
Niewiarowski, Aleksander 188
Nir, Roman 414, 416
Nossowska, Małgorzata 256, 301, 313
Notkowski, Andrzej 22, 269, 270, 286, 294, 310, 314, 320, 327, 358, 377, 387, 411, 434, 441
Nowak, Piotr 14, 27, 29, 34, 37, 38, 41, 42, 63, 70

Indeks osobowy

- Nowak, Zbigniew 130
Nowak-Dłużewski, Juliusz 123
Nowakowski, Jan 281
Nowosilcow, Mikołaj 72, 73, 145
- Obara, Wojciech 324
Obłąk, Jan 288, 296, 380
Obrączka, Piotr 313, 357
Obrusznik-Partyka, Maria 256, 301, 313, 316, 318
Ogrodniczuk, Maciej 107
Ogrodziński, Wincenty 209, 384, 385
Ohryzko, Jozafat 188, 189
Olejnik, Leszek 321
Olejnik, Tadeusz 322
Olszański, Kazimierz 84, 170, 171, 192, 195, 196, 198, 279, 432
Olszyk, Edmund G. 246, 400, 413
Opaliński, Łukasz 112
Oppenheim, Charles 63
Oprawko, Henryka 130
Ordyniec, Jan Kazimierz 159
Orłowski, Hubert 371
Orłowski, Wacław 74, 118, 133
Orzechowski, Marian 251, 252, 274, 367, 386, 389, 396, 444, 445
Orzeszkowa, Eliza 320
Osada, Stanisław 246, 400, 413
Osiak, Franciszek 284
Osica, Janusz 142
Osiewalska, Anna 135
Osiński, Ludwik 142, 143
Ossowska, Irmina 292
Ossowska, Maria 5
Ossowski, Kazimierz 82–84, 139–142, 429
Ossowski, Stanisław 5
Ostaszewski-Barański, Kazimierz Piotr 167, 246
Ostrowska, Teresa 96, 159, 179, 255, 259, 282, 283, 435
Ostrowski, Teodor 137
Owsińska, Anna 204
Ożóg, Maria Ewa 359
- Paczkowski, Andrzej 21, 22, 230, 235, 251, 252, 260, 261, 266, 268, 277, 349, 354, 375, 398, 400, 402, 403, 406, 407, 410, 411, 413–417, 420, 434, 440, 448–450
Paczyńska, Irena 411
Pareto, Vilfredo 41
Paryski, Antoni 417
Paszowska, Marzenna Maria 255, 301, 313, 316, 317
Pater, Mieczysław 202, 211, 367, 386, 388, 389, 390, 396, 444, 445
Paterak, Marta 289
Pawlaczyk, Ludgarda 223, 297, 404
Pawłowska, Anna 255, 283, 335, 342
Pawłowski, Wincenty 255, 283, 335, 342
Pazdur, Jan 81, 95, 159, 160, 179, 283, 284, 335, 342
Pazura, Wiesława 294, 326
Pelczarowa, Maria 114
Pepliński, Wiktor 22, 254, 260, 261, 367, 377, 378, 446
Perkowska, Teresa 374
Peł, Feliks 246, 400
Petrozolin-Skowrońska, Barbara 15, 96, 279, 302, 307, 309, 312, 317, 318, 436
Pękalska, Marta 161, 324
Piasecki, Zdzisław 313, 316, 318
Piaskowski, Jerzy 160
Piątkowska, Danuta 415
Piątkowska-Koźlik, Danuta 417
Piątkowski, Wiesław 318, 349
Pieniężny, Seweryn 382
Pieścikowski, Edward 307
Pietraszko, Stanisław 210, 212
Pietrzak-Pawłowska, Irena 320
Pietrzyk, Bożena 326
Pilat, Roman 72, 73, 117, 132
Pilch, Andrzej 288, 296, 359
Piltz, Erazm 278, 306, 402, 408, 409
Piłatowicz, Józef 283
Pindłowa, Wanda 27
Pinkwart, Maciej 297, 359
Pinocci, Hieronim 112
Pirożyński, Jan 15, 82, 103, 427, 428

- Pisarek, Walery 20
 Pisulińska, Joanna 18
 Pitoń, Jan 297, 419
 Platt, Julian 82–84, 101, 119, 120, 134, 428
 Pleśniarski, Bolesław 204
 Płachecki, Marian 313
 Płocica, Michał 382
 Pobóg-Malinowski, Władysław 25
 Podgóreczny, Józef 372
 Podlecki, Tadeusz 82, 127, 131, 134, 135
 Podraza-Kwiatkowska, Maria 342
 Poklewska, Krystyna 84, 158, 170, 171, 194, 195, 199
 Pokrzycka, Lidia 315
 Polanowski, Edward 303, 323, 324, 436
 Pollack, Kazimierz 306
 Ponarski, Zenobiusz 328
 Poniadowska, Anna 411
 Popiołek, Bożena 110, 116
 Popiołek, Franciszek 209
 Popławska, Mirosława 374
 Popławski, Jan Ludwik 275, 312, 335, 342, 345, 439
 Poser, Jan August 126
 Pośpiech, Jerzy 170, 171, 202, 212, 391, 393
 Potocki, Antoni 421
 Potocki, Jan 123
 Potocki, Józef Karol 317
 Potocki, Stanisław Kostka 156, 158
 Potoniec, Bogdan 297, 360, 442
 Potter, William Gray 42
 Pozerski, Edward 421
 Prejs, Julian Walenty 213
 Priami, Jerzy Aleksander 106, 109, 113
 Proksa, Tomasz 409
 Protasiewicz, Jarosław 61
 Próchnicki, Ignacy 19, 65, 83, 119, 130, 429
 Prószyński, Konrad 308, 318
 Prümers, Rodgero 139
 Prus, Bolesław 302, 315
 Prus, Konstanty 209
 Prusinowski, Aleksy 204, 208
 Pruszyńska, Agnieszka 143
 Przecławski, Józef Emmanuel 189
 Przemycki, Zenon 301, 316, 318
 Przyborowski, Walery 243, 245, 315
 Przyboś, Adam 101, 103, 112, 427, 428
 Przyboś, Kazimierz 111, 113
 Przybylski, Henryk 396
 Przybyła, Zbigniew 335, 351
 Przybyszewski, Sebastian 84, 140
 Przywecka-Samecka, Maria 288, 291, 292, 295, 385, 395
 Ptaszyk, Marian 159
 Pulla Reddy, V. 38
 Pusz, Wiesław 84, 146, 147, 157, 158, 430
 Pyszka, Stanisław 345
 Pytel, Jan 254, 259, 286
 Pytkowski, Wacław 61
 Pytlak, Danuta 417
 Pytlas, Stefan 302
 Pytlas, Stefan 322
 Pyzio, Jan 255, 365
 Radomski, Andrzej 17, 18
 Radoń, Sławomir 116
 Radziwiłł, Michał Gedeon 154
 Raina, Peter 407
 Rajch, Marek 207, 256, 260, 261, 365, 371, 444
 Ramotowska, Franciszka 183, 184, 310, 313
 Ratajczak, Bożena 393
 Ratajewski, Jerzy 92, 93, 177, 196, 200, 211, 212, 251, 255, 266, 268, 338, 365, 367, 386–391, 394, 434, 444, 445
 Rawita-Gawroński, Franciszek Salezy zob. Gawroński, Franciszek Salezy
 Reale, Emanuela 63
 Rederowa, Danuta 160, 199
 Redzik, Adam 159
 Reiniger, Simon 114
 Reiter, Jan 291, 292, 295, 385, 386, 395
 Rej, Kamil 256, 301, 302, 326, 327
 Rejter, Artur 113
 Renkiewicz, Frank A. 406
 Rhete, Georg 114
 Rietz, Henryk 114
 Rister, Herbert 295
 Rogoż, Michał 287
 Rok, Bogdan 84, 119, 136

Indeks osobowy

- Rokicka, Mariola 110
Rokicki, Jarosław 417
Rola, Elżbieta 326
Rolle, Michał 246
Romankówna, Mieczysława 72, 156
Romanow, Andrzej 22, 214, 254, 255, 260, 261, 288, 296, 365, 367, 374–379, 446, 447
Romanowski, Andrzej 328, 438
Rombowski, Aleksander 209, 212
Romek, Zbigniew 7, 23, 24
Rosiak, Roman 327
Rosin, Ryszard 321
Rosnowska, Janina 170, 171, 173, 194, 195, 199, 432
Rostek, Józef 388
Roszkowska-Sykałowa, Wanda 189
Roszkowski, Wojciech 25
Roszkówna, Zofia 255, 365, 370
Rousseau, Ronald 27
Rubiec-Masalska, Małgorzata 184, 222
Rubinkowski, Jakub Kazimierz 116
Rudnicka, Jadwiga 119, 123, 131, 133, 135, 142, 182, 184, 428
Rutkowski, Tadeusz Paweł 7, 18, 23–25, 79, 88, 191, 277, 368
Ryba, Janusz 128
Rybicki, Paweł 28
Rymwid-Mickiewicz Irena 326
Rzadkowska, Helena 219, 220, 223
Rzeczowska, Irena 385, 396
Rzepka, Wojciech Ryszard 112
Rzewuski, Henryk 181, 184
- Sadowski, Michał J. 417
Sakson, Andrzej 378
Salmonowicz, Stanisław 61, 92, 114, 119, 124, 132, 428
Sandler, Samuel 312
Sapoval, Urij Grigorovic 345
Saratowicz-Stolarzewiczowa, Janina 212
Sarnecki, Zygmunt 335
Sawicki, Jan 328
Sawrymowicz, Eugeniusz 188, 322
Schemmel, Christian 212
- Schmoch, Ulrich 27
Schott, Irena 84, 119, 135
Schulz, Fritz 244, 245, 364, 373
Sebastiani, Fabrizio 50
Secomska, Henryka 305
Sembrzycki, Jan Karol 249, 380
Sembrzycki, Jan Karol 382
Semrau, Zofia 99, 101, 288, 296, 370
Seniów, Jerzy 260, 336, 351, 352, 438, 440
Serczyk, Jerzy 61
Serejski, Marian Henryk 16
Siddharthan, Advait 50
Sidorowicz, Dorota 119, 135, 428
Sienkiewicz, Henryk 279, 306, 317
Sienkiewicz, Karol 154
Sieradzka, Danuta 416
Sierocka, Krystyna 409
Sieroszewski, Wacław 412
Sierp-Szczakowski, Zygmunt 180, 189
Šimeček, Zdeněk 115
Sinko, Zofia 133, 141
Skalska-Zlat, Marta 14, 27, 28, 37, 43, 62
Skarbek, Jan 154, 155
Skarga, Barbara 188
Skibiński, Paweł 17, 26
Skimborowicz, Hipolit 189
Skorupa, Ewa 255, 312, 336, 340, 342, 345, 346, 438
Skowronek, Jerzy 150
Skrzypek, Józef 91, 92, 96, 264, 265, 402, 414, 415, 421, 448, 449
Skrzypkowska, Joanna 289
Skura, Adam 210, 212
Skwarczyński, Zdzisław 101, 143, 156, 157, 158
Słabęcka, Ewa 74, 75, 146, 204, 208
Słodkowska, Elżbieta 84, 88, 159, 170, 171, 188
Słomkowska, Alina 80, 82–84, 88, 146, 147, 150, 151, 154, 155, 174, 183, 185, 326, 430
Small, Henry 46, 53
Smoleński, Władysław 71, 73, 117, 120, 136
Smółka, Leonard 381, 382, 387
Smólski, Grzegorz 72, 73, 102

- Snopek, Jerzy 141
Snyder, Herbart W. 38
Sobczak, Jacek 68, 275
Sobieszczański, Franciszek Maksymilian 71, 87, 102, 104, 105, 111, 117, 136, 145, 166, 242
Sobociński, Leon 214, 245, 364, 379, 447
Socha, Irena 287, 395, 396
Sochacka, Stanisława 396
Sokol, Irene 84, 119
Sokołowska, Stefania 288, 292, 295
Sokołowska, Władysława 341
Sokół, Zofia 199, 287, 340, 359
Sokulski, Justyn 190, 191
Sola Price, Derek John de 26, 43
Sołowska, Stefania 222
Sonczyk, Wiesław 254, 255, 301, 303, 313–315, 344, 436
Sontag, Ernst 385
Sosnowska, Anna 26
Sowula, Waclaw 152
Spaleniak, Wojciech 202, 207, 371, 372, 444
Spasowicz, Włodzimierz 167, 409, 449
Spławińska, Elżbieta 255, 281
Spustek, Irena 402, 409, 448
Spyra, Aleksander 394
Sroczyńska, Bogumiła 143
Stachowski Zbigniew 28
Stalmach, Paweł 80, 195, 198, 359
Stanilewicz, Władysław 160
Stanisław August Poniatowski (król Polski) 124
Staniszewski, Andrzej 214, 367, 369, 382, 447
Staniszewski, Karol 256, 365, 379
Staniszewski, Zdzisław 127, 135
Stankiewicz, Witold 277, 302, 327
Stankowska, Halina 83, 170, 171, 216, 217, 220, 432
Stańczyk, Tomasz 212
Stapiński, Jan 276, 354
Starostka-Chrzanowska, Halina 284, 336, 340, 438
Stasiak-Jazukiewicz, Ewa 133
Stasiewiczówna, Irena 83, 119, 133
Stasik, Florian 220, 223
Staszewski, Jakub 372
Steczek-Czerniawska, Elżbieta 294
Stefan Batory (król Polski) 108
Stefaniak, Barbara 14, 27
Stempowski, Stanisław 250
Stepaniuk, Violette 420
Sternberg, Robert J. 61
Stępień, Stanisław 278
Stępnia, Andrzej 358
Stobiecki, Rafał 7, 16, 18, 23–26
Stojałowski, Stanisław 345
Stokowa, Maria 250
Stolzman, Małgorzata 84, 170, 171, 185, 188
Stone, Sue 43
Stopikowski, Robert 256, 301, 313
Straszewska, Maria 78, 80, 82, 83, 169–171, 185–189, 203, 206, 217, 220, 432
Streit, Leon 360
Stryjczyk, Joanna 256, 335, 353
Strzelecka, Bożena 325
Strzyżewska, Małgorzata 216, 383, 447
Styk, Józef 253, 255, 301, 309, 312, 326
Suchodolski, Witold 347, 353
Sudolski, Zbigniew 197
Sulicki, Edward 167
Sulowski, Jan 112
Swat, Tadeusz 192
Syska, Henryk 78, 170, 171, 173, 178, 249, 259, 276
Szajnocha, Karol 104
Szala, Bernadetta 255, 335, 355
Szaniawski, Józef Kalasanty 72, 73, 146
Szapiro, Marek 83, 170, 171, 180
Szarkowa, Joanna 256, 335
Szarma, Maria 83, 119
Szatkowski, Hieronim 255, 365, 370, 372
Szawleski, Mieczysław 246, 400, 413
Szczepaniak, Marian 325
Szczepaniec, Józef 80, 83, 84, 91, 113, 115, 116, 119–123, 126, 127, 130, 131, 136, 137, 428, 429
Szczepański, Ludwik 249, 351, 354, 355
Szczerbiński, Jacek 152, 197, 309, 320
Szczerbiński, Marek 285
Szejnoch, Jerzy 183

Indeks osobowy

- Szkaradnik, Lidia 412
Szmorło, J. 180
Szocki, Józef 122, 344
Szopa, Grzegorz 360, 442
Szostakowska, Małgorzata 383, 447
Szostakowski, Stanisław 83, 84, 170, 171, 216, 217, 219, 221, 223, 432
Szpopier, Dariusz 185, 328
Szreter, Piotr 313
Szturc, Jan 395
Szwarcówna, Renata 304
Szej, Mieczysław 419
Szwejkowski, Zygmunt 101, 134
Szych, Joanna 420
Szydlik, Robert 327
Szydlik, Wincenty 327
Szymanowski, Wacław 153, 188, 306
Szymańska, Barbara 161
Szymański, Józef 136, 157
Szymański, Roman 372
Szymiczek, Franciszek 385, 394, 395
Szymkiewicz, Jakub 158
Szyndler, Bartłomiej 253, 309, 313, 318
Szyperka, Sławomira 220, 223

Śladkowski, Wiesław 314, 320, 326
Ślisz, Andrzej 83, 92, 95, 170, 171, 177, 184, 197, 251, 252, 255, 258, 260, 263, 265, 266, 359, 368, 402, 406, 409, 443, 448, 449
Ślisz, Stanisław 417
Śliwa, Michał 279, 340
Śmiela, Robert 202, 210, 212
Śmigiel, Kazimierz 379
Śmigurowicz, Kazimierz 255
Śniadecki, Janusz 84, 146, 147, 157, 158, 430
Śnieżko, Aleksander 123, 129
Śpiewak, Rafał 256, 365, 396
Świerczyńska, Dobrosława 315
Świerkowski, Ksawery 153, 155, 320
Świętochowski, Aleksander 279, 312
Świtła-Mastalerz, Joanna 395
Świtkowski, Piotr 74, 75, 80, 82, 118, 134, 135

Taborski, Roman 302, 309, 310, 340, 412
Tadeusiewicz, Hanna 84, 135, 146, 147, 157–159, 255, 283, 284, 430
Taine, Hippolyte Adolphe 261
Tarasiuk, Dariusz 329
Targ, Alojzy 396
Targosz, Karolina 84, 112
Tarnowski, Stanisław 270
Tatarowicz, Kazimiera 223, 297, 404
Tatarowski, Lesław 255, 281
Taxt, Randi Elisabeth 63
Terej, Jerzy Janusz 389
Tetelowska, Irena 20
Teufel, Simone 50
Tidhar, Dan 50
Tobera, Marek 252, 253, 255, 259, 261, 278, 301, 303, 309–311, 313, 393, 436, 437
Tobiasz, Mieczysław 243, 245, 249, 363, 384, 385
Toborek, Tomasz 256, 301, 302, 322
Toczek, Alfred 18, 344, 345, 353
Tokarz, Wacław 73, 74, 118, 130, 168
Tomaszewski, Eugeniusz 65, 67, 68, 80, 83, 84, 89, 92, 93, 96, 165, 166, 169, 170, 171, 173, 175, 177, 181–185, 188, 196, 224, 304, 305, 431, 432
Tomczyk, Józef 192
Tomicki, Jan 273
Tomkowski, Jan 79, 218
Topolski, Jerzy 16, 17, 30
Traba, Robert 381, 383
Trocka, Halina 284
Truchim, Stefan 79, 157, 159, 161, 170, 171, 202, 204, 208, 370
Trzebiatowski, Klemens 374
Trzeciakowski, Lech 268, 370, 405
Trzęsowska, Maria 255, 301, 302
Trzynadłowski, Jan 87, 302
Tumolska, Halina 255, 301, 303, 324, 436
Turek, Wiktor 402, 419, 420, 448
Turowska-Bar, Irena 72–74, 96, 118, 134, 255, 277, 278, 286, 288, 292
Tuszyński, Bogdan 285, 286, 435
Tync, Stanisław 179

- Tyrowicz, Marian 15, 21, 65, 67–69, 79–81, 90–94, 96, 99, 121, 124, 126, 142, 150, 151, 169, 171, 173–175, 177, 184, 192, 194–197, 206, 217, 219, 220–222, 265, 276, 289, 307, 337, 338, 430–432
- Tyszka, Andrzej Tadeusz 101, 184, 315
- Tyszkiewicz, Stanisław 160, 189
- Tytkowska, Anna 357
- Tyzenhauz, Antoni 122, 123
- Ugniewski, Piotr 84, 119
- Urban, Jacek 286, 355
- Urbaniaak, Jan Szymon 84, 119
- Urbanowicz, Mieczysław 211
- Urbańczyk, Tadeusz 286
- Van Raan, Anthony F. J. 63
- Vidmantas, Edvardas 328
- Vladutz, George 48
- Votegre, J. 344
- Wachowiec, Roman 382
- Wagner, Caroline S. 43
- Wakar, Andrzej 253, 255, 365, 367, 381, 382, 447
- Walczak, Krzysztof 254, 255, 259, 301, 303, 324, 436
- Walczak, Stanisław 189
- Walczak, Zbigniew 369
- Walicki, Jacek 321
- Waliński, Stanisław 289, 294, 323
- Wantuła, Jan 210
- Wańka, Danuta 324
- Wapiński, Roman 275, 342, 355, 389
- Warda, Kazimierz 325
- Warzeszak, Józef 316
- Warzocha, Daniel 254, 259, 294, 322
- Wasilewska, Ewa 183
- Wasilewski, Zygmunt 345
- Waszyński, Edmund 135
- Wawrykiewicz, Małgorzata M. 416
- Ważniewski, Władysław 25
- Wądołkowska, Janina 223, 297, 404
- Wątor, Adam 345
- Weiss, Tomasz 357
- Wępieć, Jan 297, 402, 414, 415, 448, 450
- Wereszycki, Henryk 342
- Wick, Johann Jakob 110
- Wieland, Hanna 207
- Wierszyłowska, Beata 256, 301, 303, 313, 316, 318, 436
- Wierzbicka, Elżbieta 129
- Wierzbicki, Andrzej 17
- Wierzchosławski, Szczepan 213, 214, 375, 378
- Wietor, Hieronim 107
- Wiewiórka, Bogumiła 396
- Więckowska, Helena 96, 106, 179, 188, 194, 198, 282, 283
- Wilczek, Stanisław 202, 209–212, 323, 367, 386
- Wilk, Sławomir 285
- Wilkońska, Paulina 168, 188
- Wilkosz, Zofia 355
- Wilkoszewski, Franciszek Dionizy 322
- Willging, Eugene P. 414, 416
- Winter, Antoni 327
- Wiszniewski, Michał 104
- Witkiewicz, Stanisław 316, 318
- Władyka, Wiesław 190, 210, 223, 224, 238, 250, 269, 285, 307, 311, 384, 398
- Włodek, Tadeusz 122, 126
- Włoszczewski, Stefan 414
- Wnęk, Jan 360
- Wodniak, Katarzyna 132
- Wojciechowski, Aleksander 281
- Wojna, Romuald 409
- Wojtasiewicz, Stefania 250
- Wojtkowski, Andrzej 208
- Wojtowicz, Jerzy 103, 116, 138
- Wojtyński, Maciej 130
- Wolnicz-Pawłowska, Ewa 140
- Wolska, Halina 289, 294, 326
- Wolsza, Tadeusz 275
- Woltanowski, Andrzej 19, 80, 82, 83, 84, 119, 130, 131, 429
- Wołoszyński, Ryszard Waclaw 141
- Woods, Pamela Carr 43
- Woźniak, Barbara 134
- Woźniakowski, Jacek 353

Indeks osobowy

- Woźniakowski, Krzysztof 354
Woźnicka, Janina 255, 365, 367, 386, 390, 395, 444
Woźnowski, Wacław 179
Wójcik, Władysław 419
Wroczyński, Ryszard 246, 247
Wrona, Grażyna 282, 340, 354
Wróbel, Antoni Herkulan 419
Wróblewska, Elwira 222
Wrzesiński, Wojciech 215, 279, 368, 372, 374, 378, 381, 383, 443
Wrzosek, Adam 282
Wrzosek, Wojciech 17
Wuwer, Arkadiusz 212
Wybicki, Józef 131
Wycisk, Artur 212
Wycisło, Janusz 367, 394, 444
Wyka, Kazimierz 19, 130, 187, 279, 280, 347, 356
Wysłouch, Bolesław 345
Wysłouchowa, Maria 345
Wysocki, Alfred 250, 341
- Zacharska, Jadwiga 285
Zafrunnisha, N. 38
Zagrodnikowa, Alicja 312
Zahorski, Andrzej 19, 130, 142
Zahradnik, Stanisław 231, 253, 289, 296, 359
Zajączkowska, Wanda 305
Zajączkowski, Andrzej 79, 181, 184, 189
Zajewski, Władysław 80, 82, 83, 146, 147, 150, 151, 154, 155, 430
Zakrzewski, Bogdan 80, 83, 170, 171, 202, 204, 205, 207, 210, 433
Zakrzewski, Jan 74, 167, 218
Zaleska, Zofia 72, 156, 243, 245, 262
Zaleski, Antoni 315
Zaleski, Józef Bohdan 155
Zalewski, Cyprian 256, 365, 379
Załubski, Jan 315
Zänker, Johann David zob. Cenquier, Jan Dawid
Zaporowski, Zbigniew 326
Zaremba, Jan 359, 395
Zaremba, Zygmunt 246, 400
Zarzycka, Beata 272
- Zasztowt, Leszek 282
Zawadzki, Konrad 10, 15, 64, 80–84, 89, 91, 96, 97, 99–101, 103, 104, 106, 108, 109, 110, 289, 290, 292, 294, 305, 404, 427, 428
Zawadzki, Władysław 72, 73, 166, 193, 194, 195
Zawalska, Maria 253, 255, 301, 309, 312, 318, 420
Zawilska, Katarzyna 116, 138
Zawiłowski, Cezary 321
Zieliński, Andrzej 84, 147, 154, 157, 179, 223
Zieliński, Henryk 389
Zieliński, Józef 274, 277, 349
Zieliński, Kazimierz 291, 323
Zieliński, Ludwik 217
Zieliński, Stanisław 10, 72, 74, 100, 162, 164, 167, 175, 191, 217, 231, 244, 246, 297, 397, 400, 404, 413–415, 427
Zieliński, Władysław 394
Zieliński, Zygmunt 286, 395
Zienkiewicz, Tadeusz 329, 383, 409
Zilberszac, Maria 412
Zyga, Aleksander 253, 260, 281, 335, 350, 351, 356, 438, 441
Zygadlewicz, Maria 255, 365, 370
Zygmunt III Waza (król Polski) 108, 110
- Żabko-Potopowicz, Antoni 160, 189, 284, 369
Żabski, Tadeusz 261, 262
Żalik, Anna 208
Żaliński, Henryk 220, 222, 223
Żarnowski, Janusz 26
Żbikowska, Lucyna 141
Żbikowski, Piotr 141, 158
Żmigrodzki, Zbigniew 294
Żołądz-Strzelczyk, Dorota 370
Żółkiewski, Stefan 31
Żółkowski, Fortunat Alojzy 151, 156
Żugaj, Grażyna 199
Żurawicka, Janina 70, 87, 241, 255, 301, 302, 304
Żurkowa, Renata 160
Żyga, Aleksander zob. Zyga, Aleksander

Spis tabel, wykresów, rysunków i map

Tabele

1. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich (ICHMP) a Web of Science	31
2. Produkcja cytowań w ICHMP według form wydawniczych	34
3. <i>Citation impact</i> dla różnych wartości wieku cytowań	40
4. Historiografia a prawo Lotki	42
5. Współcytowania wg metody <i>bibliographic coupling</i> (dla mocy ≥ 1 przypisu)	47
6. Współcytowania wg metody <i>bibliographic coupling</i> (dla mocy ≥ 5 przypisów)	48
7. Współcytowania wg metody <i>co-citation</i> (dla mocy ≥ 1 referencji)	49
8. Główne pola badawcze w historiografii mediów polskich (1945–2009)	54
9. Recenzenci książek z zakresu historii prasy polskiej 1864–1918 wg dorobku	62
10. Najczęściej cytowane prace przedwojenne dotyczące prasy polskiej 1661–1864	71
11. Główne monografie książkowe na temat prasy polskiej (do 1864 r.)	81
12. Główne pola badawcze w historii dawnej prasy polskiej (do 1864 r.)	85
13. Główne powojenne bibliografie czasopism i kalendarzy (do 1864 r.)	99
14. Geografia prasy polskiej 1661–1864	100
15. Gazety ulotne i seryjne 1501–1729 – geografia wydawnicza	109
16. Geografia prasy polskiej 1701–1800	128
17. Główne pola badawcze nad prasą polską 1832–1864	170
18. Główne pola badawcze nad prasą w dzielnicy pruskiej 1832–1864	201
19. Ludność na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w 1897 roku i wskaźnik jej czytelnictwa	225
20. Prasa polska w latach 1864–1918 (liczba tytułów)	231
21. Rotacja na polskim rynku prasowym 1864–1918 (prasa w języku polskim)	236
22. Trwałość gazet i czasopism 1864–1918 (tytuły w języku polskim)	237
23. Prasa w języku polskim 1864–1918 według częstotliwości	238
24. Najczęściej cytowane prace przedwojenne dotyczące prasy polskiej 1864–1918	243
25. Główne pola badawcze w historii prasy polskiej 1864–1918	256
26. Wybrane cechy prasy polskiej 1864–1918 i jej historiografii w przekroju terytorialnym	257

Spis tabel, wykresów, rysunków i map

27. Główne syntezы książkowe na temat prasy polskiej 1864–1918 _____	259
28. Stan opracowań polskiej prasy politycznej 1864–1918 _____	271
29. Stan opracowań wybranych typów prasy polskiej 1864–1918 _____	280
30. Najważniejsze bibliografie czasopism i kalendarzy polskich 1864–1918 (chronologicznie) _____	288
31. Geografia prasy polskiej 1864–1918 (tylko pisma w języku polskim) _____	294
32. Kierunki badań nad prasą polską w zaborze rosyjskim i ziemiach zabranych 1864–1918 _____	303
33. Prasa prowincjonalna w Królestwie 1864–1918 i stan jej opracowania _____	319
34. Recepcja wybranych prac J. Myślińskiego na temat prasy w Galicji _____	339
35. Geografia prasy w języku polskim w dzielnicy pruskiej i Niemczech 1864–1918 _____	362
36. Kierunki badań nad prasą polską w dzielnicy pruskiej 1871–1918 _____	366
37. Kierunki badań polskiej prasy śląskiej 1871–1918 (główne pola badawcze) _____	385
38. Kierunki badań prasy polskiej za granicą 1864–1918 _____	403
39. Prasa polska w Stanach Zjednoczonych wg J. Wępsięcia i S. Zielińskiego _____	415
40. Kierunki badań nad prasą polonijną w wybranych krajach w latach 1864–1918 _____	418

Wykresy

1. Ranga autora a zdolność publikacyjna i cytowania w historii mediów polskich _____	32
2. Zawartość Indeksu Cytowań Historiografii Mediów Polskich (liczba publikacji) _____	33
3. Wybrane parametry ICHMP w funkcji czasu _____	35
4. Dysertacje z zakresu historii mediów a aktywność publikacyjna _____	36
5. Wiek cytowań i <i>half-life</i> w historii mediów polskich _____	39
6. Zmiany wskaźnika <i>citation impact</i> w funkcji czasu _____	40
7. Cytowania pełne a cytowania $\leq$ <i>half-life</i> (HL14) _____	41
8. Odsetek książek wśród prac cytowanych dla różnych progów cytowań _____	44
9. Odsetek prac cytowanych i niecytowanych w korpusie historii mediów _____	45
10. Historiografia mediów polskich 1945–2009 – liczba cytowań HL14 i publikacji _____	52
11. Wybrane pola badawcze historiografii mediów polskich (1945–2009) – liczba publikacji _____	55
12. Fronty badawcze historiografii mediów polskich (1945–2009) – cytowania $\leq$ <i>half-life</i> _____	56
13. Recenzowanie książek z zakresu historii mediów polskich (1945–2009) _____	59
14. Odsetek książek recenzowanych dla różnych progów cytowań $\leq$ <i>half-life</i> _____	61
15. Prasa polska 1729–1918 roku – liczba tytułów _____	66
16. Recepcja publikacji przed- i powojennych w badaniach nad prasą do 1864 roku _____	69
17. Fronty badawcze w historiografii prasy polskiej (średnia ruchoma – 5 lat) _____	76
18. Tendencje rozwojowe w badaniach prasy polskiej do 1864 roku – dynamika _____	77
19. Główne prace książkowe na temat prasy polskiej do 1864 roku (cytowania HL14) _____	81

20. Dysertacje 1945–2010 nt. prasy polskiej do 1864 roku (średnia ruchoma – 5 lat) _____	84
21. Dynamika badań nad prasą do 1864 roku – główne pola badawcze (cytowania HL14) _____	86
22. Popularność głównych syntez na temat prasy polskiej do 1864 roku _____	90
23. Prasa polska w latach 1729–1864 _____	98
24. Badania nad prasą staropolską (do 1729 r.) – trendy _____	104
25. Gazety ulotne i seryjne 1501–1728 (polskie i Polski dotyczące) – wg CBDU _____	108
26. Badania nad prasą polską 1729–1795 – trendy _____	118
27. Główne kierunki badań nad prasą polską XVIII wieku (trendy) _____	119
28. Prasa polska w latach 1729–1795 _____	124
29. Prasa polska w latach 1795–1815 _____	139
30. Prasa polska w latach 1815–1831 _____	144
31. Badania nad prasą polską 1815–1831 – trendy _____	147
32. Badania nad prasą polską 1815–1831 – trendy (średnia ruchoma – 5 lat) _____	148
33. Prasa polska w latach 1832–1864 (liczba tytułów) _____	162
34. Główne ośrodki prasowe w latach 1832–1864 _____	164
35. Badania nad prasą polską 1832–1864 – trendy _____	168
36. Główne pola badawcze nad prasą polską 1832–1864 – trendy (cytowania, średnia ruchoma – 5 lat) _____	172
37. Opracowania ogólne na tle całości badań prasy polskiej 1832–1864 – trendy _____	174
38. Badania nad prasą zaboru rosyjskiego 1832–1864 na tle całości – trendy _____	180
39. Badania nad prasą zaboru austriackiego 1832–1864 na tle całości – trendy _____	194
40. Badania nad prasą zaboru pruskiego 1832–1864 na tle całości – trendy _____	200
41. Badania nad prasą Wielkiej Emigracji 1832–1864 na tle całości – trendy _____	216
42. Dynamika rynku prasowego 1864–1918 (tylko tytuły w języku polskim) _____	234
43. Gazety i czasopisma zlikwidowane 1864–1918 (tytuły w języku polskim) _____	236
44. Recepcja publikacji przed- i powojennych w badaniach nad prasą polską 1864–1918 _____	242
45. Historiografia prasy polskiej 1864–1918 na tle innych pól badawczych (średnia ruchoma) _____	248
46. Tendencje rozwojowe w badaniach nad prasą polską 1864–1918 – dynamika _____	249
47. Główne prace książkowe na temat prasy polskiej 1864–1918 (cytowania HL14) _____	252
48. Dysertacje nt. prasy polskiej 1864–1918 w latach 1945–2010 (trendy, średnia ruchoma – 5 lat) _____	255
49. Dynamika badań nad prasą 1864–1918 – główne pola badawcze (cytowania HL14) _____	258
50. Badania ogólne na tle badań prasy polskiej (1864–1918) w okresie powojennym (cytowania HL14) _____	263
51. Popularność głównych syntez na temat prasy polskiej 1864–1918 _____	267
52. Trendy w badaniach prasy politycznej 1864–1918 _____	271
53. Prasa w zaborze rosyjskim w latach 1864–1918 (liczba tytułów w języku polskim) _____	298

Spis tabel, wykresów, rysunków i map

---

54. Badania nad prasą polską w zaborze rosyjskim 1864–1918 – dynamika i trendy _____	300
55. Prasa w zaborze austriackim w latach 1864–1918 (liczba tytułów w języku polskim) _____	330
56. Nakłady jednorazowe dzienników i tygodników w Galicji w latach 1881–1913 [egz.] _____	331
57. Badania nad prasą polską w zaborze austriackim 1864–1918 – dynamika i trendy _____	333
58. Główne pola badawcze w historiografii prasy Galicji 1864–1918 (cytowania $\leq$ <i>half-life</i>) _____	334
59. Prasa w języku polskim na ziemiach pod panowaniem pruskim w latach 1864–1918 _____	361
60. Badania nad prasą polską w zaborze pruskim 1864–1918 – dynamika i trendy _____	365
61. Główne pola badawcze w historii prasy zaboru pruskiego 1871–1918 – dynamika _____	367
62. Prasa polska za granicą w latach 1864–1918 (liczba tytułów w języku polskim) _____	399
63. Badania nad prasą polską za granicą 1864–1918 – dynamika i trendy _____	401
64. Tendencje w badaniach prasy polskiej (do 1918 r.) _____	425

Rysunki

1. Interdyscyplinarność studiów nad komunikowaniem (wg T. Gobana-Klasa) _____	21
2. Fronty badawcze nauki polskiej w latach 2010–2011 (cytowania) _____	47
3. Główni historycy prasy polskiej okresu 1918–1939 (cytowania) _____	51

Mapy

1. Główne ośrodki prasy polonijnej w Stanach Zjednoczonych w latach 1864–1918 _____	413
---	-----

Spis treści

Wstęp	5
1. Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy	15
1.1. W poszukiwaniu metody badawczej	15
1.2. Historiografia w świetle bibliometrii	26
1.3. Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich	30
1.4. Materiał badawczy. Hipotezy	52
2. Prasa polska do 1864 roku	64
2.1. Periodyzacja i problemy metodologiczne	64
2.2. Ogólne tendencje w badaniach dawnej prasy polskiej	69
2.2.1. Przedwojenne tradycje badawcze	70
2.2.2. Historiografia dawnej prasy polskiej po 1945 roku	75
2.3. Opracowania ogólne i syntetyczne. Bibliografia	87
2.4. Prasa polska najstarszej doby (do 1729 roku)	101
2.4.1. Gazety ulotne i seryjne	104
2.4.2. „Mercuriusz Polski”	111
2.4.3. Inne pisma periodyczne i gazety pisane	113
2.5. Prasa polska XVIII stulecia (1729–1795)	117
2.5.1. Prasa informacyjna	120
2.5.2. Prasa insurekcji kościuszkowskiej	129
2.5.3. Czasopiśmiennictwo XVIII wieku	131
2.5.4. Gazety pisane i kalendarze	136
2.6. Prasa polska na początku doby zaborów (1795–1815)	138
2.7. Prasa polska w latach 1815–1831	143
2.7.1. Prasa informacyjna	148
2.7.2. Prasa powstania listopadowego	153
2.7.3. Czasopiśmiennictwo	155

2.8. Prasa polska w okresie międzypowstaniowym (1831–1864)	161
2.8.1. Wprowadzenie	161
2.8.2. Tendencje badawcze	166
2.8.3. Opracowania ogólne	173
2.8.4. Prasa zaboru rosyjskiego w dobie międzypowstaniowej	180
2.8.4.1. Opracowania ogólne i prasa informacyjna	181
2.8.4.2. Czasopiśmiennictwo	185
2.8.4.3. Prasa tajna 1861–1864	190
2.8.5. Zabór austriacki. Rzeczpospolita Krakowska	193
2.8.6. Ziemie pod panowaniem pruskim	200
2.8.6.1. Wielkie Księstwo Poznańskie	203
2.8.6.2. Śląsk	209
2.8.6.3. Prusy Zachodnie i Prusy Wschodnie	212
2.8.7. Prasa Wielkiej Emigracji 1832–1864/1870	216
3. Prasa polska w latach 1864–1918	224
3.1. Uwarunkowania ogólne i problemy metodologiczne	224
3.2. Tendencje w badaniach nad prasą polską 1864–1918	241
3.2.1. Tradycje przedwojenne	241
3.2.2. Historiografia prasy popowstaniowej po 1945 roku	247
3.3. Opracowania ogólne	261
3.3.1. Opracowania syntetyczne	263
3.3.2. Typologia	270
3.3.2.1. Prasa polityczna	270
3.3.2.2. Inne grupy typologiczne	280
3.3.3. Bibliografia. Dokumentacja	287
3.4. Zabór rosyjski 1864–1918	298
3.4.1. Zarys problematyki badawczej	298
3.4.2. Badania	299
3.4.2.1. Opracowania ogólne. Prasa warszawska	304
3.4.2.2. Prasa prowincjonalna	318
3.4.2.3. Prasa na ziemiach zabranych	327
3.5. Zabór austriacki 1866–1918	329
3.5.1. Zarys problematyki badawczej	329
3.5.2. Badania	332
3.5.2.1. Opracowania ogólne	336
3.5.2.2. Lwów	341
3.5.2.3. Kraków	347
3.5.2.4. Prowincja. Śląsk Cieszyński	358

3.6. Zabór pruski 1870–1918	360
3.6.1. Zarys problematyki badawczej	360
3.6.2. Badania	363
3.6.2.1. Opracowania ogólne	368
3.6.2.2. Poznańskie	369
3.6.2.3. Prusy Zachodnie	373
3.6.2.4. Prusy Wschodnie	379
3.6.2.5. Śląsk	383
3.7. Prasa polska na obczyźnie 1864/1870–1918	397
3.7.1. Zarys problematyki badawczej	397
3.7.2. Badania	400
3.7.2.1. Opracowania ogólne i dokumentacja	404
3.7.2.2. Prasa w głębi państw zaborczych	407
3.7.2.2.1. Imperium Rosyjskie	408
3.7.2.2.2. Niemcy	410
3.7.2.2.3. Austro-Węgry	411
3.7.2.3. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej	412
3.7.2.4. Inne tereny	418
Podsumowanie i wnioski	422
Bibliografia	452
Summary	483
Indeks tytułów czasopism i gazet	484
Indeks osobowy	497
Spis tabel, wykresów, rysunków i map	515

Fragmenty

Contents

Preface	5
1. Methodology. Hypotheses. Research material	15
1.1. Looking for the research method	15
1.2. Historiography in the light of bibliometrics	26
1.3. The Citation Index of the History of Polish Media	30
1.4. Research material. Hypotheses.	52
2. Polish press before 1864	64
2.1. Periodization and methodological problems	64
2.2. General tendencies in the research on old Polish press	69
2.2.1. Research tradition before the WW2	70
2.1.2. Historiography of the old Polish press after 1945	75
2.3. General and synthetic studies. Bibliography	87
2.4. Polish press of the earliest period (until 1729)	101
2.4.1. Ephemeral and serial newspapers	104
2.4.2. „Mercuriusz Polski”	111
2.4.3. Other periodicals and handwritten newspapers	113
2.5. Polish press of the 18th century (1729–1795)	117
2.5.1. Informative press	120
2.5.2. The press of the Kosciuszko Uprising	129
2.5.3. Periodicals in the 18th century	131
2.5.3. Handwritten newspapers and almanacs	136
2.6. Polish press in the beginning of the Partitions era (1795–1815)	138
2.7. Polish press in years 1815–1831	143
2.7.1. Informative press	148
2.7.2. The press of the November Uprising	153
2.7.3. Periodicals	155

Contents

2.8. Polish press between the uprisings (1832–1864)	161
2.8.1. Introduction	161
2.8.2. Research tendencies	166
2.8.3. General studies	173
2.8.4. The Russian Partition	180
2.8.4.1. General studies and informative press	181
2.8.4.2. Periodicals	185
2.8.4.3. Clandestine press in 1861–1864	190
2.8.5. The Austrian Partition. The Republic of Krakow	193
2.8.6. Territories controlled by the Prussians	200
2.8.6.1. The Grand Duchy of Poznan	203
2.8.6.2. Silesia	209
2.8.6.3. West Prussia. East Prussia	212
2.8.7. The press of the Great Emigration	216
3. Polish press in 1864-1918	224
3.1. General conditions and methodological problems	224
3.2. Tendencies in the research on Polish press of the years 1864–1918	241
3.2.1. Traditions before WW2	241
3.2.2. Historiography of the post-uprising press after 1945	247
3.3. General studies	261
3.3.1. Synthetic studies	263
3.3.2. Typology	270
3.3.2.1. Political press	270
3.3.2.2. Other typological groups	280
3.3.3. Bibliography. Documentation	287
3.4. The Russian Partition in 1864–1918	298
3.4.1. Outline of the research problems	298
3.4.2. Research	299
3.4.2.1. General studies. Warsaw press	304
3.4.2.2. Provincial press	318
3.4.2.3. The press in the occupied territories	327
3.5. The Austrian Partition in 1866-1918	329
3.5.1. Outline of the research problems	329
3.5.2. Research	332
3.5.2.1. General studies	336
3.5.2.2. Lvov	341
3.5.2.3. Krakow	347
3.5.2.4. The province. Cieszyn Silesia	358

3.6. The Prussian Partition in 1870–1918	360
3.6.1. Outline of the research problems	360
3.6.2. Research	363
3.6.2.1. General studies	368
3.6.2.2. The Poznan region	369
3.6.2.3. West Prussia	373
3.6.2.4. East Prussia	379
3.6.2.5. Silesia	383
3.7. Polish press abroad in 1864/1870–1918	397
3.7.1. Outline of the research problems	397
3.7.2. Research	400
3.7.2.1. General studies and documentation	404
3.7.2.2. The press inside the occupant states	407
3.7.2.2.1. The Russian Empire	408
3.7.2.2.2. Germany	410
3.7.2.2.3. The Austro-Hungarian Empire	411
3.7.2.3. The USA	412
3.7.2.4. Other countries	418
Conclusion	422
Bibliography	452
Summary (in English)	483
Index of periodicals and newspapers	484
Index of names	497
List of tables, graphs, figures and maps	515